

Viitotut muistot

Selvitys kuuroihin ja viittomakielisiin Suomen historiassa 1900-luvulta nykypäivään kohdistuneista vääryyksistä sekä niiden käsittelyyn tarkoitetun totuus- ja sovintoprosessin käynnistämisen edellytyksistä

Hisayo Katsui, Maija Koivisto, Suvi-Maaria Tepora-Niemi, Niina Meriläinen, Pauli Rautiainen, Päivi Rainò, Merja Tarvainen, Heikki Hiilamo

VALTIONEUVOSTON SELVITYS- JA
TUTKIMUSTOIMINNAN JULKAISUSARJA 2021:61

tietokayttoon.fi

Viitotut muistot

Selvitys kuuroihin ja viittomakielisiin
Suomen historiassa 1900-luvulta
nykypäivään kohdistuneista vääryyksistä
sekä niiden käsittelyyn tarkoitetun
totuus- ja sovintoprosessin käynnistämisen
edellytyksistä

Hisayo Katsui, Maija Koivisto, Suvi-Maaria Tepora-Niemi,
Niina Meriläinen, Pauli Rautiainen, Päivi Rainò, Merja Tarvainen,
Heikki Hiilamo

Julkaisujen jakelu

Distribution av publikationer

**Valtioneuvoston
julkaisuarkisto Valto**

Publikations-
arkivet Valto

julkaisut.valtioneuvosto.fi

Julkaisumyynti

Beställningar av publikationer

**Valtioneuvoston
verkkokirjakauppa**

Statsrådets
nätbokhandel

vnjulkaisumyynti.fi

Valtioneuvoston kanslia

This publication is copyrighted. You may download, display and print it for Your own personal use. Commercial use is prohibited.

ISBN pdf: 978-952-383-241-1

ISSN pdf: 2342-6799

Taitto: Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Helsinki 2021

Viitotut muistot

Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2021:61

Julkaisija Valtioneuvoston kanslia

Tekijä/t Katsui Hisayo, Koivisto Maija, Tepora-Niemi Suvi-Maaria, Meriläinen Niina, Rautiainen Pauli, Rainö Päivi, Tarvainen Merja, Hiilamo Heikki

Kieli suomi

Sivumäärä 260

Tiivistelmä

Pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelman mukaisesti vuosina 2020–2021 toteutettiin tutkimus Suomessa 1900-luvulta nykypäivään kuuroihin ja viittomakielisiin kohdistuneista vääryyksistä ja niiden käsittelyyn tarkoitettun sovintoprosessin käynnistämisestä.

Yhteisöä on syrjitty koko tarkasteltavana olleen ajanjakson ajan. Syrjinnän takia monet yhteisön jäsenet ovat sisäistäneet kielteisen kuvan itsestään ja yhteisöstään, siksi yhteisön kohtaamien vääryyksien käsittelyä on jatkettava yhteiskunnallisella tasolla.

Toimenpidesuositukset: 1) Historiallisten vääryyksien kohtaamisprosessia on kutsuttava totuus- ja sovintoprosessiksi. 2) Prosessi on rajattava kuurouteen ja viittomakieliseen kulttuuriin kohdistuneisiin hävittämisspyrkimyksiin ja niiden käsittelyyn. 3) Prosessiin osallistuville on taattava asianmukainen omakielinen psykososiaalinen tuki. 4) Prosessissa on huomioitava myös väärintekijöiden näkökulma ymmärtäen kunkin ajan yhteiskunnallinen konteksti. 5) Prosessi tulisi kohdistaa koko suomalaiselle yhteiskunnalle. 6) Prosessin keskeisille toimijoille on tarjottava koulutusta ennen totuus- ja sovintoprosessin yksityiskohdista sopimista. 7) Prosessin sidosryhmien on sitouduttava prosessiin osoittamalla siihen tarvittavat resurssit. 8) Totuus- ja sovintokomission asettaminen on mahdollinen, kun komissiolla on tila toimia itsenäisesti ja riippumattomasti.

Julkaisu on läpikäynyt ulkopuolisen tieteellisen arvioinnin.

Klausuuli Tämä julkaisu on toteutettu osana valtioneuvoston selvitys- ja tutkimussuunnitelman toimeenpanoa. (tietokayttoon.fi) Julkaisun sisällöstä vastaavat tiedon tuottajat, eikä tekstisisältö välttämättä edusta valtioneuvoston näkemystä.

Asiasanat kuuro, viittomakielinen yhteisö, totuus- ja sovintoprosessi, kielelliset ja kulttuuriset oikeudet, ihmisoikeudet, tutkimus, tutkimustoiminta

ISBN PDF 978-952-383-241-1

ISSN PDF 2342-6799

Julkaisun osoite <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-241-1>

Tecknade minnen

Publikationsserie för statsrådets utrednings- och forskningsverksamhet 2021:61**Utgivare** Statsrådets kansli**Författare** Katsui Hisayo, Koivisto Majja, Tepora-Niemi Suvi-Maaria, Meriläinen Niina, Rautiainen Pauli, Rainö Päivi, Tarvainen Merja, Hiilamo Heikki**Språk** finska**Sidantal**

260

Referat

I enlighet med Sanna Marins regeringsprogram genomfördes åren 2020–2021 en studie om orättvisor mot döva och teckenspråkiga personer i Finland från 1900-talet till idag och om inledandet av en försoningsprocess för att behandla dessa orättvisor.

Gemenskapen har diskriminerats under hela skadeundersökningsperioden. Till följd av diskriminering har många av gemenskapens medlemmar internaliserat en negativ bild av sig själva och sin gemenskap, och därför måste de orättvisor som gemenskapen har mött fortsätta att hanteras på samhällsnivå.

Rekommendationer: 1) Processen att konfrontera historiska orättvisor måste kallas sannings- och försoningsprocessen. 2) Processen måste begränsas till insatserna för avskaffandet av kulturen kring dövhet och teckenspråkskultur och deras hantering. 3) De som deltar i processen måste garanteras lämpligt psykosocialt stöd på egenspråk. 4) Processen måste också ta hänsyn till förövarnas perspektiv och förstå varje tids samhälleliga sammanhang. 5) Processen bör inriktas på hela det finländska samhället. 6) Nyckelaktörer i processen bör ges utbildning innan de kommer överens om detaljerna i sannings- och försoningsprocessen. 7) Intressentgrupper i processen måste engagera sig i processen genom att anslå nödvändiga resurser. 8) Inrättandet av en sannings- och försoningskommission är möjligt när det finns utrymme för kommissionen att arbeta självständigt och obundet.

Publikationen har genomgått en extern vetenskaplig utvärdering.

Klausul

Den här publikation är en del i genomförandet av statsrådets utrednings- och forskningsplan. (tietokayttoon.fi) De som producerar informationen ansvarar för innehållet i publikationen. Textinnehållet återspeglar inte nödvändigtvis statsrådets ståndpunkt

Nyckelord

döva, teckenspråksgemenskap, sannings- och försoningsprocessen, språkliga och kulturella rättigheter, mänskliga rättigheter, forskning, forskningsverksamhet

ISBN PDF 978-952-383-241-1**ISSN PDF**

2342-6799

URN-adress<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-241-1>

Signed Memories

Publications of the Government's analysis, assessment and research activities 2021:61**Publisher** Prime Minister's Office**Author(s)** Katsui Hisayo, Koivisto Maija, Tepora-Niemi Suvi-Maaria, Meriläinen Niina, Rautiainen Pauli, Rainö Päivi, Tarvainen Merja, Hiilamo Heikki**Language** Finnish**Pages** 260**Abstract**

A study of human rights violations against deaf people and the sign language community since 1900 and of launching a truth and reconciliation process between the government and the community was conducted in 2020–2021 in accordance with the government programme of Prime Minister Sanna Marin.

The community has been discriminated against throughout the period studied. Because of discrimination in society, many members of the community have internalised a negative image of themselves and their community. Therefore, these instances of discrimination must be addressed at the societal level.

Recommendations. 1) The process addressing the historical injustices must be called the truth and reconciliation process. 2) The process must be limited to addressing instances of attempted eradication of deafness, sign language and its culture. 3) The sign language community must be guaranteed appropriate psychosocial support in their own languages. 4) The process must also take into account the perspective of the wrong-doers and the social context of each period. 5) The process should target the whole of Finnish society. 6) Training must be provided to key players in the process before agreeing on the details of the truth and reconciliation process. 7) Stakeholders in the process need to commit to the process by allocating the necessary resources. 8) The establishment of a truth and reconciliation commission is possible when that commission is given the opportunity to act independently and autonomously.

This publication has undergone an external scientific review.

Provision

This publication is part of the implementation of the Government Plan for Analysis, Assessment and Research. (tietokayttoon.fi) The content is the responsibility of the producers of the information and does not necessarily represent the view of the Government.

Keywords

deaf, sign language community, truth and reconciliation process, linguistic and cultural rights, human rights, research, research activities

ISBN PDF 978-952-383-241-1**ISSN PDF** 2342-6799**URN address** <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-241-1>

Sisältö

POLICY BRIEF: KUUROJEN JA VIITTOMAKIELISEN YHTEISÖN KOHTAAMIEN VÄÄRYYSIEN KÄSITTELYÄ ON JATKETTAVA	9
OSA 1: TUTKIMUKSEN ESITTELY	11
1 Johdanto	12
2 Tutkimuksen metodologia ja toteutus	16
2.1 Tutkimustehtävä.....	16
2.2 Tutkimusryhmä ja työnjako	17
2.3 Tutkimuksen käsitteelliset lähtökohdat ja osallistava tutkimusmenetelmä.....	19
2.4 Tutkimusaineistot ja aineistojen keruu	22
2.5 Tutkimusaineistojen analyysi.....	26
2.6 Tutkimuseettiset kysymykset.....	28
3 Kuurot ja viittomakielinen yhteisö	33
3.1 Suomen viittomakielisen yhteisön synty ja vaiheet.....	34
3.2 Millaisia merkityksiä termit kuuro ja viittomakielinen yhteisö kantavat?	38
3.3 Kuurot ja viittomakieliset kieli- ja kulttuurivähemmistönä sekä vammaisryhmänä Suomessa	44
3.4 Kuurojen ja viittomakielisten henkilöiden itsemääräämisoikeus ja yhdenvertaisuus	52
OSA 2: VÄÄRYYDEN KOKEMUKSET	58
4 Kuuroihin kohdistuva rotuhygienia ja oralismi	59
4.1 Rotuhygienia: kuurouden poistaminen	59
4.1.1 Rotuhygieenisiin perustein tehty avioliittolaki	59
4.1.2 Rotuhygieenisiin perustein tehdyt sterilisaatiot ja abortit.....	63
4.1.3 Itsemääräämisoikeuden kieltäminen.....	67
4.2 Kuulon kuntoutukseen liittyvät vääryydet.....	68
4.2.1 Korvaleikkaukset	69
4.2.2 Kuurojen lasten kuulon kuntoutusjaksot.....	71
4.3 Viittomakielen hävittäminen kuurojenopetuksesta.....	72
4.3.1 Oralismia valtionkouluissa – viittomakielen kieltämistä	74
4.3.2 Elämää asuntolassa ja hoitokodeissa	77

4.3.3	Yhteisen kielen puute aikuisten kanssa	80
4.3.4	Seksuaalinen väkivalta	83
4.3.5	Kunnalliset koulut lähihistoriassa.....	84
4.3.6	Kuurojenopetus nykypäivänä – edelleen erityisopetusta	86
4.3.7	Varhaiskasvatus.....	91
4.3.8	Viittomakieli äidinkielenä -opetus.....	94
4.3.9	Kuurot opettajat.....	96
4.4	Suomenruotsalaiset viittomakieliset kuurot	97
5	Näkökulmia sisäkorvaistutteeseen – jatkumo rotuhygienialle ja oralismille vai apuväline?	101
5.1	Yhteisön jäsenten ja sidosryhmien suhtautuminen sisäkorvaistutteeseen	103
5.2	Vallankäyttö kuulon kuntoutuksessa – viittomakieltä ei tunnusteta.....	107
6	Yhteiskunnan rakenteelliset vääryydet	111
6.1	Kuurojen koulutus ja työllisyys.....	111
6.1.1	Opinto-ohjaus ja ammatinvalinta 2000-luvulla.....	115
6.1.2	Syrjintä työpaikan saamisessa.....	117
6.1.3	Syrjinnän kokemukset työpaikalla	119
6.2	Viittomakieliseen palveluun liittyvät ongelmat.....	121
6.2.1	Palvelut ikääntyneille kuuroille	123
6.2.2	Muut viittomakieliset palvelut	124
6.3	Tulkkauspalveluun ja saavutettavuuteen liittyvät vääryydet.....	125
6.3.1	Tulkkaus ennen tulkkauspalvelun käynnistymistä.....	126
6.3.2	Ongelmia tulkkauspalveluissa	128
6.3.3	Audismia tulkkauspalveluissa – kuurojen tulkkien tilanne	130
6.3.4	Tulkkauspalvelun käyttämiseen liittyvät negatiiviset asenteet.....	132
6.3.5	Tekstipohjaisten palveluiden saavutettavuus ja viittomakielinen media.....	133
7	Menneiden asioiden ilmeneminen arjessa 2020-luvulla	135
7.1	Kakkosluokan kansalaiset – sisäistetty sorto.....	135
7.2	Vähäiset mahdollisuudet ja alempi itsemääräämisoikeus	138
7.2.1	Kuuroihin kohdistuva kuulevien kontrollointi	139
7.2.2	Taistelu oikeuksista jatkuu	140
7.3	Puolikielisyys ja yhteisön jäsenyys.....	141
7.3.1	Syrjintä vaikuttaa myös kuurojen vanhempien kuuleviin lapsiin	144
7.3.2	Viittomakielisen yhteisön muuttuminen.....	146
7.3.3	Yhteisön sisäinen hierarkia	148
	OSA 3: TOTUUS- JA SOVINTOPROSESSI	150
8	Miten historiallisia vääryyksiä voidaan käsitellä?	151
8.1	Erilaisia näkökulmia historiallisten vääryyksien yhteiskunnalliseen käsittelyyn.....	151
8.2	Miten historiallisia vääryyksiä on käsitelty Suomessa?.....	158

8.3	Historiallisten vääryyksien käsittelyn asiantuntijoiden, niistä vastanneiden viranhaltijoiden sekä kohdeyhteisön keskeisten järjestötoimijoiden käsitys hyvästä totuus- ja sovintoprosessista	161
8.4	Tutkimukseen osallistuneiden kuurojen ja viittomakielisen yhteisön jäsenten näkemys hyvästä totuus- ja sovintoprosessista	168
8.5	Sovintoprosessin keskeisiin elementteihin liittyviä kysymyksiä.....	172
8.5.1	Mitä tarkoitetaan julkisen anteeksipyyntöä esittämällä ja vääryyksien anteeksiannolla? ...	172
8.5.2	Miten historiallisia vääryyksiä voidaan korvata?	177
8.5.3	Mikä merkitys on totuus- ja sovintokomissioilla?.....	182
8.5.4	Mitä tarkoitetaan totuudella ja sovinnolla?	185
9	Totuus- ja sovintoprosessin käynnistyminen on altis monenlaisille kamppailuille	188
9.1	Kamppailut prosessin nimestä	189
9.2	Kamppailut prosessin kohteesta kielellis-kulttuurisena ilmiönä	191
9.3	Kamppailut prosessin kielestä.....	192
9.4	Kamppailut prosessin suunnasta ja suunnan määrittelyvallasta.....	193
	OSA 4: JOHTOPÄÄTÖKSET	196
10	Päätelmät ja toimenpidesuosituks	197
10.1	Kuurot ja viittomakieliset ovat kokeneet monenlaisia vääryyksiä, joiden käsittelyä totuus- ja sovintoprosessissa on syytä jatkaa	197
10.2	Totuus- ja sovintoprosessin jatkoa koskevia toimenpidesuosituksia.....	202
	Lähteet	212
	Liitteet	225

POLICY BRIEF: KUUROJEN JA VIITTOMAKIELISEN YHTEISÖN KOHTAAMIEN VÄÄRYYKSIEN KÄSITTELYÄ ON JATKETTAVA

Tässä tulevaa totuus- ja sovintoprosessia pohjustavassa tutkimuksessa on tarkasteltu kuurojen ja viittomakielisen yhteisön kokemia vääryyksiä. Tutkimuksen toteutti viiden korkeakoulun ja kymmenen tutkijan konsortio Helsingin yliopiston johdolla.

Tutkimusta varten on tutustuttu aihepiiriä koskevaan tutkimuskirjallisuuteen sekä kerätty seuraavat aineistot: 1) verkkokysely kuuroille ja viittomakielisen yhteisöön kuuluville, 2) yksilöhaastattelut ikääntyneille viittomakielisille kuuroille, 3) ryhmähaastattelut viittomakielisen yhteisön ja sidosryhmien asiantuntijaedustajille, 4) ryhmähaastattelut evankelisluterilaisen kirkon työntekijöille, 5) ryhmähaastattelut muiden vähemmistökielien ja kulttuurien edustajille, 6) asiantuntijahaastattelu kuurojen turvapaikanhakijoiden ja maahanmuuttajien tilanteesta ja 7) asiantuntijahaastattelu historiallisten vääryyksien käsitteilyprosessista. Haastatteluihin ja verkkokyselyyn osallistui yhteensä 188 henkilöä.

Historiallisia vääryyksiä koskevaa aineistoa analysoitiin kriittisesti muun muassa audismin, oralismin, ableismin ja ihmisoikeuksien teoreettisissa viitekehyksissä. Tutkijaryhmä päätyi muodostamaan aineistosta sen syvällisen luennan jälkeen teoriaohjaavan sisällönanalyysin keinoin kaksi metatarinaa kuvaamaan vääryyksiä, joita kuurot ja viittomakielinen yhteisö on 1900-luvun alusta tähän päivään kohdannut.

Ensimmäinen metatarina kertoo kuuroihin kohdistuvasta rotuhygieniasta. Toinen metatarina kuvaa yhteiskunnan rakenteellisia vääryyksiä. Näiden metatarinoiden lisäksi tutkijaryhmä päätyi käsittelemään sisäkorvaistutetta erillisessä analyysiluvussa.

Tutkijaryhmä tarkasteli erilaisia tapoja totuus- ja sovintoprosessin toteuttamiseksi. Prosessin jatkoa koskevat tutkijaryhmän toimenpidesuosituksat voi tiivistää seuraavasti:

- Historiallisten vääryyksien kohtaamisprosessia on kutsuttava totuus- ja sovintoprosessiksi.
- Totuus- ja sovintoprosessi on rajattava vakavimpiin kuuroihin ja viittomakielisiin kohdistuneisiin vääryyksiin, jotka liittyvät kuurouden ja viittomakielisen kulttuurin hävittämisyrittämyksiin ja niiden käsittelyyn.
- Totuus- ja sovintoprosessin kontekstissa tapahtuvaan vääryyksien käsittelyyn on liitettävä asianmukainen omakielinen psykososiaalinen tuki. Myös

sellaisen syrjinnän ja sorron, jonka käsittely rajautuu totuus- ja sovintoprosessin ulkopuolelle, käsittelyyn on turvattava omakielinen psykososiaalinen tuki.

- Totuus- ja sovintoprosessi kohdistuu koko suomalaiseen yhteiskuntaan, minkä takia koko yhteiskunnan valmiuksia tunnistaa ja käsitellä kuuroihin ja viittomakielisiin kohdistuneita vääryyksiä on parannettava. Totuus- ja sovintoprosessin omistajaksi on ymmärrettävä ei vain kuurot ja viittomakielinen yhteisö vaan koko yhteiskunta.
- Totuus- ja sovintoprosessissa ei voida sivuuttaa kysymystä siitä, ketkä toimijat ja millaiset rakenteet ovat mahdollistaneet vääryydet, eli toisin sanoen huomio on kiinnitettävä myös väärintekijöiden näkökulmaan ja vääryyksiä sitomiseen niiden yhteiskuntapoliittiseen kontekstiinsa.
- Ennen totuus- ja sovintoprosessin seuraavien vaiheiden yksityiskohdista sopimista on keskeisten sidosryhmien tuntemusta erilaisista totuus- ja sovintoprosessien organisointitavoista lisättävä esimerkiksi heille järjestetyn koulutuksen avulla. Koulutusta sekä totuus- ja sovintoprosessin fasilitointia varten on perustettava esimerkiksi valtioneuvoston kanslian yhteyteen sihteeristö, jolle on annettava riittävät toimintaresurssit.
- Totuus- ja sovintokomission asettaminen voi tulla mahdolliseksi vasta, kun komissiolle kyetään luomaan riittävä tila toimia uudenlaisena, itsenäisenä ja riippumattomana rakenteena.

Koko tutkimusryhmän puolesta, Hisayo Katsui
Helsingissä joulukuussa 2021

OSA 1: TUTKIMUKSEN ESITTELY

1 Johdanto

Kuurojen ja viittomakielisten keskuudessa on vuosikymmenien ajan siirtynyt sukupolvelta toiselle muistoja ja kertomuksia menneisyydessä tapahtuneista vääryyksistä. Keskustelun näiden historian vääryyksiksi luonnehdittavien asioiden käsittelyn tarpeesta avasi 2010-luvulla Kuurojen Liiton silloinen hallituksen jäsen Outi Ahonen. Hän esitti liiton hallituksen ja johtoryhmän yhteisessä foorumissa marraskuussa 2016, että Suomen valtio voisi pyytää anteeksi kuurojen yhteisöltä sen kokemaa pitkäaikaista sortoa. Esitykseen on vaikuttanut Juha Rehulan esittämä anteeksipyyntö sijaishuollossa kaltoinkohdelluille lapsille vuonna 2016, josta keskusteltiin Kuurojen Liiton hallituksessa. Tällöin ymmärrettiin, että kuurojen ja viittomakielisten kokeman sorron ja vääryyksien käsittelyyn yhteiskunnan tasolla on olemassa tällaisia välineitä.

Näin aloite historian vääryyksien käsittelyyn on lähtenyt liikkeelle viittomakielisestä yhteisöstä, ja Kuurojen Liiton hallitus on yhteisön edustajana osallistunut prosessin käynnistämiseen vuonna 2016. Ensimmäisen kerran totuus- ja sovintoprosessi esiintyy Kuurojen Liiton hallituksen pöytäkirjassa 26.11.2016 pidetystä kokouksesta, jossa liiton johtoryhmälle annetaan sen kokoukseen 7.12.2016 toimeksianto edistää sitä, että valtio esittäisi anteeksipyyntönsä kuurojen kohtelusta. Tämän jälkeen liiton hallitus on seurannut asian etenemistä. Kuurojen Liiton pitkäaikainen aktiivitoimija, järjestöneuvos Liisa Kauppinen teki seuraavana vuonna Kuurojen Liiton hallitukselle esityksen, että liitto alkaisi kerätä nimiä valtiollista anteeksipyyntöä vaativaan kansalaisaloitteeseen. Kuurojen Liiton hallitus päätti, että allekirjoituksia aletaan kerätä liittokokouksessa 2017. (Kuurojen Liiton hallituksen pöytäkirja 5/2017; Kuurojen Liitto 2019.)

Liisa Kauppinen aloitti kansalaisaloitteen valmistelun, mutta Kuurojen Liitto päätti kuitenkin ryhtyä edistämään historiallisten vääryyksien käsittelyä muilla keinoin yhteistyössä Ihmisoikeusliiton kanssa, kun Ihmisoikeusliiton pääsihteeri Kaari Mattila lupasi tukea Kuurojen Liiton pyrkimyksiä asiassa. Lokakuussa 2018 Ihmisoikeusliitto järjesti yhdessä Kuurojen Liiton ja Kehitysvammaliiton kanssa seminaarin historian vääryyksistä ja valtion velvollisuudesta hyvittää niitä. Seminaariin oli kutsuttu eri vähemmistöryhmiin kuuluvia puhujia, ja seminaarissa kerrottiin romaaneihin, kehitysvammaisiin, viittomakielisiin ja saamelaisiin kohdistuneista vääryyksistä, jotka olivat aiheutuneet valtion toimista tai toimimattomuudesta. (Historian vääryydet ja valtiollinen anteeksipyyntöprosessi suunnitelma 16.4.2019.) Tilaisuuden tarkoitus oli edistää vuoropuhelua vääryyksiä kokeneiden ryhmien ja valtion välillä. Eduskunnan silloinen puhemies Tuula Haatainen osallistui tilaisuuteen

puheenvuorolla, ja silloinen sosiaali- ja terveysministeri Pirkko Mattila oli paikalla. Seminaarissa tuotiin esiin vääryyksiä kokeneiden ansaitsevan valtion käynnistämän perusteellisen kartoituksen siitä, mitä vääryyksistä tiedetään. Kartoituksessa tulisi selvittää millaista tutkimustietoa tarvitaan lisää ja miten vääryyksiä voisi hyvittää.

Eräs seminaarin kutsutuista puhujista oli viittomakielinen kuuro tutkija Maija Koivisto. Hän laati seminaarin jälkeen Ihmisoikeusliiton blogiin kirjoituksen *”Monet haavat ovat vielä auki – Viittomakielisiin kohdistuneet historian vääryydet ovat käsittlemättä ja heijastuvat tähän päivään”* (Koivisto 2018). Kirjoituksen myötä Hufvudstadsbladet uutisoi aiheesta (Holmlund 2018), jonka jälkeen tuolloin kansanedustajana toiminut, kuurojen vanhempien lapsi, Timo Harakka kutsui Maija Koiviston keskustelemaan eduskunnan viittomakieliverkoston kanssa kuuroihin ja viittomakielisiin kohdistuneista historian vääryyksistä. Koiviston mukana keskustelutilaisuuteen tulivat myös Kuurojen Liiton johtoryhmän jäsenet Markku Jokinen ja Laura Pajunen (Yle Uutiset viittomakielellä 2018). Keskustelutilaisuuden jälkeen eduskunnan viittomakieliverkosto lähestyi Harakan aloitteesta eduskuntaryhmiä kysymyksellä, voisiko valtioneuvosto käynnistää selvityksen historian vääryyksistä sovinnon askeleena.

Kevätalvella 2019 aihe nousi julkiseen keskusteluun Yleisradion MOT:n pakkosterilisaatioista julkaiseman ohjelman (esitetty 16.1.2019) sekä rodunjalostusta Suomessa käsitelleen dokumenttisarjan Hyvissä aikeissa (esitetty 14.1.2019) myötä. Sarjan kolmas jakso käsittelee kuurojen naisten pakkosterilisaatioita. Kuurojen Liitto julkaisi 17.1.2019 tiedotteen, jossa se vaatii Suomen valtiota käynnistämään selvitystyön kuurojen rotuhygieenisistä pakkosteriloinneista ja pyytämään uhreilta anteeksi. (Kuurojen Liitto 2019. Historian vääryydet ja valtiollinen anteeksipyyntöprosessi suunnitelma.) Silloinen sosiaali- ja terveysministeri Pirkko Mattila totesi, että olisi aiheellista esittää anteeksipyyntö pakkosterilisaation kokeneille erityisesti, kun toiveen ovat esittäneet pakkosteriloidut itse. Mattila kuitenkin totesi samalla, että mikään korvaus tuskin poistaisi tapahtuneen ja sen aiheuttaman surun. (Byman 2019.) Pian tämän jälkeen helmikuussa 2019 Kuurojen Liiton jäsenistö keskusteli historian vääryyksistä ja valtiollisesta anteeksipyyntöstä neuvottelupäivillään helmikuussa 2019. Neuvottelupäivillä todettiin yksimielisesti, että asioiden käsittely olisi tärkeä ja että pitäisi käynnistää prosessi, johon viitattiin tuolloin muun muassa nimillä anteeksipyyntöprosessi ja sovitusprosessi. (Kuurojen liitto 2019. Historian vääryydet ja valtiollinen anteeksipyyntöprosessi suunnitelma.) Suomen kuurojen historianseura järjesti historian vääryydet seminaarin (23.2.2019) ja seuran hallitus julkaisi kannanoton siitä, että valtion tulisi tutkia kuurojen kokemia vääryyksiä (Suomen kuurojen historianseura, 2019).

Timo Harakka on tuonut esille sosiaalisessa mediassa useissa yhteyksissä, miten tärkeänä hän kokee prosessin myös henkilökohtaisella tasolla:

Jo lapsuudenkodistani tutut, mutta vain vaivihkaa vihjaillut perusoikeuksien loukkaukset – äidinkielen käytön kiellot, pakkosteriloinnit, avioliittojen rajoitukset – oli vihdoinkin käsiteltävä valtiovallan tasolla. (Harakka 2020.)

Harakka on ilmeisimminkin ollut yksi keskeisiä toimijoita sen taustalla, että pääministeri Antti Rinteen hallituksen 6.6.2019 hyväksyttyyn ohjelmaan kirjattiin: ”Valtioneuvosto käynnistää valtiollisen sovintoprosessin kuuroihin kohdistuneista oikeudenloukkauksista Suomen historiassa.” (Valtioneuvoston kanslia 2019a, 88.) Pääministeri Sanna Marinin hallitus aloitti 10.12.2019, ja otti ohjelmakseen pääministeri Rinteen hallituksen ohjelman (Valtioneuvoston kanslia 2019b, 90). Sovintoprosessin käynnistämisestä ei ole vielä tehty hallitusohjelmakirjausten lisäksi muita päätöksiä lukuun ottamatta päätöstä käynnistää nyt raportoitava esiselvitys.

Tutkimusraportin rakenne on seuraavanlainen. Luvussa 2 kerrotaan tutkimustehtävä ja tutkimuksen toteutus, jonka jälkeen luvussa 3 esitellään kuuroja ja viittomakielistä yhteisöä kuvaavaa terminologiaa sekä viittomakielisen yhteisön tilannetta Suomessa. Tätä seuraavat luvut (4–9) esittelevät tutkimustulokset. Tutkimustuloksia kiteytetään metatarinoiden avulla. Metatarinalla tarkoitetaan erilaisia kokemuksia kokoavaa yleisempää, mutta silti yksilöiden jakamaa käsitystä. Raportti päättyy päätelmiin ja toimenpidesuosituksiin (luku 10).

Luvussa 4 esitellään kuuroihin kohdistuva rotuhygienian metatarina. Rotuhygienian metatarinassa kuvataan kuurouden poistamiseen pyrkineitä toimenpiteitä kuten rotuhygieenisin syin tehty avioliittolakia, sterilisaatiota ja abortteja sekä itsemääräämisoikeuden kieltämistä, kuulon kuntoutukseen liittyvät vääryyksiä, korvaleikkauksia ja viittomakielen hävittämistä kuurojen opetuksesta. Rotuhygienian metatarinaan kuuluvat myös kertomukset kuurojen lasten elämästä asuntoloissa ja hoitokodeiksi kutsutuissa sijaiskodeissa ja yhteisen kielen puuttuminen aikuisten kanssa näissä olosuhteissa sekä kuurojen opetuksen ja varhaiskasvatuksen järjestäminen. Luvussa 5 käsitellään sisäkorvaistutetta ja siihen liittyviä kysymyksiä.

Luvussa 6 esitellään yhteiskunnan rakenteellisten vääryyksien metatarina. Yhteiskunnallisten vääryyksien metatarinassa käsitellään viittomakielisten opinto-ohjausta, ammatinvalintaan vaikuttavia rakenteellisia kysymyksiä, koulutusta, työllisyyttä ja työelämäkokemuksia, sekä viittomakielisiä- ja tulkkauspalveluita sekä niiden ongelmia. Luvussa 7 käsitellään edellä kuvattujen vääryyksien vaikutuksia nykypäivään.

Luvuissa 8–9 tarkastellaan historiallisten vääryksien yhteiskunnallista käsittelyä. Luvuissa analysoidaan totuus- ja sovintoprosessin merkitystä sekä erilaisten lähestymistapojen sopivuutta vääryksien esiin tuomiseen ja käsittelyyn. Luvuissa pohditaan myös edellytyksiä totuus- ja sovintoprosessin jatkamiseen.

2 Tutkimuksen metodologia ja toteutus

2.1 Tutkimustehtävä

Valtioneuvosto käynnisti kuuroihin kohdistuneita oikeudenloukkauksia koskevan valtiollisen sovintoprosessin valmistelua varten kesällä 2020 tutkimushankkeen kuuroihin ja viittomakieliseen yhteisöön kohdistuneista oikeudenloukkauksista 1900-luvulta nykypäivään. Tässä julkaisussa raportoidaan tutkimushankkeen tulokset. Hankkeen yleisenä tavoitteena on ollut tuottaa tietoa, joka auttaa totuus- ja sovintoprosessin suunnittelussa ja toimeenpanossa sekä koko kuurojen ja viittomakielisen yhteisön (jatkossa tässä raportissa myös: kohdeyhteisön) yhdenvertaisen yhteiskunnallisen osallisuuden vahvistamisessa.

Valtioneuvoston asettamat tutkimuskysymykset ovat:

1. Minkälaisia oikeudenloukkauksia kuuroihin on kohdistunut Suomen historiassa 1900-luvulta tähän päivään saakka esimerkiksi viranomaistoiminnassa, kasvatuksessa ja koulutuksessa, sosiaali- ja terveydenhuollossa ja uskonnollisissa yhteisöissä? Miten laajoja oikeudenloukkaukset ovat olleet?
2. Miten oikeudenloukkaukset ovat vaikuttaneet kohdeyhteisön arkeen ja edellytyksiin ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan?
3. Mitkä nykypäivän rakenteista ja käytännöistä estävät kohdeyhteisön jäseniä ylläpitämästä ja kehittämästä omaa kieltään ja kulttuuriaan tänä päivänä tai osallistumasta yhdenvertaisesti yhteiskuntaan?
4. Miten kohdeyhteisö suhtautuu sovintoprosessiin?
5. Miten sovintoprosessia tulisi viedä eteenpäin?

Valtioneuvosto on käyttänyt asettamissaan tutkimuskysymyksissä termiä oikeudenloukkaus, jonka käyttämisestä olemme kuitenkin tässä raportissa irtaantuneet tutkimusproses- sissa saatujen tietojen perusteella. Tutkimuksessa toteutettujen haastattelujen perusteella kävi ilmi, että oikeudenloukkauksen käsite on tutkimukseen osallistuneille henkilöille vieras ja vaikeasti lähestyttävä: suomalaisessa viittomakielessä ei ole viittomaa sanalle oikeudenloukkaus, ja näin viittomana oikeudenloukkauksen käsite ei ole toimiva. Kuurot ja viittomakieliset käyttivät monia erilaisia viittomakielisiä käsitteitä, jotka voidaan kääntää suomeksi sanoilla vääryys, syrjintä ja sorto. Suomenruotsalaisessa viittomakielessä vääryyk- siin viitataan havaintojemme mukaan suoraan viittomalla RÄTTIGHETER KRÄNKNINGAR (kränkning av rättigheter).

Koska totuus- ja sovintoprosessissa historiallisia vääryyksiä on olennaista tarkastella viittomakielellä kerrottuna, on prosessia suunnatessa ja kehystettäessä tärkeää antaa arvoa sille, miten kuurot ja viittomakieliset henkilöt itse käsittävät, käsittelevät ja kertovat asioista viittomakielellä. Onnistuneen totuus- ja sovintoprosessin läpikäyminen edellyttää vahvaa halua herkistyä prosessin kieltä koskeviin kysymyksiin sekä kielellisten valintojen seurauksiin. Siksi kohdistimme tutkimuksemme vääryyksiin, joita on tapahtunut kuuroille ja viittomakielisille henkilöille 1900-luvun alusta nykypäivään saakka sekä siihen, miten vääryydet ovat vaikuttaneet ja vaikuttavat kuurojen ja viittomakielisten mahdollisuuksiin ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan sekä osallistua yhdenvertaisesti yhteiskuntaan.

2.2 Tutkimusryhmä ja työnjako

Valtioneuvosto nimesi hankkeen on toteuttajaksi viiden tutkimusinstituution konsortion, johon ovat kuuluneet Helsingin yliopisto (HY), Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos (THL), Tampereen yliopisto (TAU), Humanistinen ammattikorkeakoulu (Humak), ja Itä-Suomen yliopisto (UEF). Hankkeen johtajana toimi kuuroihin naisiin aikaisemmissa tutkimuksissa perehtynyt vammaisuustutkimuksen apulaisprofessori VTT Hisayo Katsui (HY).

Helsingin yliopiston tutkijatiimi tarkasteli apulaisprofessori Katsuin johdolla kuuroihin ja viittomakieliseen yhteisöön kohdistuneita vääryyksiä sekä kohdeyhteisön suhtautumista totuus- ja sovintoprosessiin. Tiimissä työskentelivät Katsuin lisäksi väitöskirjatutkija KM Maija Koivisto ja tutkijatohtori VTT Suvi-Maaria Tepora-Niemi. Sosiaali oikeuden yliopistonlehtori HT Pauli Rautiainen (UEF) ja tutkijatohtori FT Niina Meriläinen (TAU) vastasivat historiallisten vääryyksien kohtaamistapojen ja sovintoprosessin eteenpäin viemisen analysoinnista. Tutkija, dosentti (FT) Päivi Rainò (Humak) analysoi viittomakieliseen yhteisöön liittyviä kielellisiä käytänteitä ja kielellisten loukkausten kokemuksia. Tutkimusprofessori VTT Heikki Hiilamo (THL) on tukenut analyysissä vääryyksien yhteiskuntapoliittiseen kehukseen asettamisen osalta. Yliopistonlehtori YTT Merja Tarvainen (UEF) on tukenut tutkimustyössä tutkimusmetodologiaan ja etiikkaan liittyvien kysymysten huomioidussa sekä osallistunut metodologialuvun kirjoittamiseen. Humanistisen ammattikorkeakoulun lehtorit Marjukka Nisula ja Juha Manunen käänsivät verkkokyselyn viitotut vastaukset suomeksi. Hisayo Katsui ja Merja Tarvainen tekivät raportin viimeistelevää toimitustyötä ennen validointiseminaaria.

Hankkeen tutkijaryhmä muodostettiin siten, että mukana oli sekä viittomakieliseen yhteisöön kuuluvia, että kohdeyhteisöön kuulumattomia aihepiiriin perehtyneitä tutkijoita. Tutkimustulosten analyysiin osallistuneista tutkijoista Koivisto on viittomakielinen kuuro ja Rainò viittomakielinen kuuleva kuurojen vanhempien lapsi.

Tämän raportin lukukohtaiset kirjoitusvastuut jakaantuivat seuraavasti. Johdannon kirjoittivat Maija Koivisto, Pauli Rautiainen, Suvi-Maaria Tepora-Niemi ja Hisayo Katsui. Tutkimuksen metodologia- ja toteutusluvun (luku 2) kirjoittamiseen osallistuivat Suvi-Maaria Tepora-Niemi, Pauli Rautiainen, Heikki Hiilamo, Hisayo Katsui ja Merja Tarvainen. Kuuroja ja viittomakielistä yhteisöä kuvaavaa terminologiaa sekä viittomakielisen yhteisön tilannetta Suomessa esittelevän luvun 3 laativat Maija Koivisto, Pauli Rautiainen ja Suvi-Maaria Tepora-Niemi.

Luvuissa 4–9 esitellään tutkimustulokset. Tutkimustuloksia kiteytetään metatarinoiden avulla. Metatarinalla tarkoitetaan erilaisia kokemuksia kokoavaa yleisempää, mutta silti yksilöiden jakamaa käsitystä.

Luvussa 4 esitellään kuuroihin kohdistuva rotuhygienian metatarina. Rotuhygienian metatarinassa kuvataan kuurouden poistamiseen pyrkineitä toimenpiteitä kuten rotuhygieenisiin syin tehty avioliittolakia, sterilisaatiota ja abortteja sekä itsemääräämisoikeuden kieltämistä, kuulon kuntoutukseen liittyvät vääryyksiä, korvaleikkauksia ja viittomakielen hävittämistä kuurojen opetuksesta. Rotuhygienian metatarinaan kuuluvat myös kertomukset kuurojen lasten elämästä asuntoloissa ja hoitokodeiksi kutsutuissa sijaiskodeissa ja yhteisen kielen puuttuminen aikuisten kanssa näissä olosuhteissa sekä kuurojen opetuksen ja varhaiskasvatuksen järjestäminen. Luvun ovat kirjoittaneet Maija Koivisto, Suvi-Maaria Tepora-Niemi ja Hisayo Katsui.

Luvussa 5 käsitellään sisäkorvaistutukseen liittyviä teemoja, kuten eettisiä ja yhteiskunnallisia kysymyksiä. Luvun kirjoittivat Suvi-Maaria Tepora-Niemi, Maija Koivisto ja Hisayo Katsui.

Luvussa 6 esitellään yhteiskunnan rakenteellisten vääryyksien metatarina. Yhteiskunnallisten vääryyksien metatarinassa käsitellään viittomakielisten opinto-ohjausta, ammatinvalintaan vaikuttavia rakenteellisia kysymyksiä, koulutusta, työllisyyttä ja työelämäkokemuksia, sekä viittomakielinen- ja tulkkauspalveluita sekä niiden ongelmia. Luvun kirjoittamiseen ovat osallistuneet Suvi-Maaria Tepora-Niemi, Maija Koivisto ja Hisayo Katsui. Luvussa 7 Maija Koivisto, Suvi-Maaria Tepora-Niemi ja Hisayo Katsui kirjoittavat syrjinnän vaikutuksista kuuroihin ja viittomakieliseen yhteisöön.

Pauli Rautiainen ja Niina Meriläinen kirjoittavat vääryyksien yhteiskunnallisesta käsitteystä, totuus- ja sovintoprosessin merkityksestä ja sen sopivuudesta vääryyksien esiintymiseen ja käsittelyyn luvuissa 8–9.

Raportin päättävän luvun 10 on kirjoittanut tutkijaryhmä yhdessä. Siinä esitellään tutkimustulosten yhteenveto sekä totuus- ja sovintoprosessin jatkoa koskevat toimenpide-ehdotukset.

Tutkimushanke tiedotti aktiivisesti toiminnastaan sekä osallistui erilaisiin tilaisuuksiin. Tutkimushankkeen tiedottamista varten perustettiin kolme sosiaalisen median tiliä. Facebookiin Viitotut muistot, Instagramiin @viitotutmuistot ja Twitteriin @viitotutmuistot. Sosiaalisen median tilien kautta tiedotettiin hankkeeseen liittyvistä kuulumisista ja verkkokokse-lystä. Tiedottamisessa käytettyjä kieliä olivat suomalainen ja suomenruotsalainen viittomakieli, sekä suomi ja ruotsi. Hanke järjesti kaikille avoimen avausseminaarin 22.9.2020, jossa esiteltiin hankkeen suunnitelmia ja niiden eteneminen. Hankkeen loppuseminaarissa 15.12.2021 hankkeen tulokset ja loppuraportti. Hankkeen tutkijat ovat myös antaneet haastatteluja Kuurojen Liitolle ja viittomakielisille uutisille. He ovat osallistuneet myös kutsuttuina pitämään puheenvuoroja erilaisissa tilaisuuksissa, kuten esimerkiksi Kuurojen Liiton järjestämässä Viittomakielen päivän webinaarissa 12.2.2021 ja Helena Ranta Foorumissa 30.8.2021.

2.3 Tutkimuksen käsitteelliset lähtökohdat ja osallistava tutkimusmenetelmä

Tutkimuksen käsitteelliset lähtökohdat kiinnittyivät ihmisoikeuksiin (Tupi 2019; Katsui & Kumpuvuori 2008; Katsui 2012; Rautiainen 2021) sekä ableismiin (Tarvainen 2019; Katsui ja Chalklen 2020) sekä audismin käsitteisiin (Bauman, 2013) ja oralismiin (Salmi, 2010; Salmi & Laakso, 2005), joiden avulla voidaan tarkastella kriittisesti kuurojen ja viittomakielisen yhteisön kohtaamia vääryyksiä ja syrjintää. Ihmisoikeuksia lähestytään kokonaisvaltaisesti ja kiinnitetään huomiota erityisesti kohdeyhteisön kielellisiin ja kulttuuriin oikeuksiin. Yhdistyneiden kansakuntien (YK) vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimuksen (SopS 27/2016) mukaisesti tutkimuksella edistetään kohdeyhteisön menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden huomioimista osana suomalaista yhteiskuntaa. Samoin edistetään kielivähemmistö- ja vammaisryhmiin kuuluvien ihmisten elämisen ehtoja (SopS 27/2016). Tutkimuksessa käsitetään molemmat kotimaiset viittomakielet perustuslain 17 §:n mukaisesti vähemmistökieliksi, ja niitä käyttävä kohdeyhteisö vähemmistökulttuuriksi.

Ableismilla tarkoitetaan käsitysjärjestelmää, jonka mukaan vammaisuus on ei-toivottua ruumiillista erilaisuutta (Campbell 2009). Vammaisuuden tutkimuksessa vammaisuus ymmärretään sosiaalisena ilmiönä, jossa on kyse yksilön ja toimintaympäristön vuorovaikutuksesta (SopS 27/2016). Vastaavasti audismilla tarkoitetaan, että kuurous on ei-toivottua, eikä viittomakieliä tunnusteta. Se on syrjivää asennoitumista kuuroja henkilöitä kohtaan, jonka myös kuuro henkilö itse voi sisäistää omaksi ajattelutavakseen. (Bauman 2013.) Oralismi tunnetaan opetusmetodinä, jossa kuurojenopetuksessa käytetään vain puhetta, mutta se on myös laajempi aatehistoriallinen ilmiö, joka ei tunnusta viittomakielen merkitystä kuurojen elämässä (Salmi 2010; Salmi & Laakso 2005). Viittomakielisen

yhteisön suhde vammaisuuteen on monitahoinen, ja tekee osaltaan näkyväksi vähemmistön ja yhteiskunnallisen valtavirran suhdetta: yhteisön jäsenet vaikuttavat tavalla tai toisella joutuvan eri aikoina ottamaan kantaa esimerkiksi vammaisuuden määrittelyyn huolimatta siitä, miten keskeisenä sitä pidettäisiin esimerkiksi kielivähemmistönäkökulmasta. Eräs olennainen näkökulma on ensinnäkin, millaista on yhteisön jäsenten identifioituminen osaksi vammaisuutta ja vammaisyhteisöä ja millainen toisaalta on yhteisön asema kielivähemmistönä. Myös kielivähemmistön kulttuurinen ja yhteiskunnallinen asema osana yhteiskunnallisia kerrontaprosesseja avaa näkökulman tähän keskusteluun: Millaisin ehdoin kielivähemmistö voi osallistua laajempiin kertomisen prosesseihin? Tällöin on tärkeää tiedostaa myös, että valtaväestön ymmärrys sekä viittomakielisistä kielivähemmistönä että tulkinta vammaisuudesta ohjaa yleistä käsitystä yhteisöön kuuluvista henkilöistä sekä luo heidän elämänsä ehtoja.

Tutkimuksen metodologisena kehyksenä on ollut osallistava tutkimus, jossa erityisesti tietoa historiallisista vääryyksistä on muodostettu yhteistyössä kuurojen ja viittomakielisen yhteisön kanssa (Katsui & Koistinen 2008; Katsui & Chalklen 2020). Osallisuus on yksi tärkeimmistä ihmisoikeusperiaatteista (ks. YK:n vammaisyleissopimuksen artikla 4.3). Tietoa hyvästä totuus- ja sovintoprosessista on kerätty monipuolisesti erilaisista lähteistä perehtymällä niin aihealueen tutkimuskirjallisuuteen, asiantuntijatietoon, suomalaisia totuus- ja sovintoprosesseja koskevaan kokemustietoon kuin prosessin keskeisten sidosryhmien oikeusministeriön ja Kuurojen Liiton käsityksiin. Tältä osin tutkimus on edustanut teoria- lähtöistä tiedonkeruuta ja analyysiä. Hyvää totuus- ja sovintoprosessia koskevassa osassa tutkimuksen tiedonintressi on näin ollut erilainen verrattuna historiallisia vääryyksiä koskevaan osaan.

Hankkeen historiallisia vääryyksiä koskevassa osassa on tutkittu kuurojen ja viittomakielisen yhteisön kokemia syrjintää ja vääryyksiä. Tämä on tarkoittanut tutkijatiimille jatkuva vuorovaikutusta ja koettuja sekä tiedostamattomia vääryyksiä koskevan tiedon rakentelua yhteisön kanssa. Tutkimuksessa on lähtökohtaisesti tunnustettu erilaisten elettyjen ja kerrottujen todellisuuksien olemassaolo (ks. myös Hänninen 2004). Vääryyksiä koskevan aineiston keruussa haluttiin taata yhteisölle mahdollisuus kertoa tapahtuneista asioista omalla äidinkielellään viittoen ja itse kokemallaan tavalla. Verkkokyselyssä, jossa oli mahdollisuus vastata viittomalla, suurin osa vastaajista käytti kirjoitettua suomen tai ruotsin kieltä. Tutkimuksessa tunnistettiin sisäistetyn sorron ilmiö (Campbell 2009, 16–29), joka on huomioitu myös analyysissä. Sisäistetyn sorron käsitteellä kuvataan sortavien käytänteiden ja kerrontatapojen omaksumista osaksi omaa tarinaa, jolloin ihminen käytännössä saattaa toiseuttaa itseään omasta eletystä ja kerrotusta tarinastaan (Campbell 2009, 16–29; Tarvainen 2019). Sisäistetyn sorron ilmiö liittyy niukkojen tai epäsovivien kerrontaresurssien ehtoihin (Tarvainen 2019), joissa esimerkiksi vähemmistöllä ei ole mahdollisuuksia tulla mukaan laajempaan kertomisen prosessiin omin tarinoin ja omin kertomisen ehdoin. Sisäistetyn sorron purkaminen vaatii aktiivista toimintaa ja syrjivien elämisen

ja kertomisen ehtojen kriittistä purkamista, joka voi rakentua yhteisenä toimintana (esim. Tarvainen 2019).

Tutkimuksessa on tietoisesti pyritty vähentämään tutkijoiden ja tutkimukseen osallistuvien välistä etäisyyttä osallistavan tutkimuksen keinoin. (Katsui & Koistinen 2008; Katsui & Chalklen 2020.) Tämä huomioitiin jo hankkeen tutkimusryhmää muodostettaessa, ja tutkimusryhmä rakentui sekä kohdeyhteisöön kuuluvista että siihen kuulumattomista tutkijoista.

Empiirisen aineiston keruussa kohdeyhteisön jäseniä osallistettiin tutkimusaineiston tuottamisessa. Ensimmäisissä kohdeyhteisön edustajien ryhmähaastatteluissa kysyttiin heidän odotuksiaan tähän tutkimukseen ja totuus- ja sovintoprosessiin, jonka perusteella avausseminaarin sisältö rakennettiin. Avausseminaarin yhtenä tarkoituksena oli osallistaa kuurojen ja viittomakielisen yhteisön jäsenjärjestöjä tutkimushankkeeseen ja käynnistää valtion, järjestöjen ja koko viittomakielisen yhteisön välistä dialogia. Avausseminaarissa puheenvuoron pitivät useat yhteisön jäsenjärjestöjen ja sidosryhmien, oikeusministeriön ja Ihmis-oikeusliiton edustaja sekä eräät tämän tutkimushankkeen tutkijat.

Syksyllä 2021 järjestetyssä validointiseminaarissa tutkimukseen osallistuneille yhteisön jäsenille esitettiin tutkimustulokset, joista keskusteltiin yhdessä. Yhteisön jäsenillä oli näin vielä mahdollisuus kommentoida tutkimusraportin kokonaisuutta sekä vaikuttaa tutkimusraportin sisältöön osallistumalla validointiseminaarin keskusteluun. Validointiseminaariin ei kutsuttu yhteisöön kuulumattomia hyvää totuus- ja sovintoprosessia käsitelleisiin haastatteluihin osallistuneita, jotta validointiseminaari kykeni tarjoamaan juuri kuurojen ja viittomakielisten yhteisölle mahdollisuuden käydä keskustelua tutkimusraportin luonnoksesta ilman, että keskusteluun osallistuu yhteisön ulkopuolisia. Tämän keskustelun, ohjausryhmän palautteen sekä tutkimusraportin luonnoksen vertaisarvioinnin pohjalta viimeisteltiin tutkimusraportti, joka esiteltiin hankkeen loppuseminaarissa joulukuussa 2021. Loppuraportti on kirjoitettu koko suomalaiselle yhteiskunnalle, sillä totuus- ja sovintoprosessin omistajuus kuuluu koko yhteiskunnalle eikä esimerkiksi vain vääryyksiä kokeneille henkilöille tai yhteisölle.

2.4 Tutkimusaineistot ja aineistojen keruu

Taulukko 1. Hankkeessa kerätty empiirinen tutkimusaineisto.

Aineisto	Aineiston keruun tavoite	Henkilöitä aineistossa
1) Verkkokysely kuuroille ja viittomakieliseen yhteisöön kuuluville	Selvitetään koettuja vääryyksiä ja näkemyksiä niiden käsittelystä.	124
2) Yksilöhaastattelut ikääntyneille viittomakielisille kuuroille	Selvitetään koettuja vääryyksiä ja näkemyksiä niiden käsittelystä.	10
3) Ryhmähaastattelut viittomakielisen yhteisön asiantuntijaedustajille	Selvitetään koettuja vääryyksiä ja näkemyksiä niiden käsittelystä.	16
4) Ryhmähaastattelut evankelisluterilaisen kirkon työntekijöille	Selvitetään koettuja vääryyksiä ja näkemyksiä niiden käsittelystä.	8
5) Ryhmähaastattelut muiden vähemmistökielien ja kulttuurien edustajille	Selvitetään koettuja vääryyksiä ja näkemyksiä niiden käsittelystä.	7
6) Asiantuntijahaastattelu kuurojen turvapaikanhakijoiden ja maahanmuuttajien tilanteesta	Selvitetään koettuja vääryyksiä ja näkemyksiä niiden käsittelystä.	1
7) Asiantuntijahaastattelut historiallisten vääryyksien käsittelyprosessista	Selvitetään millainen olisi hyvä totuus- ja sovintoprosessi.	22

Hankkeessa toteutettuihin asiantuntijoiden ryhmähaastatteluihin osallistui yhteensä 32 henkilöä (taulukko 1, kohdat 3–6) (ks. haastattelurunko liitteessä 4). Näissä asiantuntijahaastatteluissa esiin tulleet asiat olivat itsessään merkittävä osa hankkeen tutkimusaineistoa. Tämän lisäksi asiantuntijahaastatteluissa esiin tulleiden teemojen perusteella muodostettiin myöhemmin verkkokyselyn kysymykset. Helsingin yliopiston tutkijat (Katsui, Koivisto ja Tepora-Niemi) toteuttivat asiantuntijoiden ryhmähaastattelut joko työparityönä tai kolmen tutkijan yhteistyönä, jotta osallistujien kertomia asioita voitiin huomioida mahdollisimman laaja-alaisesti ja jotta haastattelutilanteen eri tehtäviin oli asianmukaisesti resursseja. Haastattelut olivat pituudeltaan 2–2,5 tuntia. Haastatteluissa oli aina läsnä viittomakielinen kuuro tutkija (Koivisto) ja yhteisön ulkopuolinen kuuleva tutkija.

Ryhmähaastattelujen osallistujat olivat vapaaehtoisia viittomakielisen yhteisön aktiiveja sekä yhteisön sidosryhmien edustajia. Ryhmähaastattelujen osallistujia tavoiteltaessa otettiin huomioon myös eri ikäluokkien edustus. Ryhmähaastattelut kohdeyhteisön suomalaista ja suomenruotsalaista viittomakieltä käyttäville asiantuntijoille tehtiin osallistavan tutkimusmenetelmän mukaisesti kahteen kertaan: Ensimmäiset haastattelut tehtiin

hankkeen alussa ja toiset haastattelut muun aineiston keruun jälkeen. Toisella haastattelukierroksella kohdeyhteisön jäsenillä oli mahdollisuus osallistua aineiston analyysiin keskustelemalla alustavista tutkimuslöydöksistä tutkijoiden kanssa, ja näin heillä oli mahdollisuus vielä vaikuttaa tutkimuksella tapahtuvaan tiedonrakenteluun. (Katsui & Koistinen 2008; Katsui & Chalklen 2020.)

Ryhmähaastattelut avasivat näkökulmia kuurojen ja viittomakielisen yhteisön kohtaamiin vääryyksiin ja toivat esiin kohdeyhteisölle merkittävien asioiden ja tapahtumien kiinnostavia ja ajallisia muutoksia. Ryhmähaastatteluin kerätystä aineistosta jäsenyviä pääasioita hyödynnettiin osallistavan tutkimusmenetelmän mukaisesti yksilöhaastattelujen ja verkkokyselyn kysymyksiä muotoiltaessa. Ryhmähaastatteluilla kerätty asiantuntija-aineisto muodosti myös laajan tietovarannon tutkimuskysymyksiin vastaamiseksi. Kyseinen aineisto antoi kokonaiskuvan kohdeyhteisön tilanteesta eri ajanjaksoilta.

Asiantuntijahaastatteluja historiallisten vääryyksien käsittelyprosessista tehtiin 22 (Taulukko 1, kohta 7). Asiantuntijahaastattelut historiallisten vääryyksien käsittelyprosessista tekivät kaksi yhteisön ulkopuolista tutkijaa (Rautiainen ja Meriläinen) (ks. haastattelurunko liitteessä 7). Haastattelut kestivät 2–4 tuntia. Haastattelujen tarkoituksena oli selvittää millainen olisi hyvä totuus- ja sovintoprosessi. Haastateltaviksi kutsuttiin aihepiiriin akateemisia asiantuntijoita, lastenkodeissa tapahtuneiden kaltoinkohtelujen selvittämiseen osallistuneita tutkijoita eri yliopistoista ja näiden kaltoinkohtelujen valtiollisen anteeksipyynnön suunnitteluun osallistuneita viranhaltijoita sosiaali- ja terveysministeriöstä, saamelaiden totuus- ja sovintoprosessin valmisteluun osallistuneita viranhaltijoita, oikeusministeriössä kuurojen ja viittomakielisten sovintoprosessin valmisteluun osallistuvia viranhaltijoita sekä Kuurojen Liiton nimeämiä edustajia. Haastatteluista suurin osa toteutettiin ryhmähaastatteluina, mutta joukossa oli myös haastateltavien aikatauluista johtuen yksilöhaastatteluja. Kuurojen Liiton edustajat haastateltiin kahdesti heidän toivottua mahdollisuutta pohtia rauhassa käsitystään hyvästä totuus- ja sovintoprosessista sekä täydentää ensimmäisessä haastattelussa esittämäänsä. Ensimmäisen ja toisen haastattelun välissä oli noin kolme kuukautta. Haastateltaville tarjottiin mahdollisuutta toimittaa halutessaan tutkijoille haastatteluissa esittämäänsä syventävää kirjallista aineistoa. Useat haastateltavat toimivat näin jakaen erilaisia aihepiiristä kirjoittamiaan tekstejä ja pitämiään puheita. Eräs haastateltu kirjoitti pitkän sähköpostin, jossa hän jäsenteli haastattelun hänessä herättämiä ajatuksia. Materiaali on rikastanut haastatteluaineiston analyysissä.

Ennen historiallisten vääryyksien käsittelyprosessia koskeneita haastatteluja nämä haastattelut toteuttaneet tutkijat perehtyivät aiemmin toteutettuihin totuus- ja sovintoprosesseihin sekä aihepiiriin tutkimus- ja teoriakirjallisuuteen, jonka avulla he laativat teorialähteen haastattelurungon, jota mukautettiin kussakin haastattelussa haastateltavien asiantuntemusalueen perusteella. Haastatteluissa haastateltavilta kysyttiin miten he lähestyivät erilaisia käsitteitä, totuus- ja sovintoprosessien elementtejä ja millaisia valintoja he

tekisivät rakentaessaan totuus- ja sovintoprosesseja. Sellaisten haastateltavien kanssa, joilla oli kokemuksia yhdestä tai useammasta totuus- ja sovintoprosessista, käsiteltiin kokemusperusteisia hyviä ja huonoja käytänteitä sekä pohdittiin sitä, miten ne ovat siirrettävissä erilaisten totuus- ja sovintoprosessien välillä.

Asiantuntijahaastatteluin kerättyä aineistoa laajennettiin kaikille viittomakieliseen yhteisöön eri tavoin kuuluville täysi-ikäisille suunnatulla verkkokyselyllä (taulukko 1, kohta 1). Verkkokyselyllä kerättiin temaattisin avokysymyksiin tietoa koetuista vääryyksistä sekä totuus- ja sovintoprosessia kohtaan koetuista odotuksista (ks. verkkokyselyn saatekirje liitteessä 5 ja verkkokysely liitteessä 6). Helsingin yliopiston tiimi (Koivisto ja Katsui) laati verkkokyselyn kysymykset. Kysely oli avoinna keruuta varten luodulla verkkoalustalla 15.1.–31.1.2021 välisenä aikana. Verkkokyselystä tiedotettiin YLE:n viittomakielisissä uutisissa ja Kuurojen Liiton kotisivuilla. Verkkokyselystä tiedotettiin laajasti tutkimushankkeen sosiaalisen median tileillä Facebookissa (Viitot muistot -sivusto), Instragramissa (@viitotutmuistot-tili) ja Twitterissä (@viitotutmuistot-tili) sekä tutkijaryhmän omia verkostoja käyttäen suomalaisella ja suomenruotsalaisella viittomakielellä sekä suomeksi ja ruotsiksi.

Kyselyyn oli mahdollista vastata omasta tai toisen, itselleen läheisen ja mahdollisesti jo edesmenneen, henkilön puolesta. Kyselyyn itsenäinen vastaaminen rajattiin koskemaan täysi-ikäisiä, koska aiheen esiin tuomia vaikeita asioita ei alaikäisen pitäisi käsitellä yksin. Lisäksi alaikäisten kyselyyn osallistumiseen olisi vaadittu erillinen lupa huoltajalta, eikä verkkokyselyn täyttäminen näin anonyymisti olisi ollut mahdollista. (Lagström ym. 2010.) Verkkokyselyn avulla pystyttiin kuitenkin tavoittamaan selkeästi laajempi vastaajakunta kuin olisi voitu tavoittaa ainoastaan haastattelujen avulla, mutta samalla sen kautta ei kyetty saamaan kovinkaan täsmällistä tietoa. Kyselyyn vastasi 124 henkilöä. Vastaajajoukko edusti melko hyvin viittomakielisiä henkilöitä, kun vastaajia verrataan Kelan tilastoihin vammaisten tulkkauksipalveluihin vuoden 2019 lopussa oikeutetuista henkilöistä. Yliedustettuina olivat 40–50-vuotiaat ja aliedustettuina yli 70-vuotiaat (taulukko 2). Koko kyselyssä viisi prosenttia vastaajista (N=6) ilmoitti kertovansa yksinomaan toisen henkilön kokemuksista. Muutama vastaajista ilmoitti, että he eivät ole kuuroja ja osa ilmoitti, etteivät he lainkaan identifioitu viittomakieliseen yhteisöön. Kolme prosenttia vastaajista (N=4) valitsi kyselyn aloituskieleksi ruotsin.

Taulukko 2. Kyselyyn vastanneiden sekä Kelan tilastoissa viittomakielen perusteella vammaisten tulkkauspalveluihin oikeutettujen henkilöiden ikäryhmät.

Ikäryhmä	Kyselyyn vastanneet	Tulkkauspalveluihin oikeutetut
0–20 -vuotiaat	4 %	6 %
21–30 -vuotiaat	13 %	10 %
31–40 -vuotiaat	13 %	11 %
41–50 -vuotiaat	27 %	15 %
51–60 -vuotiaat	19 %	18 %
61–70 -vuotiaat	18 %	16 %
71–80 -vuotiaat	5 %	14 %

Asiantuntijahaastatteluja ja verkkokyselyä yksityisempää ja sensitiivisempää tietoa saatiin yksilöhaastatteluista, jotka yhteisöön kuuluva tutkija (Koivisto) teki pääosin yksin (Taulukko 1, kohta 2). Tällöin haastattelut voitiin toteuttaa ilman tulkkia ja luoda yksityinen haastattelutilanne sensitiivisen aiheen käsittelyyn. Yksilöhaastattelut toivat esille kohdeyhteisön iäkkäiden jäsenten omakohtaisia tarinoita elämästään ja heidän kokemistaan vääryyksistä. Haastattelut kestivät 2–4 tuntia. Viittomakielellä tehdyt yksilöhaastattelut toteutettiin kerronnallisina haastatteluina, joissa haastateltavat saivat viittoa kokemuksiinsa tarinoina (Hyvärinen & Löyttyniemi 2009, 189).

Viitottuja haastatteluja veivät eteenpäin tutkimuksen osallistujien itsensä esiin tuomat asiat ja niiden merkityksellisyys itselleen. Eräitä esimerkkejä eletyn elämän tilannetekijöistä tai elämisen ehdoista olivat esimerkiksi asuinpaikka, perhe, koulu, koulukoti, hoitokoti ja työpaikka. Elämäntarinan merkityksellisten asioiden suhde elämän yhteiskunnallisiin tekijöihin, kuten sosiaalisiin normeihin ja lakeihin, avaa näkymän elämisen ja kertomisen ehtoihin. Eletyn kokemuksen kertominen on vuorovaikutteista. Kertomisen mahdollisuuksien ohella on kiinnitettävä huomiota siihen, miten kerrottuja asioita otetaan tai voidaan ottaa vastaan. (Hänninen 2004; Smith & Sparkes 2008.)

Yhteisöön kuuluvan tutkijan läsnäololla pyrittiin kaikissa koettujen historiallisten vääryyksien kartoittamiseen pyrkineissä haastatteluissa takaamaan tutkimuksen osallistuvalla henkilöllä mahdollisimman luotettava ja kielellisesti luonteva haastattelutilanne, missä yhteinen viitottu kieli ja kokemus jaetusta kokemusmaailmasta tarjosivat haastateltavalle mentaalisesti ja sosiaalisesti turvallisen tilan kertoa kohdatuista oikeudenloukkauksista (ks. Katsui & Koistinen 2008). Kohdeyhteisön kuuluvan tutkijan läsnäololla haluttiin myös taata, ettei haastattelutilanteissa synny vääränlaista valtasuhdetta, koska kuuleva tutkija saattaisi tunnetasolla edustaa haastateltaville syrjintää, epäoikeudenmukaisuuksia

ja oikeudenloukkauksia aiheuttanutta enemmistöä, vaikka tutkija kuinka reflektiivisesti arvioisi rooliaan. (Oinas 2004; Ikonen & Ojala 2005; Tienari ym. 2005, 123.)

Tutkimukseen osallistujilla oli koettujen historiallisten vääryyksien kartoittamiseen pyrkineissä mahdollisuus käyttää haastatteluissa omaa äidinkieltään, ja hankkeessa oli käytössä suomalainen viittomakielinen tulkkaus sekä suomenruotsalaisen viittomakielen tulkkaus suomen ja ruotsin kielen lisäksi. Haastattelun etenemistä edesauttoi, että yhteisöön kuuluva tutkija tunsu yhteisön jakamat historialliset ja kulttuuriset kiinnostuskohdat. Lähtökohtaisesti sekä yhteisöön kuuluva tutkija että yhteisön ulkopuoliset tutkijat olivat ensi sijassa kerronnan vastaanottajia. Heidän tehtävänä oli kunnioittaa tutkimukseen osallistuvien henkilöiden yksityisyyttä ja herkän aiheen kerrontaa sekä rakentaa yhteyden kokemusta haastateltaviin (Tienari ym. 2005, 103–125). Tutkijatriangulaatiolla pyrittiin vahvistamaan mahdollisimman kattavan, totuudenmukaisen tiedon tavoittaminen (Denzin 2012; Tuomi & Sarajärvi 2018 141).

Haastatteluaineiston lisäksi tutkijat käyttivät aineistonaan myös Kuurojen videon videotiedotteita nimeltään *”Äänekäs puheenvuoro”*.

2.5 Tutkimusaineistojen analyysi

Kaikkia haastatteluja ohjasi teemahaastattelurungot. Ryhmähaastatteluista kirjoitettiin muistiinpanot haastattelujen aikana. Tämän lisäksi ryhmähaastattelut tallennettiin ja jostakin haastatteluista tärkeät kohdat litteroitiin erikseen sanasta sanaan suomen kielellä. Ryhmähaastattelujen jälkeen haastattelut toteuttaneet tutkijat jakoivat koko tutkimusryhmän kanssa ajatuksiaan haastatteluista. Ikääntyneille kuuroille tehty yksilöhaastattelut, ja jälkepäin tallenteen perusteella kirjoitettiin yhteenvedot ja tärkeät kohdat litteroitiin erikseen sanasta sanaan suomen kielellä. Verkkokyselyn avovastaukset tallentuivat kyselylomakkeen kautta automaattisesti tietojärjestelmään, josta tutkijat saivat ne luettavakseen Excel-taulukkomuodossa. Analyysi keskittyi temaattisiin kokonaisuuksiin, jotka muodostuivat seuraavassa kerrotuin tavoin.

Kaikista aineistoista Helsingin yliopiston tutkijatiimi (Tepora-Niemi, Koivisto ja Katsui) teki ensin sisällönanalyysin mukaisen aineistolähtöisen esianalyysin. Aineiston kylläntymistä osoitti se, että eri haastatteluissa toistuivat samat teemat. Esianalyysissa aineistot luettiin huolellisesti läpi ja niitä teemoiteltiin aineistossa toistuvien sisältöjen perusteella. (Eskola & Suoranta 2000, 62, 174.) Näin aineistosta hahmotettiin teemoja kuten fyysinen koskemattomuus, koulutus tai työelämäkokemukset. Esianalyysissa muodostuneiden otsikoiden alle koottiin niihin liittyvät aineistojen kohdat. Seuraavassa kuvataan esimerkinomaisesti tutkijatriangulaatiota Helsingin yliopiston tiimin toimintana: esianalyysissa tutkijatiimi luki teemoiteltua aineistoa sisäisesti ristiin, niin että kunkin tutkijan tekemän teemoittelun luki

myös kaksi muuta tutkijaa. Ristiin lukemisen jälkeen joidenkin teemojen sisältöjä siirrettiin toisiin teemoihin ja muodostettiin uusia teemoja. Näin esimerkiksi kielellisten oikeuksien, viittomakielisen palvelun saatavuuden, esteettömyyden ja tulkkauspalvelun teemat voitiin ymmärtää toisilleen rinnakkaisina ja näiden laajojen teemojen sisältöjä analysoitiin eteenpäin laajempina kokonaisuutena.

Esianalysissa toteutetun teemoittelun jälkeen analyysia jatkettiin ryhmittelemällä aineistoa temaattisesti sekä käyttäen keskeisiä teorioita analyysin tukena. Tässä vaiheessa eri teemojen alle koottuja aineistositaatteja luettiin jälleen huolellisesti läpi ja niistä erotettiin sellaiset sitaatit, joita useat tutkimukseen osallistuneet henkilöt toivat esiin sekä sellaiset sitaatit, jotka kuvasivat hyvin viittomakielisen yhteisön moninaisuutta ja moninäkökulmaisuutta. Näin pyrittiin huomioimaan se, että tutkimukseen osallistuneiden tärkeät ja toistuvat kokemukset tulevat esiin tutkimuksessa ja myös se, että tutkimusaihe on vaikea ja herkkä, eivätkä kaikki uskalla tai tahdo kertoa yksityiseksi kokemistaan asioista. Tässä analyysivaiheessa sitaattien perusteella muodostettuja luokkia yhdistettiin yläluokiksi (Tuomi & Sarajärvi 2018). Aiheiden kokonaisvaltaisuuden takia päädyttiin tutkimuskäytön ohjaamana muodostamaan aineistolähtöisesti kaksi niin kutsuttua metatarinaa: kuuroihin kohdistuvan rotuhygienian tarina sekä yhteiskunnan rakenteellisten vääryyksien tarina. Metatarinalla tarkoitetaan erilaisia kokemuksia kokoavaa yleisempää, mutta silti yksilöiden jakamaa käsitystä. Nämä metatarinat rakennettiin aineistolähtöisesti koko tutkimusaineistossa toistuvista teemoista (Eskola & Suoranta 2000, 185). Siksi joitakin kuuroille tai viittomakielisille yksilöille henkilökohtaisesti tärkeitä asioita on voinut jäädä metatarinoiden ulkopuolelle, koska tutkimukseen osallistuneet eivät tuoneet kaikkia asioita esiin. Kahden metatarinan lisäksi analyysissa päädyttiin erilliseen lukuun sisäkorvaistutuksesta.

Teemojen järjestelmällisen ja huolellisen analyysin jälkeen analyysia alettiin kirjoittaa auki yhdistämällä aineistoa tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin: ihmisoikeuksiin, ableismiin, oralismiin ja audismiin. Analyysia tehtiin aineistoa kunnioittaen dialogissa teoreettisiin lähtökohtiin siten, että tutkijoiden tuntemat olennaiset teoriat ohjasivasivat analysoidun aineiston luentaa. Tutkijat reflektoivat suhdettaan sekä aineistoon että teoriaan osana analyysia ja koko tutkimustyötä. Auki kirjoitettua analyysia luettiin ja kommentoitiin tutkijaryhmän sisäisesti ristiin niin, että auki kirjoitetussa analyysissa huomioitaisiin mahdollisimman hyvin eri tieteenalojen ymmärrys kuurojen ja viittomakielisen yhteisön todellisuudesta. (ks. myös Ruusuvaori, Nikander & Hyvärinen 2011, 99–12; Tuomi & Sarajärvi 2018.) Eri teemojen pohjalta kirjoitetut analyysin osat liitettiin yhdeksi kokonaisuudeksi tutkijoiden yhteistyönä. Tämän jälkeen kirjoittamistyötä jatkettiin yhteisesti niin, että eri teemojen ja koko tutkimusaiheen yhtenäisyys pyrittiin huomioimaan mahdollisimman hyvin. Tässä raportissa aineisto-otteet tutkimusaineistosta esitetään pääsääntöisesti ilman tarkkaa sijainti- tai osallistujatietoa tunnistettavuuden välttämiseksi, eli tekstissä olevat sitaatit ilman lähdetietoja ovat hankkeen tutkimusaineistosta.

Tutkimusraportti käsiteltiin validointiseminaarissa yhdessä tutkimushaastatteluihin osallistuneiden kanssa. Tutkimusraportti osallistui VNT-arviointimenettelyyn, jossa raportti vertaisarvioitiin ennen sen julkaisemista.

2.6 Tutkimuseettiset kysymykset

Tutkimusaihe on sekä yksilöllisesti, yhteisöllisesti että yhteiskunnallisesti moniääninen ja sensitiivinen. Tutkimusaiheen sensitiivisyyden ja viittomakielisen yhteisön pienuuden takia tutkimuseettisten kysymysten käsittely on ollut erityisen olennaista. Etiikka moraalilaisina valintoina on kulkenut läpi tutkimushankkeen koko hanketyöryhmän keskeisenä puheenaiheena ja ymmärryksenä. On käsitetty, että tutkimuksen aihepiirin, tutkimukseen osallistuminen tai esimerkiksi tutkimushaastattelun tai verkkokyselyn kysymykset saattavat jonkun tutkimuksen osallistujan kohdalla aloittaa pitkän prosessin aikaisemmin käsittelemättömistä tai kenties tiedostamattomista asioista. Samalla tutkimusryhmä on ollut tietoinen, että jotkut kuurot ja viittomakielisen yhteisön jäsenet ovat saattaneet sisäistää syrjintää osaksi yhteisöllistä ja yksilöllistä kertomisen tapaansa, jota koko yhteisö kantaa vuosikymmenien ajalta. Vaietetut asiat tai vaikeasti kerronnallistuvat asiat voivat siirtyä sanoittamattomana sukupolvelta toiselle; kertomattomuudelle voi olla monia syitä, mutta asioiden käsittelemättömyyden seurauksilla on taipumusta kiertyä myös seuraavien sukupolvien kannettavaksi (esim. Finnegan 2006; Tarvainen 2020; ks. myös Koskinen-Koivisto & Seitsonen 2019). Kuuroilla ja viittomakielisen yhteisön jäsenillä on oikeus tuoda julki kokemansa vääryydet, jotta heidän perusoikeutensa ja yhdenvertainen kohtelu valtaväestön kanssa toteutuvat tulevaisuudessa paremmin. Kerronnan analyysissä on olennaista huomioida elämisen ja kertomisen ehdot (ks. Hänninen 2004; Tarvainen 2019; 2020). Viitotut muistot -hankkeessa tiedostettiin tutkimuksen mahdolliset vaikutukset sekä yksilö- että yhteisötasolla tutkimukseen osallistuneisiin henkilöihin. Tutkimuksen ehdottomana periaatteena olikin vapaaehtoisuus ja myös mahdollisuus vetäytyä tutkimuksesta sen kaikissa vaiheissa. (Hänninen 2008; Kuula 2015, 41, 59; Pölkki 2008, 174.)

Helsingin yliopiston ihmistieteiden eettisen ennakoarvioinnin toimikunta antoi puoltavan lausunnon tutkimushankkeesta ja hankkeen tutkimuskäytännöistä. Eettisen ennakoarvioinnin lausunto on liitteenä 1. (Guillemin & Gillam 2004, 263–264.) Tutkimusaineiston keruussa, käytössä ja säilytyksessä on noudatettu Euroopan Unionin yleistä tietosuojaa-asetusta (General data protection regulation, GDPR) ja tutkimus suunniteltiin noudattaen Tutkimuseettisen Neuvottelukunnan (TENK 2012) ohjeita hyvästä tieteellisestä käytännöstä ja tutkimusetiikasta. Käytännössä tämä tarkoitti, että tutkijat toimivat rehellisesti ja ovat noudattaneet yleistä huolellisuutta ja tarkkuutta itse tutkimustyössä, tulosten tallentamisessa, esittämisessä ja arvioinnissa. Tutkijat ovat hankkeen tutkimussuunnitelmassa ja eettisen toimikunnan lausunnon mukaisesti sitoutuneet vaitioloon kaikista tutkimuksen aikana esiin tulevista asioista.

Hankkeesta tiedotettaessa (liite 2) on tuotu esiin, että tutkimushanke pohjustaa Sanna Marinin hallituksen ohjelman mukaista valtiollista sovintoprosessia kuuroihin ja viittomakieliseen yhteisöön kohdistuneista oikeudenloukkauksista. Tällä tiedotuksella on haluttu viestiä, että tutkimushankeen tarkoituksena on nostaa esiin myös pitkään vaiettuna ollutta tietoa, eikä siitä ole aikaisemmin kirjoitettu totuus- ja sovintoprosessin kontekstissa. Näin tutkimukseen osallistumista pohtineet henkilöt ovat olleet tietoisia, että tutkijaryhmä käsittää tutkimuksella tavoiteltavan tiedon olevan luonteeltaan herkkää, jota ei välttämättä ole aikaisemmin tuotu julki. Haastattelukutsussa ja verkkokyselyn yhteydessä olevassa tutkimuksen osallistujille osoitetussa kirjoitetuissa ja viitotuissa tiedotteissa painotettiin tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuutta koska aikaisemmin vaietun aiheen esiin tuominen on saattanut monista eri syistä arveluttaa joitakin tutkimukseen osallistumista pohtineita henkilöitä. Haastatteluihin halunneille lähetettiin ennen haastatteluja haastattelujen sisältöä koskeva tiedote (liite 2) ja suostumuslomake (liite 3), joka haastatteltavien pyydettiin allekirjoittamaan. Tiedotteessa pyydettiin haastatteluun osallistuneita olemaan yhteydessä haastattelijoihin, mikäli haastattelu nostatti esiin vaikeita tunteita, jotta tutkijat voisivat osaltaan ohjata heitä viittomakielisen psykososiaalisen tuen piiriin. Tutkimushankkeen tiedotustyössä kerrottiin myös, ettei tutkimukseen osallistumisella tai sen ulkopuolelle jäämisellä ole seuraamuksia (Kuula 2015, 59, 74).

Sekä haastattelulle lähetetyssä tiedotteessa (liite 2) ja verkkokyselyn ohjeistuksessa kerrottiin, että hankkeessa kerättyä aineistoa käytetään vain tutkimuskäyttöön. Helsingin yliopiston tutkijatiimin tekemien haastattelujen aluksi sekä verkkokyselyn ohjeistuksessa kerrottiin, että aineistoja säilytettiin tutkimushankkeen aikana Helsingin yliopiston korkean suojaustason säilytyspalvelussa (Umpio storage space). Tähän säilytyspalveluun oli pääsy ainoastaan hankkeen johtajalla sekä muilla Helsingin yliopiston tutkijoina hankkeessa työskentelevillä henkilöillä. (Kuula 2015, 81.) Verkkokyselyn aineistoon oli pääsy myös Humanistisen ammattikorkeakoulun tiimillä, sekä totuus- ja sovintoprosessia suoraan koskevien asioiden osalta Pauli Rautiaisella ja Niina Meriläisellä. Historiallisten vääryyksien käsittelyprosessin asiantuntijoiden haastattelumuistiinpanoihin oli pääsy vain haastatteluiden tekijöillä Pauli Rautiaisella ja Niina Meriläisellä.

Tutkimushaastattelut tehtiin koronapandemian aiheuttamien poikkeusolojen aikana, joten haastattelut toteutettiin zoom-ohjelmalla videovälitteisesti. Haastatteltavat antoivat suostumuksensa haastatteluihin pääasiassa suullisesti tai viitottuna haastattelutallenteen alkuun, koska heillä ei useinkaan ollut kotona mahdollisuutta tulostaa suostumuslupaa allekirjoitettavaksi.

Haastattelujen alussa osallistujille kerrottiin tutkimukseen osallistuvien oikeuksista sekä aineiston anonymisoinnista siten, ettei yksittäistä osallistujaa voi tunnistaa. Tällaisten tutkimuseettisten asioiden yhteinen läpikäynti on olennainen osa tutkimustyötä, joka liittyy paitsi tutkimuksesta informointiin, niin myös luottamuksellisen ilmapiirin rakentumiseen.

Haastateltaville kerrottiin haastattelujen alussa hyvän tieteellisen käytännön noudattamisesta, kuten esimerkiksi haastatteluaineistojen anonymisoinnista siten, etteivät tutkimukseen osallistuneet ole tutkimusjulkaisuista tunnistettavissa. Tämä tieto haluttiin antaa myös sen takia, että tutkimukseen osallistuneet voisivat luottavammin kertoa totuuden asioista. (Dench ym. 2004, 72; Kuula 2015, 139.) Koska kaikki haastattelut tehtiin koronapandemian aiheuttamien poikkeustilanteen takia videovälitteisesti, yksilöhaastattelut suunniteltiin huolellisesti niin, että haastatteluihin osallistuneisiin tutustuttiin ensin lyhyesti videovälitteisesti pari kertaa ja vasta sen jälkeen toteutettiin itse haastattelu videovälitteisesti.

Tutkimuksen osallistujilla oli hyvän tieteellisen käytännön mukaisesti keskeyttää tutkimukseen osallistumisensa, jos siltä tuntui, tai pyytää oman haastattelun jättämistä tutkimusaineiston ulkopuolelle, mikäli itse niin halusivat. Nämä asiat kerrottiin tutkimustiedotteessa, haastattelukutsussa ja haastattelujen aluksi.

Haastattelutilanteet suunniteltiin haastateltavia kiireettömiksi. Historiallisia vääryyksiä kartoittaneissa haastattelutilanteissa kiinnitettiin erityinen huomio haastateltavien kunnioittamiseen. Yksilöhaastattelujen ajankohdat sovittiin joustavasti haastateltavien omien aikataulujen ja osallistumismahdollisuuksien mukaan. (Kylmä & Juvakka 2014.) Hyvää totuus- ja sovintoprosessia koskeneissa haastatteluissa haastateltaville varattiin tilaisuus puhua aiheesta myös sen jälkeen, kun talletus on päättynyt. Lukuisat haastateltavat halusivat jatkaa keskustelua pitkään talletuksen lopettamisen jälkeen. Tällöin he nostivat esiin erityisesti erilaisia ongelmia, joita heidän tuntemiensa totuus- ja sovintoprosessien toteuttamiseen on liittynyt. Keskustelua jatkettiin nauhurin sulkemisen jälkeen niin pitkään kuin haastateltava halusi.

Historiallisia vääryyksiä koskevissa haastatteluissa edettiin haastateltavien ehdoilla haastateltavia ja heidän kerrontaansa kunnioittaen (Kylmä & Juvakka 2014). Olennaista oli se, että haastateltavat saivat kertoa asioista, joilla on merkitystä totuus- ja sovintoprosessin kannalta. Haastateltavat saivat viittoa tai puhua kokemuksensa haluamissaan määrin ja tavoin. Kaikille ryhmä- ja yksilöhaastatteluihin osallistuneille annettiin myös haastattelujen lopuksi mahdollisuus kertoa oma kokemuksensa haastattelusta. Samoin haastattelujen lopuksi pyydettiin kertomaan niistä asioista, joista haastattelijat eivät olleet osanneet tai huomanneet kysyä, mutta, jotka olivat haastateltavien mielessä. (Katsui & Koistinen 2008, 751–752.) Hyvää totuus- ja sovintoprosessia kartoittaneissa haastatteluissa haastateltavia lähestyttiin asiantuntijainformantteina, jolloin heille esitettiin kysymysrunkoon kuuluvia kysymyksiä ja tarkentavia lisäkysymyksiä siten, että haastattelu miellettiin asiantuntijoiden keskinäiseksi vuorovaikutustilanteeksi.

Kerätty aineisto on osallistujien antaman suostumuksen mukaisesti vain hankkeen tutkijoiden käytössä tässä hankkeessa ja jatkotutkimuksissa. Haastatteluista jääneet

videotallenteet jäivät vain Helsingin yliopiston tutkijaryhmän käyttöön. Videotallenteet hävitettiin välittömästi, kun niiden käytölle tai säilyttämiselle ei ollut enää tarvetta. (Kuula 2015, 81.)

Viittomakielinen yhteisö on pieni, joten historiallisia vääryyksiä koskevan tutkimusaineiston anonymisointiin sekä suorien lainauksien käyttämiseen tai niiden käyttämättä jättämiseen tutkimusraportissa kiinnitettiin huomiota vielä tavanomaista enemmän. Haastatteluilta saatettiin myös pyytää vielä erikseen lupa jonkin tietyn sitaatin käyttöön raportissa. Raportin kirjoittamisen tavalla haluttiin kunnioittaa tutkimukseen osallistuneiden henkilöiden yksityisyyden suojaa sekä myös oikeutta kertoa ja saattaa osaksi yhteiskunnallista keskustelua se, mitä kohdaltaan tahtoo (Kuula 2015, 139). Litterointivaiheessa aineistosta poistettiin tunnistettavuuteen liittyvät asiat. Näitä olivat suorat tunnistetiedot, kuten nimet, yhteystiedot ja syntymäajat. Tämän lisäksi poistettiin myös epäsuorat tunnistetiedot kuten ikä, asuinpaikka, työpaikka ja koulutus, jotka eivät yksin riittäisi tunnistamiseen, mutta yhdistämällä voivat mahdollistaa henkilön tunnistamisen. Kun suoria tunnistetietoja, kuten nimeä ja osoitetta, ei enää tarvittu, ne kuitenkin säilytettiin erillään tutkimusaineistosta, jotta tutkimusraportti voitiin toimittaa tutkimukseen osallistuneille. Tämän jälkeen suorat tunnistetiedot tuhottiin. (Kuula 2015, 146.)

Hyvää totuus- ja sovintoprosessia koskevien haastattelujen tuloksista raportoidaan ilman suorien sitaattien esittämistä, sillä tutkimuksen tavoitteena on ollut yleiskuvan hyvästä totuus- ja sovintoprosessista muodostaminen eikä esimerkiksi tiettyjen toimijoiden tai henkilöiden näkemysten esittely. Validointiseminaarissa pyydettiin yksilöidympää tietoa siitä, kuka on asiantuntijahaastatteluissa esittänyt minkäkinlaisia näkemyksiä hyvästä totuus- ja sovintoprosessista. Hankkeen tutkijaryhmä keskusteli yhdessä tästä toiveesta ja totesi, ettei tällaisen informaation tuottaminen palvele totuus- ja sovintoprosessin jatkoa.

Tutkimushankkeen koskiessa kuuroja ja viittomakielistä yhteisöä keskeisiä tutkimuseettisiä kysymyksiä olivat myös kieleen ja tulkkaukseen liittyvät seikat, kuten mahdollisuus kertoa ja välittää tietoa omalla äidinkielellään ilman tulkkauksen vaikutusta. Tutkimuksen tavoitteena oli herkkien ja mahdollisesti vaikeiden asioiden esiin tuominen. Siksi oli erittäin tärkeää, että kerrotut asiat välittyivät tutkijoille mahdollisimman autenttisine ilman kolmatta osapuolta aina kun se oli mahdollista. Koska hankeryhmässä oli useita kohdeyhteisön ulkopuolisia, viittomakielistä osaamattomia tutkijoita, toimittiin kaikissa hankekokouksissa ja osassa ryhmähaastatteluja tulkkauksen välityksellä. Tulkkauksen vaikutuksen minimoimiseksi etähaastatteluissa tulkit eivät olleet näkyvissä heidän tulkatessaan viittomakieleltä suomeksi. Ennakkoon myös sovittiin, että tulkit eivät keskeytä haastatteluja tarkistaakseen yksityiskohtia, vaan ilmoittavat mahdolliset puutteet tulkkeessa ääneen. Tutkijoiden oli jälkikäteen mahdollista kirjata haastattelutallenteiden tulkkaus tekstimuotoon ja tarkistaa puuttuvat kohdat tallenteelta viittomakielellä.

Tulkkaus ainutkertaisena, inhimillisenä toimintana on altis virheille ja esimerkiksi ilmaisun painotusten muuttumiselle. Tutkijoilla oli käytössään koko ajan samana pysynyt, aiheeseen perehtynyt suomalaisen viittomakielen tulkkaustiimi. Lisäksi suomenruotsalaisten haastattelussa käytettiin suomenruotsalaisen viittomakielen tulkkeja, jotka tulkkasivat keskustelut suomenruotsalaisesta viittomakielestä puhutuksi suomeksi. Kaikki hankkeen haastatteluissa toimineet tulkit allekirjoittivat yleisen, ammattietiikan sisältämän vaitiolovelvollisuuden lisäksi erillisen, tätä kyseistä hanketta koskevan vaitiolositoumuksen. Tutkimushankkeessa tulkkaukseen liittyvät seikat pyrittiin näin ennakoimaan sekä tunnistamaan tulkkaukseen liittyvien seikkojen vaikutukset koko prosessin kannalta.

3 Kuurot ja viittomakielinen yhteisö

Tutkimushanke kohdistuu kuuroihin ja viittomakieliseen yhteisöön, joten tässä osiossa teemme katsauksen yhteisön historiaan sekä tarkastelemme termien määrittelyn vaikeutta ja kuvailemme yhteisöä.

Hankkeessa lähestymme yhteisöä siten, että katsomme viittomakielisen yhteisön olevan moninainen. Siihen kuuluu kuuroja, kuulovammaisia, huonokuuloisia ja kuulevia kuurojen vanhempien lapsia, sekä laajemmin muita kuulevia läheisiä tai yhteisöön sidoksissa olevia henkilöitä.

Kuurojen ja viittomakielisten määrästä ei ole yhdenmukaista tietoa, vaan luvut ovat vaihdelleet paljon eri yhteyksissä. Viittomakielisten etujärjestöjen antamat arviot suomalaista viittomakieltä käyttävien yhteisön jäsenten lukumäärästä ovat vaihdelleet 3 000–14 000 henkilöön, ja suomenruotsalaista viittomakieltä käyttävien määrästä 90:stä 160:een (Rainò 2021, 19). Vuonna 2017 annetun Hallituksen kertomuksen kielilainsäädännön soveltamisesta mukaisesti suomalaista viittomakieltä käyttää äidinkielenään noin 4 000–5 000 kuuroa, kuurosokeaa tai huonokuuloista. Lisäksi suomalaista viittomakieltä käyttää äidinkielenään, toisena kielenä tai vieraana kielenä noin 6 000–9 000 kuulevaa. Kuuroja suomenruotsalaisen viittomakielen käyttäjiä on arvioitu olevan vain noin 90 ja heistä suurin osa on jo varsin iäkkäitä. (Valtioneuvoston kanslia 2017.) Suomenruotsalaista viittomakieltä käyttävien määrä kokonaisuudessaan on kuitenkin vähän suurempi kuin edellä mainittu lukumäärä, kun kuulevat suomenruotsalaisen viittomakielen käyttäjät lasketaan mukaan. Kansaneläkelaitoksen (Kela) tilastojen mukaan vuonna 2019 vammaisten tulkkauspalveluihin oikeutettuja, suomalaista viittomakieltä tai suomea viittomin tuettuna käyttäviä henkilöitä oli 2 835. Suomenruotsalaista viittomakieltä tai puhuttua ruotsia viittomin tuettuna käyttäviä henkilöitä oli puolestaan 116. (Suomen virallinen tilasto (SVT): Kelan vammaisetuudet ja palvelut: Vammaisten tulkkauspalvelut. Taulukko: Vammaisten tulkkauspalveluihin oikeutetut vuoden lopussa [30.4.2020]). Nämä tiedot ovat yhteensopivia arvioihin kuurojen puolen promillen osuudesta länsimaiden väestöissä (ks. Blanchfield ym. 2001). Kun Suomessa on noin 5,5 miljoonaa asukasta, olisi tuo puolen promillen osuus noin 2800 henkilöä (Rainò 2021, 19), mutta se ei huomioi kuulevia viittomakielisiä. Viitotuja kieliä on ollut mahdollista ilmoittaa äidinkieleksi väestötietojärjestelmään vuodesta 2008, mutta vuoden 2020 lopulla saatujen tietojen mukaan Suomessa oli 683 henkilöä, joilla oli joko suomalainen (N = 532), suomenruotsalainen (N = 8) tai jokin muu viittomakieli äidinkielenä (Rainò 2021, 23). Määrä on selvästi Kelan tilastoja pienempi. Sama ilmiö

on havaittavissa saamenkielisten parissa: ”Vain joka viides saamelainen merkitsee äidinkielen saamen kielen – merkintä väestökisterissä auttaisi kuitenkin turvaamaan saamenkieliset palvelut.” (Yle 22.1.2019).

3.1 Suomen viittomakielisen yhteisön synty ja vaiheet

Kuva 1. Kuurojen kolmannessa yleiskokouksessa vuonna 1905 päätettiin perustaa Kuurojen Liitto. (Kuvan lähde: Työväenmuseumo Werstas / Kuurojen museo.)

Viittomakielinen yhteisö on Suomessa melko nuori, noin 170-vuotias. Suomalaisen viittomakielisen yhteisön katsotaan saaneen alkunsa 1800-luvun puolessavälissä, kun ruotsalaisessa kuurojenkoulussa viittomakielellä oppinsa saanut ja sen maahamme tuonut kuuro Carl Oscar Malm perusti vuonna 1846 Porvooseen Suomen ensimmäisen kuurojen koulun. Koulussa C.O. Malm opetti ruotsista tuodulla viittomakielellä. Myöhemmin kyseinen viittomakieli erkaantui kahdeksi viittomakieleksi, suomalaiseksi ja suomenruotsalaiseksi viittomakieleksi. Tästä kielen erkaantumisesta enemmän suomenruotsalaiset -osiossa (ks. luku 4.4.).

Monista C. O. Malmin oppilaista, ja heidän edelleen opettajiksi ryhtyneistä kuurojen oppilaista tuli Suomen viittomakielisen yhteisön vaikuttajia. Heidän myötään kuurojen yhdistyksiä alettiin perustaa ympäri Suomea: Turkuun vuonna 1886, Helsinkiin 1895, Vaasaan 1897 ja Tampereelle 1898. Tältä pohjalta perustettiin edelleen Suomen Kuuromykkäin Liitto vuonna 1905. Kuurojen yhdistykset ovat olleet yhteisölle tärkeitä paikkoja ja niitä sanottu kuurojen toiseksi kodiksi.

Kuurojenkoulujen ja yhdistysten myötä kuurojen väliset sosiaaliset suhteet vahvistuivat ja sen myötä muodostui kuurojen välisiä parisuhteita (Rainò 2004, 24). Kuurojenväliset avioliitot yleistyivät melko pian (Koivisto & Katsui 2021). Porvoon kuurojenkoulun perustamisen jälkeen viittomakieli oli neljässä vuosikymmenessä ehtinyt saada vankan jalansijan Suomessa. 1800-luvun loppuun mennessä Malmin viittomamuodon kanssa oli päässyt kosketuksiin noin tuhat kuuroa (Rainò 2004, 25).

Yhteisön sisällä alkuvaiheita on sanottu kulta-ajaksi: Järjestötoiminnan aktivoitumisen lisäksi kuuroja henkilöitä toimi opettajina kuurojenkouluissa, kuuroja toimi taiteen alalla (esim. Juva 2006). Yhteisön sisällä kulttuuritoiminta kukoisti (mm. Koivisto 2010). Viittomakieleen suhtauduttiin 1880- ja osin 1890-luvulle asti erittäin myönteisesti myös valtaväestön puolelta (ks. Esim. Salmi & Laakso 2005; Rainò 2004).

Yhteisön sisällä katsotaan, että oralismi pysäytti kehityksen ja vesitti aiemmat saavutukset lyhyen ajan sisällä. Oralismi levisi Suomeen 1800-luvun loppupuolella (ks. luku 4.3.1). Rotuhygieniaan pohjautunut oralismi oli kuurojenopetuksen suuntaus, joka painotti (ja painottaa yhä) puhumisen ja huulitalukemisen tärkeyttä. Puhemenetelmien kannattajien mielestä ajattelu ja henkinen kehitys voivat tapahtua ainoastaan puhutun kielen kautta. Viittomakieltä ei ollut tarpeen käyttää, sillä sen nähtiin olevan alkukantainen kieli ja sen käytön ajateltiin hidastavan puheen oppimista ja näin ollen myös ajattelun kehittymistä. (Salmi & Laakso 2005 144–146.) Suomessa kuurojenkouluissa alettiin käyttää puhemetodia viimeistään vuodesta 1892 lähtien. Kuurot opettajat irtisanottiin viroista vähitellen.

Oralistinen opetusikäntö oli Suomen kuurojenkouluissa vallitseva 1800-luvun loppupuolelta noin 1970-luvulle asti (Salmi 2010). Viittomakielen käyttö kiellettiin kouluissa, joissa tärkein oppiaine oli artikulaatio-opetus. Kyseistä oppiainetta saattoi olla jopa 20 tuntia viikossa. (Salmi & Laakso 2005, 170.) Viitottuna perimätietona kulkevilla kertomuksissa toistuvat kertomukset, joissa viittomakielen käytöstä tunneilla rangaistiin kartta-kepillä kädelle lyömisellä. Tästäkin huolimatta viittomakieli säilyi, sillä pienemmät oppilaat oppivat salaa viittomakielen isommilta oppilailta välitunneilla ja asuntoloissa (Salmi & Laakso 2005). Jotkut oppilaat omaksuivat oralistisen ajattelutavan, eivätkä viittoneet muiden tavoin. He painottivat puhumisen etulyöntiasemaa kommunikaatiossa (Koivisto 2010; Rainò 2004, 38–39).

Oralismi vaikutti myös yhteisön itsestään käyttämän nimityksen muutokseen. Ennen oralismia yhteisössä kuuroista käytettiin ilmaisua kuuromykkä, mutta 1900-luvulla oralismia myötä pohjoismaisten kuuromykkäin konferenssissa vuonna 1907 alkoi keskustelu termistä. Puhuvista kuuroista käytettiin ilmaisua kuuro ja ei-puhuvista kuuromykkä. Keskustelu jatkui paikoin kiihkeänä pitkälle 1940-luvun loppupuolelle asti. Kuuromykkäin liitto vaihtoi nimensä Kuurojen liitoksi vuonna 1950. (ks. Salmi & Laakso, 288–296; Harjula, 1996, 51–54.)

Oralistisen asenteen mukaan kuulevien valtaapitävien katsottiin ymmärtävän paremmin, millaiset kuuroihin kohdistuvat toimenpiteet olisivat kuuroille itselleen eduksi. Myöhemmin Kuurojen Liittokin siirtyi kannattamaan puhemenetelmää. (Salmi & Laakso 2005, 116.) Oralistisen opetuksen myötä kuurojenopetuksessa kuurot oppilaat jaettiin puhetaidon perusteella, toisin sanoen kyvyttömiin ja kyvykkäisiin oppilaisiin. Puhumaan kykenemättömät siirrettiin omiin kouluihinsa, joissa opetuksessa käytettiin sormiaakkos- ja kirjoitusmenetelmiä (Salmi & Laakso 2005, 165–167). Oralismi ja siihen liittyvä vahva asennekasvatus hämmensi kuurojenkoulun oppilaiden suhtautumista viittomakieleen. Kieltä alettiin hävetä, eikä enää tahdottu viittoa julkisesti (Rainò 2004, 38–39; Wallvik 2000, 47). Kun kouluista alkoi valmistautua puhemetelmällä opetettuja kuuroja, jotka arvostivat puhetaitoa viittomakieltä enemmän, levisivät oralistiset näkemykset laajemmallekin kuurojen yhteisöön. Kuuro englantilainen antropologi Paddy Ladd on tuonut esiin näkökulman, että oralismia voidaan myös tulkita kolonialistisen viitekehyksen kautta (Ladd 2003). Laddin mukaan tämä ilmenee viittomakielisessä yhteisössä kielellisenä ja hyvinvointikolonialismina, jonka toimintaperiaatteet ovat samat kuin alkuperäiskulttuurien rappioittamisessa ja korvaamisessa länsimaisella kulttuurilla (Ladd 2003, 17 & 25). Kielellinen kolonialismi ilmenee valtion kuuroihin suuntaamissa rakenteissa eräänlaisen oralistisen kokonaisfilosofian muodossa, johon sisältyy sekä tieteen ja lääketieteen että koulutusjärjestelmän kautta vaikuttamista. Hyvinvointikolonialismi on verrannollinen lähetystyöhön, ja tämä toiminta tapahtuu taas organisoitujen järjestöjen muodossa (Ladd 2003, 141). Hankkeen tutkijan pro gradu -tutkielmassa (Koivisto 2010) tuli esille, että Suomen viittomakielinen yhteisö ylläpiti ja ylläpitää edelleen oralismiin pohjautuvia arvoja.

Oralismia aiheutti sen, että viittomakielestä ei enää keskusteltu, eikä sitä tutkittu vuosikymmeniin (Salmi 2005, 312–329), lukuun ottamatta Hirnin postuumisti (1910, 1911, 1912) ilmestyneitä viittomakielen vihkosia, joihin Malmin käyttämää kielenmuotoa oli tallennettu (Jantunen 2001). Yhteisössä ja valtaväestössä viittomakieltä ei nähty tasavertaisena kielenä puhuttujen kielten kanssa, tai kielenä ylipäätään:

Kun puhuminen näin vertautui ihmisyyteen, se vaikutti väistämättä viittomakieltä käyttävien arvomaailmaan ja kieleen itseensä. (Rainò 2004.)

Mullistava käänne tapahtui vasta kielentutkijoiden kiinnostuessa viittomakielestä. Esimerkiksi yhdysvaltalainen William C. Stokoe ja hollantilainen B. Tervoort osoittivat tutkimuksissaan 1960-luvulla, että viittomakielet ovat itsenäisiä kieliä. 1970-luvun lopussa uusimmat viittomakielen tutkimukset ja niihin liittyvä keskustelu alkoivat myös Suomessa. Vuonna 1979 julkaistiin Eino Savisaaren ja Antti Vanteen *”Viittomakieli: johdatus kielen olemukseen ja käyttöön”* (Savisaari & Vanne 1979), joka vaikutti siihen, että Helsingin yliopistossa käynnistyi viittomakielen tutkimusprojekti kielitieteilijä ja professori Fred Karlssonin vetämänä. Sen myötä ja sen jälkeen syntyi joitain julkaisuja viittomakielestä. Nykypäivänä viittomakielen, ja jonkin verran Deaf Studies -tutkimusalan, tutkimusta tehdään muun muassa Jyväskylän yliopiston viittomakielen keskuksessa ja Kuurojen Liitossa, sekä muissa tutkimustöissä, kuten väitöskirjatutkimuksissa.

Viittomakielen tutkimuksen lisääntyminen ja viittomakielen näkeminen tasavertaisena muitten kielten joukossa vaikutti suuresti viittomakieliseen yhteisöön. Tämä sysäsi puolestaan niin sanotun kuurotietoisuusliikkeen alkuun. Vuonna 1972 Black Power -liikkeen myötä syntynyt Deaf Pride -liike alkoi saada jalansijaa ja pyrki kohentamaan kuurojen asemaa Yhdysvalloissa (Salmi & Laakso 2005, 303). Liikkeen etenemisen myötä 1970-luvulla viittomakielen aseman paraneminen, kuulovammais-käsitteestä käydyt keskustelut ja Kuurojen Liiton edunvalvontatyö sysäsivät Suomenkin mukaan keskusteluun kuurotietoisuudesta.

Kuurotietoisuus-käsitteen (Döv medvetenhet) toi ensimmäistä kertaa Pohjoismaissa esiin Tukholman yliopiston viittomakielen tutkija, kuuro Lars Åke Wikström esitelmöidessään aiheesta *”Kuurojen itsetunto”* Kuurojen pohjoismaisessa kulttuurifestivaaleilla Tanskassa vuonna 1978. Hänen mukaansa kuurotietoinen ihminen ei häpeä kuurouttaan vaan on ylpeä sekä siitä että viittomakielestään. (Salmi & Laakso 2005, 303–305.) Suomessa aiheesta alettiin keskustella Kuurojen Lehdessä 1970-luvun loppupuolella. Kirjoituksissa korostettiin, että kuuron on hyväksyttävä itsensä, tiedostettava paikkansa ja puolustettava kuurojen oikeuksia, eli tultava kuurotietoiseksi. Lisäksi korostettiin, että kuuro tietää parhaiten, mitä on olla kuuro. Yksi lehden kirjoittajista on kuuroutunut ja kuurojen kulttuurikeskuksen monivuotinen johtaja Raija Nieminen. Hän toteaa lehtikirjoituksessaan, että kuurojen ongelma ei ollut kuurous vaan heidän asemansa kielellisenä vähemmistönä. Suomessa alettiin järjestää kuurotietoisuuskursseja 1980-luvulla. Niissä tuotiin esille, miten kuuroja oli vuosikymmenten ajan yritetty muokata yhteiskuntaan sopiviksi, kuulevien mielestä normaaleiksi. (Koivisto 2010, 43–44.)

Kuurotietoisuuden leviäminen ei tapahtunut kuitenkaan kivuttomasti. Se oli kahtalainen prosessi: kuurojen piti oppia vaatimaan yhteiskunnalta tasapuolista kohtelua mutta samalla kasvamaan yksilönä, joilla on ehjä minäkuva ja identiteetti. (Salmi & Laakso 2005, 303.) Näiden kahden asian ja Kuurojen liiton edunvalvontatyön myötä kuurojen asemassa on tapahtunut muutoksia. Lainsäädännön tasolla muutokset näkyvät muun muassa

viittomakielen tunnistamisena yhtenä kansallisena vähemmistökielenä perustuslain tasolla (1995) ja perustuslaissa asetettua toimeksiantoa säätää viittomakielen asemasta lailla toteuttavan viittomakielilain säätämisenä (2015), sekä muissakin lainsäädännössä. Tutkimusaineisto kertoo kuitenkin, että tämä ei sellaisenaan riitä viittomakielisten oikeuksien turvaamiseen, ja kuurot ja viittomakielinen yhteisö kohtaavat edelleen erilaisia esteitä sekä yksilöllisellä että rakenteellisella tasolla.

3.2 Millaisia merkityksiä termit kuuro ja viittomakielinen yhteisö kantavat?

Valtioneuvosto on käyttänyt tätä tutkimushanketta varten asettamissaan tutkimuskysymyksissä termejä ”kuuro” ja ”viittomakielinen yhteisö”. Mutta niissä ei kirjoitettu auki, miten valtioneuvosto määritteli nämä termit. Koko hankkeen aikana tutkijat ovat usein palanneet kyseisten termien problematiikkaan, joka tulee tutkimusaineistossa usein esille esimerkiksi henkilöiden mahdollisen poissulkemisen (ks. luku 3.4. ja 7.3) ja laajemmin itseidentifikaatioon liittyvän tarkastelun (ks. liite 8) kohdalla. Yhteisössä ei koettu tarvetta määritellä termejä kuuro ja viittomakielinen yhteisö, sekä muita termejä tarkkaan, ja yleensä jäsenyyden edellyksenä käytetään itseidentifioitumista ja suhdetta yhteisöön. Totuus- ja sovintoprosessin käynnistyessä tulee varmasti esille erilaisia kysymyksiä: Keille prosessi kuuluu? Ketkä voivat osallistua? Ketkä voivat edustaa yhteisöä? On mahdollista, että syntyy kamppailua yhteisöön kuulumisesta ja kuulumattomuudesta, ja näihin määrittelyyn käytettävät termit mahdollisesti vaikuttavat.

Jo termiä ”kuuro” voidaan tarkastella eri kantilta. Termiä kuvaillaan lähestymistavasta riippuen eri tavoin ja tämä näkyy viittomakielisen yhteisöön sidoksissa olevien järjestöjen kotisivuilla. Kuurojen Liiton kotisivuilla termiä lähestytään viittomakielisyyden kautta:

Viittomakieliset voivat olla kuuroja, huonokuuloisia tai kuulevia. Myös kuulolaitetta tai sisäkorvaistutetta käyttävät voivat olla viittomakielisiä. Viittomakielisyys ei riipu kuulon asteesta, vaan ratkaisevaa on viittomakielen käyttö ja yhteisöön samaistuminen.

Kuuloliiton, Suomen Kuurosokeat ry:n ja LapCi kotisivuilla kuuroutta tarkastellaan pääasiassa lääketieteellisestä näkökulmasta:

Kuuro on syntymästään tai varhaislapsuudessaan kuulonsa menettänyt, joka ei saa puheesta selvää kuulokojeenkaan avulla. Hän kommunikoi pääasiassa viittomakielellä, joka on hänen ensikielensä. Tänä päivänä sisäkorvaistutteen saa Suomessa noin 80 % vaikeasti kuulovammaisena tai kuurona syntyneistä

Lapsista. (...) Normaalikuuloisuuden rajana pidetään 10–20 dB:n kuulon tasoa. (...) Kuurouden rajana voidaan pitää 85–90 dB. (Kuuloliitto s.a.)

Kuulovammaisten Lasten Vanhempien Liiton (KLV) kotisivuilla ei ole määritelty termiä kuuro, vaan sen katsotaan olevan yksi osa kuulovammojen kirjoa (KLV s.a). LapCi ry:n kotisivuilla ei määritellä lainkaan sanaa kuuro. Suomen Kuurosokeat ry:ssä käytetään yhteis-pohjoismaalaista määritelmää, jossa kuurosokeutta määritellään toiminnallisesti, ei siis tarvitse olla täysin kuuro ja sokea ollakseen kuurosokea. Suurin osa ihmisistä, joita määritelmä koskee näkevät tai kuulevat vähän – tai sekä näkevät että kuulevat jonkin verran.

Kuuroutta voidaan määritellä monesta eri näkökulmasta, mutta kuurot itse pitävät itseään ensisijaisesti kieli- ja kulttuurivähemmistönä, viittomakielisinä (Kurojen Liitto s.a.).

Tämän tutkimuksen kohdalla kuuro-termin määrittely johtaa viittomakielinen-termiin:

”Viittomakielisyys ei riipu kuulon asteesta, vaan ratkaisevaa on viittomakielien käyttö ja yhteisöön samaistuminen” (Kurojen Liitto s.a.).

Viittomakielinen-termin määritelmä syntyi Kurojen Liiton viittomakielentoimikunnan keskusteluissa. Termi alkoi levitä vähitellen 1990-luvun puolivälissä, mutta tuli yleiseen tietoisuuteen Viittomakieliset Suomessa -artikkelikokoelman (Malm, 2000) myötä. Muun muassa Markku Jokisen artikkelissa käsiteltiin viittomakielinen-termiä: viittomakielinen on henkilö, jonka äidinkieli on viittomakieli (Jokinen 2000, 79–81). Viittomakielinen-termi toi uudenlaisen näkökulman viittomakielisen yhteisön identiteettikeskusteluihin. Identiteetin määrittely ei enää riippunut ainoastaan kuulosta vaan myös kielestä. Tämä todennäköisesti vaikutti siihen, että suomalainen viittomakieli tunnistettiin Suomen perustuslaissa vuonna 1995 yhdeksi kansalliseksi vähemmistökieleksi ja viittomakielinen luokanopettajakoulutus alkoi Jyväskylän yliopistossa vuonna 1998. (Koivisto 2010, 50.) Verkkokyselyn vastausaineisto kävi ilmi esille, että identiteetinmäärittely on hyvin tilanneriippuvaista.

Olet tervetullut vastaamaan kyselyymme, jos olet kuuro, huonokuuloinen, kuulovammainen, sisäkorvaistutekäyttäjät, kuurosokea, kurojen vanhempien kuuleva lapsi, omainen tai käytät viittomakieltä tai koet että olet osa viittomakielistä yhteisöä. (Liite 5)

Verkkokyselyn neljännessä kysymyksessä vastaajien annettiin päättää, että vastaako henkilö kuulon tason vai identifioitumisensa perusteella. Kysymyksessä ei käytetty termiä viittomakielinen. Verkkokyselyyn vastaajista hieman alle puolet (n = 54, 41 %), määritteli itsensä kuuroksi, viidennes huonokuuloiseksi (n = 16, 12 %) ja sisäkorvaistutekäyttäjäksi (n = 15, 11 %). 10 vastaajaa (8 %) valitsi kuulovammaisen ja viisi ilmoitti olevansa

kuuroutuneita. Lisäksi kahdeksan henkilöä valitsi ”muu”-kategorian, joista suurin osa ilmoitti olevansa kuulevia. Kuurosokeaksi itsensä määritteli kaksi vastaajaa. Kukaan vastaajista ei luonnehtinut itseään viittomakieliseksi. Seuraavassa kysymyksessä (kysymys 5) kysyttiin minkä kielen vastaaja kokee äidinkielekseen. 68 % vastaajista ilmoitti äidinkielekseen suomalaisen tai suomenruotsalaisen viittomakielen. Lähes sama määrä, 62 %, koki joko suomen, ruotsin tai jonkin muun maassamme käytetyn puhutun kielen äidinkielekseen. Näitä risteäviä vastauksia analyysien tuloksia esitellään tarkemmin liitteessä 8. Tuloksista voi tulkita, että monet identifioivat itsensä monikielisiksi, ja siten myös monikulttuurisiksi. Yhteisön määrittelyyn liittyvissä keskusteluissa tätä ei oikein tarkasteltu, vaan yhteisöä on esitelty pääosin homogeenisenä.

Viittomakielinen yhteisö ilmaisuna on uudehko; sitä alettiin käyttää 1990-luvun viittomakielinen-termistä käytyjen keskustelujen jälkeen (ks. seuraava luku 3.3). Ennen sitä yhteisöstä käytettiin pääasiassa ilmaisuja kuurojen maailma ja kuurojen yhteisö (Salmi & Laakso 2005, 19). Aineistoissamme näkyi kaikkia näitä kolmea ilmaisua, ja niillä voi olla pieniä merkityseroja näkökulmasta riippuen, mutta näitä voidaan pitää lähes synonyymeina. Tämän lisäksi muita symbolisia nimityksiä yhteisöstä on käytetty muun muassa teoksessa ”Maahan lämpimään: Suomen viittomakielisten historia” (Salmi & Laakso 2005). Teoksen nimi ”Maahan lämpimään” viittaa paitsi yhteisöön, myös kuuron aktivistin Albert Tallrothin (1871–1899) runoon ”Nuoren rukous”, jonka viimeisessä säkeessä lukee ”Kirkkaita ihanteita, kultatietä lkuisen onnen maahan lämpimään” (Kuuromykkäin Lehti, 12/1901). Yhteisöstä on käytetty myös ilmaisua ”kansan ilman maata”, joka on niinikään kuurojen historiaa käsittelevän teoksen nimi. Tämän teoksen ”Folk utan land” (1997) kirjoitti kuurojen vanhempien kuuleva lapsi Birgitta Wallvik. Myös ilmaisua ”toinen koti” käytettiin viitatessa kuurojen yhdistyksiin tai kuuroihin kokoontumisiin (esim. Jokinen 2000, 82; Wallvik 2000, 59). Näiden lisäksi yhteisössä käytetään ilmaisua ”kuurojen kulttuuri” (ks. esim. Jokinen 2000, 97–98; Koivisto 2010).

Samankaltaisia ilmaisuja käytetään myös muiden maiden viittomakielisissä yhteisöissä: Tämä tulee esille Deaf Studies -tutkimusalan kirjallisuuden tunnetuissa julkaisuissa. Deaf Studies on akateemisen tutkimuksen ala, joka tutkii muun muassa kuurojen yhteisöä, kulttuuria ja viittomakielisyyttä. Muutamina esimerkkeinä alan kirjallisuudesta mainittakoon: ”Deaf in America: Voices from A Culture” (Padden & Humphries 1988), ”A Journey into the Deaf World” (Lane, Hoffmeister & Bahan 1996), ”Understanding Deaf Culture – In Search of Deafhood” (Ladd, 2003), ”It’s a Small World: International Deaf Spaces and Encounters” (Friedner & Kusters 2015). Deaf Studies -kirjallisuudessa käytetään yleensä ilmaisua ”Deaf Community” tai monikkona ”Deaf Communities”. Yhteisöä on pyritty määrittelemään etenkin Deaf Studies -tutkimusalan 1980-luvun kirjallisuudessa (mm. Humphries, Padden & O’Rourke 1980; Baker & Cokely 1980; Padden & Humphries 1988), mutta näyttää siltä, että nykypäivän tutkimuksissa ei enää keskitytä yhteisön määrittelyyn, ja yhä useammin käytetään monikkomuotoista ilmaisua ”yhteisöt” (esim. De Meulder 2018; De Meulder & Murray

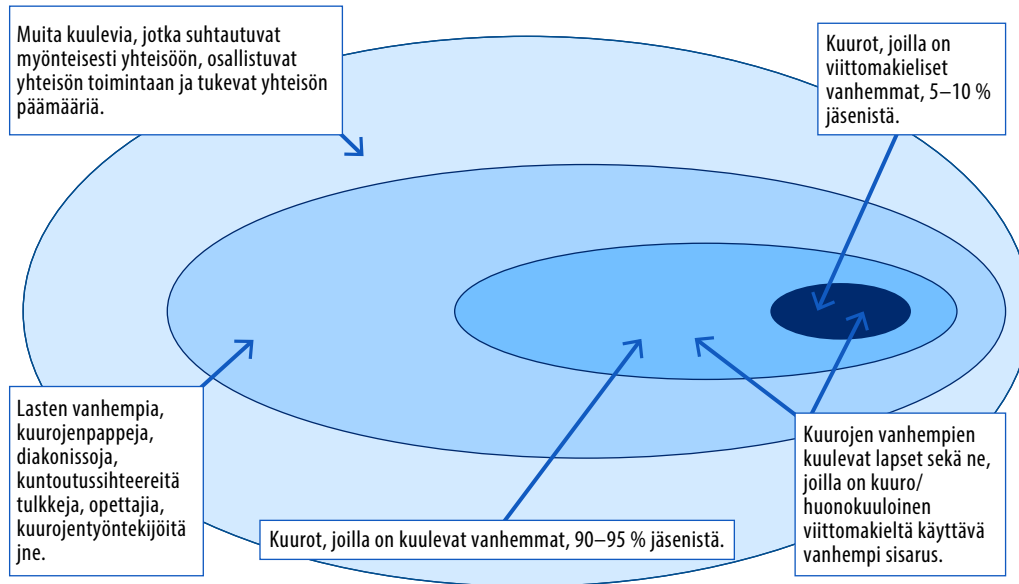
2017) Ilmaisuja "Sign Language Community/Communities" tai "Signing Community/Communities" käytetään Deaf Studies -tutkimusalalla vähemmän, sillä viittomakielen-termini käsitteenä ei ole levinnyt kansainvälisesti laajalle. Mutta ainakin julkaisuissa "Deaf Gain and Shared Signing Communities" (Kusters 2014, 285–305) ja "Researching Language Attitudes in Signing Communities" (Kusters, De Meulder & Moriarty, tulossa 2022) viittomakielinen -termiin viittaavia ilmaisuja käytettiin.

Muutokset Deaf Studies -tutkimusalalla ovat kai vaikuttaneet siihen, ettei yhteisön määrittely ole enää keskiössä. Humanistisen ammattikorkeakoulun kouluttajat Juha Manunen ja Karoliina Miettinen (2021) kirjoittivat Jyväskylän viittomakielen keskuksen järjestämästä täydennyskoulutuksesta, jossa käsiteltiin ko. tutkimusalan kolmea aaltoa kouluttajien Danny De Weerdit ja Antti Kronqvist johdolla. Ensimmäisen aallon tutkimuksessa pinnalla oli kielen, yhteisön ja kulttuurin tutkimus, jolloin vertailtiin kuurojen ja kuulevien kulttuuria. Toisessa aallossa painopisteenä oli ontologia ja epistemologia, eli tutkimus oli siirtynyt me- ja muut-vertailusta yhteisön diversiteettiin ja dynaamisuuteen. Kolmannessa aallossa pinnalla on tutkijoiden, etenkin kuurojen positio, jolloin voidaan tuoda uusia näkökulmia yhteisön moninaisuudesta ja kokemuksista. (Manunen & Miettinen 2021.)

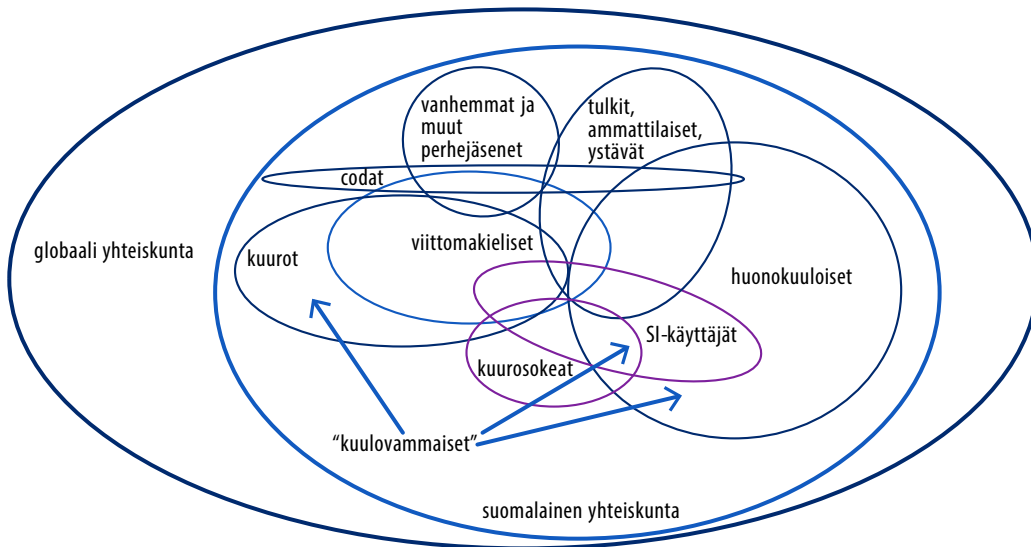
Suomessa on käytetty yhteisön määritelmänä tilanteesta riippuen joko kuurojen yhteisö tai viittomakielinen yhteisö. Käsite kuurojen yhteisö voidaan katsoa korostavan kuuroutta, kun puolestaan viittomakielisestä yhteisöstä puhuttaessa kielinäkökulma korostuu (esim. Tapio 2013, 24).

Vuoden 2000 jälkeen suomalaisessa akateemisessa kirjallisuudessa, ml. pro gradu työt, kuurojen tai viittomakielistä yhteisö nähdään useimmiten selviönä, eikä sitä ole pyritty kuvailemaan tai määrittelemään uusista näkökulmista. Kaikki tutkimukset tuntuvat viittaavaan edelleen Markku Jokisen artikkeliin "*Kuurojen maailma – kuurous kielenä ja kulttuurina*" (2000). Viittaus itsessään ei ole ihme, kun Jokisen artikkeli oli aikaansa mullistava. Jokisen artikkelissa käsiteltiin ensimmäistä kertaa termiä viittomakielinen, mikä oli mullistava myös kansainvälisesti. Artikkelissa Jokinen kuvaili kuurojen yhteisöä, "kanavia" jäsenyyteen ja eri ryhmien paikkaa ja suhdetta yhteisöön.

Kuvio 1. Yhteisön moninaisuuden kuvaus 20 vuotta sitten (Lähde: Jokinen 2000, 85.)

Kuvio 2. Yhteisön moninaisuus nykyään

Artikkelissaan Jokinen viittasi pääasiassa Deaf Studies -tutkimusalan ensimmäisen aallon julkaisuihin, muun muassa Laneen, Hoffmeisteriin ja Bahaniin (1996), Paddeniin (1989) ja Baker & Cokelyyn (1980), jotka ovat pyrkineet määrittelemään tai kuvailemaan kuurojen yhteisöä, identiteettiä ja kulttuuria. Artikkelissaan Jokinen tarkasteli kuuroutta, yhteisön

määrittelyä tai jäsenyyttä eri näkökulmista seuraavilla alaotsikoilla: kuurot etnisenä ryhmänä, kuurot kielellisenä vähemmistönä, kuurojen kulttuuri, ja kuurot vammaisryhmänä? sekä Viittomakieliset – vähemmistö vai enemmistö? Jokinen pyrki artikkelissaan tuomaan esille, että yhteisöä voidaan määritellä eri tavoin ja avasi keskustelun. Jokisen teksti oli mullistava omana aikanaan, ja näyttää olevan edelleen; monissa Suomen akateemisissa tutkimuksissa on tyydytty vain viittamaan Jokisen artikkeliin, ei tarkastelemaan tai haastamaan sitä saati viemään määritelmää eteenpäin. Esimerkiksi missään Viittomakielisen luokanopettajakoulutuksen 10-vuotisjuhlakirjan (Keski-Levijoki, 2008) artikkelissa ei yhteisöä määritely tai kuvailtu, vaikka termin viittomakielinen merkityksellä oli vaikutusta prosessissa viittomakielisen luokanopettajakoulutuksen aloittamiselle. Suomen viittomakielten kielipoliittisessa ohjelmassa (Kuurojen Liitto ry / Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, 2010) kuvaillaan viittomakielistä yhteisöä melko samalla tavalla kuin Jokisen artikkelissa: Viittomakielinen yhteisö rakentuu kolmen vahvan peruspilarin – kielen, kulttuurin ja identiteetin varaan (s. 9). Samassa teoksessa käsitellään yhteisön jäsenyyttä (s. 17–19), siinäkin viitattiin Jokisen artikkeliin. Muun muussa tutkijat Tapio (2013, 29–31) ja Luukkainen (2008, 28) ovat väitöskirjatutkimuksessaan problematisoineet viittomakielisyyteen, kuurouteen sekä viittomakieliseen yhteisöön liittyviä käsitteitä, jotka esiintyivät Jokisen artikkelissa. Molemmat katsoivat, ettei käsitettä juurikaan problematisoida ja ulkopuoliselle yhteisö näyttäytyy homogeenisenä ryhmänä, mikä sulkee ihmisiä yhteisön ulkopuolelle.

Voidaan sanoa, että kritiikki ei ole synnyttänyt keskusteluja yhteisön sisällä ja keskustelu on käynyt pääasiassa muuttumattomana yli kahden vuosikymmenen aikana, vaikka yhteisö muuttuu koko ajan. Tämä voi johtua siitä, että Suomessa Deaf Studies -tutkimus on vähäistä. Jyväskylän yliopiston viittomakielen keskuksessa päätutkimustyö keskittyy kielentutkimukseen. Vuodesta 2015 yliopiston opiskelijoille on ollut tarjolla Deaf Studies -tutkimusalaan pohjautuva Kuurojen yhteisö, kulttuuri ja viittomakielisyys -opintokokonaisuus, joka on laajuudeltaan 25 opintopistettä. Ongelma on, etteivät yliopistoon kuulumattomat ihmiset voi opiskella ko. kursseja, ja siten tutkimusala ei ole levinnyt laajemmalle Suomeen, vaan jäänyt pieneen piiriin. Viittomakielen keskus vastasikin kysyntään järjestämällä täydennyskoulutusta, johon 5 opintopisteen laajuinen Deaf Studies -tutkimusala kuuluu (Kronqvist & Jantunen 2021). Manunen ja Miettinen (2021) käsittelivät tekstissään juuri tätä koulutusta. Lopuksi he pohtivat artikkelissaan, onko yhteisö -termi nykypäivää: ”Onko siis olemassa yhdenlainen kuurojen yhteisö tai kulttuuri? Mitä näillä tarkoitetaan ja kuinka ne määritellään?” (Manunen & Miettinen 2021.)

Totuttu, turvallisuuden tunnetta tuova määritelmä voi myös rajoittaa yhteisöön kuulumista. Ovatko vaikkapa huonokuuloiset, kuuroutuneet, implantoidut, codat (children of deaf adults) ja sodat (sibling of deaf adults) osa kuurojen yhteisöä? Jos vanha termi rajaa turhaan, voidaanko siitä luopua? Entä millaisia uusia termejä tulisi tilalle? Muuttuneen ajatusmallin ja terminologian myötä kenties yhä useammalla olisi mahdollisuus kokea olevansa osa yhteisöä. (Manunen & Miettinen 2021.)

Suomessa tarvitaan keskustelua yhteisöstä; puhummeko kuurojen vai viittomakielisestä/viittomakielisten yhteisöstä? Lisäksi tuli pohtia laajasti, mitkä ovat yhteisön jäsenyyden edellytykset (jota käsittelemme enemmän luvussa 3.3. ja 3.4.). Keskustelua ei tulisi jättää pintatasolle, vaan aiheesta pitää käydä akateeminen keskustelu ja sitä pitää tutkia Deaf Studies -tutkimusalalla voi olla tähän paljon annettavaa. Sisäkorvaistutteleiden käyttäjien määrän nopea kasvu ja codien kielellisten oikeuksien muuttuminen ovat tapahtuneet samaan aikaan, lyhyen ajan sisällä. Totuttu tapa tarkastella yhteisöä ei välttämättä enää päde.

Seuraavissa luvuissa tarkastellaan miten määritelmät näkyvät oikeudellisissa teksteissä ja miten oikeudelliset tekstit vaikuttavat ihmisen itsemääräämisoikeuteen ja yhdenvertaisuuteen.

3.3 Kuurot ja viittomakieliset kieli- ja kulttuurivähemmistöinä sekä vammaisryhmänä Suomessa

Kamppailuja oikeudesta käyttää viittomakieltä ja saada koulutusta viittomakielellä on käyty yhteisön synnystä alkaen. Nämä kamppailut, joita käsitellään erityisesti luvussa 4.3., ovat muovanneet niin yhteisön itseymmärrystä kuin laajemmin suomalaisen yhteiskunnan ymmärrystä siitä, miten kuurot ja viittomakieliset pitäisi hahmottaa yhtäältä kieli- ja kulttuurivähemmistöinä ja toisaalta vammaisryhmänä.

Yhteisö aktivoitui pian syntymänsä jälkeen 1800-luvun lopulla, mikä johti kuurojen yhdistysten perustamiseen ympäri Suomen ja Kuurojen Liiton perustamiseen (ks. luku 3.1). Liiton perustaminen oli itsessään poliittinen ratkaisu, koska sillä haluttiin irtautua Kuuromyrkäin Auttajayhdistyksestä, joka oli pääasiassa kuuroja opettavien kuulevien opettajien ylläpitämä yhdistys. Liiton perustamisen taustalla oli kuurojen tahto ajaa itse omia asioitaan. (Laakso & Salmi, 2005, 78–84.)

Kuurojen Liiton perustusasiakirjassa puhuttiin kuurojen aseman kohottamisesta. Viittomakieltä ei erikseen mainittu, mutta voidaan olettaa, että viittomakieli nähtiin tärkeänä välineenä kuurojen aseman edistämiseksi. Oikeudesta käyttää viittomakieltä kuurojen opetuksessa on kamppailtu sadan vuoden ajan, samoin viittomakielen säilymisen puolesta. Esimerkiksi David F. ja Maria Hirnin 1900-luvun alussa tekemä kolmiosainen viittomakielen kuvasanakirja (1910–1916) voidaan nähdä osana tuota kamppailua. Kuvasanakirjat julkaistiin oralismin valtakaudella. Tässä vaiheessa Suomessa eli jo useamman sukupolven kuuroja, jotka eivät olleet saaneet opetusta viittomakielellä. Kamppailu viittomakielen asemasta kuurojen opetuksessa jatkui 1970-luvulle asti. Peruskoulu-uudistuksen yhteydessä

keskustelu voimistui ja kuurojen yhteisön edunvalvontatyön myötä saatiin vuoden 1984 peruskouluasetuksen (718/1984) 25 §:än kirjaus, että ”vaikeasti kuulovammaisten opetusta on tarpeen mukaan tuettava myös viittomakielellä”.

Nykyään yhteisön kamppaillessa oikeuksistaan puhutaan edelleen kielellisistä oikeuksista. Harvemmin nostetaan esille kielellisiin oikeuksiin liittyvät kulttuuriset aspektit. Yhteisöhän määrittelee itse itsensä kieli- ja kulttuurivähemmistöksi (mm. Ladd, 2003; Lane, Hoffmeister & Bahan 1996), ei ainoastaan kielivähemmistöksi. Yhteisö katsoo kielellis-kulttuurisen määritelmän kuvaavan itseään paremmin kuin määrittely vammaisuuden kautta (mm. Jokinen 2000). Näin etenkin, jos vammaisuuden määritelmää lähestytään lääketieteellisesti eli tekemättä eroa vamman ja vammaisuuden välille.

Yhteisön itseymmärrys itsestään ensisijaisesti kieli- ja kulttuurivähemmistönä ei kuitenkaan vastaa tapaa, jolla kuurojen ja viittomakielisten ryhmää lähestytään Suomen lainsäädännössä. Niin Suomessa kuin oikeastaan muuallakin maailmassa kuurous nähdään lainsäädännössä ensisijaisesti vammana ja kuurot vammaisryhmänä. Viittomakieli katsotaan puolestaan yhdeksi tuon vammaisryhmän käyttämäksi kieleksi. Tällaisessa ajattelussa viittomakieliset saavat kielelliset oikeutensa vammaisuuden perusteella, eikä heille tunnusteta kulttuurisia oikeuksia muutoin kuin vammaisryhmänä.

Tämä näkyy esimerkiksi siinä, että YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista (Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD, SopS 27/2016) on mahdollisesti tällä hetkellä ainoa Suomen lainsäädäntöön sisältyvä säädös, jossa tunnustetaan suoraan kuurojen kulttuurin olemassaolo. Sopimuksen useissa artikloissa (artiklat 2, 9, 21, 24, 30) mainitaan viittomakieli. Kulttuuristen oikeuksien kannalta merkittävin on sopimuksen artikla 30. Sen mukaan:

Vammaisilla henkilöillä on yhdenvertaisesti muiden kanssa oikeus erityisen kulttuuri- ja kieli-identiteettinsä, kuten viittomakielten ja kuurojen kulttuurin, tunnustamiseen ja tukeen.

YK:n vammaissopimus kytkee oikeudellisessa ajattelussa viittomakielet ja kuurojen kulttuurin vammaisuuteen, eikä viittomakielen asemaa vähemmistökielenä tunnusteta keskeisissä kielellisiä oikeuksia koskevissa kansainvälisissä sopimuksissa. Vaikka Suomi raportoi-kin viittomakieleen liittyvistä asioista Euroopan neuvoston alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevan eurooppalaisen peruskirjan (SopS 23/1998, kieliperuskirja) määräaikaishavainnointiraportissa, kieliperuskirjassa ei varsinaisesti käsitellä viitottuja kieliä vähemmistökielinä tai ei-alueellisina kielinä.

Edellä kerrotusta huolimatta Suomen viittomakielisessä yhteisössä kerrotaan tarinaa, kuinka yhteisölle on Suomessa tunnustettu kielelliset ja kulttuuriset oikeudet suoraan,

eikä vain välillisesti kuurouden vammaluonteen ja vammaisryhmästatuksen kautta. Yhteisön itseymmärrys viittomakielen perustuslakiin kirjaamisen merkityksestä 1990-luvun perusoikeusuudistuksen yhteydessä poikkeaa siitä, kuinka asiaa lähestytään lainsäädännössä ja oikeustieteellisessä keskustelussa.

Suomen perustuslain (731/1999) 17 §:ssä säädetään kielellisistä oikeuksista. Pykälän otsikon ”oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin” tulkitaan yhteisössä turvaavan jokaiselle elisiten esimerkiksi myös viittomakielisille oikeuden omaan kieleen ja kulttuuriin. Perustuslain tulkintaa koskevassa oikeustieteellisessä kirjallisuudessa katsotaan kuitenkin, ettei 1990-luvun puolivälin perusoikeusuudistuksessa luotuihin pykäliin vuosikymmenen lopun perustuslakiuudistuksen yhteydessä lisätyillä otsikoilla ole mitään oikeusvaikutuksia (Sara-viita 2011, 115). Näin suoraan pykälän otsikosta ei voi johtaa oikeudellisesti yhdellekään ryhmälle oikeutta omaan kieleen ja kulttuuriin.

Perustuslain 17 §:n kolmannessa momentissa mainitaan erikseen viittomakieli seuraavasti:

Saamelaisilla alkuperäiskansana sekä romaneilla ja muilla ryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Saamelaisten oikeudesta käyttää saamen kieltä viranomaisessa säädetään lailla. Viittomakieltä käyttävien sekä vammaisuuden vuoksi tulkitsemis- ja käännösapua tarvitsevien oikeudet turvataan lailla.

Tämä on viittomakielisille tärkeä säännös, koska siinä suomen, ruotsin ja saamen rinnalle nousevat omina ryhminään romanit ja viittomakieliset. Viittomakielisten keskuudessa säännöstä on useimmiten tulkittu siten, että saamelaisten, romanien ja viittomakielisten kielellis-kulttuuriset oikeudet turvataan perustuslain tasolla keskenään samalla tavalla, vaikka oikeastaan lakitekstiä lähemmin tarkastellen siinä säädetään saamelaisten, romanien ja viittomakielisten oikeuksista eri tavoin.

Perustuslain 17 §:ssä saamelaisille taataan oikeus kielensä ja kulttuurinsa ylläpitämiseen sekä oikeus asioida saameksi viranomaisissa siten kuin lailla tarkemmin säädetään. Romaneille taataan oikeus kielensä ja kulttuurinsa ylläpitämiseen, mutta heille ei taata oikeutta asioida romanikielellä viranomaisissa. Viittomakielisille ei puolestaan taata suoraan oikeutta ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan, sillä säännöksessä ei oteta kantaa siihen muodostavatko he ylipäänsä (ja jos muodostavat niin millä tavalla) oman kieli- ja kulttuuriryhmänsä. Sen sijaan perustuslakiin sisältyy toimeksianto säätää viittomakieltä käyttävien oikeuksien turvaamisesta lailla samassa yhteydessä, kun säädetään myös toimeksiannosta turvata vammaisuuden vuoksi tulkitsemis- ja käännösapua tarvitsevien oikeudet lailla. Viittomakielisten oikeuksien turvaaminen rinnastetaan näin suoraan vammaisten oikeuksien turvaamiseen, vaikka viittomakieliset erotetaankin käsitteellisesti samalla tulkitsemis- ja käännösapua tarvitsevista.

Perustuslain esitöiden perusteella (HE 309/1993 vp, 65-66) vaikuttaa siltä, että perustuslakia säädettäessä viittomakielisiä ei mielletty omaksi kieli- ja kulttuuriryhmäksi, vaan saamelaisiin ja romaneihin verrattaville muilla ryhmillä viitattiin pikemminkin esimerkiksi juutalaisiin ja tataareihin. Viittomakieliset käsitettiin perustuslakia säädettäessä pikemminkin kielivähemmistöksi, joka ei ole kulttuuriryhmä. Perustuslain säännöstä ja sen säätämisen yhteydessä käytyjä keskusteluja tarkasteltaessa on hyvä muistaa, että 1990-luvulla oli edistyksellistä nimitä viittomakieli kuurojen äidinkieleksi perustuslaissa. Tämä käy ilmi hyvin siitä, ettei viittomakielisten oikeuksia tunnistettu vielä perusoikeusuudistusta valmistelleen perusoikeuskomitean (KM 1992:3), tai sen työtä jatkaneen perusoikeustyöryhmä 1992:n mietinnössä (Oikeusministeriö 1993). Koska viittomakieli tulikin näin kirjatuksi perustuslakiin ohi perusoikeusuudistuksen varsinaisten valmistelurakenteiden, perusoikeusuudistuksen yhteydessä luodusta kielellisten ja kulttuuristen oikeuksien systematiikasta ei tullut sitä oikeudellisesti tarkastellen eheää.

Perusoikeusuudistuksen jälkeen viittomakielisten oikeuksia tarkastelleet oikeusministeriön työryhmät (oikeusministeriö 1996; oikeusministeriö 2011, 18–19) katsoivat kuitenkin, että jo perustuslain 17 §:ää säädettäessä viittomakielisiä pidettiin sekä kieli- että kulttuuriryhmänä. Työryhmät kuvasivat samalla perustuslain 17 §:ää yleiseksi vähemmistöjen turvasäännökseksi. Ajatus poikkeaa siitä, miten vähemmistöjen valtiosääntöistä asemaa on valtiosääntöoikeudellisessa keskustelussa tavanomaisesti jäsennetty. Tämä voi liittyä osin siihen, kuinka kielivähemmistöjä koskeva keskustelu on Suomessa elänyt erillään muusta vähemmistöoikeudellisesta keskustelusta.

Perustuslain 17 §:ään kirjatun toimeksiannon pohjalta säädetyssä viittomakielilaisissa (359/2015) viranomaisille asetetaan velvollisuus edistää viittomakieltä käyttävän mahdollisuuksia omaa kieleen ja saada tietoa omalla kielellään. Lakitekstin mukaan viittomakieliset ovat kieliryhmä, kuten perustuslain 17 §:ssä todetaan. Yhteisön piirissä kuitenkin katsotaan, että viittomakielilaki tunnustaa samalla myös yhteisön aseman kulttuuriryhmänä, vaikka viittomakielilaisissa ei olekaan ainuttakaan tähän selväsanaisesti viittaavaa säännöstä. Viittomakielilain pyrkimyksenä on lisätä viranomaisten tietoisuutta viittomakielistä sekä viittomakieltä käyttävistä, eikä viittomakieltä kiinnitetä laissa suoraan kuulovammaisuuteen tai kuulokykyyn. Toisaalta lain 4 §:ssä, joka on viittaussäännös viittomakieltä käyttävän kielellisiä oikeuksia toteuttavaan lainsäädäntöön, viitataan vain sellaiseen lainsäädäntöön, jossa viittomakieltä lähestytään käytännössä vammaisryhmän kielenä. Näin viittomakielilaki ei tosiasiallisesti irtaannu tavasta hahmottaa viittomakieli vammaisryhmän kielenä.

Viittomakielilaki tunnustaa sekä suomalaisen että suomenruotsalaisen viittomakielen olemassaolon, mutta jättää määrittelemättä tarkemmin, miten näihin kieliryhmiin kuuluvien oikeudet on turvattava, ja sen, onko näihin kieliryhmiin kuuluvia kohdeltava keskenään samalla tavalla vai voiko esimerkiksi suomalaisen viittomakielen asema muodostua

suomenruotsalaisen viittomakielen asemaa paremmaksi. Yhteisön piirissä lakia tulkitaan siten, että siitä voidaan johtaa velvoite luoda molemmille viittomakielisten ryhmille palveluja, vaikka laista ei oikeastaan löydy tällaisen velvoitteen suoraan luovaa säännöstä. Viittomakielilakia valmisteltaessa tunnistettiin koko joukko sellaisia palveluja, joiden järjestämisessä kielellisten oikeuksien toteutuminen on keskeistä, mutta pitkälti sivuutettiin kysymys siitä, missä määrin ja millaisia palveluja on tarjottava viittomakielisinä ja missä määrin tulkittuina. Lakia säädettäessä ei myöskään syvennytty niihin kielellisten oikeuksien turvaamiseen liittyviin kysymyksiin, joita nousee ei-viittomakielisten kurojen tai viittomakielisten kuulevien kohdalla.

Laki nimeää viittomakielen viittomakielisen henkilön omaksi kieleksi. Tämä oman kielen käsite ei sinällään perusta kenellekään minkäänlaisia oikeuksia, sillä Suomen oikeusjärjestyksessä kielelliset oikeudet turvataan lähtökohtaisesti henkilön kansalliskielisuhteen (eli suhteen suomen ja/tai ruotsin kieleen) tai äidinkielisuhteen kautta (Rautiainen & Koivisto 2018). Tästä on aiheutunut ongelmia esimerkiksi jäsenettäessä codien oikeutta saada opetusta viittomakielellä. Viittomakielilaki on näin laadittu sellaisista käsitteellisistä lähtökohdista, jotka eivät turvaa kaikkien viittomakieltä käyttävien henkilöiden oikeuksia (ks. tarkemmin luku 3.5.).

Viittomakielilain ydin on lain 3 §:n viittomakielen edistämissäännös, eikä lakiin sisälly varsinaisesti mitään muuta oikeudellisesti velvoittavaa säännöstä. Lain muut pykälät ovat tavoite-, määritelmä- ja viittaussäännöksiä, jotka eivät perusta oikeudellisia velvoitteita. Viittomakielilain 3 §:ää vastaava edistämissäännös sisältyy kuitenkin yhdenvertaisuuslakiin (1325/2014), jonka 5 §:ssä on viranomaisille asetettu yhdenvertaisuuden arviointi, edistämisen- ja suunnittelovelvoite. Yleissäännöksenä se sisältää myös viittomakielisten henkilöiden yhdenvertaisuuden edistämismääräyksen.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu onkin todennut, ettei viittomakielilaki tullessaan voimaan, luonut viittomakielisille henkilöille lainkaan uusia oikeuksia tai viranomaisille uusia velvollisuuksia (Stenman & Saraso 2020). Tätä voidaan perustella sillä, että viittomakielilain valmistelua edeltäneessä arviomuistiossa oikeusministeriö oli katsonut, että viittomakielilaista on syytä säätää vain löyhä yleislaki, sillä viittomakielisten oikeuksien turvaamisesta on tarkoituksenmukaista säätää erityislakeihin otettavien säännösten kautta (Oikeusministeriö 2013). Ajattelu on jatkoa oikeusministeriön heti perusoikeusuudistuksen jälkeen vastaavan kaltaisessa muistiossa ilmaisemalle näkemykselle siitä, että on tarkoituksenmukaisempaa kehittää erityislainsäädäntöä sen sijaan, että viittomakielisten oikeuksia koskevat säännökset kerättäisiin yhteen ainoaan viittomakielilain tyyppiseen lakiin (Oikeusministeriö 1996). Nykyisen viittomakielilain säätämistä vaikuttaakin perustelleen pikemminkin viittomakielisen yhteisön halu erityisen viittomakielilain säätämiseen kuin se, että tällaisen lain säätämiseksi olisi sinällään tunnistettu oikeudellinen tarve, tai että erillistä

viittomakielilakia olisi sinällään pidetty oikeudellisesti merkityksellisenä välineenä viittomakielisten oikeuksien turvaamiseen (Oikeusministeriö 2011 & 2013).

Viittomakielilain edistämissäännös on oikeastaan kirjoitettu oikeudellisesti vähämerkityksellisempään muotoon kuin yhdenvertaisuuslain yleinen yhdenvertaisuuden edistämissäännös. Yhdenvertaisuusvaltuutetun (Stenman & Sarasmo, 2020) mukaan viittomakielilaki ei esimerkiksi turvaa lapsen oikeutta omaan kieleensä, ja sen kehittymiseen, vaan lapsen oikeus viittomakieleen vaihtelee kuntakohtaisesti. Taustalla ovat lääkärinlausunnot, joiden perusteella kunnat joko järjestävät tai eivät järjestä viittomakielistä opetusta. Viittomakielisten henkilöiden yhdenvertaisuuden ja osallisuuden toteutuminen edellyttäisi tulkkauspalveluiden lisäksi oman kielen oppimista. Kuitenkin viittomakielien opetuksessa on puutteita. Tällaisista puutteista keskusteluun viittomakielilaki ei itsessään tuo mitään lisäarvoa, mikä kyseenalaistaa asiaa oikeudellisesta näkökulmasta tarkastellen koko lain olemassaolon merkityksen.

Perustuslakivaliokunta on viittomakielilakia koskevassa mietinnössään (PeVM 10/2014 vp) painottanut viittomakielisten oikeuden oppia oma kielensä eli viittomakielien merkitystä. Perustuslakivaliokunta piti kielellisten oikeuksien toteutumisen näkökulmasta tärkeänä, että jokaiselle lapselle, ja hänen perheelleen turvataan mahdollisuudet saada riittävästi viittomakielien opetusta niin, että lapsen oikeus omaan kieleen eli viittomakieleen toteutuu. Samalla valiokunta korosti, kuinka näin koko perheelle luotaisiin mahdollisuudet toimivaan vuorovaikutukseen yhteisen kielen avulla.

Viittomakielilakia säädettäessä perustuslakivaliokunta (PeVM 10/2014 vp) edellytti mietinnössään, että hallitus ryhtyy toimenpiteisiin sen turvaamiseksi, että viittomakieliltä käyttävien oikeudet toteutuvat koko maassa siten kuin heidän kielellisiä oikeuksiaan koskevaa lainsäätöä laadittaessa on tarkoitettu. Valiokunnan lausuman tulkintaa vaikeuttaa kuitenkin se, ettei viittomakielilain esitöistä ja valmisteluaineistosta käy kovinkaan tarkasti ilmi, miten lakia laadittaessa oikeastaan viittomakielisten kielellisten oikeuksien tarkoitettiin toteutuvan.

Käsitellessään hallituksen vuosikertomusta, perustuslakivaliokunta on kuitenkin vuosittain pitänyt lausuman voimassa, sillä valiokunnan mielestä lausumassa mainittujen seikkojen toteuttaminen on siinä määrin kesken, että lausuma on edelleen tarpeellinen, ja se tulee säilyttää (esim. PeVL 27/2020 vp). Lausuman pitäminen voimassa liittyy siihen, että Kuurojen liitto on ajanut voimakkaasti sen säilyttämistä, vaikka lausuman merkitys on epäselvä ja sen säilyttämisellä ei ole sinällään oikeudellista vaikutusta.

Edellä olemme käsitelleet, kuinka YK:n vammaissopimus kehystää kuurot ja viittomakieliset vammaisryhmäksi, ja kuinka niin perustuslain 17 § kuin sitä konkretisoiva viittomakielilaki kehystää heidät kieliryhmäksi. Samalla näin määrittyvä viittomakielisten ihmisten

henkilöpiiri jää suppeaksi, kun sen määrittely kiinnittyy vammansa johdosta viittomakieltä käyttäviin. Viittomakielilakityöryhmässä määriteltiin keiden kohdalla viittomakieli voidaan katsoa äidinkieleksi tai ensikieleksi, vaikka määrittely tapahtuikin tavalla, jolla ei ole vaikutusta äidinkielen oikeudelliseen määrittelyyn, eikä ensikielen käsitteellä ole sinällään oikeudellista merkityssisältöä. Samalla työryhmä määritteli ketkä kuuluvat viittomakieliseen yhteisöön:

***Viittomakieltä käyttävien ydinryhmän muodostavat kuurot ja vaikeasti kuulo-
vammaiset henkilöt, jotka käyttävät viittomakieltä äidinkielenään tai ensikiele-
nä. Tällä tarkoitetaan kuuroa, huonokuuloista tai kuurosokeaa henkilöä.***

***Viittomakieltä on pidettävä henkilön äidinkielenä myös silloin, kun ainakin toi-
nen hänen vanhemmistaan tai joku hänen vanhemmista sisaruksistaan on viitto-
makielinen ja viittomakieltä on käytetty lapsen kanssa syntymästä lähtien. Ensin
mainitulla tarkoitetaan niin sanottuja CODA-lapsia, joilla ainakin toinen van-
hemmista on viittomakieltä käyttävä kuuro, kuurosokea tai huonokuuloinen.***

***Viittomakieliseen yhteisöön kuuluu myös muita kuulevia henkilöitä, jotka käyt-
tävät viittomakieltä. Heitä voivat olla esimerkiksi kuuron, huonokuuloisen tai
kuurosokean viittomakieltä käyttävän vanhemmat, puoliso tai muut perheenjä-
senet, kuurojen opettajat tai viittomakielen tulkit. Suurin osa heistä on opiskel-
lut viittomakieltä vieraana kielenä ja vasta aikuisella iällä. Viittomakieli ei täl-
löin ole henkilön oma kieli. (Oikeusministeriö 2014, 67–69.)***

Työryhmän mietinnön ja Jokisen piirtämän yhteisön jäsenyyttä kuvaavan kaavion, (ks. Luku 3.2.) mukaan viittomakielisyys ja viittomakielisen yhteisön jäsenyys eivät ole yksi sama asia. Viittomakielisen yhteisön jäsenistä kaikki eivät ole äidinkieleltään tai edes viittomakielilaisilla tarkoitettua omalta kieleltään viittomakielisiä. Työryhmän mietintöä voidaan tulkita siten, että yhteisössä on lainsäädännön tasolla tunnustettu hierarkia, jossa jäseniä luokitellaan kolmeen ryhmään: 1) ydinryhmään, jossa kuurous ja sitä kautta käsitteellinen (vaikkakaan ei välttämättä identiteetillinen) side vammaisuuteen on oleellinen tekijä, 2) kuuleviin viittomakielisiin, jossa kielen riittävä ja lähtökohtaisesti ensimmäiseen ryhmään kuuluvien kautta tapahtunut omaksuminen on oleellinen tekijä, 3) kuuleviin, jotka eivät ole (ainakaan riittävässä määrin) viittomakielisiä tai jotka ovat saavuttaneet viittomakielen taidon muutoin kuin ensimmäiseen ryhmään kuuluvien kautta oppimalla. Osa ryhmään kuuluvista voidaan myös käsitteellistää kokonaan yhteisön ulkopuolelle. Esimerkiksi kuulevaa viittomakieltä erinomaisesti hallitsevaa ja eri tavoin viittomakieliseen kulttuuriin kiinnittyvää henkilöä ei katsota välttämättä viittomakieliseksi, vaikka henkilö identifioisi itsensä viittomakieliseksi. Mietintö ei myöskään tunnusta yhteisön jäseniksi henkilöitä, jotka eivät osaa viittomakieltä. Tämän hierarkian tällaisenaan voidaan katsoa asettavan yhteisön jäseniä keskenään eriarvoiseen asemaan. Hierarkia eroaa Jokisen kaaviosta

(ks. Luku 3.2.), jossa kuurojen vanhempien kuulevien lasten katsotaan kuuluvan yhteisön ytimeen. Tosin Jokisen kaaviota on tulkittu siten, että kuurojen vanhempien kuurot lapset ovat yhteisön ytimessä, ja sitten kuurot, joilla on kuulevat vanhemmat samoin kuin codat ovat seuraavassa kehässä, eli hierarkiassa seuraavina.

Keskustelu määritelmästä kuuro ja viittomakielinen, ei ole muuttunut kahdessa vuosikymmenessä (ks. luku 3.2.). Tämän havainnon vahvistaa viittomakielilakityöryhmän mietintö (Oikeusministeriö 2014). Sulkemalla hierarkian kolmannen ryhmän ”oman kielen” käsitteen ulkopuolelle viittomakielilaki sulkee osan viittomakielen käyttöön liittyvistä tilanteista soveltamisalansa ulkopuolelle. Tässä näkyy, kuinka viittomakielilakia säädettäessä on kiinnitytty pikemminkin kieli-identiteettiin kuin viittomakieleen, riippumatta siitä, kuka sitä käyttää, ja mihin sitä käytetään. Tämän ajattelun juuret voidaan palauttaa viittomakielilain säätämistä pohjustaneisiin oikeusministeriön työryhmämuistioihin (Oikeusministeriö 1996 & 2011), joissa viittomakielistä yhteisöä lähestytään yhteisön ytimen tunnistamispyrkimyksen, ja siihen liittyvän hierarkia-ajattelun avulla.

Viittomakielisessä yhteisössä keskustellaan kuka kuuluu yhteisöön ja kuka ei, ja myös sitä kuka on ”kuuro” (=yhteisön ydinryhmään kuuluva henkilö). Keskustelu on muuttunut vuosikymmenien aikana, etenkin termin ”viittomakielinen” myötä. Käytettäessä viittomakielinen -termiä katsotaan, että kieli-identiteetti ei riipu kuulosta. Silti keskustelu yhteisöön kuuluvuuden ja kuulemattomuuden edellytyksistä jatkuu edelleen. Määrittääkö yhteisöön kuulumisen kuurous, verisukulaisuus vai jotain niiden välillä? (mm. Rainò & Koivisto, 2020.) Tällaisenaan keskustelu on edelleen irrallaan siitä yleisestä kielellisiä oikeuksia koskevasta keskustelusta, joka kiinnittyy vain kieleen itseensä. Siinä korostetaan jokaisen ihmisen kulttuuriin oikeuksiin kuuluvaa oikeutta valita itse, miten ja missä laajuudessa identifioituu johonkin kieliryhmään. Voiko kuka tahansa ryhtyä viittomakieliseksi?

Kuurot ja viittomakieliset muodostavat oman ymmärryksensä mukaan kulttuuriryhmän. Kuten Pentti Arajärvi (2006, 69) on korostanut oikeusjärjestykseen sisältyy kulttuurisen moninaisuuden periaate. Sen mukaisesti sellaista ryhmää, joka pitää itseään kulttuuriryhmänä on lähtökohtaisesti kohdeltava kulttuuriryhmänä. Yhteiskunnan on siedettävä erilaisia valtakulttuurista poikkeavia ala- ja vähemmistökulttuureja, kunhan ne eivät loukkaa ihmisarvon periaatetta, toimivat legitiimien periaatteiden mukaisesti, tukevat tai eivät ainakaan uhkaa perus- ja ihmisoikeuksia sekä vähintään sietävät muiden kulttuurien olemassaolon. Kulttuurisen monimuotoisuuden periaatteen näkökulmasta kuurojen ja viittomakielisten oman kulttuurin olemassaolo on myönteinen asia. Osana yleistä kulttuuri-diversiteetin tukemista yhteiskunnan on tuettava myös kuurojen ja viittomakielisten kulttuuria. Kulttuurisen monimuotoisuuden periaatteesta ei voida kuitenkaan johtaa minäkäänlaisia tarkkoja vaatimuksia sille, miten ja missä laajuudessa kuurojen ja viittomakielisten kulttuuria tai mitään muutakaan kulttuuria on edistettävä. Tällä hetkellä valtion harjoittamaksi kuurojen ja viittomakielisten kulttuurin edistämistoiminnaksi voidaan käsittää

esimerkiksi viittomakielisten uutisten, viittomakielisen teatteritoiminnan sekä kuurojen ja viittomakielisten järjestöjen toiminnan tukeminen.

Valtion kulttuurinedistämistoimia rajaa kulttuurisen autonomian periaate. Sen mukaan kunkin kulttuuriryhmän on saatava itse määrittää identiteettinsä perusta, sisältö ja ilmene-mismuodot (Arajärvi 2006, 69). Kulttuurinen autonomisuus voi johtaa kulttuuriseen itse-hallintoon, joka voi olla perustuslaissa tunnustettua ja erityisiin rakenteisiin kiinnittyvää kulttuuri-itsehallintoa kuten saamelaisten kulttuuri-itsehallinto, tai kiinnittyä eri tavoin kansalaisyhteiskuntaan kuten esimerkiksi kansalaisjärjestötoimintaan. Valtion velvollisuus kunnioittaa kuurojen ja viittomakielisten kulttuurista autonomiaa merkitsee esimerkiksi sitä, ettei valtio saa toiminnallaan puuttua siihen, miten yhteisö organisoituu.

Kulttuuristen oikeuksien oikeusperiaatteisiin kuuluu edellä käsiteltyjen kulttuurisen moni-naisuuden periaatteen ja kulttuurisen autonomisuuden periaatteen lisäksi myös kulttuuri-identiteetin vapaan valinnan periaate. Se sisältää yksilön oikeuden itse valita kulttuuri-identiteettinsä, oikeuden tuottaa tähän identiteettiin liittyvää aineistoa ja ilmaisuja sekä käyttää muiden tuottamaa identiteettiinsä liittyvää aineistoa. Niinpä jokaiselle yksilölle on tunnustettava oikeus itse päättää identifioituuko hän johonkin vähemmistökulttuuriin, ja jos hän identifioituu niin miltä osin hän siihen identifioituu. (Arajärvi 2006, 69–70.)

Käytännössä kulttuuri-identiteetin vapaan valinnan periaate toteutuu kuitenkin lähes kaik-kien kulttuuriryhmien kohdalla epätäydellisesti, sillä ryhmien jäseneksi pääsystä ja ryhmän jäsenyydestä ulossulkemisesta käydään erilaisia kamppailuja. Yhteisö on esimerkiksi eri aikoina mieltänyt eri tavoin kuurojen vanhempien kuulevat lapset (codat) tai muita kuulo-vammaisia kuin kuuroja yhteisönsä sisä- tai ulkopuolelle. Esimerkiksi codat saivat osallis-tumisoikeuden kuurojen valtakunnallisten kulttuuripäivien kilpailuesityksiin vasta vuonna 2007 (Koivisto, 2010, 53). Edellä kuvattu viittomakielilakityöryhmän hahmottelema hierar-kia ja siihen liittyvät käsitteet kuten äidinkieli, oma kieli, ensi kieli ja viittomakielen käyttö muuna kuin omana kielenä osoittavat, kuinka oikeusjärjestykseen on rakennettu mekanis-meja, joilla tosiasiallisesti kavennetaan viittomakieleen liittyvää kulttuuri-identiteetin vapaan valinnan periaatetta.

3.4 Kuurojen ja viittomakielisten henkilöiden itsemääräämisoikeus ja yhdenvertaisuus

Kuuroja ja viittomakielisiä voi lähestyä edellä käsitellyllä tavalla niin kieli-, kulttuuri- kuin vammaisryhminä. Heidän asemaansa on siten oikeudellisessa ja yhteiskunnalli- sessa keskustelussa tarkasteltava intersektionaalisesti eli tunnistuen se, kuinka yksilöiden

identiteetti ja oikeusasema rakentuu erilaisten risteävien ja toisensa leikkaavien erojen kautta.

Kuurojen ja viittomakielisten kaltaiset vähemmistöryhmät ovat alttiita epäoikeudenmukaiselle kohtelulle tai syrjinnälle etenkin silloin, kun heihin kohdistuu negatiivisia stereotypioita ja ennakkoluuloja yhden tai useamman heihin liitettävän ominaisuuden – kuten heidän kielensä, kulttuurinsa tai vammaisuutensa – perusteella. Stereotyyppiat ja ennakkoluulot saattavat ulottua välillisesti myös henkilöihin, jotka eivät kuulu siihen ryhmään, johon negatiiviset stereotyyppiat ja ennakkoluulot liitetään. Jos esimerkiksi viittomakielisyys ja vammaisuus rinnastetaan vahvasti toisiinsa, viittomakieltä käyttävää henkilöä voidaan kohdella vammaisuuteen liittyvien stereotyyppien ja ennakkoluulojen pohjalta, vaikka hän ei itse olisikaan vammainen.

Yhteisöä koskevassa tutkimuksessa ja yhteiskunnallisessa keskustelussa onkin keskeistä ymmärtää samaan aikaan niin yhteisön vähemmistöasema ja sen suhde kuulevien valtaväestöön kuin myös se, miten yksilöt yhdistyvät yhteisöön intersektionaalisesti erilaisten risteävien ja toisiinsa liittyvien erojen kautta. Siinä missä yksi yhteisön jäsen voi näyttäytyä jossakin tilanteessa ensisijassa vammaisena henkilönä, niin toinen yhteisön jäsen voi näyttäytyä samassa tilanteessa ensisijassa kulttuurivähemmistön edustajana. Koska kuurojen ja viittomakielisten ihmisten aseman ja oikeuksien tarkastelu ryhmätasolla voi erota heidän asemansa ja oikeuksiensa tarkastelusta yksilötasolla, ei kuurojen ja viittomakielisten oikeuksien toteutuminen ryhmätasolla vielä automaattisesti merkitse niiden toteutumista yksilötasolla. Saattaa jopa käydä niin, että ryhmätasolla positiivisena erityiskohteluna näytetty toiminta voi näyttäytyä yksilötasolla jonkun ryhmään kuuluvan, mutta ryhmän valtavirrasta poikkeavan, yksilön syrjintänä.

Suomen perustuslaissa (731/1999) säädetään ihmisten yhdenvertaisuudesta ja syrjimättömyydestä. Säännös viittaa nimenomaan kaikkien ihmisten yhdenvertaisuuteen, ei vain erilaisten ihmisryhmien väliseen yhdenvertaisuuteen. Lain 6 §:n ensimmäisen momentin mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Tämä yleinen yhdenvertaisuusperiaate ilmaisee yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa koskevan pääperiaatteen: ihmisiä ei saa kohdella mielivaltaisesti ja samanlaisia ihmisiä on kohdeltava samanlaisessa tilanteessa samalla tavalla. Mutta mitä ovat samanlaiset ihmiset? Millaisia ovat samanlaiset tilanteet? Vasta näihin kysymyksiin vastaamisen kautta hahmottuu se, millaisena kuurojen ja viittomakielisten ihmisten oikeusasema näyttää suhteessa joihinkin toisiin ihmisiin.

Yleistä yhdenvertaisuusperiaatetta täsmentää saman pykälän toisen momentin syrjintäkieltosäännös. Sen mukaan ”ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella”. Ihmistä ei saa siis esimerkiksi syrjiä hänen kuuroutensa johdosta, jos kuurous käsitetään vammaksi. Häntä ei

saa myöskään syrjiä hänen viittomakielisyytensä johdosta, koska viittomakieli on kieli. Eikä häntä saa syrjiä sen johdosta, että hän identifioituu tai hänet identifioidaan kuurojen ja viittomakielisten kulttuuriin.

Tämän perustuslain syrjintäkieltosäännöksen ja sitä täsmentävän yhdenvertaisuuslain (1325/2014) mukaan syrjinnäksi ei kuitenkaan katsota sellaista ihmisten eriarvoiseen asemaan asettamista, joka on perusteltavissa jonkin hyväksyttäväksi katsovan syyn avulla. Milloin siis kuurojen tai viittomakielisten ihmisten asettaminen eri asemaan on hyväksyttävää? Tarkastelemme tätä seuraavaksi.

Eroaako hyväksyttävyyden arviointi siis, jos ihmistä tarkastellaan kiinnittäen arviointi hänen vammaisuuteensa, hänen kielivähemmistöön kuulumiseensa tai hänen kulttuurivähemmistöön kuulumiseensa? Vastaus on myöntävä, sillä oikeudellista ajattelua ei ole helppo yhdistää intersektionaalisuuteen (Crenshaw 1991). Ihmisten kielellisten, kulttuuristen ja vammaisuuteen liittyvien oikeuksien arviointi eroaa toisistaan, koska ihmisten erilaisen kohtelun hyväksyttävyyden arviointi on sidoksissa kulttuuriin tekijöihin, jotka ovat osa kielimaisemaamme, ymmärrystämme kulttuureista ja tapaamme hahmottaa vammaisuus.

Ihmisten eri asemaan asettamisen hyväksyttävyyden arviointia ei siis voi irrottaa siitä kontekstista, jossa se tapahtuu (Rautiainen & Koivisto 2018). Kuurojen ja viittomakielisten syrjintää koskevassa tutkimuksessa ja yhteiskunnallisessa keskustelussa onkin tärkeää analysoida sitä yhteiskunnallista kontekstia, jossa jotkin kuurojen ja viittomakielisten elämään vaikuttavat asiat on määritelty kielletyksi syrjinnäksi ja toiset sallituksi hyväksyttävään syyhyn perustuvaksi ihmisten erilaiseksi kohteluksi. Tällöin on kysyttävä, millaisia oikeudellisia oletuksia kuurojen tai viittomakielisten ryhmään kuuluvien ihmisten elämästä on lainsäädännössä tehty hyväksyttävien syiden nimissä (Rautiainen 2021).

Michel Foucault (2010, 83–84) on kirjoittanut siitä, kuinka “väestö on jotain aivan muuta kuin kokoelma oikeussubjekteja, jotka erottaa toisistaan heidän asemansa, sijaintinsa, omaisuutensa, vastuunsa tai virkansa: [väestö on] sommitelma elementtejä, jotka yhtäältä ovat osa elävien olentojen luontaista järjestystä ja toisaalta tarjoavat tarttumapinnan autoritaarisille, mutta harkituille ja laskelmoiduille muodonmuutoksille”. Foucault viittaa muun muassa siihen, kuinka oikeusjärjestys jakaessaan ihmisille oikeuksia ja velvollisuuksia väistämättä sivuuttaa heidät aitoina yksilöinä ja näkee heidät sen sijaan väestöön kuuluvina hahmoina: naisina, miehinä, vammaisina, kulttuuriryhmän jäsenenä tai jonkin kieliryhmän edustajina.

Tällainen oikeasti moniulotteisen ihmisen pelkistäminen jonkinlaiseksi tyyppitapaukselliseksi hahmoksi kuten esimerkiksi vammaiseksi ihmiseksi, jolla on vammaisen ihmisen oikeudet ja velvollisuudet, on samalla hahmojen taustalla olevien aitojen ihmisten

vapauspiirin ja sitä kautta heidän oikeudellisen itsemääräämisoikeutensa määrittelymistä. Vastoin liberaalia itsemääräämisoikeuskäsitystä, perustuslakiin ja yhdenvertaisuuslakiin kiinnittyvä yksilön vapauspiiri on siis aktiivisesti luotu yksilöllinen toiminta-alue, jolla valtio samaan aikaan niin rajoittaa itseään kuin määrittelee erilaisille oikeuden maailman hahmoille juuri näille kuuluvan itsemääräämisoikeuden. Niinpä se, mikä on sallittua yhdelle oikeuden maailman hahmolle kuten niin sanotulle keskivertokansalaiselle, voi olla kiellettyä toiselle kuten vammaiselle henkilölle ja pakollista kolmannelle kuten johonkin kieli- tai kulttuuriryhmään kuuluvalla. Kullekin oikeuden tunnistamalle hahmolle on käsikirjoitettu oikeuden maailmaan oma juridisesti relevantti tarinansa, jonka väljyys tai kireys toimii hahmon oikeudellisesti merkityksellisen itsemääräämisoikeuden mittapuuna. (Rautiainen & Koivisto 2018.)

Kuurojen ja viittomakielisten itsemääräämisoikeuden ja yhdenvertaisen kohtelun näkökulmasta on tärkeää kiinnittää huomio siihen, kuinka yhteisön eri jäsenille on kirjoitettu erilaisia käsikirjoituksia oikeuden maailmaan. Oikeusjärjestys ei siis nykyisellään oletta, että yhteisön jäseniä kohdellaan samalla tavalla. Sen sijaan se nimenomaan edellyttää, että heitä kohdellaan eri tavoin sen mukaan tarkastellaanko heitä kuuroina vammaisina henkilöinä vaiko kielivähemmistöön kuuluvina viittomakielisinä henkilöinä.

Vaikka oikeus luokittelee ihmisten kielisuhteita hyvin monimuotoisella tavalla, lähtökohdista kaikelle kielisuhteiden määrittelylle on kuitenkin oikeudellinen äidinkielen käsite. Jokaisella henkilöllä on nimittäin yksi oikeudellinen äidinkieli, joka merkitään väestökisteriin. Tätä oikeudellista äidinkieltä voi vaihtaa, mutta siitä ei voi luopua eikä sen rinnalle voi ottaa toista tai kolmatta oikeudellista äidinkieltä, vaikka henkilö olisi kuinka kaksi- tai monikielinen. Se, kuinka muut kielisuhteet johdetaan äidinkielestä, tulee myös näkyväksi coda-lasten esimerkin valossa. Jos coda-lapsen äidinkieleksi kirjataan suomalainen tai suomenruotsalainen viittomakieli, joka ei ole Suomen kansalliskieli, voidaan hänelle merkitä vielä väestötietojärjestelmään asiointikieliksi jompikumpi kansalliskielistä eli suomi tai ruotsi. Tämä liittyy siihen, että kaikilla äidinkielenään jotakin muuta kuin suomea tai ruotsia puhuvilla on oikeudellinen velvollisuus muodostaa Suomen oikeusjärjestyksessä suhde jompaankumpaan kansalliskieleen. Tässä merkitykselliseksi muodostuu sen hahmottaminen, ettei väestötietojärjestelmään merkitty äidinkieli luo itsessään yhdellekään henkilölle oikeuksia tiettyihin palveluihin (Oikeusministeriö 2020).

Kansalliskielisuhteen muodostamisen velvoite käy ilmi siitä, että siinäkin tilanteessa, jossa coda-lapselle ei ole merkitty väestötietojärjestelmään asiointikieltä, hän ei voi asettua oikeudellisen kansalliskielierottelun ulkopuolelle. Viranomaisen on nimittäin viime kädessä yksipuolisesti päätettävä se, kummalla kansalliskielellä hänen kanssaan asioidaan, sillä oikeus asioida viittomakielellä viranomaisten kanssa on oikeudellisesti varattu vain heille, jotka käyttävät viittomakieltä vammaisuutensa vuoksi. Tämä oikeus ei siten kuulu edes väestökisteriäidinkieleltään viittomakieliselle, jos häntä ei ole oikeudellisesti

määritelty vammaiseksi henkilöksi. Juuri tässä näkyy se, kuinka perustuslaki ja viittomakielilaki eivät tosiasiallisesti turvaa tehokkaasti viittomakielisten henkilöiden oikeuksia edes silloin, kun he ovat väestökisteriäidinkieleltään viittomakielisiä, vaan sen sijaan oikeudellisesti ne turvaavat lähinnä kuurojen oikeuksia vammaisryhmänä.

Tästä seuraa, että kun perusopetusta järjestetään erikseen kummallekin kansalliskieliryhmälle, on äidinkieleltään viittomakielisen coda-lapsen valittava, osallistuuko hän perusopetukseen suomenkielisessä vai ruotsinkielisessä peruskoulussa. Hän ei voi osallistua viittomakielellä annettavaan opetukseen, sillä se on varattu vain henkilöille, jotka käyttävät viittomakieltä vammaisuuden vuoksi. Periaatteessa hän voisi käydä koulua viittomakielisen opettajan viittomakielellä opettamassa ryhmässä, mutta viittomakielisestä opettajan koulutuksesta huolimatta viittomakieliset opettajat eivät työllisty perusopetukseen (tarkemmin luku 4.3.9) eikä viittomakielisen opettajan opettamia yleisopetusryhmiä ole käytännössä olemassa, paria pariopetusryhmää lukuun ottamatta. Käytännössä äidinkieleltään viittomakieliset coda-lapset suljetaan pääsääntöisesti äidinkielen opetuksen ulkopuolelle, sillä heille ei järjestetä viittomakielen opetusta muutoinkaan peruskoulussa tällaisen opetuksen järjestämisen ollessa kunnille vapaaehtoista.

Edellä kuvattu coda-lasten kohtelu oikeusjärjestyksessä paljastaa, kuinka äidinkielisuhde on tosiasiallisesti alistainen kansalliskielisuhteelle. Se kertoo myös siitä, ettei viittomakielilaissa käytetyllä oman kielen käsitteellä ole sellaista oikeudellista merkitystä, joka loisi viittomakielisille henkilöille oikeuden viittomakieleen sellaisella tavalla, joka irrottaisi viittomakielisyyden vammaisuudesta. Coda-lasten kohtelu paljastaa myös, mihin ihmisten erilaiseen asemaan asettamiseen liittyvällä hyväksyttävällä syyllä perustuslain 6 §:ssä ja sitä konkretisoivassa yhdenvertaisuuslaissa oikein viitataan. (Rautiainen & Koivisto 2018.)

Siitä, että edellä kuvattua coda-lasten kielellisten oikeuksien vaillinaista toteutumista pidetään tällä hetkellä oikeudellisesti hyväksyttävänä, ei voi kuitenkaan päätellä, että tilannetta pidettäisiin aina oikeudellisesti hyväksyttävänä. Ymmärrys siitä, mikä on hyväksyttävää ihmisten erilaiseen asemaan asettamista ja mikä puolestaan perustuslain ja yhdenvertaisuuslain kieltämää syrjintää elää ajassa.

Kieli- tai kulttuurivähemmistöön kuuluvan taikka vammaiseksi henkilöksi käsitettävän ihmisen oikeusasema syntyy suhteessa siihen mitä hän ei ole ja mitä hänen itsemääräämisoikeutensa ei sisälly. Erilaiset oikeuden maailman hahmot eivät ole kuitenkaan kiveen hakattuja. Sen sijaan ne ovat jatkuvien oikeudellis-poliittisten kamppailujen kohteena. Näissä kamppailuissa hahmotellaan, mikä on oikea suunta yhteiskunnalle. (Rautiainen 2021.)

Tällä hetkellä yhteisöön kuuluvien itsemääräämisoikeuden käsitteellistämiseen vaikuttaa erityisesti YK:n vammaissopimuksen ratifioinnin käynnistänyt pyrkimys vahvistaa

vammaisten henkilöiden oikeuksia Suomen oikeusjärjestyksessä. Nojautuessaan oikeuden maailmaan sisältyviin hahmokategorioihin, YK:n vammaissopimuksen kaltaiset ryhmäkohtaiset ihmisoikeussopimukset kykenevät purkamaan kuitenkin vain rajatusti kuurojen ja viittomakielisten ihmisten kaltaisten ryhmien ulossuljenta yhteiskunnassa tavanomaisesta sosiaalisesta kansalaisuudesta. (Rioux & Riddle 2011, 55.)

Koska YK:n vammaissopimus ei käsitteellisiltä lähtökohdiltaan herkisty intersektionaalisuudelle, sen avulla luodut vammaisten ihmisten asemaa parantavat järjestelyt voivat sulkea samalla ulos sen osan viittomakielisistä ihmisistä, joita ei pidetä vammaisina henkilöinä. Esimerkiksi edellisen esimerkkinä coda-lapsi ei voi vaatia viittomakielistä opetusta edes yhdenvertaisuuslain 15 §:ssä tarkoitettuna kohtuullisena mukautuksena. Oikeus kohtuullisiin mukautuksiin on rajattu vammaisten henkilöiden oikeudeksi ja siten kohtuullisen mukautuksen epääminen määritetty syrjinnäksi vain vammaisen henkilön kohdalla.

Vaikuttaakin siltä, että nykyinen itsemääräämisoikeusajattelumme ja siihen liittyvä yhdenvertaisuuslainsäädäntömme kykenee käsitteellistämään ja purkamaan vain osan kuuroihin ja viittomakielisiin kohdistuvista yhdenvertaisuusongelmista. Silloinkin se vaikuttaa kiinnostavan kuurojen ja viittomakielisten oikeusaseman vahvasti vammaisuuden viitekehykseen, mitä YK:n vammaissopimuksen ratifioiminen ja sopimusvelvoitteiden huomioiminen kansallisessa lainsäädännössä on vain korostanut. Kuurojen ja viittomakielisten itsemääräämisoikeuden aito vahvistaminen edellyttäisi kuitenkin tämän sidoksen purkamista siten, että yhteisön monimuotoisuudelle ja sen jäsenten myös muille kuin vammaisuuteen liittyville haavoittuvuuksille herkistyttäisiin nykyistä enemmän.

Samalla on huomattava, etteivät yhteisön jäsenten itsemääräämisoikeuden kysymykset eivät rajoitu vain kieleen, kulttuuriin ja vammaisuuteen. Koska heidän itsemääräämisoikeutensa liittyy sen sijaan aivan kaikkiin elämän osa-alueisiin, heidän oikeuksien toteutumisista ei tule siten tarkastella vain heille tarkoitettujen erityisten oikeuksien toteutumisen kautta vaan sen sijaan tarkastelemalla, onko heillä mahdollisuus nauttia yhdenvertaisesti kaikista niistä oikeuksista, jotka kuuluvat lähtökohtaisesti yhdenvertaisesti kaikille ihmisille. Yhdenvertaisuusnäkökulmaa korostavan ihmisoikeuspolitiikan näkökulmasta julkisen vallan toiminta onnistuu silloin, kun sen avulla kyetään poistamaan tai ainakin merkittävästi lieventämään sellaista sosiaalisen elämän ja ympäröivän maailman luomaa eriarvoisuutta, jossa osa ihmisistä suljetaan pois täydestä sosiaalisesta kansalaisuudesta.

OSA 2: VÄÄRYYDEN KOKEMUKSET

4 Kuuroihin kohdistuva rotuhygienia ja oralismi

4.1 Rotuhygienia: kuurouden poistaminen

Rotuhygienia vaikutti viittomakieliseen yhteisöön 1920-luvun alusta 1970-luvun loppuun. Rotuhygieenisin perustein säädetyn avioliitto- ja sterilisaatiolain tavoitteena oli poistaa yhteiskuntaan kelpaamattomiksi katsottujen lisääntymisoikeudet, ettei Suomeen syntyisi vajaakelpoisia lapsia yhteiskunnan taakaksi. Toisin sanoen haluttiin vähentää syntyvien kuurojen lasten määrää. (Ks. Esim. Mattila 1999; Salmi & Laakso, 2005.) Tutkimusaineiston perusteella nämä kuurojen lisääntymisoikeuksiin tai kuurojen lasten syntymiseen liittyvät negatiiviset asenteet eivät ole vieläkään taakse jäänyttä ajattelua. Haastatteluista selvisi, että näitä näkemyksiä kohdataan edelleen terveydenhuollossa. Geeniteknologian kehitys tuo myös omat eettiset kysymyksensä.

4.1.1 Rotuhygieenisin perustein tehty avioliittolaki

Suomessa rotuhygieniaan perustuva avioliittolaki oli voimassa vuosina 1929–1969. Laki asetti useisiin vammaisryhmiin kohdistuvia avioesteitä. Ehdottomia esteitä olivat mielisairaus ja tylsämielisyyttä (11§), minkä lisäksi synnynnäisiä kuuromykkiä ja kaatumatautisia kiellettiin erikseen avioitumasta keskenään. (Harjula, 1996, 132.) Avioliittolain 13. momentissa kuuromykkyys mainitaan erikseen omana virkkeenään:

Kuuromykkä älköön myöskään sellaisetta luvatta menkö avioliittoon toisen kuuromykän kanssa, paitsi milloin jommankumman kuuromykkyys ei ole synnynnäistä. (Avioliittolaki No. 368/1929)

Laki säädettiin, vaikka oli tiedossa, ettei avioliittokielloilla saavuteta rotuhygieenisiä tavoitteita, koska sillä ei estetä lasten syntymistä. Lain toivottiin antavan esimerkkiä toivotunlaisesta käyttäytymisestä, ”vahvistavan ihmisten velvollisuudentuntoa jälkeläistensä laadusta ja tukevan yleistä rotuhygieenistä valistusta ja neuvontaa”. (Mattila 1999, 341.) Avioliittolakivalmistelujen aikaan kuurojen väliset avioliitot olivat yleisiä. Lähteiden perusteella voidaan sanoa, että yhteisössä solmituista avioliitoista yli 70 prosenttia oli kuurojen välisiä, ja ne nähtiin yhteisössä myönteisenä asiana. (Koivisto & Katsui 2021.)

Kuuromykkyuden sisällyttäminen avioliittolakiin ei ollut läpihuutojuttu, ja keskustelut käytiin sekä yhteisön sisällä että valtaväestön keskuudessa. Lainvalmisteluryhmässä kuurous nähtiin osana perinnöllisten vikojen ryvästä, johon kuului usein myös muita synnynnäisiä ns. vajavuuksia. Toisaalta todettiin, että syntymäkuuroutta eli perinnöllistä kuuroutta, on usein vaikea todeta. Valmisteluryhmässä pohdittiin myös lain mahdollisia negatiivisia vaikutuksia, kuten sitä, että laki tekisi kuurojen elämän vielä eristetyimmäksi. Valmistelutyöryhmä totesi myös, etteivät kuuromykät välttämättä ole yhteiskunnan huollon kohde, vaan heillä nähtiin olevan mahdollisuuksia tulla yhteiskuntakelpoisiksi. Ratkaisuksi perinnöllisyyskysymyksen päätettiin synnynnäisille kuuroille asettaa avioliittokielto. Lopulta laki muutettiin sellaiseen muotoon, että kaksi syntymäkuuroa sai solmia avioliiton keskenään vain presidentin luvalla. (Rantala, 2010.)

Kuva 2. Fritz ja Maria Hirnin perhe 1860-luvulla. (Kuvan lähde: Työväenmuseo Werstas / Kuurojen museo.)

Kohdeyhteisössä valmisteilla oleva avioliittolakia vastustettiin ja keskustelu käytiin vilkkaasti kuuromykkäinlehdissä pääosin vuoden 1927 ajan. Lakia vastustettiin eri argumenttein. Niistä korostuivat argumentit, joiden mukaisesti kuurot ovat yhteiskuntakelpoisia, sivistyneitä ja maksavat veroja. Toisen vahvasti esillä olleen argumentin mukaan kuurot saavat pääosin kuulevia lapsia, joten perinnöllisyysyihin nojautuva avioliittolaki on

sellaisenaan epäonnistunut. Yhteisössä keskusteltiin myös ajan rotuhygieenisestä hengestä ja yhteisön kirjoituksissa painotettiin, että avioliittorajoitteet tulisi kohdistua vain degeroituneiksi katsoittaviin kuuroihin. Eli yhteisö ei katsonut itse kuuluvansa degeneroituihin. (Koivisto & Katsui 2021.) Vuonna 1929 Kuurojen Liitto julkaisi Kuuromykkäinlehdessä lyhyen tiedotteen

Tämä nyt on vain lakivaliokunnan ehdotus. Saa nähdä miten eduskunta asian päättää, tuleeko tämä ehdotus laiksi, vaiko ei. Pian se kuullaan. Mielestämme on tämä ehdotus hyvä. (Kuuromykkäin Lehti 2/1929, 18.)

Tiedotteesta voi tulkita liiton kääntyneen kannattamaan avioliittolakia. Syytä tähän ei tiedetä (Koivisto & Katsui, 2021). Avioliittolain vaikutuksia ei tutkittu. Kuurojenpappi Huugo Nyberg kuvaili vuoden 1931 toimintakertomuksessaan avioliittolain vaikuttaneen siihen, että kuurojen avioliittojen määrä oli vähentynyt. Avioliittoa varten oli hankittava lääkärinlausunto siitä, ovatko puolisoiksi aikovat henkilöt syntyneet kuuroina. Tämä todistus piti lähettää Lääkintöhallitukseen tarkistettavaksi. Mattilan (1999, 273) tutkimuksen mukaan lääkintöhallituksen tulkintalinja oli tiukka. Jos lääkäri ei pystynyt todistamaan, että kuurous on aiheutunut syntymän jälkeen, kuurous määriteltiin synnynnäiseksi ja samalla avioesteeksi. Kuurojenpappi Lauri Paunun vuonna 1957 tekemän selvityksen mukaan kuurot solmivat 1929–1957 yhteensä 750 avioliittoa ja kolmelta pariskunnalta evättiin mahdollisuus tulla vihityksi. Lääkärintodistuksen saaminen ei ollut ongelmatonta. Syynä oli se, ettei lääketieteen keinoin voitu saada selville, oliko henkilön kuurous synnynnäistä. Kuurot joutuivat etsimään lääkärin, joka kirjoittaisi todistuksen, sillä lakiin vedoten papit kieltäytyivät vihkimästä kuuroja pariskuntia. Paunun selvityksen mukaan kaksi kuuroa pariskuntaa asui yhdessä ja sai aviottomia lapsia. Noina aikoina avoliitossa elämistä ei katsottu suopeasti. Avoparit kokivat syrjintää ja halveksuntaa yhteisössä. (Salmi & Laakso 2005, 207.)

Tässä selvityksessä tehdyissä lähes kaikissa yksilöhaastatteluissa avioliittolakia sivuttiin ja muutamat haastatelluista oli joutunut käymään keskusteluita siitä, voiko avioitua puolisoehdokkaansa kanssa. Nämä tutkimukseen osallistuneet pohtivat, miten avioliittolaki vaikutti heihin henkilökohtaisesti tai miten se vaikutti muihin kuuroihin. Haastateltavat kokivat pappien toimineen portinvartijoina. Kukaan haastateltavista ei tuonut esille, että olisi käynyt lääkärin luona pyytämässä lääkärintodistusta. Tutkimukseen osallistujat kuvasivat kokemuksiaan siitä, miten avioliittolupa-asia tuli esille pappien kanssa, ja miten heidän oli osoitettava, että molemmat eivät ole syntymäkuuroja. Vihkilupaa haettiin joko oman alueen papilta tai kuurojenpapilta. Tutkimukseen osallistunut kertoi papin kysyneen 1960-luvulla, että onko hän ja tuleva puoliso syntymäkuuroja. He saivat vihkiluvan kerrottuaan, etteivät ole olleet kuuroja syntyessään. Toinen tutkimukseen osallistuja kertoi kiistelleensä papin kanssa asiasta seuraavasti:

Joo, se [avioituminen] oli rikollista. Meidän piti tehdä kuulutus, joten menimme papin luokse. Pappi hämmästeli kuurouttani ja katseli oudon näköisenä hetken. Sitten se sanoi, että on joku laki ja lähti huoneesta. Odottelimme kauan ja sitten pappi palasi [avioliittolaki] paperin kanssa ja minä siihen, että tuo on jo vanha. Kiistelimme asiasta papin kanssa. Onneksemme paikalla oli pappisopiskelija, jolla on kuuro veli. Me siis tunsimme toisemme. Opiskelija sanoi papille, että tuo [laki] on turha. Hän yritti vaikuttaa pappiin, mutta pappi ei antanut tämän puhua, joten pyysin soittamaan [kuurojenpapille]. Pappi soitti ja jutteli, seurasin samalla hänen ilmeitään. [Kuurojenpappi] sanoi papille että, tämän [haastateltavan nimi] kanssa on turha kiistellä. Pappi oli mietteliään ja epävarman näköinen, mihin sanoin, että voin kertoa tuomiokapitulille, että kieltäydytte vihkimästä. Pappi siihen, että älkää ja antoi vihkimisluvan.

Tutkimukseen osallistunut kertoi, että avioliittolupa evättiin hänen läheisiltään avioliittolain perusteella, koska molempien suvussa oli kuuroutta:

Niin [pariskunta] menivät [kuurojenpapin] luokse ja pyysivät asioiden hoitamista ennen avioliittoa. [Kuurojenpappi] totesi, olette molemmat kuuroja ja tässä tarvitaan sitten papereita seurakuntaa varten, jotain sellaista. Niin, rovas-tin tai papin todistusta. Silloin [kuurojenpappi] huomasi, että molemmilla on [kuuroja sukulaisia]. Sillä perusteella ei annettu avioliittolupaa. [Kuurojenpappi] yritti selittää, että avioliittolain vuoksi hän ei voi vihkiä. [Nimi] ja [kuurojenpappi] kiistelivät asiasta, koska [pariskunta] olivat pettyneitä, etteivät saaneet avioliittolupaa.

Tutkimukseen osallistuneet kertoivat tapauksista, joissa nainen oli hankkiutunut ras-kaaksi avioliittoluvan saamiseksi. Avioliittolupaa ei tälläkään perusteella saatu helposti ja on tapauksia, jolloin lupa saatiin vasta muutaman lapsen jälkeen. Kaikkien tilanne ei ollut näin vaikea. Jotkut tutkimukseen osallistuneista kertoivat, etteivät he henkilökohtaisesti, tai joku heidän tuntemansa pariskunta ollut kokenut vaikeuksia avioliiton solmimisessa. Eroja pariskuntien kokemusten välillä ei pystytä kattavasti tutkimuksessamme selittämään, mutta näyttää siltä, että syitä ovat ainakin alueelliset erot ja aikakaudet. Kun ottaa huomioon Suomen maantieteellisen koon ja yhteydenpidon hitauden, on mahdollista, etteivät kaikki papit olleet tietoisia kuuroja rajoittavasta avioliittolaista. Tieto avioliittolaista ei myöskään välttämättä kulkeutunut yhteisön sisällä. Eräs tutkimukseen osallistuja kertoi läheisensä saaneen tiedon avioliittolaista vasta kun pyysi vihkimislupaa papilta.

Rotuhygieeninen ajattelu levisi myös yhteisön sisällä. Se, että pariskunta oli joutunut pyytämään avioliittolupaa presidentiltä, koettiin häpeällisenä asiana, josta juoruiltiin yhteisön sisällä. Yksi tutkimukseen osallistunut henkilö kertoi tilanteesta, jossa yhteisössäkään kauhisteltiin kuuron lapsen syntymää. Rotuhygieeninen ajattelutapa ei väistynyt avioliittolain

kumoamisen jälkeen. Yhteisön sisällä sekä kuurojen ja viittomakielisten henkilöiden lähi-piirissä ei katsottu suotuisasti yhden tutkimukseen osallistuneen seurustelua kuuron miehen kanssa:

T: Silloin kun menitte naimisiin, avioliittolaki ei ollut voimassa. Millainen ilma-piiri yhteisössä oli?

O: Tiesin avioliittolaista. Osa kuuroista kyllä sanoi, ettei meidän ole hyvä seu-rustella kun [puolison nimi] on [kuuroja sukulaisia] ja minulla on [kuuro suku-lainen]. Se tarkoittaa, että meille voi tulla kuuro lapsi. Niin monet sanoivat, ettei meidän kannata olla yhdessä. Mutta me oltiin kyllä rakastuneita. Äitikin oli aluksi vastahakoinen.

(T= tutkija, O= tutkimukseen osallistuja)

Rotuhygieniaan perustuva avioliittolaki kumottiin vuonna 1969. Tästä huolimatta avioliit-tolupia ei myönnetty kuuroille automaattisesti. Tämä kertoo siitä, ettei lakia joko tunnettu tai mahdollisesti sen, että papeilla oli ennakkoluuloja kuurojen avioitumisten suhteen. Tutkimukseen osallistuja kertoi alueensa kuulevan papin halunneen evätä avioitumisluvan 1970-luvulla. Tutkimuksessa tuli myös esille, että avioliittolain voimassaolon aikana avio-liittolupaa oli haettu myös raskauden perusteella, mutta lupa myönnettiin vain, jos nainen suostui sterilisaatioon.

4.1.2 Rotuhygieenisin perustein tehdyt sterilisaatiot ja abortit

Kuusi vuotta avioliittolain säätämisen jälkeen vuonna 1935 säädettiin sterilisoimislaki (227/1935). Lain nojalla vuosina 1935–1970 tehtiin Suomessa 7 530 naiselle sterilisaa-tio. Kuuroutta harkittiin pakkosterilisaation perusteeksi, mutta lopulta kuurot jätettiin lain ulkopuolelle (Mattila 1999, 286–327). Vaikkei laissa mainittu kuuroutta, lain täytäntöönpa-noon liittyvissä haastatteludokumenteissa kaksi kuuroa naista kertoo, että heidän oli suos-tuttava sterilisaatioon ensimmäisen raskauden jälkeen avioliittoluvan saamiseksi (Lähteen-mäki 2014; YLE 2019). Kolmas nainen kertoo, kuinka häntä olivat perhe ja lääkäri painos-taneet tekemään abortin kahdesti (Kuurojen Video 2005). Näissä kaikissa sterilisaation ja abortin syyksi on kerrottu se, että näin pystyttäisiin ehkäisemään kuuroutta. Toimenpiteet on tehty mahdollisesti sterilisoimislain (227/1935) 2. momentin nojalla:

Oikeustoimikelpoisen henkilön tekemiseen suvun jatkamiseen kykenemättö-mäksi voidaan, vaikka 1 §:ssä mainittuja edellytyksiä ei olisikaan, hänen omasta hakemuksestaan antaa lupa, jos on syytä varoa, että hän avioliitossaan saa vajakelpoisia lapsia. (Steriloimislaki 227/1935.)

Haastatteluissa tuli esiin, että naiset olivat kokeneet painostusta sterilisaatioon, ja etteivät he saaneet riittävästi tietoa viittomakielen tulkkauksen puuttuessa. Tulkkauksen tai viittomakielisen palvelun puuttuminen johti siihen, ettei heillä ollut mahdollisuutta päättää itse asioistaan, koska sen aikainen kuurojen yhteiskunnallinen aseman taustalla oli oralismi, jonka myötä kuuroilla on heikompi luku- ja kirjoitustaito. Siksi heillä oli heikot mahdollisuudet vaikuttaa omiin asioihinsa. Tulkkauspalvelu kehitettiin 1960–1970-luvulla (ks. luku 6.3). Ennen tulkkauspalvelua tulkkeina toimivat perheenjäsenet ja kirkon kuurojentyöntekijät, eli kuurojenpapat ja -diakonissat. Kirkon kuurojentyöntekijöillä oli tärkeä asema yhteisössä. Hengellisen työn lisäksi he tulkkasivat ja hoitivat monenlaisia asioita kuurojen puolesta. Lisäksi he olivat aktiivisesti mukana kuurojenyhdistystoiminnassa sekä Kuurojen Liiton hallituksessa. Tämän lisäksi kuurojenpapat puolustivat voimakkaasti ja avoimesti viittomakielen käyttöä myös kuurojen opetuksessa. (Ks. Paunu, Paunu & Wallvik 1991; Rantala, Kuusi & Suviranta 2008 & Rantala 2010; Ojala-Signell 2017; Laakso & Salmi 2005.)

Koska tulkkauspalvelua ei ollut ennen 1970-lukua käytettävissä ja koska kuuroilla oli usein heikko kirjoitus- ja lukutaito, monet olivat riippuvaisia kirkon työntekijöistä tai sukulaisistaan. Avioliittolakia käsittelevässä luvussa on tuotu esille, että papit toimivat usein portinvartijoina vihkiluvan saamiselle. Tämä johti siihen, että papeilla ja diakonissoilla oli kaksoisrooli: Pappien oli virkamiehinä noudettava lakia ja lisäksi molempien oli kirkon kuurojentyöntekijöinä toimittava kuuroille tulkkeina. Kuitenkaan kirkon työntekijät eivät aina tulkanneet kaikkea. Lisäksi kirkon työntekijät antoivat usein tulkkeina toimiessaankin neuvoja ja päättivät kuurojen puolesta näiden omista asioista. Tutkimukseen osallistujat kertoivat, että valtion virkamiehiin kuuluvat kuurojenpapat ja kuurojendiakonissat olivat osallisina sterilisaatioon liittyvissä asioissa pyrkien kontrolloimaan lisääntymistä ja kehottaneet sterilisaatioon.

Rantalan (2010, 105–113) tutkimus osoittaa, että papit olivat tietoisia avioliittolaista ja kritisoivat sitä lain valmisteluvaiheessa. Papit olivat tuoneet esille, että lääkärintodistusta oli vaikea saada. Ei kuitenkaan ole tarkkaa tietoa siitä, millainen toimintavalta papeilla oli, jos kuuroilta oli evätty vihkilupa. Pappien kantaa sterilisaatioon ei tarkasti tiedetä, mutta he ovat todennäköisesti olleet tietoisia asiasta käydyistä keskusteluista. Kuuromyökkäin Lehdessä esiteltiin valmisteltavaa sterilisoimislakia vuonna 1934 ja kerrottiin, että avioliittoluvan saisi helpommin, jos suostuisi steriloitavaksi (KML 10/1934, 122). Pian sterilisoimislain voimaantultua Kuurojenpappi Urho Paljakka kirjoitti toimintakertomuksessaan, että syntymäkuoron parin kohdalla avioliittolupa myönnetään sillä ehdolla, että sulhanen steriloidaan. Paljakka kirjoitti kuulleensa tapauksesta, jossa sulhanen oli steriloitu ennen avioliittoluvan myöntämistä. Edelleen Paljakka kirjoittaa joutuneensa vaikeaan tilanteeseen, kun eräs sulhanen ei ollut suostunut sterilisoitavaksi, vaikka morsian oli raskaana, ja Paljakan mukaan ei ollut mitään laillisia mahdollisuuksia vihkimiseen ilman sterilisoimista. (Rantala 2010, 111.)

Aineistoista käy ilmi, että viittomakielisessä yhteisössä on tiedetty sterilisaatioista tai siihen painostamisesta joko omakohtaisten tai läheisten kokemusten perusteella, tai yhteisön sisällä liikkuvien keskustelujen ja huhujen perusteella. Tutkimukseen osallistuneet kertoivat, että sterilisaatioista keskusteltiin yhteisön sisällä varovaisesti. Asiasta ei puhuttu suoraan vaan vihjaillen ja käyttäen sellaisia ilmaisuja kuten ”syntymättömien lasten suru”. Tutkimukseen osallistuja kertoi vihkiluvan saamista yrittäneestä kuurosta pariskunnasta. Heiltä lupa evättiin, koska molempien suvuissa oli perinnöllistä kuuroutta. Kun nainen tuli raskaaksi, hänet pakotettiin hyväksymään sterilisaatio.

Niin [pariskunnan nimi] menivät [kuurojenpapin nimi] luokse ja kertoivat että [morsiamen nimi] on raskaana ja silloin oli pakko pohtia ratkaisua. Lupa piti pyytää presidentiltä, minkä [nimi] saikin raskaustodistuksen perusteella. Näin haettiin avioitumislupaa ja silloin [kuurojenpapin nimi] selitti, että pitää (...), jotta saa presidentin lupaa. Jos kieltäytyisivät [kuuropapin nimi] ei voi vihkiä heitä eivätkä voi asua yhdessä. [Pariskunnan nimi] kai peloteltiin, että [morsiamen nimi] joutuu kadulle vauvan kanssa ja [morsiamen nimi] pelästyi ja pelkäsi. Sitteen he suostuivat. Eli hakivat vihkilupaa presidentiltä sillä perusteella, että [morsiamen nimi] suostuu steriloitavaksi ja sen jälkeen voivat mennä naimisiin. Niin [morsiamen nimi] allekirjoitti paperit, vaikka oikeasti laissa ei sellaista puhuttu. Kun paperit on allekirjoitettu ja lähetetty eteenpäin, [pariskunnan nimi] vihittiin silloin ja samassa yhteydessä [vauva] kastettiin.

Aina sterilisaation taustalla ei ollut avioliittoluvan saaminen. Tutkimukseen osallistuneet kertoivat, että sterilisaatioita ja abortteja on tehty myös ilman suostumusta. Jossain tapauksessa sterilisaatio oli tehty esimerkiksi leikkauksen yhteydessä, tai naiselle oli syötetty lääkkeitä, jotka aiheuttivat raskauden keskeytymisen. Tutkimukseen osallistujat kertoivat tapauksista, joissa heidän läheisilleen oli tehty abortti tai sterilisaatio ilman, että asiasta olisi kerrottu henkilölle itselleen.

Olen jutellut naisen kanssa, jolle tehtiin abortti hänen tietämättään. Äiti sanoi, että hän on sairas ja pitää leikata. Hän oli raskaana. Kun nainen heräsi nukutuksesta niin huomasi, että on tehty abortti, Nainen kysyi hoitajalta, kuka käski. Hoitaja vastasi, että teidän äitinne. Tämä oli naiselle järkytys, vaikka hän tuli raskaaksi raskauksen takia. Myöhemmin nainen löysi miehen eivätkä he toiveestaan huolimatta saaneet lasta. Lääkärissä selvisi, että naiselle oli tehty sterilisaatio abortin yhteydessä. Hän ei ole ainoa joka on tietämättään sterilisoitu. Näin on käynyt muillekin. ”Huolestuneet äidit” ovat vieneet tyttärensä sterilisoitavaksi.

Tutkimukseen osallistujat kertoivat, että aviossa olevaa kuuroa naista on painostettu tai pakotettu sterilisaatioon lasten saamisen jälkeen etenkin, jos on synnyttänyt kuuron

lapsen. Tutkimukseen osallistuneet, sterilisaation kokeneet, tai heidän läheisensä kertoivat, että kaikki oli ollut epäselvää. Naisilla ei ollut tulkkauspalvelua käytössään, ja heille ei ole kerrottu tai selitetty kaikkea. He kokivat, ettei naisilla ollut valinnanmahdollisuutta. Avioliittolain perusteella steriloidut tiesivät, että sterilisaatio tehtiin avioliittoluvan takia, mutta eivät tarkemmin, minkä lainkohdan perusteella. Sterilisaation kokeneet eivät välttämättä tieneet, että sterilisointilaissa ei ollut mainintaa kuuroudesta. Osa tiesi, että sterilisaatio tehtiin avioliittoluvan saamiseksi, mutta he eivät tieneet minkä lainkohdan perusteella. Painostetun sterilisaation kokenut kertoi kokemuksestaan:

O: [Läheinen] tulkkasi, se oli ihan sekavaa. Tulkkia ei ollut mukana ja en ymmärtänyt mitään. [Toinen läheinen] oli mukana ja en ymmärtänyt, mitä siellä puhuttiin (pudistelee päätään). Olisi pitänyt ottaa diakonissa mukaan alusta alkaen. Sitä minä kaduin, kun oli niin sekavaa. (...)

T: Kerrottiinko sinulle, miksi sinut steriloidtiin?

O: Kuurouden takia. Perinnöllisen kuurouden takia. (...) Niin lääkäri sanoi minulle.

T: Kuurous oli syynä?

O: Kyllä se oli. Lääkäri sanoi, että kuurous pitää poistaa. Lääkäri sanoi, etten voi synnyttää kuuroja vauvoja. Pitäisi olla kuuleva.

(T= tutkija, O= tutkimukseen osallistuja)

Väitöskirjassaan sterilisaatioita tutkinut Markku Mattila toteaa, että kuuromykyys ei koskaan ollut pakkosterilisaation peruste. Asiakirjojen mukaan kuuroille tehtiin sterilisaatioita oman hakemuksen perusteella. Toisaalta Mattila huomautti, että olisi aiheellista pohdita, missä määrin kyse oli vapaaehtoisuudesta, kun sterilisaatio oli avioliittoon vihkimisen ehto. (Mattila, 2021) Tutkimusaineistomme osoittaa, että sterilisaatiot ovat tapahtuneet painostettuna tai ilman henkilön suostumusta. Painostettu sterilisaatio on ollut traumaattinen kokemus. Monet sterilisaation kokeneista eivät puhu tapahtuneesta, koska yhteisö on pieni ja ihmiset tuntevat toisensa. Tutkimukseen osallistujat kertoivat, että sterilisaatiosta vaiettiin, koska se aiheutti häpeän ja syyllisyyden tunteita, ja heihin kohdistui ennakkoluuloja yhteisön sisällä.

4.1.3 Itsemääräämisoikeuden kieltäminen

Tutkimusaineiston perusteella kuuroihin kohdistuvaa, perheen perustamiseen ja lisääntymiseen liittyvää sääntelyä on edelleen nykypäivän Suomessa. Terveystieteiden tai sosiaalitoimen henkilökunnan jäsen saattaa esimerkiksi epäsuorasti tuoda esiin puheessaan, ettei tue kuuroja henkilöitä vanhemmuuteen. Tutkimukseen osallistuneet henkilöt kertoivat esimerkkejä, kuinka joiltakin kuuroilta on nykypäivänäkin terveydenhuollossa kysely, haluavatko he varmasti hankkia lisää lapsia omasta kuuroudestaan huolimatta:

Lääketieteen edustaja kysyy vanhemmilta, haluavatko varmasti hankkia lisää lapsia, vielä nykypäivänäkin.

Lapsettomuus koskee myös kuuroja. Aineistosta tuli esille kokemuksia lapsettomuushoidosta ja adoptiosta; eräissä tapauksissa kuurous on nähty mahdollisena esteenä. Tutkimukseen osallistunut kertoi, että adoptioasia ei ole edennyt, koska adoptiota järjestävän työntekijän mielestä kuuro ei voi adoptoida. Yksi tutkimukseen osallistuja myös pohti, myönnetäänkö kuuroille lapsettomuushoitoja samalla tavalla kuin muille.

Lapsettomuushoidoissa 2000- ja 2010-luvuilla on lääkäri todennut, että kuurous ei ole perinnöllistä, niin hoidot voidaan toteuttaa. Herää kysymys, että jos kuurous olisi näillä henkilöillä ollut perinnöllistä, niin olisiko hoitoja silloin haluttu toteuttaa.

Laki hedelmöityshoidosta ja Adoptiolaki eivät näe vammaisuutta tai kuuroutta esteenä, mutta muutamat kohdat niissä jättävät varaa tulkinnalle. Hedelmöityshoitolain 8§ 5. kohdassa lukee ”Hedelmöityshoitoa ei saa antaa, jos: on ilmeistä, ettei lapselle voida turvata tasapainoista kehitystä” (Laki hedelmöityshoidosta, 1237/2006). Myös adoptioeuvonnan tarjoavilla (Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö, 2013, 44) on vastaava kohta:

Erityistä harkintaa edellyttää esimerkiksi sellainen adoptiovanhemman sairaus tai vamma, joka rajoittaa henkilön mahdollisuuksia hoitaa lasta, tai jonka ennuste on huono. Näissä tilanteissa hakijan tulee toimittaa erikoislääkärin lausunto terveydentilastaan sekä tarvittaessa selvitystä käytettävissään olevista sosiaalihuollon palveluista ja tukitoimista myös adoptiolautakunnan käyttöön.

Tutkimusaineistosta tulee myös esiin perheenjäsenten pyrkimys kontrolloida kuurojen elämää. Yksi tutkimukseen osallistuja kertoi, miten hänen kuuroa miespuolista sukulaistaan on kasvatettu uskomaan, ettei parisuhde tai seksuaalisuus kuulu hänen elämäänsä, ja hänet pidettiin kotona koko hänen aikuisikänsä. Toinen tutkimukseen osallistuja kertoi, miten sukulainen näki kuuron lapsen syntymän huonona asiana:

[Puolison nimi] äiti ehdotti kauniisti ”munasarjojen solmimista”, ettei lisää [kuuroja] lapsia tulisi.

Kuurouden kieltäminen ja pyrkimys kuulovammoja aiheuttavien perintötekijöiden poistamiseen ovat aiheita, jotka osoittavat, etteivät kuurouden vastaiset ajatukset ole ainoastaan historiaa. Jotkut tutkimukseen osallistuneet kertoivat, että kuuroutta pidetään yleisesti lääketieteellisenä ongelmana. Osallistujat olivat huolestuneita geenitutkimuksen kehityksestä, johon heidän mielestään liittyy eettisiä ongelmia:

Geenitutkimus on arka asia, mutta siinä yritetään koko ajan selvittää, miten kuuroutta aiheuttavat perinnöllisystekijät saataisiin poistettua.

4.2 Kuulon kuntoutukseen liittyvät vääryydet

Kuuloa on pyritty parantamaan kautta aikojen eri tavoin kuten uskonnollisin menoin rukoilemalla, leikkauksilla tai teknologialla (mm. Kuurojen museo, 2018; Bahan, Bauman & Montenegro, 2008). Historiassa ja nykypäivänäkin kuuroja koskeva tekniikka liittyy yrityksiin parantaa kuuroutta, esimerkiksi 1800-luvulla Suomen kuurojenopetuksen perustajan Carl Oscar Malmin kuuroutta on yritetty parantaa sähköllä (Salmi & Laakso, 2005, 56). Kuuroille ja kuulovammaisille on kehitetty erilaisia kuulemiseen liittyviä apuvälineitä. Niistä vanhimmat olivat kuulotorvia tai ääntä kerääviä laitteita, joista kehittyivät kuulokojeet ja sittemmin sisäkorvaistute. Kuulon kuntoutus ei koske vain kuuloa, vaan myös puhetta. Puheen roolia osana kuulon kuntoutusta ja osana koulumaailmaa käsitellään osiossa (ks. Luku 4.3.1.). Tässä osiossa keskitytään koulumaailman ulkopuoliseen kuulon ja puheen kuntoutukseen ennen 1990-lukua.

Tutkimusaineistosta ilmeni, että yritykset parantaa ja kuntouttaa kuuloa on koettu negatiivisina ja traumaattisina, fyysiseen itsemääräämisoikeuteen kajoavina tekoina. Tutkimusaineiston mukaan kuulon kuntoutusta ja korvaleikkauksia tehtiin kaikenikäisille, mutta tuomme tässä tutkimusraportissa esiin etenkin kuuroihin lapsiin kohdistuneet leikkaukset ja kuulon kuntoutukseen liittyvät osastokuntoutukset, joita voidaan nykytietämyksen mukaan pitää epäeettisinä. Kuulon kuntoutuksessa tapahtuneita asioita tulisi selvittää tarkemmin, koska teot ovat kohdistuneet pääosin lapsiin. Huoltajat tai viranomaiset ovat tehneet päätökset lasten puolesta, jopa lapsia kuulematta tai heille teoista ylipäänsä kertomatta. Lisäksi kuulonkuntoutuksen sairaalajaksoihin tai toimenpiteisiin tarvittiin lääkärin kirjoittama lähete. Lääkärit kuuluvat arvostetuimpaan ammattikuntaan, eikä siksi ole tavatonta, että heihin luotettiin, eikä heidän sanomisiaan kyseenalaistettu. Lapsilla ei välttämättä ollut riittävästi viittomakielentaitoa käsitteellistää ja sanoittaa kokemuksiaan, koska kuntoutusjaksot toteutuivat koulun tai kodin ulkopuolella. Kotona tai koulussa oli toisia

viittomakielentaitoisia henkilöitä, joiden kanssa lapset olisivat paremmin voineet käsitellä kokemuksiaan.

4.2.1 Korvaleikkaukset

Tutkimusaineistossa on kertomuksia lapsiin kohdistuneista kokeellisista korvaleikkauksista, joita on tehty ainakin 1960-luvulla. Tutkimukseen osallistujien kertomuksista käy ilmi, että Oulun kuurojen koulun oppilaille on tehty korvaleikkauksia, joiden tarkoituksena ei ole osallistujien eikä potilaiden tiedossa, eivätkä tutkimukseen osallistujien mukaan leikkaukset parantaneet kuuloa. Professorien Tauno Palvan ja Antti Palvan (1968) artikkelin mukaan Oulun yliopistossa kokeellisia korvaleikkauksia (tympanotomy) tehtiin seitsemälle syntymäkuurolle aikuiselle ja 37 lapselle Oulun kuurojenkoulun oppilaalle. Näistä oppilaista kuusi oli 7–10-vuotiaita, kaksikymmentäyksi 11–15-vuotiaita ja kymmenen yli 15-vuotiaita. Artikkelin mukaan 51 prosentilla lapsista kuulo parani keskimäärin 10 dB:ä tai enemmän (20 lasta 39:sta), mutta vuoden päästä vain 15 prosentilla kuulo pysyi samana. Syy tähän leikkauksen jälkeiseen kuulon heikkenemiseen on artikkelin mukaan epäselvä. Antti Palvan tiedonannon mukaan aloite leikkauksiin tuli Oulun kuurojenkoulun rehtorilta ja koulu hoiti yhteydenpidon sekä vanhempiin että sairaalaan. Palvan mukaan komplikaatiota ei tullut ilmi leikkauksen aikana, eikä jälkitarkistuksessa, joskaan pitkäaikaistutkimusta ei ole tehty. (Ahonen & Laitala 2021.)

Yksi tutkimukseen osallistunut piti epäeettisenä, että näin monta lasta kävi leikkauksen läpi, vaikka onnistuneita tuloksia ei saatu ensimmäisten lasten kohdalla. Tutkimukseen osallistunut kertoi, että moni leikkauksen läpikäyneistä olisi saanut korviinsa hyvänlaatuisen kasvaimen. Tutkimukseen osallistuneet kertoivat omakohtaisia kokemuksia leikkauksista. Eräs heistä kertoi, että hänelle tehtiin ensimmäinen korvaleikkaus jo ennen kouluikää:

Niin en minä tiennyt, mitä tehdään. Äiti vaan vei minut leikkaukseen ennen kouluikää. Se on jäänyt mulle mieleen, että kun minua alettiin nukuttamaan, pistin ihan hirveesti fyysisesti vastaan ja sitten minulle laitettiin naamari ja siitä tuli jotain pahan makuista.

Sitten heräsin leikkauksesta ja tajusin, että minut on leikattu. Myöhemmin pääsin kotiin ja äiti kyseli multa, että kuulenko minä, mutta en kuullut mitään. Minun kuulo oli ihan täysi nolla. Se oli aika iso pettymys äidille. Vuoden päästä minut leikattiin taas. Se oli oikea korva. Sitten oli vielä se kolmas. Eli tää vasen on leikattu kahteen kertaan. Mutta ei mitään tulosta.

Tämä tutkimukseen osallistunut kertoi, miten myöhemmin aikuisiällä hänellä havaittiin korvan ympärillä hyvänlaatuinen kasvain, joka leikattiin pois, mutta korvan seutu on edelleen arka. Hänelle on kerrottu, että kasvain johtuu hänelle lapsena tehdyistä korvaleikkauksista.

Toinen tutkimukseen osallistunut kertoi kokemuksistaan:

Minut vain vietiin suoraan leikkaukseen, joka epäonnistui kauttaaltaan. Vanhempani luulivat, että leikkauksen jälkeen tulisin kuulevaksi, mutta he pettyivät. Jäi kysymymerkiksi, olivatko vanhempani maksaneet leikkauksen vai jotain muuta, mutta asia jäi vaivaamaan pitkäksi ajaksi.

Tutkimukseen osallistujat näkivät nämä leikkaukset ongelmallisina, koska lapsille ei kerrottu ymmärrettävästi tulevista leikkauksista, ja näin ollen heillä ei ollut mahdollisuutta vaikuttaa päätöksiin. Toinen ongelma oli, että kokeelliset leikkaukset eivät palauttaneet kuuloa, vaan aiheuttivat osalle lapsista pitkäaikaisen tai pysyvän haitan. On muistettava, että Oulun kuurojen koulun oppilaille tehtyjen leikkausten aikoihin ei ollut tavatonta, ettei oppilaan kotona ja koulussa viitottu. Tällöin yhteistä kieltä ei ollut (ks. Luku 4.3.3). Korvaleikkaukset ovat nykytietämyksen mukaisesti eettisesti kyseenalaisia.

Yhteisössä on liikkeellä huhuja, että leikkauksia olisi tehty myös parina seuraavana vuosikymmenenä. Eräs tutkimukseen osallistunut kertoi, miten hänen ollessaan koulussa 1980-luvulla, jotkut oppilaat kertoivat korvaleikkauksista, joilla heidän kuuloaan oltiin yritetty parantaa. Hän totesi, että:

Tällaista on aina ollut, näistä ei vain ole puhuttu eikä näitä asioita ole tutkittu.

Vastaavia korvaleikkauksia on tehty myös täysi-ikäisille kuuroille. Tutkimukseen osallistunut kertoi 1940-luvun loppupuolella tehdystä korvaleikkauksestaan, joka hänelle tehtiin täysi-ikäisenä hänen vanhempiansa ohjaamana. Hän määritteli olleensa ennen leikkausta puolikuuleva ja pystyneensä kommunikoimaan myös kuulonvaraisesti. Leikkauksen johdosta hän menetti täysin kuulonsa. Hän kertoi lääkärin, professori [nimi] luvanneen, että leikkauksella voitaisiin korjata hänen kuuloaan. Ennen leikkausta kuuro oli pyytänyt, että hänen huonompaa korvaansa leikattaisiin, mutta pyyntö ohitettiin ja parempaa korvaa leikattiin. Tutkimukseen osallistunut koki, ettei epäonnistumista noteerattu, ja hänet jätettiin asian kanssa yksin. Tutkimukseen osallistuja kertoi puolisonsa lähes kuolleen korvaleikkauksen jälkeen tapahtuneen komplikaation seurauksena. Tutkimushankkeen tiedossa ei kuitenkaan ole, monelleko kuurolle lapselle ja aikuiselle on tehty kuuloa parantavia kokeellisia leikkauksia.

4.2.2 Kuurojen lasten kuulon kuntoutusjaksot

Kuulovammaisten lasten arkeen kuuluu kuulon kuntouttaminen eri tavoin. Kuntoutusohjaaja on käynyt 1970-luvulta alkaen sellaisten perheiden luona, joissa on kuulovammainen lapsi. Kuntoutusohjaaja neuvoo ja tukee perheitä kuulovammaisen lapsen kielen kehityksessä sekä tekee yhteistyötä lasta tukevien tahojen ja ammattilaisten kanssa. (ks. Pohjalainen, 2014, 40) Kuulovammaisille lapsille järjestetään puheterapiaa tavallisesti 1–2 kertaa viikossa (Kuuloavain, s.a).

Näiden lisäksi yhteisössä kerrotaan sairaalaosastoista, joissa osa kuulovammaisista lapsista oli potilaina. Yksi niistä on Helsingin ja Uudenmaan sairaanhoitopiirin Silmä-korvasairaalaan audiofoniatriksen lastenosasto OS22 Helsingissä. Osastolla tutkitaan ja kuntoutetaan ”puheen ja kielen kehityksen ongelmista kärsiviä” 3–13-vuotiaita lapsia. Sairaalejaksot olivat käytössä luultavimmin 1970–1980-luvulla, ja ne olivat jopa useamman viikon pituisia. Osastojaksoista ei ole mainintoja yhteisöön liittyvissä kirjoissa tai tutkimuksissa, eikä tietoja löydy muustakaan kirjallisuudesta. Tutkimukseen osallistujat kertoivat osastokokemuksistaan Helsingin sairaalassa ja Muuramessa sijaitsevassa Kinkomaan sairaalassa. Eräs tutkimukseen osallistuja kertoi:

Itse olen ollut kuntoutuksessa ilman vanhempia 80-luvun alussa. Minulla ei ole siitä muistikuvia kuin vähän. Muistan hyvin, että ahdisti, kun olin yksin ilman vanhempia ja työntekijät eivät osanneet viittoja hyvin.

Vastaaja toi esille sen, että muistikuvia on vähän ja sen, että hän muistaa ahdistuksen. Yhteisössä näistä ei ole keskustelua paljoa. Koska lähteitä kuulonkuntoutuksesta on vähän, tarkastelemme myös muita aineistoja, kuten Kuurojen videon videotiedotteita, ”Äänekäs puheenvuoro” (Kuurojen video 1991) ja tutkimukseen osallistuneen hankkeen viittomakieliselle kohdeyhteisöön kuuluvalla tutkijalla oma-aloitteisesti käyttöön luovuttamia sairaalajaksoon liittyviä asiakirjoja. Äänekäs puheenvuoro -ohjelmassa yksi haastateltavista kertoi kokemuksistaan:

Kun olin 12-vuotias, minut vietiin (...) Mikäs sen nimi on (...) HKS:n sairaala? Siihen helsinkiläiseen sairaalaan kuulontutkimuksiin. Tehtiin kuulokäyriä ja tutkittiin puheentuottoa. Olin siellä 1–2 kuukautta. Olin ihan yksin. Olin ainoa kuuro. No, oli siellä huonokuuloisia (...) Mutta minua ahdisti hirveästi. Olisin halunnut mennä mummin mökille äidin ja isän kanssa ja tehdä muuta mukavaa. Sairaalassa en saanut kontaktia kehenkään. Minusta otettiin aivosähkökäyriä, pantiin piuhvoja päähän ja välkyteltiin valoja silmiäni edessä. Ihan kuin olisi tutkittu jotain konetta! Lääkärit seurasivat omia aivoituksiaan (ideoitaan), ja minä olin vain kuin jokin esine, jota tutkittiin. En ymmärtänyt mistään mitään. Olisipa joku viittomalla selittänyt, mistä on kysymys. Minä olin kuin joku koe-eläin. (Kuurojen video 1991.)

Kertojan kokemus vastaa sairaalajakson kokeneiden tutkimukseen osallistuneiden kokemuksia; näissä kaikissa ahdistus ja tietämättömyys tapahtumien kulusta ja syistä nousivat esille. Syitä sille, miksi joitain lapsia laitettiin osastolle, ei tiedetä. Osastojakson tarpeellisuutta on kenties arvioitu tapauskohtaisesti.

4.3 Viittomakielen hävittäminen kuurojenopetuksesta

Historiantutkimus (ks. Salmi & Laakso 2005) ja aineistomme toi esille, että kuurojenopetuksen omistajuudesta on käyty valtakamppailua koko kuurojenopetuksen olemassaolon ajan. Yhteisö kokee voimakkaasti, että heillä on oltava enemmän päätäntävaltaa kuurojenopetuksen alalla. Kuurojenopetus koetaan vaikeana ja traumatisoivana asiana, koska muutos on edennyt hitaasti yli sadan vuoden ajan. Nykypäivänäkään monet oikeudet eivät kuitenkaan toteudu. Kuurojenopetus nähdään tärkeänä osana yhteisöä ja kuuron lapsen elämää. Koulussa rakennetaan kielitaitoa ja sosiaalisia taitoja, siis perustaa tulevaa elämää varten. Tärkeintä on kuitenkin, että se vahvistaisi kuuron lapsen viittomakielistä identiteettiä ja positiivista minäkuvaa kuurona ihmisenä.

Viittomakieltä ensimmäisenä kielenään käyttävien kieliyhteisö on Suomessa noin 150-vuotias, eli melko nuori. Suomen viittomakielisen yhteisön katsotaan saaneen alkunsa 1800-luvun keskivaiheilla, kun ruotsalaisessa kuurojenkoulussa viittomakielellä oppinsa saanut C. O. Malm perusti vuonna 1846 Porvooseen Suomen ensimmäisen kuurojen koulun. Monista C. O. Malmin kuuroista oppilaista tuli opettajia sekä Suomen viittomakielisen yhteisön vaikuttajia. Yhteisön sisällä sen syntymisen alkuvaiheita on sanottu kulta-ajaksi: lukuisia kuurojenyhdistyksiä perustettiin ja sittemmin myös Kuurojen Liitto, kaikki kuurojen itsensä aikaansaamina. Kuuroja henkilöitä toimi opettajina kuurojen kouluissa, kuuroja toimi taiteen alalla ja yhteisön sisällä kulttuuritoiminta kukoisti.

Ensimmäistä viittomakielisen koulun perustamista seuraavien neljän vuosikymmenen aikana kieli ehti saada vankan jalansijan Suomessa. 1800-luvun loppuun mennessä Malmin viittomamuodon kanssa oli päässyt kosketuksiin ehkä noin tuhat kuuroa (Rainò 2004, 25). Oralismien levitettyä Suomeen 1800-luvun loppupuolella asiat alkoivat muuttua nopeasti, yhden vuosikymmenen aikana. Rotuhygieniaan pohjautunut oralismi on kuurojenopetuksen suuntaus, joka painotti (ja painottaa yhä) puhumisen ja huulilta lukemisen tärkeyttä. Oralistisen ajattelutavan mukaisesti viittomakieltä ei tunnustettu opetuksessa. Kielen käyttäminen kiellettiin, ja sitä yritettiin kitkeä pois. Eli käytännössä opetussisällöt käytiin läpi vain puhumalla. Puhemenetelmän kannattajien mielestä ajattelu ja henkinen kehitys voivat tapahtua ainoastaan puhekielen kautta. Viittomakieltä ei ollut tarpeen käyttää, sillä sen nähtiin olevan alkukantainen kieli ja sen käytön ajateltiin hidastavan puheen oppimista ja näin myös ajattelun kehittymistä. (Salmi & Laakso 2005, 144–146.) Suomessa

kuurojenkouluissa alettiin käyttää puhemetodia viimeistään vuodesta 1892 lähtien. Kuurot opettajat irtisanottiin vähitellen viroista. (Salmi & Laakso 2005, 156–161.)

Oralistinen opetuskäytäntö oli Suomen kuurojenkouluissa vallitseva 1800-luvun loppupuolelta noin 1970-luvulle asti. Viittomakielen käyttö kiellettiin koulussa, jossa tärkein oppiaine oli artikulaatio-opetus, jota saattoi olla jopa 20 tuntia viikossa. (Salmi & Laakso 2005, 170.) Viitottuna perimätietona kulkevista kertomuksissa toistuvat tarinat, joissa viittomakielen käytöstä tunneilla rangaistiin karttakepillä käsille lyömisellä. Tästäkin huolimatta viittomakieli säilyi, sillä pienemmät oppilaat oppivat salaa viittomakielen isommilta oppilailta välitunneilla ja asuntoloissa (Salmi & Laakso 2005). Jotkut oppilaat omaksuivat oralistisen ajattelutavan, eivätkä viittoneet muiden tavoin. He painottivat puhumisen etulyöntiasemaa kommunikaatiossa (Rainò 2004, 38–39).

Oralismiin myötä kuulevien valtaapitävien katsottiin tietävän paremmin, millaiset kuuroihin kohdistuvat toimenpiteet olisivat kuuroille itselleen eduksi. Myöhemmin Kuurojen Liitokin siirtyi kannattamaan puhemenetelmää. (Salmi & Laakso 2005, 116.) Oralistisessa opetuksessa oppilaat jaettiin viittoviiniin ja puhuviiniin, tai toisin sanoen kyvyttömiin ja kyvykkäisiin oppilaisiin. Puhumaan kykenemättömät siirrettiin omiin kouluihin, joissa opetuksessa käytettiin sormiaakkos- ja kirjoitusmenetelmiä. (Salmi & Laakso 2005, 165–167.)

Oralismilla oli kauaskantoiset seuraukset. Puhemenetelmän käyttö ja siihen liittyvä vahva asennekasvatus hämmensi kuurojenkouluun oppilaiden suhtautumista viittomakieleen. Kieltä alettiin hävetä, eikä enää tahdottu viittoa julkisesti (Rainò 2004, 38–39; Wallvik 2000, 47). Kun kouluista alkoi valmistautua puhemenetelmällä opetettuja kuuroja, levisivät oralistiset näkemykset laajemmallekin kuurojen yhteisöön. Puhemenetelmällä koulunsa käyneet arvostivat puhetaitoa muita enemmän. Toisaalta monet tutkimukset osoittivat myös, että kuurojen puhekielen taito oli heikko: oppivelvollisuutensa suorittaneen tai koulunsa käyneen keskivertokuuron sanavarasto vastasi alle 10-vuotiaan kuulevan, äidinkielenään suomea puhuvan tasoa (mm. Pimiä 1986; Takala 1982). Oralistinen koulu- ja kielipolitiikka johti siihen, että puhekieli ja viittomakieli saivat suomalaisessa kuurojenyhteisössä eri tehtävät. Viittomakielestä tuli selvemmin yhteisön sisäinen kieli – oralismi tosin aiheutti syvällisiä muutoksia viittomakielen rakenteisiin. (Salmi & Laakso 2005, 182–183, 194–197.) Nämä seikat vaikuttivat yhteisön asenteisiin ja käsityksiin viittomakielestä ja samalla myös kuurojen käsitykseen omasta ihmisarvostaan.

Nykypäivän tilanne nähdään edelleen huolestuttavana. Kuurojen Liiton kesän 2021 liittokokouksen julkilausumassa ”Lapsella on oikeus kasvaa viittomakieliseksi” nykypäivän ongelmakohtat tuotiin esille: ”Suuri osa lapsista ei saa tukea kielenkehitykselleen vammaispalvelussa, varhaiskasvatuksessa tai esi- ja perusopetuksessa; perheitä ei tueta ja moni taistelee oikeuksistaan saada viittomakielen opetusta, perheitä on muuttanut toiseen kuntaan saadakseen lapselleen paikan päiväkodin viittomakielisessä ryhmässä ja

harva saa viittomakieli äidinkielenä -opetusta, vaikka siihen on oikeus. Julkilausumassa esitettiin myös kritiikkiä inklusiota kohtaan, koska moni lapsi käy lähikoulua yksin ja kokee siten yksinäisyyden ja ulkopuolisuuden tunnetta. (Kuurojen Liitto, 2021.)

4.3.1 Oralismia valtionkouluissa – viittomakielen kieltämistä

Kuurojenopetuksen synnystä vuonna 1846 alkaen vuoteen 1970 kuurojenopetus tapahtui pääasiassa valtionkouluissa, joitakin 1900-luvun alkupuolen yksityiskouluja lukuun ottamatta. Oulussa (1898), Turussa (1858) Mikkelissä (1893) Kuopiossa (1862), Porvoossa (1846–1993) ja Jyväskylässä (1894) sekä Pietarsaareissa (1863–1932). Helsingin kuulovammaisten koulu avattiin ensimmäisenä kunnallisena kouluna vuonna 1956 ja oli pitkään ainoa kunnallinen koulu. Koska osa kouluista muuttui oppimiskeskuksiksi tai kunnallisiksi kouluiksi, sulautui toiseen kouluun tai muuttui erityisluokaksi, tähän on laitettu päättymisvuodet vain, jos ne ovat selkeästi tiedossa.

Kuurot lapset sijoitettiin valtion kouluihin ympäri Suomen, mikä käytännössä tarkoitti, että suurin osa oppilaista lähti pois kotoa ja asui asuntoloissa, ja osa myöhemmin isäntäperheissä. Kotona käytiin kahdesta kolmeen kertaan vuodessa, pääasiassa jouluna, pääsiäisenä ja kesällä. Kouluissa oli käytössä puheopetus eli oralistinen opetusmenetelmä. Jyväskylän sekä Pietarsaaren kuurojenkoulut tunnettiin kirjoituskouluina, johon laitettiin oppilaat, jotka eivät oppineet puhumaan. Eli käytännössä oppilaita veloitettiin käyttämään puhetta kouluissa sekä asuntoloissa. Suurin osa oppilaista tuli kuulevista perheistä, joten moni ei osannut viittoa ennen koulun alkua ja moni tutkimukseen osallistunut kertoi koulun alun olleen pelottava. Eräs tutkimukseen osallistunut kertoi koulun alkuun liittyvästä muistikuvastaan seuraavasti:

Kun olin 7-vuotias, meille tuli nuori kuuro mies polkupyörällä. Ihmettelin, että kuka hän on. Mies elehti ja viitto: KOULU SINÄ MENNÄ [koulun nimi], mutta en ymmärtänyt häntä. Vanhemmat päättivät laittaa minut kouluun, kun olin 8-vuotias. (...) En osannut silloin viittoa. Isä vei minut [kuurojenkoulun nimi] kouluun. Ihmettelin ympärillä viittovia ihmisiä. Sitten isä yhtäkkiä hävisi, hän oli lähtenyt. Ihmettelin ja etsin isää. Pian ymmärsin, että jäisin sinne. Laukkuani purettiin ja ympärillä muut viittoivat. Minä olin hiljainen, ujo ja surullinen. Isommat tytöt auttoivat minua ja ottivat minut huomioon, pojat ei oikein.

Kuva 3. Turun kuurojenkoulun oppilaita saamassa artikulaatio-opetusta. (Kuvan lähde: Työväenmuseo Werstas / Kuurojen museo.)

Laki, joka kielsi fyysisen rangaistuksen tuli voimaan 1914, mutta fyysinen kurittaminen jatkui kuitenkin pitkään suomalaisissa kouluissa (Halila 1949). Myös kuurojen opetuksessa käytettiin fyysistä rankaisemista. Kuurojen opetuksessa ruumiillisella kurituksella pyrittiin kitkemään pois viittomakieltä. Perimätietona kulkevista kertomuksista toistuvat viittomakielen käyttämiseen liittyvät rangaistukset, joista yleisin tapa on karttakepillä käsille lyöminen. Kuvaukset fyysisistä rangaistuksista viittomakielen käytön takia toistuivat tutkimusaineistossamme, ja vastaavia kokemuksia kerrotaan viittomakielisen yhteisön sisällä. Moni tutkimukseen osallistuja koki tämän väärytenä, koska viittomakielellä kuurot oppilaat olisivat voineet ymmärtää koulussa käsiteltyjä asioita paremmin ja ilmaista itseään keskusteluissa opettajien kanssa. Tutkimukseen osallistujat kertoivat, että oppitunneilla moni kuuroista ei ymmärtänyt opettajan puhetta ja ne, jotka ymmärsivät, pyrkivät auttamaan muita viittomalla salaa.

Luokassa autoin muita oppilaita selittämällä asioita viittomalla, kun opettaja ei nähnyt. Jos opettaja huomasi, sai kepillä sormille. Olin ykkösenä kepin katkaisemisen kanssa (nauraa) opettaja löi ja keppi katkesi muutaman kerran.

Monelle oli tullut kouluarjen kokemukseksi, että opettaja löi kepillä sormille, jos jäi kiinni viittomisesta. Lähes kaikilla yksilöhaastatteluihin osallistuneista oli omakohtaisia kokemuksia asiasta, tai he olivat nähneet opettajan lyövän luokkatovereita. Tämä väkivaltainen

viittomakielen käytön rankaiseminen oli tullut tavalliseksi toimintatavaksi koululaisten arjessa, sillä yksilöhaastatteluissa nämä on koettu normaalina, siten että osa tutkimukseen osallistujista jopa koki sympatiaa opettajia kohtaan:

Opettajani ei oikeastaan ollut paha, se vain löi kepillä, jos viitto. Kerran sitoit kädet pyyhkeellä (hymähtää).

Tutkimukseen osallistajat kertoivat, että väkivallasta huolimatta, oppilaat oppivat viittomakielen toisiltaan, etenkin vanhemmilta oppilailta. Oppilaat jatkoivat viittomista koulussa salaa ja asuntoloissa sekä vapaa-aikoina vapaammin. Viittomakieli oli se kieli, jolla ymmärsi muita ja tuli ymmärretyksi. Viittomakieli pysyi oppilaille tärkeänä kielenä, vaikka oppilaat joutuivat kokemaan opettajien väkivaltaisuutta, sekä viittomakieleen kohdistunutta pilkkua; viittomakieltä pilkattiin muun muassa apinoiden ja vauvojen kieleksi. Niiden myötä suhtautuminen viittomakieleen on ollut ristiriitaista. Kieltä hävettiin; omien parissa kyllä viitottiin, mutta kaupungilla harvat uskalsivat viittoja avoimesti, vaan he yrittivät puhua toistensa kanssa, vaikka samalla huomasivat ihmisten tuijottavan, koska puheääni kuulosti erilaiselta. Viittomakielen kieltämisen lisäksi koulussa keskityttiin puheopetukseen.

Oralismen aikana kouluissa puheopetusta pidettiin tärkeänä ja suurin osa oppitunneista käytettiin tähän. Puheopetuksessa käytettiin havainnointiin eri välineitä, kuten kynttilöitä tai paperilappuja, joiden kanssa harjoiteltiin puhaltamalla. Muita käytössä olleita välineitä olivat lusikat, puutikut ja sähköhammasharjaa muistuttava sähköinen laite, joka laitettiin oppilaan suuhun. Samaa välinettä käytettiin eri oppilailla puhdistamatta sitä välillä. Oppilaille laitettiin myös vettä kurkkuun, että pystyisi sanomaan esimerkiksi K-kirjaimen. Eräs tutkimukseen osallistuja kertoi puheopetuskokemuksestaan:

Kun siirryin A-luokalle, opettaja oli julma. (...) Mä en osannut sanoa V-kirjainta. Sanoin aina K sen sijaan. Opettaja laittoi minut lattialle ja hakkasi rintaani nyrkillä. Minulla oli ongelmia myös R-kirjaimen kanssa. Oli semmoinen sähköhammasharjaa muistuttava, tärisevä kone, jonka opettaja laittoi suuhuni. Meinasin oksentaa.

Tutkimukseen osallistajat kertoivat, että puheopetus tapahtui oppimisen, myös luku- ja kirjoitustaidon kustannuksella. Tutkimukseen osallistajat kertoivat, että koulussa ei oikein tullut opittua muuta kuin puhetta, ja sitäkin moni vain tyydyttävästi. Tähän vaikutti myös heikko luku- ja kirjoitustaito, joka vaikeuttaa puheen käyttöä.

4.3.2 Elämää asuntolassa ja hoitokodeissa

Kuva 4. Porvoon kuurojen koulun tyttöjen asuntolahuone vuosisadan vaihteessa. (Kuvan lähde: Työväen-museo Werstas / Kuurojen museo.)

Kaukaa kouluun tulleet lapset sijoitettiin asuntolaan, ja osassa kouluja parin ensimmäisen vuoden jälkeen suurin osa oppilaista sijoitettiin hoitokoteihin. Asuntoloissa oppilaat majoittuivat suurissa huoneissa, joissa sängyt olivat vierekkäin. Asuntolan työntekijät eivät juurikaan viittoneet, vaan viittominen oli pääsääntöisesti kiellettyä asuntoloissakin. Viittomista ei kuitenkaan erityisesti vahdittu, ja oppilaat viittoivat keskenään. He myös auttoivat toisiaan siten, että ne, jotka saivat selvää opetuksesta, selittivät muille viittomalla (Salmi & Laakso 2005). Historiantutkimuksissa (mm. Salmi & Laakso, 2005) ja yhteisön sisällä asuntolat koettiin yhteisön syntymisen kannalta tärkeiksi paikoiksi, koska niissä oppilaat oppivat viittomakielen toisiltaan ja liittyvät siten yhteisöön. Koulun oralistista opetusta on historiantutkimuksissa (mm. Salmi, 2010) käsitelty, mutta asuntolaelämän ja oppilaiden kokemusten käsittely on jäänyt vähemmälle. Tutkimukseen osallistuneista moni kertoi negatiivista kokemuksista. He olivat kokeneet turvattomuutta ja pelkoa, jotka aiheutuivat yhteisen kielen puuttumisesta ja siitä, että oppilaita rankaistiin ilman, että oppilas ymmärsi syytä.

O: Juu viittoivat jotain. Osoittelivat ja viittoivat suoraan ja sanoivat, ettei saa ja tukistivat. Eivät selittäneet asioita tai neuvoneet, vaan suuttuivat enkä ymmärtänyt, mitä tapahtui. Leikin ja he sanoivat, ettei saa. Oli niin erilaista.

T: Sinua tukistettiin. Kertoisitko, mitä tapahtui?

O: Esimerkiksi, kun joku kaatui ja vaatteet likaantuivat. Hoitaja tuli ja tukisti ja tarttui vaatteista kiinni ja laitto nurkkaan. Sanoi, että sinua rangaistaan ja kaikkea.

(O= tutkimukseen osallistuja, T=tutkija)

Tutkimukseen osallistujat kertoivat että, jotkut työntekijät ahdistelivat lapsia myös seksuaalisesti ja käyttivät seksuaalista väkivaltaa. Samoin lapset saattoivat kiusata toisiaan käyttäen seksuaalista väkivaltaa ja hyväksikäyttöä. Tutkimukseen osallistuneet kertoivat myös työntekijöiden mielivaltaisuudesta oppilaiden henkilökohtaisia tavaroita tai vanhemmilta saatuja posteja kohtaan. Ne otettiin pois oppilailta työntekijöiden tai muiden oppilaiden käyttöön. Tällaisia henkilökohtaisia tavaroita olivat muun muassa kirjat ja ruokapaketit.

Asuntolaolot olivat tutkimuksen osallistujien mielestä karuja. Tutkimukseen osallistuneet toivat esillä, kuinka henkilökohtaisesta hygieniasta huolehtimiseen oli rajalliset mahdollisuudet. Hanoista tuli ainoastaan kylmää vettä ja pesulle pääsi vain kerran viikossa saunomisen yhteydessä. Lapsilla oli käytössään ennen 1970-lukua pääasiassa ulkovessat, kun sisävessat olivat käytännössä vain työntekijöiden käytössä. Tutkimukseen osallistuneet kertoivat, kuinka öisin vessaan ei päässyt ja tarpeitaan oli tehtävä huoneeseen laitettuun ämpäriin, joka läikkyy usein yli. Pimeässä ei näe, joten sormella oli kokeiltava, että mitkä ämpäreistä olivat tyhjä.

Tutkimukseen osallistujat kertoivat myös alistamista asuntoloissa. Eräs tutkimukseen osallistunut kertoi, miten poikien asuntolassa hoitajat laittoivat tuolin sängyn päälle yökastelun merkiksi. Näin pyrittiin kouluttamaan lapsia ja kitkemään yökastelu pois. Sama henkilö kertoi myös, että yökastelun päättymisen oli ehtona hoitokoteihin pääsulle. Toinen tutkimukseen osallistunut kertoi, että lapsille laitettiin täimyrkkyä hiuksiin ja iltaisin ennen nukkumaanmenoa lasten oli noustava seisomaan sängylle hoitajan tarkistaessa, ettei housuja pidetty. Tämä tutkimukseen osallistunut henkilö ei aikuisenakaan tiennyt syytä tähän toimintatapaan.

Kaukaa tulleita kuuroja lapsia on kuurojen koulujen historian alusta alkaen laitettu asuntolan lisäksi koulun ulkopuolisiin hoitokoteihin. Kotisijoituksia tehtiin asuntolan tilanteesta riippuen. Hoitokodit olivat yksityishenkilöiden koteja, joissa oppilaat saivat majoituksen ja ateriat. Yksityishenkilöille maksettiin lasten ylläpidosta. Carl Oscar Malmin perustaman

koulun alkuajoista alkaen kuuroja oli laitettu hoitokoteihin. Malmin aikana lapset laitettiin perheisiin, koska mahdollisissa asuntoloissa ei ollut tilaa, eli syy oli käytännöllinen. Myöhemmin hoitokotien merkitys muuttui. Lapset laitettiin hoitokoteihin, koska viittomakieltä yritettiin kitkeä pois. Kuopion kuuromykkäinkoulun johtaja Killinen vaati komiteamietinnössä, että viittomakielen kitkemiseksi oppilaat tulisi sijoittaa niin, että yhdessä hoitokodissa oli vain yksi oppilas kerrallaan, etteivät lapset totu viittomaan keskenään. Tämä linja kirjattiin koulun ohjesääntöön. Yritys ei onnistunut, koska oppilaat viittoivat asuntoloissa ja ulkotiloissa. (Salmi & Laakso 2005, 180.) Jotkut tutkimukseen osallistujat kertoivat tavanneensa muita kuuroja vapaa-ajalla ja osa heistä kävi paikallisissa kuurojenyhdistyksissä, jossa pääsi tapaamaan vanhempia viittovia kuuroja.

Tutkimukseen osallistuneet kertoivat myös hoitokotikokemuksistaan. Osallistujat kertoivat asuneensa yksityishenkilön kodissa joko yksin omassa huoneessa, tai jakaneet huoneen toisen samaan kotiin sijoitetun lapsen kanssa. He kertoivat kommunikoineen hoitokodin väen kanssa puheella ja eleillä. He kertoivat, millaisissa huoneissa asuivat, minkä näköisiä perheen jäsenet olivat, millaisia ruokia saivat, ja oliko isäntäväki lempeä. Kukaan ei kuitenkaan kertonut, että he olisivat tutustuneet perheisiin enemmän tai luoneet heihin kiintymys- tai tunneyhteyden, vaikka olisivat asuneet samassa perheessä useita vuosia.

Kukaan hoitokodissa asunut tutkimukseen osallistuja ei kertonut hoitokodin väen nimeä. Tämä selittyy todennäköisesti sillä, ettei heillä ollut yhteistä kieltä. Lapset olivat myös kouluvuosien aikana saattaneet majoittua jopa yli viidessä eri hoitokodissa, jolloin tunneyhteyden luomiselle ei ole ollut aikaa. Tutkimukseen osallistuneiden kokemukset hoitokodeista vaihtelivat. He kertoivat mukavista hoitokodeista, joissa sai hyvää ruokaa. Kuitenkin tutkimukseen osallistuneilla oli kokemuksia myös paikoista, joissa ruokaa säännösteltiin, tai se oli niin huonoa, että lapset näkivät nälkää. Kaikki haastateltavat kertoivat kokemuksiaan nälästä. He olivat menneet kouluun nälkäisenä, ja joutuivat pyytämään vanhempia laittamaan paketin, jossa oli pullaa ja muuta kuivaruokaa. Jotkut tutkimukseen osallistuneet kertoivat, että he joutuivat varastamaan ruokaa hoitokodin väeltä.

Kolmantena vuotena muutin isäntäperheen luokse. En pitänyt siitä. Ei niissä perheissä viitottu lainkaan. Meitä oli kolme tyttöä samassa huoneessa. Meille annettiin huonoa ruokaa. Perheet saivat rahaa meistä. Jouduimme yöllä varastelemaan ruokaa, koska meillä oli nälkä. Ne käyttivät meitä sillai hyväksi. Meidät laitettiin metsätöihin, ja poimimaan marjoja. Se oli sillai lapsityövoimaa. Perheessä oli kaksi isompaa poikaa, jotka kiusasi meitä, pilkkasivat kuuroutta. Se ei ollu mukavaa aikaa. Sitten olisiko neljännellä tai viidennellä luokalla vaihdoin perhettä ja muutin koulun lähelle. Oli mukava vanha pariskunta ja sain oman prinsessahuoneen. He eivät tietenkään viittoneet, mutta oli hyvää ruokaa. Minulla on mukavia muistoja siitä.

Lasten näkökulmasta tilanne oli vaikea. Asuntolan tai hoitokodin aikuiset eivät viittoneet. Tämä vei pohjan lasten perusturvallisuuden tunteelta. Monella lapsella ei ollut ketään aikuista, jolle he olisivat voineet kertoa epäkohdista ja peloista. Tilanteen teki vaikeaksi se, että monien perhe oli kaukana ja Omaa perhettä pääsi tapaamaan vain pari kolme kertaa vuodessa. Vanhemmat eivät osanneet viittoja ja lasten puhetaito ei ollut riittävä. Myös luku- ja kirjoitustaito oli puutteellinen, koska opetuksessa keskityttiin puheen harjoitteluun muun opetuksen kustannuksella, jolloin lapsilla oli harvoin mahdollisuutta pitää perheeseen yhteyttä kirjoittamalla. Moni koki oman perheen etäännyvän.

Yhteisössä toistuu keskustelu siitä, kuinka asuntolakoulu oli tärkeä paikka viittomakielen syntymisessä ja yhteisön jäsenyyteen pääsemisessä. Monet muodostivat elinikäisiä ystävyssuhteita koulutovereiden kanssa, ja yhteisö alkoi muodostua. Puhe asuntolakokemusten tärkeydestä on jättänyt varjoonsa asuntolaelämän kipeät kokemukset, omasta perheestä erottamisen ja siitä helposti seuraavan omasta perheestä etäännyttämisen. Etäännyttämisestä lisäsi se, ettei perheillä ollut viittomakielen taitoa, koska oralismin aatteeseen kuului, ettei viittomakieltä käytetty lasten kanssa. Monet perheet omaksuivat tämän ajattelu- ja toimintatavan, eivätkä viittoneet omien lastensa kanssa. Vaikka perheillä olisi tahtoa oppia viittomakieltä, vanhemmat näkivät lastaan niin vähän, ettei ollut käytännön mahdollisuuksia päästä käyttämään viittomakieltä ja samalla edistämään viittomakielen taitoa. Tutkimukseen osallistujat kertoivat traumaista ja hylätyksi tulemisen kokemuksista.

Rankin kokemukseni on se, että erottaminen perheestä ollessani 5-vuotiaana kotoa lähes 300 km kuurojen sisäoppilaitokseen. Joka toinen tai silloin tällön kolmas viikonloppuna pääsin kotiin. Vois sanoa tämä on huono ratkaisu valtiolta. Jos olen esim yläasteen ikäisenä niin tämä asia on ehkä ok mut ei näin hyvin pienenä erottamaan perheestä. Kova koti-ikäviä on ja pienenä ei ymmärtänyt tämä asian miksi erotettiin. Ei ollut turvallinen ympäristö sisäoppilaitoksessa.

Yhteisen kielen puuttuminen perheenjäsenten tapaaminen vain pari kertaa vuodessa johtavat monen etäännyttämiseen omasta perheenjäsenestä:

Asuntolaan jäätiin, vain kaksi-kolme kertaa vuodessa päästiin kotiin. En enää ikävöinyt vanhempiani.

4.3.3 Yhteisen kielen puute aikuisten kanssa

Oppilailla ja koulun henkilökunnalla ei ollut välttämättä yhteistä kieltä, kun viittomakielen käyttö oli kiellettyä. Käytännössä lapset saattoivat keskustella viittomakielellä vain keskenään. Lapset eivät voineet kertoa kenellekään aikuiselle kokemuksistaan, esimerkiksi

kertoa kotona tilanteesta koulussa, tai keskustella siitä, mikä on oikein ja mikä väärin. Tämän seurauksena lasten oli vaikea tunnistaa vääryyksiä ja vaikka tunnistaisivat, heillä ei ollut yleensä mahdollisuutta kertoa kenellekään kokemuksestaan asioista.

Vanhempien kertomuksista kuurojen kouluajoilta (1930–1940-luvuilta) välittyi ahdistus ankarista kurinpitotoimista, mielivallasta ja sadistisesta käyttäytymisestä oppilaita kohtaan.

Valtionkouluissa henkilökunta oli tietoinen, ettei oppilaille ollut yhteistä kieltä kotiväen kanssa. Oppilaat tapasivat kotiväkeä harvoin ja eivät välttämättä, muun muassa yhteisen kielen puuttumisen takia tai muista syistä, kerro tapahtumista koulussa. Nämä mahdollisesti vaikuttivat siihen, että fyysinen väkivalta oli yleistä kuurojen kouluissa, ja tutkimukseen osallistuneiden mukaan väkivaltaan ei puututtu. Fyysistä väkivaltaa saattoivat käyttää myös oppilaat toisiaan kohtaan, myös opettajan luvalla. Tutkimusaineistosta nousee esiin kertomuksia, että oppilaita on rangaistu fyysisesti eri syistä, kuten tilanteissa, joissa lapsi on huutanut ikävänsä, ollut tottelematon, ei ole muistanut läksyjään ulkoa tai sen takia, ettei lapsi ymmärtänyt opettajaa tai muuta henkilökuntaa tai päinvastoin. Oppilaita rangaistiin fyysisesti muun muassa lyömällä poskelle, heittämällä lattialle tai retuuttamalla hiuksista. Eräs tutkimukseen osallistunut kertoi kokemuksestaan:

Oli yksi väkivaltainen naisopettaja [opettajan nimi]. Olin tyttöjen kanssa käsityötunnilla eikä opettaja ollut vielä tullut luokkaan. Löysimme kaapista sukkahousuja ja leikimme niillä ja painoimme niitä päähämme. Opettaja tuli luokkaan ja suuttui; hän otti sukkahousut pois päästäni ja puristi naamaani kovaa. Muistan myös, että luokassa yksi tyttö oli jostain syystä käsketty nurkkaan. Tämä opettaja meni hänen taakseen ja potki polvellaan tyttöä takapuolelle monesti ja kovaa. Nurkassa seisominen ei ollut riittävä rangaistus, vaan opettajan piti potkia tätä oppilasta. [toistoa] Tyttö pidätteli itkua siihen asti, kun opettaja lähti ja sitten alkoi itkeä.

Kuva 5. Puheopetustilanne kuurojenkoululla 1957. (Kuvan lähde: Työväenmuseo Werstas / Kuurojen museo.)

Perheestään erossa asuvat oppilaat olivat hyvin haavoittuvassa asemassa, koska eivät voineet kertoa vääryyksistä kenellekään. Tutkimukseen osallistujat kertoivat, ettei kaikilla ollut yhteistä kieltä vanhempien kanssa, jolloin olisivat voineet kertoa väkivallan kokemuksista. Muutamat tutkimukseen osallistuneet kertoivat muistavansa koulutarkastajan vierailun ja sen, että aikuisina heitä harmitti etteivät voineet kertoa kokemuksistaan koulutarkastajalle. Yksi tutkimukseen osallistunut kertoi koulutarkastajan vierailusta:

Paljon paha on käynyt kouluaikoina. Koulutarkastajia kävi, mutta opettajat käskivät meidän olla kiltisti ja toiminta jatkui normaalisti. Vasta vanhempana sain tietää, mitä koulutarkastajat olivat. Kadutti, etten tiennyt silloin. Olisin voinut kertoa asioista, olisin voinut kannella ja kertoa, mitä vääryyksiä opettaja on tehnyt. Opettajat eivät halunneet kertoa asiasta meille, olisimme varmaan kertonut asioista tarkastajille.

Yhteisen kielen puute lisäsi paitsi väärinkäytöksen riskiä, niin myös turvattomuutta. Tutkimukseen osallistuneet toivat esille pelon kokemuksen, johon liittyi vahvasti se, ettei lapsi ymmärtänyt asioita. Tai se, ettei lapsella ollut mahdollisuutta kertoa kokemuksistaan aikuiselle. Oppilaat pelkäsivät myös muita oppilaita, koska he saattoivat olla väkivaltaisista toisia kohtaan. Kun monilla ei ole yhteistä kieltä, jolla kertoa muiden oppilaiden kiusaamisista tai väkivalta-tilanteista aikuiselle, tätä ei pystytä valvomaan.

4.3.4 Seksuaalinen väkivalta

Kuuroihin on kohdistunut seksuaalista väkivaltaa yhteisön sisällä ja yhteisön ulkopuolelta. Aiheen arkuus näkyy aineistoissamme, sillä suurin osa tiedoista tuli verkkokyselystä, johon saattoi vastata anonyymisti. Yksilö- ja ryhmähaastatteluissa niistä puhuttiin varovaiseen sävyyn jo sen takia, että esille tuodut tapaukset olivat pääasiassa toisen käden tietoa. Aikaisemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että seksuaalisen väkivallan tekijä on usein tuttu. Kun otetaan huomioon viittomakielisen yhteisön pienuus, se tekee asiasta vaikeamman puhua.

Kuuro äitini joutui useampaan kertaan raiskatuksi, isänsä tekemä seksuaalinen väkivalta alkoi, kun äitini oli [ikä] vuotta ja hänen äitinsä kuoli [sairauteen]. Äidinisä oli myös väkivaltainen. Myös kuuro isäni on kertonut vanhempiensa fyysisestä ja henkisestä väkivallasta. En ole omin silmin kumpaakaan todistanut, vain kuullut heidän muistojaan.

Toinen tutkimukseen osallistunut kertoi joutuneensa 11-vuotiaana raiskauksen uhriksi. Eräs tutkimukseen osallistunut kertoi puolestaan kuulevan sukulaisen tekemästä inses-tistä, jossa on yritetty hyötyä, ettei pieni kuuro lapsi pysty kertomaan, että häntä käyttää seksuaalisesti hyväksi. Myös vanhemmat olivat ohittaneet sen, että kuuroa lasta on käytetty seksuaalisesti hyväksi. Kuurot lapset olivat alttiimpia seksuaaliselle hyväksikäytölle ja väkivallalle, koska monella ei ole yhteistä kieltä aikuisen kanssa. Oralistisen ja heikon kouluopetuksen johdosta kuuroilla on huonommat mahdollisuudet tiedon saantiin. Tutkimukseen osallistujat kertoivat, että kuuro on vasta aikuisiällä tajunnut joutuneensa seksuaalisen väkivallan kohteeksi.

Seksuaalista hyväksikäyttöä tapahtui myös asuntolakouluissa. Tutkimukseen osallistunut puhui rivien välissä ”poikien sekoilleen ja halunneen leikkiä”. Samoin hän kertoi miten oppilaat tekivät ”sitä” koulussa, sekä että jäädessä kiinni joutuu johtajan rankaisemaksi ja puhutteluun:

Johtaja elehtii, osoitti itseään sitä (intiimi) aluetta ja puhui vain, ei viittonut. En ymmärtänyt.

Tutkimukseen osallistujat kertoivat todistaneensa asuntolassa tapahtunutta oppilaiden tirkistelyä ja henkilökuntien osallistuneen seksuaaliseen häirintään ja oppilaiden seksuaaliseen hyväksikäyttöön. Tutkimukseen osallistunut kertoi havainnoistaan:

Papit tekivät väärin, harrastivat seksiä monen naisen kanssa rakastelivat monia naisia. Tätä on tapahtunut [koulun nimi]. Huomasin kerran myös, että puutyö-opettaja [nimi] oli harrastanut seksiä oppilaan kanssa. Hän jäi kiinni ja sai potkut ja kuulemma se oli vankilassa ja kaikkea.

4.3.5 Kunnalliset koulut lähihistoriassa

Oralismen jälkeen suurin muutos kuurojenopetuksessa on kunnallisten kuulovammaisten koulujen perustaminen ympäri Suomea. Määrä oli suurimmillaan vuonna 1980-luvulla. Helsinkiin perustettiin kuurojen luokkia Lapinlahden kouluun vuonna 1956 ja huonokouloisten luokkia Kaisaniemen peruskouluun 1950-luvulla. Syynä näiden luokkien perustamiseen oli se, etteivät kaikki vanhemmat halunneet laittaa lastaan kauas asuntolakouluihin. Keskustelut kuulovammaisten kunnallisten koulujen perustamisesta alkoivat 1960-luvulla, ja ne etenivät koulutuspoliittisen keskustelun ohella. Vuonna 1968 säädettiin laki valtakunnallisesta peruskoulujärjestelmästä. Lain käsittelyn yhteydessä erityisopetukseen kiinnitettiin huomiota ja vammaisille sekä sairaille vaadittiin koulutuksellista yhdenvertaisuutta, eli erityisopetus oli saatava osaksi peruskoulua. (Salmi & Laakso 2005, 343.)

Vuonna 1973 kunnallisten kuulovammaisten koulujen toiminta käynnistyi Lahdessa, Lappeenrannassa, Porissa, Seinäjoella ja Tampereella. Seuraavana viitenä vuotena toiminta käynnistyi yhdeksällä muulla paikkakunnalla. Samaan aikaan Kuopiossa ja Turussa lakkautettiin valtion kuurojen koulut, ja niiden tilalle perustettiin kunnalliset kuulovammaisten koulut. 1970-luvun puolivälin jälkeen kunnallisia kouluja oli 20. Yhteisössä muutokseen suhtauduttiin epäilevästi; Kuurojen liitto näki, etteivät kunnallisten koulujen oppilasmäärät tule olemaan riittävän suuria, jotta voitaisiin antaa korkeatasoista opetusta. Kuurojen liitto ehdotti, että kunnallinen koulu perustetaan vain niille paikkakunnille, joissa on riittävä määrä kuuroja lapsia. Opettajaliittokin ilmaisi huolensa siitä, että opetuksen taso voi kärsiä, jos pienissä kouluissa joudutaan yhdistämään eri vuosiluokkia.

Huoli tuli todeksi, sillä kouluja oli perustettu niin paljon, että oppilasmäärät jäivät pieniksi ja vuosiluokkia jouduttiin yhdistämään. Samassa luokassa saattoi olla kuuroja ja huonokuuloisia oppilaita. Tällöin opetus tapahtui puheella tai simultaanimenetelmällä, jossa opettaja viittoi ja puhui samanaikaisesti. Tämä tarkoittaa, että hän käytti suomen kielen kieliopin mukaista viittomista, eli viitottua puhetta (Salmi & Laakso 2005, 344–349). Viitottu puhe eroaa viittomakielestä, joka on luonnollinen kieli, jolla on oma kielioppinsa.

Kunnallisten koulujen perustamisen aikoihin alettiin käydä voimakkaammin keskusteluja viittomakielen puolesta, että viittomakieltä tulisi voida käyttää opetuksessa. Vuonna 1984 peruskouluasetuksessa (718/1984) todettiin, että viittomakielellä voi tarvittaessa antaa opetusta: ”Vaikeasti kuulovammaisten opetusta on tarpeen mukaan tuettava myös viittomakielellä” (4 Luku, Opetus, 25§).

Opettajien viittomakielen taidosta mainitaan myös asetuksessa:

Vaikeasti kuulovammaisten erityisluokalla opettavalla viranhaltijalla ja tuntiopettajalla tulee olla riittävä viittomakielen taito (9 luku Viranhaltijain ja tuntiopettajien kelpoisuusehdot, 94 §).

Vaikka ilmapiiri oli muuttunut viittomakielelle suotuisaksi ja monissa kunnallisissa kuulovammaisten kouluissa opettajat viittovat, opettajien viittomakielen taitotasoa vaihteli (Salmi & Laakso 2005, 349–352). Kuulovammaisten koulujen opettajilla tuli olla erityisopettajan pätevyys, mutta viittomakielen taitoa ei valvottu. Joissakin yliopistoissa ja/tai opettajankoulutuksissa erityispedagogiikan opintokokonaisuuteen sisältyy viittomakielen opetusta, joten kielen oppiminen on ollut paljolti opettajien vastuulla.

Tutkimukseen osallistujat kertoivat, että opettajien viittomakielen taito vaihteli suuresti ja monella ei ollut riittävä viittomakielen taitoa opettamiseen. Eräs tutkimukseen osallistunut kertoi omakohtaisen kokemuksensa siitä, ettei hän pystynyt auttamaan lastaan tämän koulutehtävissä. Hän oli käynyt itse oralistisen koulun, ja siitä johtuen hän kokee, ettei hänellä ei ole riittävät tietotaidot auttaa kuuroa lastaan ja toteaa, ettei koulu pysty hoitamaan tehtäväänsä.

Lasta ärsytti, ettei opettajat osanneet viittoja hyvin. Siinä olisi tarvittu tulkkia. En aina osannut auttaa kotitehtävissä, mutta opettaja ei pystynyt itse niitä selittämään. Vanhempainillassa kyllä sanoin opettajalle, että tämän pitäisi ymmärtää, ettei osaa viittoja kunnolla ja ettei opetustyö ei kuulu minulle enkä pystyisi aina auttamaan.

Tutkimukseen osallistuneet katsoivat, että ongelma ei ollut vain opettajien heikko viittomakielen taito, vaan myös opetuksen taso. Eri vuosiluokkien ja taitotasojen opettaminen samassa luokahuoneessa on nähty ongelmallisena:

Luokallani oli monentasoisia oppilaita. Piti odottaa, että yksi jälkeenjäänyt oppilas pysyy perässämme. Muistan hyvin, että olin hyvä matikassa. Tykkäsin siitä kovasti, mut opettaja ei antanut parempaa matikan opetusta, vaan jäi jumiin plus- tai miinus laskuissa. Kunnes luokkakaverit olivat tehtävissä samassa kohdassa, nii sit pääsimme eteenpäin. En voinut opetella omassa tahdissani edellä muita, vaan piti odottaa. Se aiheutti tylsyyttä.

Tutkimukseen osallistuneet kertoivat myös asenteista: opettajilla on audistisia asenteita, eivätkä he usko oppilaiden oppimismahdollisuuksiin ja opetustaso on siten keskimääräistä heikompaa. Oppilaiden vanhemmat ovat myös aktivoituneet ja vaatineet parempaa viittomakielen taitoa ja opetuksen tasoa (Pohjolainen 2014, 54–59). Tutkimuksen osallistujat kertoivat vanhemmissa heränneen tyytymättömyyden kuurojen kouluja kohtaan johtaneen siihen, että osa vanhemmista siirsi kuuron lapsensa kuulevien kouluihin.

Molempia kouluja käynyt tutkimukseen osallistuja kertoi havainneensa opetuksen tason eroavan kuurojen ja kuulevien koulun välillä siten, että kuurojenkoulun opetus oli heikompaa. Toinen tutkimukseen osallistuja kertoi kokemuksistaan:

Kävin päiväkodin ja ala-asteen kuulevien koulussa. Olen kiitollinen vanhemmilleni, että he laittoivat minut kuulevien kouluun, sillä sain todella hyvän pohjan tulevaisuuttani ajattelen. Puhun nyt opetuksen tasosta. Suomen kielen taitoni ei ehkä olisi näin hyvä, jos olisin käynyt kuurojen koulua koko ikäni. Monella kaverillani on välttävä suomen kielen taito, heillä yhdistävänä tekijänä on kuurojen koulun käyminen.

4.3.6 Kuurojenopetus nykypäivänä – edelleen erityisopetusta

Tässä osiossa tarkastelemme lähihistorian ja nykypäivän kuurojen lasten perusopetuksen tilannetta integraatio- ja inklusionäkökulmasta. Integraatio tarkoittaa oppilaan osallistumista yleisopetukseen tuen kanssa. Inklusio tarkoittaa, että koulu muuttuu kaikille lapsille sopivaksi ja huolehditaan, että vammaiset, mukaan lukien kuurot, oppilaat ovat osana koulua yhdenvertaisesti muiden kanssa. Codien tilannetta tarkastelemme viittomakieli äidinkielenä -opetusosiossa (ks. Luku 4.3.8).

2000-luvulla on tapahtunut suuria muutoksia kuurojenopetuksessa monen tekijän yhteisvaikutuksena. Yksi suurimmista vaikuttavista tekijöistä on sisäkorvaistute, jota leikataan

yli 90 prosentille kuurona syntyneistä lapsista ja siihen sidoksissa oleva kuulon kuntoutus, jossa painotetaan puheen oppimista (ks. Luku 5). Myös kuurojen koulujen opetuksen taso on ollut kritiikin kohteena (ks. edellinen kappale). Tulkkauspalvelun edistymisen myötä useampia kuuroja lapsia on laitettu lähikouluun. Nämä edellä mainitut tekijät ovat vaikuttaneet kuurojen koulujen oppilasmäärien radikaaliin vähenemiseen ja siten koulujen sulkemiseen sekä kuurojen lasten integroimiseen lähikouluihin. Tällöin kuurojen lasten kontaktit viittomakieleen sekä samalla viittomakieliseen yhteisöön ja kulttuuriin ovat vähentyneet.

Tutkimukseen osallistuneet katsovat kuurojen koulujen olevan yhteisölle tärkeä paikka: Koulut ovat olleet paikkoja, jossa kuurot lapset ovat oppineet viittomaan. Koulujen sulkeminen on siten herättänyt huolta, miten viittomakielinen identiteetti pääsee kehittymään ja vahvistumaan. Lähikoulua käydessä suurin osa lapsista tulee jäämään ilman viittomakielistä ympäristöä ja vertaistoveria. Vuonna 2012 ilmestyi Lapsiasiavaltuutetun, Kuurojen Liiton ja Kuulovammaisten Lasten Vanhempien Liitto ry:n yhteisjulkaisu ”Hei, kato mua!”. Julkaisuun on tehty laaja haastattelututkimus viittomakielisten lasten arjesta sekä selvitys huonokuuloisten, puhekieltä käyttävien lasten kokemuksista. Yhteensä julkaisuun haastateltiin lähes 90 lasta ja 24 perheen vanhempia. Selvityksessä tuli ilmi, että viittomakielinen lapsi kokee usein yksinäisyyttä, mikäli hän on koulunsa tai luokkansa ainoa viittomakielistä käyttävä. (Kiili, Pollari, Widberg-Palo, Takkinen & Seilola, 2012.) Tutkimukseen osallistujat toivat esille, että tulkki ei korvaa luonnollista vuorovaikutusta, eli sosiaalista taitoja. Eräs tutkimukseen osallistuja toteaa:

Kuurojen kouluja on suljettu. Helsingissä on, mutta jos asuu muualla, niin menee yleisopetukseen tulkkauksen avulla, mutta jää helposti ulos sosiaalisesta ympäristöstä. Asiantaidot tulevat hoidettua, mutta sosiaaliset taidot jäävät. Vaikka kunnassa olisi useampia huonokuuloisia, heidät saatetaan sijoittaa ihan eri kouluihin.

Tutkimukseen osallistujat ovat huolissaan siitä, että kuurot lapset voivat kokea yksinäisyyden kokemusta koulussa, jos ympärillä ei ole muita viittovia. Yksi tutkimukseen osallistuja kertoi saaneensa kuulevien koulussa parempaa opetusta kuin kuurojen koulussa, mutta koki kuitenkin yksinäisyyttä:

Minua kuitenkin kiusattiin (onneksi vähän) kuulevien koulussa, sillä olin erilainen. Olin myös hyvin yksinäinen, muistaakseni minulla oli vain yksi kaveri siellä. Onneksi minulla oli edes se yksi kaveri, hän opetti viittomaan ja oli joskus tulkkina välitunneilla. Minulla oli koulussa viittomakielinen tulkki, mutta välitunneilla hänellä oli aina tauko.

Viittomakielinen yhteisö, myös kansainvälisellä tasolla, on korostanut omankielisen koulun merkitystä. Kuurojen maailmanliitto (World Federation of the Deaf, WFD) on ollut aktiivisesti mukana vaikuttamassa siihen, että kuurojen lasten oikeudet ja viittomakieli on otettu mukaan YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimukseen. Sopimuksen 24. artikla käsittelee koulutusta, jossa huomioidaan viittomakielen oppimista ja kuurojen yhteisön kielellisen identiteetin edistämistä:

b) helpotetaan viittomakielen oppimista ja kuurojen yhteisön kielellisen identiteetin edistämistä;

c) varmistetaan, että näkövammaisten, kuurojen, kuulovammaisten tai kuurosokeiden, erityisesti lasten, koulutus annetaan yksilön kannalta mahdollisimman tarkoituksenmukaisilla kielillä, viestintätavoilla ja -keinoilla sekä ympäristöissä, jotka mahdollistavat oppimisen ja sosiaalisen kehityksen maksimoinnin.

4. Edistääkseen tämän oikeuden toteuttamista sopimuspuolet toteuttavat asianmukaiset toimet palkatakseen opettajia, myös vammaisia opettajia, joilla on tarvittava viittomakielen ja/tai pistekirjoituksen taito, sekä kouluttaakseen kaikilla koulutustasoilla työskenteleviä ammattihenkilöitä ja henkilöstöä. Tähän koulutukseen on sisällyttävä tietoa vammaisuudesta sekä vammaisten henkilöiden tukemiseen tarkoitettujen asianmukaisten puhetta tukevien ja korvaavien viestintätapojen, -keinojen ja -muotojen, opetustekniikoiden ja materiaalien käyttöä.

Tutkimukseen osallistujat kokevat, että kuurojenopetuksen tilanne on huonontunut Suomessa. Moni epäilee inklusion toteuttamista, koska nähdään, ettei inklusio nykyisellään pysty tukemaan lapsen kielellistä ja kulttuurista kehitystä, ei edes pariopetuksena:

Viittomakielinen opettaja pariopettajana ei riitä. Tarvitaan viittomakielinen yhteisö, jossa viittomakieli ja kulttuuri kehittyvät. Kuuroja oppilaita ei tulisi sijoittaa yksin kuulevien kouluun, vaikka tulkkaus ja viittomakielinen opetus olisi järjestetty.

Pariopetuksesta käytetään myös ilmaisia rinnakkaisopetus, yhteisopetus tai samanlaisopetus. Viittomakieliset oppilaat ovat hajallaan eri puolilla Suomea ja viittomakieliseen kuurojen opetukseen erikoistuneita kouluja on Suomessa enää vain muutama. Joten tämän myötä on syntynyt pariopetuksen, viittomakielisen (useimmiten kuuron) ja suomenkielisen (kuulevan) opettajan, työmuoto. Viittomakielinen luokanopettaja Jaana Keski-Levijoki kuvasi koulunsa pariopetuksen perusidea Viittomakielen päivän seminaarissa 2019 seuraavasti: "Perusidea on, että viittomakielisyyden ja viittomakielinen kulttuuri

tuodaan osaksi kuuron oppilaan suomenkielistä kouluarkea. Lisäksi kuulevat oppilaat saavat kielikylyn tapaan viittomakieltä ja viittomakielistä kulttuuria.” (Selin-Grönlund 2019.)

Osallistujien vastaukset osoittivat sen, ettei pariopetusta nähdä aina ihanteellisena ja ensisijaisena ratkaisuna. Yhteisö näkee omankielisen ympäristön koulussa tärkeänä. Yhteisön ulkopuolelta on tullut kritiikkiä siitä, että viittomakielinen yhteisö ajaa segreraatiota. Deaf Studies -tutkimusalan tutkijat Murray, Snoddon, De Meulder ja Underwood ovat esittäneet artikkelissaan kritiikkiä inklusion yleistä hyväksyntää kohtaan tarkastelemalla vammais-sopimuksen 24. artiklaa intersektionaalisesta näkökulmasta. Kuurojenkoulut on julkisessa keskusteluissa usein liitetty segreraatiokeskusteluihin, mutta em. tutkijat haastavat näkemyksen. Heidän mukaansa kuurojenkoulut ovat itsessään inklusiivisia, koska näissä kouluissa opiskelu tapahtuu esteettömästi viittomakielellä ja huomioiden kuurojen kulttuurin piirteet. Kirjoittajat toivat esille erilaisia ratkaisuja: Osallistuminen sekä kuurojenkoulun että paikallisen koulun opetukseen, viittomakielinen pariopetus, ja kaksikieliset luokat. Kirjoittajat nostivat esille, että tärkeintä on, että kuuro oppilas tuntee kuuluvansa ryhmään, ei olevansa vain fyysisesti samassa koulussa. Kirjoittajien mukaan tämä on mahdollista muiden viittovien lasten parissa. (Murray, Snoddon, De Meulder & Underwood 2020.)

Tutkimukseen osallistujat ovat esittäneet kritiikkiä nykyopetusta kohtaan, koska he kokevat, ettei yhteisöä ole kuunneltu ja aidosti otettu mukaan edistämään kuurojen opetusta, eli yhteisön itsemääräämisoikeutta on sivuutettu. Tutkimukseen osallistujat kokevat nykypäivän tilanteessa ongelmana, että kuurojenopetus nojaa edelleen erityisopetusperiaatteeseen eikä lähikouluissa yleensä ole riittävästi tietoa ja taitoa toimimiseen kuulovammaisen viittomakielisen oppilaan kanssa. On yleistä, että kouluissa nähdään viittomakielen tulkin tai avustajan hankkimisen olevan oppilaan kannalta riittävä tukitoimi. Tukitoimien järjestäminen ei tapahdu automaattisesti, vaan se edellyttää erilaisia lääketieteellisiä lausuntoja, eikä kouluissa välttämättä ole tietoa edes tulkkauksen järjestämisestä. Eräs tutkimukseen osallistunut totesi, että nykyjärjestelmän taustalla on vahva erityisopetusajattelu, joka syrjäyttää oikeuden omaan kieleen ja kulttuuriin.

CRPD:ssa on maininta inklusiosta, mutta oikeastaan käytännössä se on integraatiota. Koulut ajattelee, että riittää, että tulkki laitetaan paikalle.

Tutkimukseen osallistujat katsovat, että nykyinen koulujärjestelmä ei huomioi yhteisön kielellisiä ja kulttuurisia asioita eli viittomakielisyttä. Perusopetuslaissa viittomakieli mainitaan seuraavasti:

Perusopetuslain mukaan perusopetuksessa käytettävä kieli on suomi tai ruotsi. Opetuskielenä voi olla myös saame, romani tai viittomakieli. Opetuskielenä voidaan käyttää myös muita kieliä, kun se ei vaaranna opetussuunnitelman perusteissa asetettujen tavoitteiden saavuttamista. 160 Perusopetuslaki 10 § 1 mom. (1288/1999) (Opetushallitus, 2014, 86).

Muissa kohdissa viittomakielen mahdollinen käyttö määräytyy tarveperusteella eli kuurojen lasten kohdalla opetussuunnitelman lähestymistapa perustuu enemmän vammais- ja erityisen tuen tarpeeseen kuin kielelliseen oikeuteen: ”kuulovammaisille tulee tarvittaessa antaa opetusta myös viittomakielellä” (Opetushallitus 2014, 87).

Oppilaalle järjestetään tarvittaessa tulkitsemista esimerkiksi kuulovamman tai kielellisen erityisvaikeuden takia. (...) Viittomakieltä käyttävien oppilaiden kommunikaation tukena voidaan tarvittaessa käyttää viittomakielen tulkkia tai viittomakielentaitoista avustajaa. Eriasteisesti kuulovammaisten oppilaiden kohdalla tulkkauksen menetelmä saattaa olla myös jokin muu kuin viittomakielen tulkkaus. (...) Myös opettaja voi tukea oppilaita kommunikoinnissa viittomien tai muiden symbolien avulla (Opetushallitus 2014, 74).

Tutkimuksen osallistuja kritisoi sitä, että kuurojenopetus on edelleen vahvasti erityisopetusta vielä nykypäivänäkin:

Kolmiportaista tukiovetusta, erityisopetuksen ajattelua. Se vahva erityisopetus, jossa kuurojen koulut ovat, sotkee kieli- ja kulttuuriasiat. Erityisopetuksella on valta ja kieli- ja kulttuuriasiat unohtuvat/jäävät unohtuksiin/katoavat.

Kolmiportaisen tuen järjestelmä luotiin vuonna 2010. Yleistä, tehostettua tai erityistä tukea annetaan niin kauan ja sen tasoisena kuin se on tarpeellista. Tässä tuki kohdistetaan oppilaan henkilökohtaiseen tarpeeseen, mutta ei ympäristöön. Viittomakielistä ympäristöä tässä järjestelmässä ei tunneta. Saadakseen viittomakielistä opetusta tai opetusta viittomakielellä kuuroille lapselle, on haettava erityisen tuen päätöstä. Oikeutta edellä mainittuihin tulkitsemis- ja avustajapalveluihin määritellään perusopetuslain 17§ momentissa:

Erityisen tuen antamiseksi opetuksen järjestäjän tulee tehdä kirjallinen päätös, jota tarkistetaan ainakin toisen vuosiluokan jälkeen sekä ennen seitsemännelle vuosiluokalle siirtymistä. Erityisen tuen antamista koskevassa päätöksessä on määrättävä oppilaan pääsääntöinen opetusryhmä, mahdolliset tulkitsemis- ja avustajapalvelut sekä muut 31 §:ssä tarkoitetut palvelut sekä tarvittaessa 1 momentissa tarkoitettu oppilaan opetuksen poikkeava järjestäminen. (Perusopetuslaki 21.8.1998/628 17 § (24.6.2010/642) Erityinen tuki.)

Ongelma syntyy siinä, kuka määrittelee avun tarpeen ja millaista apua lapsi tarvitsee. Tässä vammaisnäkökulma painaa kielellisiä oikeuksia enemmän, mikä laittaa lapset eriarvoiseen asemaan kuuloasteesta riippuen. Täten codien ja huonokuuloisten sekä sisäkorvaistutekäyttäjien oikeutta viittomakielellä oppimiseen ja viittomakieliseen ympäristöön ei välttämättä tunnusteta. Tämä johtaa siihen, että tilanne vaihtelee kunnittain tai jopa kouluittain.

Viittomakielisessä yhteisössä kuurojenopetuksen kehitys on nähty huolestuttavana asiana. Yksi tutkimukseen osallistuva totesi:

Integroitu opetus, onko se samaa kuin paluu oralismiin? Mitä tämä on? Historiassa tapahtuvat samat asiat yhä uudelleen ja uudelleen (kierre).

4.3.7 Varhaiskasvatus

Kuurojen lasten varhaiskasvatus on huomioitu yhteisössä jo alusta alkaen. Vuonna 1901 kuuro David F. Hirn perusti yhdysvaltalaisia ja pohjoismaisia esikuvia seuraten esikoulutyyppisen ”lastentarhan” kotiinsa Helsinkiin. Sunnuntaikoulun muodossa toiminut lastentarha muutti neljä vuotta myöhemmin Helsingin kuuromykkäinyhdistyksen huoneistoon. Myöhemmin lastentarhan yhteyteen syntyi myös lastenkoti maaseudulta tulleita lapsia varten. Kaupungin tuen puuttumisen johdosta perustettiin kannatusyhdistys. Myöhemmät levottomat ajat pakottivat 1918 Helsingin kuuromykkäinyhdistyksen sulkemaan lastenkodin ja myöhemmin vuosikausien talousvaikeuksien jälkeen lastentarhatoiminta jouduttiin lopettamaan vuonna 1932. (Salmi & Laakso 2005, 100.) Sen jälkeen Suomeen ei syntynyt kuuroille lapsille vastaavaa kuurojen henkilöiden ylläpitämää paikkaa, jossa pääasiallinen vuorovaikutuksen kieli on viittomakieli.

Kuurojen lasten varhaiskasvatusta on järjestetty eri tavoin; paikkakunnista ja perheen valinnasta riippuen vaihtoehtona on ollut muun muassa integroitu erityisryhmä tai lähipäiväkoti, jossa lapsella on mahdollisesti henkilökohtainen tai ryhmäkohtainen avustaja. Vaihtelu varhaiskasvatuksessa on ollut suurta, ja jatkuvuutta ei ole. Aineisto kertoo, että kuurojen lasten ja coda-lasten mahdollisuus viittomakieliseen varhaiskasvatukseen on usein taistelun takana ja sen saaminen ei ole selviö. Ongelma johtuu siitä, että kielellisten oikeuksien kannalta varhaiskasvatussäädäntö nojautuu vahvasti vammaisuuteen eikä siinä tunnisteta suomalaista tai suomenruotsalaista viittomakieltä suomen, ruotsin tai saamen kielen tapaan. Varhaiskasvatuksen perusteissa viittomakielisistä ja kuulovammaisista lapsista käytetään ilmaisua viittomakieltä käyttävä lapsi: ”Viittomakieltä käyttävälle lapselle voidaan antaa varhaiskasvatusta viittomakielellä” (Opetushallitus 2018, 49).

Viittomakieltä käyttävien lasten varhaiskasvatus voidaan toteuttaa joko viittomakielisessä ryhmässä tai ryhmässä, joka koostuu viittomakielisistä ja puhuttua kieltä käyttävistä lapsista. Viittomakieli voi olla lapsen äidinkieli, ensikieli tai toinen kieli. Viittomakieltä käyttävät lapset voivat olla kuuroja, huonokuuloisia tai kuulevia. Viittomakielisen varhaiskasvatuksen tavoitteena on tukea ja vahvistaa lasten kieli- ja kulttuuri-identiteettiä antamalla heille mahdollisuus käyttää ja omaksua suomalaista tai suomenruotsalaista viittomakieltä yhteistyössä huoltajien kanssa. Tavoitteena on myös lisätä lasten valmiuksia toimia erilaisissa

kieliympäristöissä sekä vahvistaa lasten suomalaista tai suomenruotsalaista viittomakielistä ilmaisua ja viittomavarantoa. (Opetushallitus 2018, 50.)

Perusteissa viitattiin seuraaviin lakeihin: Varhaiskasvatustalaki 8 § ja HE 40/2018 vp, s. 88–89 sekä viittomakielilaki (359/2015). Opetushallitus julkaisi vuonna 2019 ”Viittomakieliset lapset varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa” -oppaan:

Varhaiskasvatustalaki ohjaa tukemaan lapsen kehitystä ja oppimista lapsen edun ja tarpeiden edellyttämällä tavalla. Kun varhaiskasvatusta annetaan viittomakielellä, sitä koskevat samat varhaiskasvatuksen tavoitteet. Viittomakielitä käyttävien kuurojen lasten osalta on lisäksi huomioitava kuulosta, mutta myös muusta tuen tarpeesta johtuvat tukitoimet turvataan lailla. Esiopetuksen opetuskieli on joko suomi tai ruotsi, mutta opetuskielenä voi olla myös viittomakieli. (OPH 2018, 4.)

Käytännössä varhaiskasvatustalaki ja varhaiskasvatuksen perusteet eivät takaa riittäviä oikeuksia viittomakielisille ja viittomakielitä käyttäville lapsille. Kumpikaan ei velvoita kuntaa tai päiväkotia järjestämään viittomakielistä varhaiskasvatusta lapselle. Tutkimukseen osallistuja tiivistä tämän ongelman seuraavasti:

Varhaiskasvatuksessa on monesti evätty mahdollisuudet viittomakieliseen ympäristöön.

Varhaiskasvatuksen perusteet viittomakielisten ja viittomakielitä käyttävien lasten tilanteesta ovat suositus, ei velvoite. Tämä johtaa siihen, että käytännöt eivät ole yhdenmukaisia koko maassa, ja päätöksen teko jää kuntien viranhaltijoille, joista monelle viittomakielisten lasten asiat ovat vieraita. Varhaiskasvatuksessa kuuroille lapselle laaditaan vammaisuuden perusteella henkilökohtainen suunnitelma, johon kirjataan muun muassa lapsen tarvitsema tuki, tukitoimenpiteet, mahdollinen tulkkauksen tarve ja niiden toteuttaminen. Käytännössä tämä tarkoittaa, että saadakseen viittomakielisen ympäristön tai ainakin viittovan avustajan, on vedottava vammaisuuteen, koska kieliperuste on tässä heikolla. Kuuroille viittomakieliselle tai viittomakielitä käyttäville lapselle on haettava usein vaativan erityisen tuen päätös, jotta saa palvelua. Tämä voi johtaa siihen, että lapsi saa vaativan lapsen leiman, vaikka viittomakielinen ympäristö olisi ratkaisu. Tuen tarpeen arviointi vammaisuuden perusteella johtaa eriarvoistumiseen; muun muassa sisäkorvaistutetta käyttävien lasten kohdalla viittomakielistä ympäristöä ei nähdä tarpeellisena, samoin on kuulevien viittomakielisten (coda) lasten kohdalla. Tässä on ohitettu OPH:n varhaiskasvatuksen perusteita, joissa on todettu selvästi, että kuulosta ei ole oleellinen tekijä, ja että viittomakielisen varhaiskasvatuksen tavoitteena on tukea ja vahvistaa lasten viittomakielistä kieli- ja kulttuuri-identiteettiä antamalla.

Suositus tai sen noudattamatta jättäminen on vaikuttanut siihen, että esimerkiksi yhdessä Suomen kaupungissa vuosikymmeniä toiminut kuulovammaisille tarkoitettu integroitu päiväkotiryhmä lakkautettiin 2010-luvun loppupuolella vanhempien vastustuksesta huolimatta. Lakkauttamisen jälkeen vanhemmat ovat hakeneet viittomakielisille ja viittomakieltä käyttäville lapsilleen paikkaa tietystä päiväkodista. Tämän päiväkodin henkilöstö ymmärsi viittomakielisen varhaiskasvatuksen tärkeyden ja lähti kehittämään varhaiskasvatuksen perusteissa olevaa suositusten mukaisesti kaksikielistä päiväkotiryhmää, jossa on käytössä suomalainen viittomakieli ja puhuttu suomi sekä palkkasi viittomakielisiä ja viittomakielentaitoisia työntekijöitä. Syksystä 2021 lähtien kolmessa päiväkodin ryhmässä käytetään molempia kieliä. Päiväkodin nykytilanteesta huolimatta kaupunki ei virallisesti tunnusta viittomakielistä varhaiskasvatusta. Tietoja ei löydy kaupungin verkkosivuilta, eli virallisesti tämä kaksikielinen ryhmä ei ole olemassa. Tämä käytännössä tarkoittaa, että tilanne voi muuttua yksipuolisella päätöksellä. Lähipäiväkotiperiaatteesta johtuen päiväkotiin otetaan ensisijaisesti alueen lapsia, sitten heidän sisaruksiaan ja vasta kolmantena alueen ulkopuolisia lapsia. Jos asiasta ei tiedoteta virallisesti, tieto kulkee vain puskaradion välityksellä, mikä ei ole tasavertaista kaikille perheille.

Varhaiskasvatuslaki uudistui viimeksi vuonna 2018, mutta siinä ei huomioitu vuonna 2015 voimaan tullutta viittomakielilakia eikä vuonna 2016 ratifioitua yleissopimusta vammaisten ihmisoikeuksista (SopS 27/2016), jossa veloitetaan helpottamaan viittomakielen oppimista ja kuurojen yhteisön kielellisen identiteetin edistämistä (artikla 24). Viittomakielen kielellisten oikeuksien ja kielellisen yhdenvertaisuuden näkökulmasta varhaiskasvatuslakia voi pitää merkittäviä perustuslakijännitteitä sisältävänä, sillä se ei noudata viittomakielilain periaatteita.

Tätä raporttia kirjoittaessa eduskunta käsittelee varhaiskasvatuslain muuttamista koskevaa hallituksen esitystä, jonka valmistelun yhteydessä on tunnistettu tarve säätää laissa tarkemmin viittomakielisten lasten kielellisistä oikeuksista. Koska hallitus ei kuitenkaan tässä kolmiportaista tukea koskevassa esityksessä esitä viittomakieltä koskevien säännösten lisäämistä lakiin, tukea myönnetään vammaisuuden perusteella sivuuttaen kielellisten oikeuksien näkökulma. (HE 148/2021 vp). Lakiehdotuksen eduskuntakäsittelyn yhteydessä perustuslakivaliokunta piti tätä syvästi ongelmallisena ja kehotti valtioneuvostoa kiirehtimään lainvalmistelutyön käynnistämistä viittomakielisten lasten oikeuksien asianmukaiseksi turvaamiseksi varhaiskasvatuksessa (PeVL 41/2021 vp).

Jyväskylän yliopistossa viittomakielen keskuksessa vuonna 2018 käynnistyneen VIKKE-hankkeen tavoitteena on luoda lasten suomalaisen viittomakielen kehityksen arviointiin arviointimenetelmiä, kartoittaa lasten suomalaisen viittomakielen taitoa sekä laatia lasten ja perheiden viittomakielen kehityksen tukemiseen erilaisia tukitoimenpiteitä. (VIKKE 2021.) Hankkeessa erityistä on se, ettei lasten kuuloasteella ole merkitystä.

4.3.8 Viittomakieli äidinkielenä -opetus

Kuurojen lasten opetustilanteen lisäksi tarkastelemme viittomakieli (suomalainen ja suomenruotsalainen) äidinkielenä -opetuksen nykytilannetta, myös codien osalta. Perusopetuslaissa (628/1998) viittomakieli mainitaan seuraavasti:

10 § Opetuskieli

Koulun opetuskieli ja muualla kuin koulussa järjestettävässä opetuksessa käytettävä kieli on joko suomi tai ruotsi. Opetuskielenä voi olla myös saame, romani tai viittomakieli. Lisäksi osa opetuksesta voidaan antaa muulla kuin edellä mainitulla oppilaan omalla kielellä, jos se ei vaaranna oppilaan mahdollisuuksia seurata opetusta. (23.12.1999/1288)

Saamelaisten kotiseutualueella asuvien saamen kieltä osaavien oppilaiden opetus tulee antaa pääosin saamen kielellä. Kuulovammaisille tulee tarvittaessa antaa opetusta myös viittomakielellä.

Jos opetuksen järjestäjä antaa opetusta useammalla kuin yhdellä sellaisella 1 ja 2 momentissa tarkoitetulla opetuskielellä, jolla oppilas pystyy opiskelemaan, oppilaan huoltaja saa valita opetuskielen.

Lisäksi erillisessä opetusryhmässä tai koulussa opetus voidaan antaa pääosin tai kokonaan muulla kuin 1 momentissa mainitulla kielellä.

12 § Äidinkielen opetus

Äidinkielenä opetetaan oppilaan opetuskielen mukaisesti suomen, ruotsin tai saamen kieltä.

Äidinkielenä voidaan huoltajan valinnan mukaan opettaa myös romanikieltä, viittomakieltä tai muuta oppilaan äidinkieltä.

Perusopetuslain lisäksi Opetushallituksen viittomakieliset oppilaat perusopetuksessa -oppaassa on sivuutettu viittomakieli äidinkielenä. Siinä todetaan, että viittomakieltä opiskelevat oppilaat voivat olla kuuroja, huonokuuloisia tai kuulevia. Viittomakielisille kuuleville annetaan opetusta mahdollisuuksien mukaan (OPH 2014, 16). Opetushallitus siis tunnustaa, että kieli ei riipu kuulovammasta ja siten samalla tunnustaa codien oikeudet viittomakieleen. Käytännössä muilla kuin kuulovammaisten erityisluokkia käyvillä on heikot mahdollisuudet saada viittomakieli äidinkielenä -opetusta ja opetuksen tarjoaminen

vaihtelee kunnittain. Tutkimukseen osallistujat kertoivat ongelmista viittomakieli äidinkielenä -opetuksen järjestämisessä tai saamisessa. Tutkimukseen osallistujat kertoivat, että opetuksen saamisessa on tarvittu lääkärinlausuntoa, eli oikeutta viittomakieleen on arvioitu kuulon perusteella:

2000-luvulla opetussuunnitelmassa on viittomakieli äidinkielenä -opetusta, mutta käytännössä se ei toteudu. Kuurojen Liittoon on otettu useasti yhteyttä, että perheet haluavat lapselleen viittomakielen opetusta, mutta lääkärit eivät ole suostuneet kirjoittamaan lausuntoa. Lääkäreillä ja kuntoutusalalla on liikaa valtaa. Viranomaisilla, ministeriöillä ja aluehallintovirastoilla yms. on upea asenne. Viranomaisten kohdalla ongelma ei ole iso, vaan just kuntoutuksessa tehdään päätöksiä. Se on vaikuttanut siihen.

Oppimis- ja ohjauskeskus Valteri on tarjonnut vuodesta 2012 lukien opetusta verkossa ympäri Suomen suomalaisella viittomakielellä Viittomakieli ja kirjallisuus -oppimäärässä, ensin pilottina ja sitten syksystä 2013 alkaen jatkuvana toimintana. Valterin tarjoama opetus on maksullista palvelua kunnalle ja opetus pohjautuu valtakunnalliseen viittomakieli ja kirjallisuus -opetussuunnitelmaan. Tähän vaaditaan siis maksusitoumusta kunnalta, mutta sen saamisesta ei ole takeita. Suomenruotsalaisen viittomakielen etäopetus alkaa syksyllä 2021 ja opetuksen järjestää Pietarsaareissa Ytterse skola, joka kehittää etäopetusta ruotsinkielisillä alueilla asuville lapsille. Rahoitus tähän saadaan opetus- ja kulttuuriministeriöltä Kuurojen Liitolle myöntämän Språkstyrka – revitalisering av finlandsvenskt teckenspråk -projektilta. Rahoitus on tarkoitettu suomenruotsalaisen viittomakielen elvytyksen jatkotyöhön.

Viittomakieli ja kirjallisuus -opetussuunnitelma on tehty vuonna 2014 kaikille vuosiluokille. Tästä huolimatta viittomakieli ja kirjallisuus -opetukseen ei ole saatavilla ainoatakaan paperista tai digitaalista oppikirjaa yhdellekään luokka-asteelle. Viittomakielten lautakunta on laittanut tästä 9.4.2021 opetushallitukseen avoimen kirjeen, jossa lautakunta ilmaisi huolensa viittomakielten opetuksen kokonaistilanteesta: opetussuunnitelman mukaista oppimateriaalia ei ole.

Lasten mahdollisuudella omaksua ja oppia suomalaista tai suomenruotsalaista viittomakieltä on myös suora kytkös näiden kielten säilymiseen elinvoimaisina tulevaisuudessa. Jos viittomakielemme eivät nyt välity lapsille ja nuorille, he eivät aikuisina tule käyttämään niitä lastensa kanssa, kieliyhteisö pienenee, ja kuurojen ja huonokuuloisten lasten on tulevaisuudessa yhä vaikeampi tulla viittomakieliseksi.

Lautakunta moittii, ettei opetushallitus pitänyt huolta siitä, että oppimateriaalitalanteeseen tulisi parannus. Lautakunta muistutti, että Opetushallitus on 2010-luvulla käynnistänyt

kaksi viittomakielen projektia: 1) suomalaisen viittomakielen oppimateriaalin laatiminen ja 2) suomalaisen viittomakielen sisällyttäminen yleisiin kielikokeisiin. Molemmissa projekteissa ja niiden työryhmissä on työskennellyt monta viittomakielen asiantuntijaa useiden vuosien ajan. Projektit ovat kuitenkin ilman selitystä keskeytyneet. Lopuksi lautakunta esitti toimenpiteitä, joissa se penää tietoja suunnitelmista kahden projektin loppuunsaattamisesta sekä selvyyttä ja avoimuutta siihen, keiden vastuulla OPH:ssa tämä on. (Viittomakielten lautakunta 2021.)

Viittomakieli äidinkielenä -opetuksen huono tilanne vaikuttaa myös coda-oppilaisiin. Heistä vain harva saa viittomakielen opetusta peruskoulussa. Viittomakielen oppiminen on jopa nähty negatiivisena asiana:

Viittomakielelle annettiin hävettävän kielen "maine". 2010-luvulla coda lapselle ei myönnetty viittomakielen opetusta äidinkielenä Annettiin tukiopetusta suomen kielessä.

4.3.9 Kuurot opettajat

Kuurojenopetuksen alkuvaiheen aikana kouluissa työskenteli kuuroja opettajia, jotka kuitenkin erotettiin vähitellen oralismiin levitessä Suomeen (ks. Luku 3.1). Sen jälkeen Suomessa ei ollut kuuroja opettajankoulutuksen saaneita opettajia. 1980-luvulla tähän alkoi tulla muutos, ja kuurot pyrkivät opiskelemaan opettajankoulutuslaitoksiin. Ensimmäinen kuuro pyrki opettajankoulutuslaitokseen 1980-luvun puolivälissä. Hän sai muun muassa opetusnäytteestä täydet pisteet, mutta laitos päätti että koulutuspaikkaa ei myönnetä kuurouden perusteella. Mutkien kautta opiskelija sai lopulta paikan erityispedagogiikan laitokselta. Opettajankoulutuslaitokseen hyväksyttiin ensimmäiset kuurot 1980-luvun loppupuolella, mukaan lukien tämä ensimmäinen kuuro hakija. (Tutkimukseen osallistujan tiedonanto.)

Tutkimukseen osallistujat kritisoivat kuurojenopetuksen nykytilannetta etenkin siitä, ettei opetusala ollut yhteisön hallussa oralismiin ajasta alkaen. Kuuroja opettajankoulutuksen saaneita opettajia saatiin Suomeen vasta 1980-luvulla; nämä kaikki kouluttautuivat erityisopettajiksi, koska tämä mahdollisti viran kuulovammaisten kouluista, jotka ovat erityiskouluja. Kuurojenkoulujen status erityiskouluna on ristiriidassa yhteisön kokemusten ja näkemyksen kanssa; yhteisö näkee itsensä pikemmin kielelliskulttuurisena yhteisönä kuin vammaisina, jotka tarvitsevat erityisopetusta. Tutkimukseen osallistujat kokevat erityisopetuksen medikalisoituneena. Monet tutkimukseen osallistujat kertoivat tämän olevan ongelma, joka ei kohdistu vain lapsiin, vaan myös kuuroihin ja viittomakielisiin aikuisiin, jotka kouluttautuvat alalle.

Kuurojen lasten opetus on aina ollut yhteisölle tärkeä asia ja historian saatossa kuurojen opetusta on yritetty kehittää paremmaksi. Kuurojen Liiton ja Kuulovammaisten Lasten Vanhempien Liiton yhteiskampanjan myötä Jyväskylän yliopistoon perustettiin vuonna 1998 viittomakielinen luokanopettajakoulutus, jonne otettiin yhteensä 31 viittomakielistä (viittomakieltä äidinkielenään käyttävää) opiskelijaa vuosina 1998, 2001, 2004 ja 2007. Koulutusohjelman opiskelijat opiskelivat luokanopettajakoulutuksen muun opetuksen lisäksi kieli- ja viestintäopinnoina viittomakielen perusopinnot sekä suomi toisena kielenä perusopinnot. Tämä antoi pätevyyden toimia monikielisenä ja -kulttuurisena opettajana, jolla on vahva tuntemus viittomakielisestä yhteisöstä ja kulttuurista. (Takkinen 2013.) Luokanopettajakoulutuksen taustalla oli kielellis-kulttuurinen näkökulma, joten ohjelmaan ei sisällytetty erityispedagogiikkaa. Osa opiskelijoista valitsi erityispedagogiikan sivuaineeksi, mutta osa ei periaatteellisista syistä. Tämä johti siihen, että monet valmistuneet työllistyivät aikuiskoulutuksiin tai muihin viittomakielen alan opetustöihin (Takkinen 2013), mutta ei kuurojen lasten opettajiksi. Tutkimukseen osallistuja pohtii tätä ongelmaa:

Kyse siitä, että meillä on pätevyys opettaa viittomakieltä äidinkielenä. Luokan-, aineenopettaja- ja asiantuntijakoulutukset ovat olemassa Jyväskylän yliopistossa pätevyyden saamiseksi. Mutta byrokratia tuottaa ongelmia. Viran saamiseksi pitäisi olla erityisopettajan pätevyys. Vain harva viittomakielinen opettaja on saanut erityisopettajan pätevyyden. Opettajia on koulutettu monta vuotta, mutta he eivät pääse opettamaan. Tämä on yksi rakenteellisista ongelmista.

Kuulovammaisten opetus on erityisopetuksen alaa, josta ei voi saada virkaa ilman erityisopettajan pätevyyttä. Tämä on kuurojenopetukseen sisältyvä rakenteellinen ongelma, jonka seurauksena kuurot pätevät opettajat eivät useinkaan ole opettamassa kuulovammaisia lapsia perusopetuksessa. Toinen syy siihen, etteivät kaikki erityispedagogiikan opinnot suorittaneet kuurot luokan- tai aineenopettajakoulutuksen suorittaneet työllisty perusopetukseen on se, että jos opetusryhmässä on viittomakielen ohella puhetta käytävä oppilas, tehtävään valitaan kuuleva opettaja.

4.4 Suomenruotsalaiset viittomakieliset kuurot

Suomenruotsalaiset kuurojen ja viittomakielisen yhteisön jäsenet käyvät lävitse samoja asioita kuin tässä raportissa muissa kohdin on kerrottu, mutta lisäksi erityisesti kielellisten oikeuksien toteutumattomuus ovat vaikuttaneet ryhmän yhteiskunnalliseen asemaan voimakkaasti. Kuuroja suomenruotsalaisen viittomakielen käyttäjiä arvioidaan olevan noin 90, ja suomenruotsalaisen viittomakielen käyttäjien määrä on vähentynyt huomattavasti. Suurin osa suomenruotsalaisen viittomakielen käyttäjistä on varsin iäkkäitä (Valtioneuvoston kanslia 2017; Andersson-Koski 2015). Kelan tilastojen mukaan (2019) tulkkaukspalveluihin oikeutettuja suomenruotsalaista viittomakieltä tai puhuttua ruotsia viittomin tuettuna

käytettäviä oli 116 (Rainò & Vik 2020). Suomenruotsalaisten viittojen radikaalin vähenemisen johdosta Unesco totesi vuonna 2013 suomenruotsalaisen viittomakielen olevan uhanalainen ja arvioi kielen katoavan ilman elvytystoimenpiteitä jopa kymmenessä vuodessa (Oikeusministeriö, 2016).

Suomenruotsalaisella ja suomalaisella viittomakielellä on yhteiset juuret. Molempien kantakieli on Carl Oscar Malmin (ks. luku 3.1.) Ruotsista tuoma viitottu muoto. Malmin perustama kuuromykkäinkoulu Porvoossa oli alun perin kaksikielinen, jossa käytettiin yhteistä viittomakieltä, ja lasten kotona käyttämästä kielestä riippuen joko kirjoitettua ruotsia tai suomea. Kielet alkoivat erkaantua oralismin aikakaudella, kun vuonna 1892 kuuromykkäinkoulut jaettiin kielen perusteella. Oppilaat laitettiin kotona käytettävästä kielestä riippuen joko ruotsinkieliseen kouluun Porvooseen tai Pietarsaaren tai suomenkielisiin kuuromykkäinkouluihin. (ks. Salmi 2008; 2010.) Pietarsaaren koulun suljettua vuonna 1932 Porvoon koulusta tuli ainoa ruotsinkielinen koulu, johon lähetettiin lapsia suomenruotsalaisista perheistä ympäri Suomea. Vuosien saatossa Porvooseen syntyi koulun myötä suomenruotsalaisten kuurojen yhteisö. Kieli kehittyi oppilaiden parissa viittomamuodoksi, joka kutsutaan nykypäivänä suomenruotsalaiseksi viittomakieleksi. Suomenruotsalainen viittomakieli mainittiin ensimmäistä kertaa vuonna 1985 Terhi Rissasen tutkimuksessa (1985), jossa hän kirjoitti suomalaisessa viittomakielessä olevan kaksi murretta: suomalaisen kuurojen käyttämä kielimuoto ja suomenruotsalaisten kuurojen käyttämä kielimuoto. Ennen tätä yhteisössä käytettiin ilmaisua ”Borgåtecken” eli ”Porvoon viittomat”. Suomenruotsalainen viittomakieli miellettiin kauan suomalaisen viittomakielen murteena, mutta 2000-luvun alkupuolen suomenruotsalaisen viittomakielen tutkimus *Se vårt språk!* todisti toisin. Suomenruotsalainen viittomakieli tunnustettiin omaksi viittomakielekseen vuonna 2005 (Savolainen 2011).

Suomenruotsalaisten kuurojen tilanteeseen alettiin kiinnittää huomiota 1900-luvun puolivälissä. Tuolloin todettiin, ettei heillä ole esimerkiksi koulutuksen tai kuntoutuksen suhteen samoja mahdollisuuksia kuin suomalaista viittomakieltä käyttävillä. (Lindberg 2021b.) Porvoon kuurojenkoululla oli tärkeä rooli suomenruotsalaisessa yhteisössä: Kieli kehittyi koulussa, ja koulun yhteydessä kaupunkiin muodostui suomenruotsalaisten kuurojen yhteisö. Koulu joutui sulkemishan alle jo 1970-luvulla, kun suomenruotsinkielisten kuurojen oppilaiden määrä alkoi vähentyä, ja koulu suljettiin lopullisesti vuonna 1993. Sulkemiseen johtivat oppilaiden vähenemisen lisäksi myös vanhempien tyytymättömyys koulun opetuksen tasoon sekä epäsuorasti myös Ruotsiin suuntautunut ruotsinkielisten kuurojen muuttoliike, joka alkoi 1950-luvulla. (Lindberg 2021b.)

Ensin muuttoliikkeen syy oli ruotsinkielisen ammattikoulutuksen puute ja myöhemmin 1980-luvulla Porvoon kuurojenkoulun opetuksen taso, joka sai kovaa kritiikkiä kuurojen lasten vanhemmilta. Porvoon koulun lakkauttaminen siihen liittyneine kiistoineen sekä useiden suomenruotsalaisten muutto Ruotsiin koetaan yhteisöllisinä

kipupisteinä. Yhteisössä on yhä tarve käsitellä koulun lakkauttamista sekä sen seurauksia. (Lindberg 2021b.)

Lindbergin (2021b) mukaan 1980-luvun Porvoon kuurojen kouluun liittyvät ristiriidat saivat aikaan suuren mullistuksen. Tällöin osa perheistä laittoi kuuron lapsensa kuulevien kouluun tulkin kanssa ja moni perheistä muutti Ruotsiin. Tutkimukseen osallistuneet toivat esille muuttamiseen liittyvät ongelmat ja vaikutukset yhteisöön ja suomenruotsalaiseen identiteettiin. Oli esimerkiksi saatettu olettaa, että Ruotsiin muuttaminen oli helppoa yhteisen kielen vuoksi. Kuitenkin suomenruotsalainen viittomakieli eroaa ruotsalaisten käyttämästä viittomakielestä, ja kahdessa eri maassa kasvaneiden kulttuurit eroavat luonnollisesti toisistaan. Tutkimukseen osallistuja kuvasi asiaa seuraavasti: ”Se on ihan sitä, että minut on revitty juuriltani.”

Ruotsissa elää suuri joukko suomenruotsalaisia ja heillä on oma yhdistyksensä: Föreningen Teckenspråkiga Finlandssvenskar. Tutkimukseen osallistujat pohtivat, että moni muuttaneista jäi Ruotsiin, ja monella voi tästä johtuen olla traumoja lapsuudesta, kun asioita ei käsitelty yhteisön sisällä. Tutkimukseen osallistujien mukaan vain murto-osa muuttaneista palasi Suomeen: Jotkut jäivät pysyvästi Suomeen, ja osa vain vähäksi aikaa. He kohtasivat esimerkiksi negatiivisia asenteita suomenkielisessä yhteisössä, ja kokivat ettei heillä ollut enää verkostoja ja ystäviä Suomessa; heitä on pilkattu siitä, etteivät osaa suomea. ”Jos ikäryhmäni olisi Suomessa, meitä olisi ollut vahva porukka. Monella on koulutusta, moni heistä on jopa opettajia, ja he jäivät Ruotsiin. Se on harmi.”

Tässä tutkimuksessa kävi ilmi, että suomenruotsalaisten viittomakielisten kohdalla puhutaan kadonneesta sukupolvesta. Heillä on kokemus, ettei Suomen valtio pitänyt huolta suomenruotsalaisista kuuroista, vaan on antanut yhteisön kuihtua. Tutkimukseen osallistuneet kertoivat muuttamisen olleen sillä tavoin jopa vääjäämätöntä, koska Suomessa ei ollut suomenruotsalaista viittomakieltä tarjoavaa kansa- tai peruskoulua eikä jatko-opintomahdollisuuksia ruotsinkielisille kuuroille. Suomessa ei ollut 1950–1970-luvuilla ruotsinkielistä ammattikoulua kuuroille eikä riittävästi suomenruotsalaisen viittomakielen tulkkeja, joiden avulla he olisivat voineet tehdä jatko-opintoja 1980-luvun Suomessa. Jatko-opintomahdollisuuksia kuulevien parissa heikensivät myös oralistinen opetus ja heikko koulutustaso.

Yhteiskunnallisena ja poliittisena aatteena 1900-luvun alkupuoliskolla voimistunut nationalismi vaikutti myös viittomakieliseen yhteisöön, jolloin ruotsin kieli kirjoitettuna muotona väheni myös viittomakielisessä yhteisössä. Toisaalta viittomakieli on nähty myös yhdistävänä tekijänä, ja kielikiistat tai nationalismi eivät olleet järin suuria viittomakielisessä yhteisössä. (Lindberg 2021a.)

Suomenruotsalaisten viittomakielisten asema osana laajempaa viittomakielistä yhteisöä on yhteydessä myös laajempiin kielellisiin ja kielipoliittisiin kysymyksiin. Kielivalinnoilla ja -painotuksilla on laajalti merkitystä: Ne käytännössä rakentavat osallistumisen ehtoja tai voivat sulkea niitä pois. Esimerkiksi mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa yhteisön ja yhteiskunnan asioihin edellyttää kielellistä pääsyä asianmukaisille areenoille. Tässä tutkimuksessa kävi ilmi, että 1990-luvulta lukien suomenruotsalaisten asemaan on jälleen ryhdytty kiinnittämään aktiivisemmin huomiota, ja esimerkiksi ainakin tärkeimmät dokumentit on käännetty ruotsiksi ja osa myös suomenruotsalaiselle viittomakielelle. Tutkimuksen osallistujien mukaan asioissa on yhä edelleen parantamisen varaa, mutta toisaalta osallistujat käsittivät asioiden kytkeytyvän myös realiteettiin suomenruotsalaisten kuurojen vähäisestä määrästä: Vähyyden vuoksi resurssit eivät riitä, vaikka tilausta olisi.

Suomenruotsalaiset kuurot ovat pieni, mutta monisärmäinen ryhmä, jonka suhde kieleen ja yhteisöön on moninainen. Suomenruotsalaisia kuuroja asuu laajalla alueella, erityisesti kuitenkin rannikkoseuduilla. Ryhmässä voi olla erilaisia identiteettejä, joiden muodostumiseen vaikuttavat esimerkiksi ikä ja asuinpaikka sekä se, mitä koulua käy tai on käynyt. Tässä tutkimuksessa kävi ilmi, että esimerkiksi koulunkäynti Porvoon koulussa katsottiin usein eräänlaiseksi suomenruotsalaisen kuuron identiteetin keskeiseksi ytimeksi ja siten myös ryhmäjäsennyden kannalta merkittäväksi tekijäksi erityisesti eteläsuomalaisessa suomenruotsalaisessa kuurojen ja viittomakielisten yhteisössä.

Tutkimukseen osallistujien mukaan Pohjanmaalla sen sijaan on monikielisempi ilmapiiiri. Siellä kieliä on käytetty tarpeen mukaan tilanteesta riippuen ja kielet ovat eläneet sulassa sovussa. Tämän kokemuksen kertoivat myös suomenruotsalaiset tutkimukseen osallistuneet:

Me sillai käytettiin [alueen nimi] viittomista, joka on sekoitusta suomalaisesta ja suomenruotsalaisesta viittomakielestä. Viittominen tapahtuu automaattisesti, ei siinä ole mitään ihmeellistä.

Olen huolissani. Suomenruotsalaisen viittomakielen kielirekisteri ei ole enää niin rikasta kuin kirjoitettu ruotsi, koska ei ole koulua, kielellisiä virikkeitä ei ole riittävästi. Kieltä on rikastettava.

5 Näkökulmia sisäkorvaistutteen – jatkumo rotuhygienialle ja oralismille vai apuväline?

Aineistostamme tuli esille, että sisäkorvaistute (SI) on nykypäivän yhteisölle ja sidosryhmille vaikea asia. Asiasta ei yleensä haluta keskustella avoimesti. Tässä tutkimuksessa sisäkorvaistutteen omista näkökulmista puhuttiin avoimemmin yksilöhaastattelussa sekä verkkokyselyssä, johon saattoi jättää vastauksensa anonymisti.

Alun perin sisäkorvaistute hoitomuotona kehitettiin kuuroutuneille aikuisille, mutta myöhemmin istutteita alettiin leikata myös lapsille. Ensimmäinen sisäkorvaistuteleikkaus on tehty Suomessa 1985 ja lapselle ensimmäistä kertaa leikattiin sisäkorvaistute Suomessa vuonna 1997 (Nikula 2015, 11–12). 1990-luvun puolivälin jälkeen sisäkorvaistuteleikkausten määrä on noussut tasaisesti. Yli 1 800 suomalaista on saanut istutteen, heistä noin 550 lapsena. (Hiilamo 2021.) Vuonna 2015 Suomessa tutkitusti 90 prosenttia kuuroina syntyneistä vauvoista implantoitiin (Nikula 2015, 7).

Sisäkorvaistuteleikkaukset ovat herättäneet kiivaita keskusteluja 1990-luvulla, myös järjestöissä. Leikkausten turvallisuus, eettiset kysymykset ja kuurojen ihmisarvo olivat keskustelujen ytimessä. Kuurojen Liitto suhtautui leikkauksiin kielteisesti ja suositteli ensimmäisessään virallisessa kannanotossaan (Kuurojen lehti 1–2/1997) leikkausten ikäraajaksi 18 vuotta. Myöhemmin vuonna 2003 liitto pehmensi linjaansa, mutta korosti, että vanhemmille on annettava riittävästi tietoa, millä tavoin istute kykenee tukemaan lapsen kehitystä, ja että leikkaus ei tee lapsista kuulevia, vaan huonokuuloisia. Liitto korosti, että lapsen ensikielen ja sosiaalisten taitojen luonnollinen kehitys tuli turvata. Liitto toi esille, että viittomakielen oli todettu nopeuttavan myös istutteen saaneiden lasten puheen ja puhutun kielen kehitystä sekä sosiaalisten taitojen ja uusien asioiden oppimista. Viittoma- ja puhekieli eivät poissulje toisiaan. (Salmi & Laakso 2005 460–462). Kuulonhuoltoliitto (nyk. Kuuloliitto) ilmoitti liittokokouksen julkilausumassaan suhtautuvan sisäkorvaistuteleikkauksiin myönteisesti (Kuuloviesti 8/1996).

Kuurojen Liiton lisäksi Kuulovammaisten Lasten Vanhempien Liitto ry (KLV) oli kriittinen sisäkorvaistuteleikkauksia kohtaan ja julkilausumassaan (Nappi, 3/1995) liitto suositteli ikäraajaksi 15 vuotta (ks. myös Pohjalainen 2014, 79). Nykynäkökulmasta voidaan pitää yllättävänä sitä, ettei KLV suhtautunut myönteisesti lapsille tehtäviin leikkauksiin. Syinä

tähän on, että KLVL on vuosikymmeniä taistellut viittomakielen vakiintumisen puolesta. KLVL:n piirissä on myös epäluuloa korvalääkäreitä kohtaan ja jäsenet kantavat huolta, ettei tutkimustietoa ole ollut riittävästi. KLVL penäsi arvokeskustelua, jotta leikkauspäätöksiä ei tehtäisi vain lääketieteellisin perustein. Seurauksena implantti-keskustelun kärjistyisestä oli, että joukko implanttilasten vanhempia päätti perustaa oman yhdistyksen, LapCiry:n vuonna 1999. Välit olivat vaikeat vuosikausia, kunnes vuonna 2012 aloitettiin yhteinen Kuuloavain-projekti. (Pohjalainen 2014, 78–81.) Vuosien 1995–1999 aikana näiden kolmen liiton lehdissä käytiin keskusteluja sisäkorvaistutuksesta, eniten kirjoituksia oli KLVL ry:n Nappi-lehdessä (34 kpl), toiseksi Kuurojen Lehdessä (12 kpl) ja vähiten Kuuloliiton Kuuloviestissä (8 kpl) (Lemmettyinen 2015, 31–32).

Sisäkorvaistutteen tulenarkuudesta kertovat lukuisat mielipidekirjoitukset lehdissä, keskustelut Karoliina Nikulan väitöskirjatutkimuksesta: Lapsen hyvää edistämässä: Syntymäkuurojen lasten sisäkorvaistutehoitokäytännön sosiaalieetistä tarkastelua (2015) sekä Elli-Alina Hiilamon artikkeli Helsingin sanomissa: ”Kuuleva kuuro”. Artikkelin jälkeen muun muassa Kuurojen Liiton toiminnanjohtaja Markku Jokinen (28.4.2021) ja LapCiry:n toiminnanjohtaja Janet Grundström (9.5.2021) ovat kirjoittaneet vastineensa Helsingin sanomien mielipidekirjoituspalstalle. Sen jälkeen Kuurojen lehdessä (2/2021, 6–8) oli juttu ”Solidaarisuuden aika on nyt”, jossa haastateltavina olivat toiminnanjohtaja Markku Jokinen ja aikuisiksi kasvanut SI-sukupolven edustaja, Maija Lindström.

Pinnalla on tahtoa dialogiin, mutta kuten myös aineistomme osoittaa, aihe on monimutkainen. Edellisissä luvuissa käsiteltyjen asioiden, avioliittolaki, sterilisaatio, korvaleikkaukset ja kuulon kuntoutusjaksot, lisäksi viittomakielioikeuksien puolesta on taisteltu vuosikymmeniä. Kuurojen oikeuksien parantamisessa viittomakielen tunnustaminen on ollut avainasemassa sekä kansainvälisesti että myös Suomessa. Kuurojen ihmisoikeuksien toteutuminen pohjautuu vahvasti viittomakielen eli oman äidinkielen vapaaseen käyttöön. Sisäkorvaistutukseen liittyvässä kuulon kuntoutuksessa ei koeta kuuroutta positii-visena tai edes neutraalina piirteenä, vaan korjaamista ja kuntoutusta vaativana vikana, johon viittomakieli ei pääsääntöisesti kuulu (mm. Nikula 2015).

alkoi CI [cochlear implant, eli suomeksi sisäkorvaistute] -leikkaukset. Silloin alkoi sillai neo-oralismi, tavallaan paluu vanhaan aikaan. Vau sisäkorvaleikkaukset! Silloin alkoi lääkäreiden valta, Satakieliohjelman kautta. (...) CI-leikkauskset määrä kasvoi ja kuurot alkoivat ”elää yksin” ympäri Suomea.

Tilanteen vaikeus ja monimutkaisuus tulee esiin esimerkiksi siinä, että aineistosta näkyy vastakkaisia näkemyksiä, ketkä ovat väärintekijöitä.

Musta tuntuu, että mikä on varmaan väärin. Niin jossain kohtaan se kohtelu, mitä he [kuulevat vanhemmat] ovat saaneet kuuroilta, eli se että on syytetty

kuurojen kulttuurin tappamisesta tai että he väheksyivät jollain tapaa kuuroja, kun he ottavat sisäkorvaistutteen, kun siitä ei ole kyse. Ehkä sitä halveksuntaa on tullut enemmän juuri sieltä kuurojen yhteisöstä. Ei niinkään kuulevien puolelta.

Kun ymmärtää historiaa ja nykypäivän tilannetta, ymmärtää, että sisäkorvaistuteasia on erittäin monimutkainen, ja että aineistoistamme tulee esille erilaisia näkökulmia, sovittelevia ja vastakkaisia mielipiteitä.

5.1 Yhteisön jäsenten ja sidosryhmien suhtautuminen sisäkorvaistutteeeseen

Tutkimukseen osallistuneet yhteisön jäsenet ja sidosryhmien väet kuvailevat suhtautumistaan sisäkorvaistutteeisiin varovaisesti, ja mainitsevat, että se on väistämätön. Viittomakielisen yhteisön jäsenet suhtautuvat siihen pääosin varauksellisemmin; joillakin yhteisön jäsenillä on aikuisena hankittu sisäkorvaistute ja on myös kuurojen vanhempien lapsia, joille on leikattu sisäkorvaistute.

Sisäkorvaistuteleikkaukset ovat aika hankala moraalinen kysymys, sillä se loukkaa lapsen koskemattomuutta mutta vanhemmilla on toisaalta omasta mielestään hyvät ajatukset taustalla. Tiedon puutteen vuoksi tosin, sillä harvalla kuulevilla vanhemmilla on entuudestaan kokemusta ja tietoutta siitä, että kuurot pystyvät elämään itsenäisesti ja hyvää elämää.

Perinteinen ajatus vammaisuuden ymmärtämisestä lääketieteellisesti määriteltävinä yksilön diagnooseina ja yksilön henkilökohtaisena tragediana ovat perusta kuurouteen kohdistuvalle yhteiskunnalliselle asenneongelmalle (Oliver 1990; 1996; Barnes 1991). Jos kuurous ymmärretään kokonaisvaltaisena yksilöä määrittelevänä vammana, se on stigmatisoiva. Vammaisliikkeessä ja vammaistutkimuksessa paradigman muutos vammaisuuden ymmärtämiseen sosiaalisen mallin mukaisesti kollektiivisena yhteiskunnassa muodostuvana kokemuksena tapahtui 1970–1990-luvuilla. Tästä huolimatta perinteinen ableistinen ajatus vammasta yksilössä ei väisty helposti. Yhäkin vammaisuus saatetaan ymmärtää normaaliuden vastakohtaksi, eikä yhteiskunnan vammauttavia tekijöitä nähdä yhtä merkittävinä kuin kehollisia tekijöitä (Oliver 1990; 1996; Barnes 1991). Kuurot identifioivatkin itseään Suomessa yleensä kieli- ja kulttuurivähemmistöksi, eivätkä aistivammaisiksi henkilöiksi, koska vammaisuuteen liittyy perinteisesti ajatus vaillinnaisuudesta (Harjula 1996).

Lääketieteellistä tulkintatapaa haastava argumentti käsittelee kuuroutta yhtenä ominaisuutena, jota ei tarvitse korjata. Tällöin myöskään sisäkorvaistutetta ei nähdä tarpeellisena. Tutkimukseen osallistujat toivat esille, että nyky-yhteiskunta ei anna kuurojen olla kuuroja:

Emme saa olla kuuroja vapaasti. Miksi yritämme aina sinnitellä. Yritän koko ajan todistaa, että minä kyllä pystyn. Yhteisössämme koemme, ettei mikään riitä.

Viittomakieltä ei pidetä yhtä arvossa kuin puhuttua kieltä, ja sitä ei nähdä omana kielenään vaan lähinnä jonkinlaisena apukielenä, joka johtaa siihen, ettei viittomakieltä käytettäviä myöskään kunnioiteta tai nähdä samalla tavalla kuin kuulevaa ja puhuttua kieltä käyttävää.

Seuraavia sitaatteja voidaan pitää edellisten vastakohtana:

Kuurojen kannattaisi kehittää omaa kuulemistaan ja puhetaitoaan nykyaikaisen kuulonapuvälineiden avulla, Sisäkorvaistute pelastaa suurimman osan nykykuuroista. 95 % kuuroista lapsista syntyy normaalikuuloisiin perheisiin, joten heidän tulee kehittää puhetaitoaan, eikä viittomakieltä siinä tarvita! Viittomakielisten tulee hyväksyä se, etteivät kaikki kuurona syntyneet halua jäädä viittomakielestä riippuvaisiksi, vaan haluavat elää osana puhuvien yhteisöä.

Mielestäni implanttileikkaus ei millään tavalla ole kunnianloukkaus! Päinvastoin, olen todella ylpeä, että olen saanut implantit pienenä lapsena ja kuulen nyt niin hyvin!

Sisäkorvaistutukseen liittyvä kuurouden ja kielen ohella myös keskustelu identiteetistä. Tutkimukset (mm. Koivisto & Katsui 2021; Laakso & Salmi 2005; Rainò 2004) ovat osoittaneet, että yhteisöllisyys on ollut viittomakieliselle yhteisölle tärkeä. Tutkimukseen osallistujat ovat tuoneet esille huolensa, jos joku kuuro on jäänyt yhteisön ulkopuolelle, yksinäisyyteen. Tätä sivutaan myös sisäkorvaistutukseen liittyvissä keskusteluissa. Yksi ikäänäntynyt tutkimukseen osallistuja kertoi huolensa:

Silloin meillä oli "pi" (=oikeita) kuurojenkouluja, ja oli paljon oppilaita. Nykyään on implantoidut ja koulujen nimet muuttui valtion erityiskouluiksi (...) tämä on huono asia. "Pi" kuurojen koulut ovat paljon parempia, että saadaan kohtalotovereita samaan paikkaan. Nyt on implantoidut ja oppilaat ovat yksin kouluisaan, hajallaan, sitten nämä implantoidut ovat yksinäisiä kotona, tylsää. Tällaista on nykyaikana.

Muutamit tutkimukseen osallistuneet perustelivat sisäkorvaistutteen hyötyjä sillä, että se antaa kuurona syntyneelle lapselle vastaavat tai yhdenvertaiset mahdollisuudet kuin

kuulevalla valtaväestöllä. Näin sisäkorvaistutteella on pyritty poistamaan yhteiskunnasta katsoen haitallinen toimintarajoite, kuurous, ja tekemään hänestä tavallinen yhteiskunnan jäsen ilman kuulemattomuuden rajoitetta. Näiden perusteiden taustalla on ajattelutapa, jossa yhteiskunta on hyväksytty kuulevien yhteiskuntana ja kuurous poikkeamana kuulemisesta on haluttu poistaa. Kuulovamman nähdään estävän tavallinen osallisuus yhteiskuntaan ja ajatellaan, että viittomakieltä käyttävänä kuurona ei pysty toteuttamaan unelmiaan ja tekemään niitä asioita, joita itse haluaa. Samalla kuurous on asetettu poikkeamaksi normaaliudesta ja kuuleminen määritelty normaaliksi. Tällöin taustalla on lääketieteellinen ja yksilölliseen tragediaan perustuva ajatus kuuroudesta yksilön vammana (Oliver 1990; 1996; Barnes 1991), eikä kuuroutta tällöin ymmärretä sosiokulttuurisesta tai vähemmistöryhmien näkökulmasta (Cherney 1999; Crouch 1997; Reagan 1995).

Miksi sitten kuurona syntyneitä lapsia, joilla on mahdollisuus saada kuulo takaisin, niin miksi heitä estettäisiin se saamasta?

Tanskassa ja Norjassa monet kuurot ottavat sisäkorvaistutteen aikuisiällä, kun taas Suomessa aikuiset sisäkorvaistutteleikkauksen haluavat ovat pääasiassa kuurosokeita tai huonokuuloisia henkilöitä. Skandinaviassa on myös erilaisia ajattelutapoja viittomakielestä kielivähemmistönä ja sen myötä myös erilaisia painotuksia, kuinka kussakin maassa kuurojen koulutus on järjestetty (Dammeyer & Ohna 2021). Sisäkorvaistute on lääketieteen ja joidenkin istutetta kannattavien henkilöiden näkökulmasta näyttäytynyt mahdollisuutena parempaan elämään. Argumenttina on tuotu esille, että nyky-yhteiskunnassa puhuttu kieli on valtakieli, jolla on sen takia helpompi edetä elämässä. Kun kuulevia perheitä tuetaan viittomakieleen pariin huonosti, puhekielisyyden valitseminen on nähty usein helpompana ratkaisuna. Siitä on myös tullut suuren enemmistön ratkaisu.

Useat tutkimukseen osallistuneet toivat esiin, että viittomakieli ja vertaistuki kuuluu myös implantoituille lapsille. Tutkimukseen osallistuneet henkilöt, joista osa itsekin käytti sisäkorvaimplanttia, kertoivat viittomakielen olevan tärkeä taito myös heille. Tutkimukseen osallistuneiden mukaan olisi tärkeää, että lapsilla olisi mahdollisuus molempiin, sekä viittottuun että puhuttuun kieleen. Huolena kerrottiin se, että viittomakielen taidon puute jättää kieliyhteisön ulkopuolelle.

Implanttiin liittyen tähän syrjinnän näkökulmasta, viittomakielentaito voi olla hyvä implantoitullakin, mutta jos ei saa viittomakielentaitoa koulun kautta, kun on implantoituna, niin mitä sitten, jos implantti ei toimikaan. Ilman viittomakieltä implantoitu jää ilman viittomakielistä yhteisöä.

Tutkimukseen osallistuneet sisäkorvaistutekäyttäjät kertoivat myös myönteisistä kokemuksistaan. Ennen leikkausta puhetta ja kuuloa käyttäneet aikuiset kokivat elämänlaatussa kohentuneen sisäkorvaistuteleikkauksen myötä kuulon parannuttua tai ainakin

osittain palauduttua. Sisäkorvaistutteen koettiin vahvistaneen esimerkiksi työssä pysymistä ja osallisuutta työelämään sekä kommunikointia ei-viittovien kuulevien kanssa. Eriksen tuli esiin, että kuurosokeiden ja myös viittomakielisten henkilöiden turvallisuudentunne on parantunut sisäkorvaistutteen myötä.

Aineistostamme löytyi niukasti lapsuusikäisenä sisäkorvaistutteen saaneiden kokemuksia ja näkemyksiä, joten yleiskäsitystä heidän kokemuksistaan ei tämän vuoksi oikein voi laatia. Kuitenkin julkisuudessa eräs sisäkorvaistutteen 1990-luvulla saanut henkilö on kertonut avoimesti vaikeudestaan kuulla sisäkorvaistutteen avulla, ja näin toi esiin sisäkorvaistutteen liittyviä vaiettuja aiheita, kuten sisäkorvaistutteen epäsovivuuden kaikille ja sisäkorvaistutteen mahdollistaman kuulon vaihtelut yksilöittäin. Kipeimpänä aiheena Helsingin Sanomien jutussa nostettiin esiin eheän identiteetin luomisen haasteet kuurouden, viittomakielisen ja kuulevien maailman välillä. (Hiilamo 2021.) Myös tutkimusaineiston mukaan sisäkorvaistute ei olekaan pelkästään helppo ratkaisu lapselle itselleen. Usein sisäkorvaistutetta käyttävä lapsi on ainoa omalla luokallaan ja koko koulussa. Kuurona syntynyt sisäkorvaistutteen käyttäjä voikin murrosiässä kohdata ongelmia muodostaessaan omaa identiteettiään.

identiteettikriisi voi olla joskus yläasteella aika vaikeakin, kun on kaksi kieltä. Se aiheuttaa masennusta ja ahdistusta, jos ei saa sitä selvitettyä silloin murrosikäisenä. Voi alkaa alamäki. Kun on implantoitu, niin sulautuu kuulevien maailmaan, sitten on se huonokuuloisten maailma ja sitten täysin kuurojen maailma. Siinä välillä seilaaminen voi olla vaikeaa.

Sisäkorvaistutteen lääketieteellinen tulkintamalli viittaa vammaisuuden ymmärtämiseen lähtökohdiltaan yksilön ei-toivottuna ominaisuutena, jolloin vammaisuus nähdään yhä perinteisesti yksilöllisenä tragediana. Tällöin sisäkorvaistute ratkaisee, ainakin osittain, erillaisuuden kokemuksen ja siitä mahdollisesti seuraavan syrjäytymisen. Sisäkorvaistute ei kuitenkaan vähennä rotuhygieniaan perustuvia ajattelutapoja tai yhteiskunnan vammauttavia tekijöitä. (Kermit 2009; Oliver 1990; 1996; Barnes 1991.)

Tutkimukseen osallistuneet, etenkin yhteisön jäsenet, ovat tuoneet usein esille sen huolen, että leikkausten myötä kuuroja lapsia ohjataan harvemmin yhteisön pariin ja siten yhteisön jäsenten määrä mahdollisesti tulee vähentymään radikaalisti tulevina vuosikymmeninä. Toisaalta tutkimukseen osallistujat kertovat, että yhteisöön ja muun muassa yhdistysten toimintaan on alkanut tulla sisäkorvaistutetta käyttäviä nuoria. Sillä voi olla positiivinen muutos suomenruotsalaiselle yhteisölle. Haastattelija keskusteli suomenruotsalaisen tutkimukseen osallistuneen kanssa suomenruotsalaisten tilanteesta:

T: Mitä luulet, säilyykö suomenruotsalainen viittomakieli tulevaisuudessa?

O: Nykyään on tullut uusia nuoria, sisäkorvaistutenuoria, jotka ovat oppineet viittomaan ja siten ovat alkaneet osallistua yhdistyksen toimintaan. Mukavaa porukkaa, heitä on tullut kai noin 15:lla. Hyvä juttu.

(T= tutkija, O= tutkimukseen osallistuja)

5.2 Vallankäyttö kuulon kuntoutuksessa – viittomakieltä ei tunnusteta

Osa tutkimukseen osallistuneista kertoi sisäkorvaistutteen lääkäreiden vallan välineenä tai vahvasti ohjattuna tai pakotettuna valintana, johon ohjattiin myös kuurot viittomakieliset vanhemmat kuuron lapsen syntyessä. Heillä oli kokemus, että sisäkorvaistutteen myötä 1990-luvun puolivälin jälkeen alkoi paluu vanhaan oralistiseen ajattelutapaan. Muutama tutkimukseen osallistunut käytti sisäkorvaistutteen ajasta käsitettä neo-oralismi kuvaamaan puhutun kielen valtaa ja kuurouden kieltämistä nykyajassa.

Vanhemmat kertoivat, että todettuaan kuulovammani kuulokeskus on suosittelut implantin leikkaamista minulle. Vanhemmat eivät suostuneet, sillä ovat itse viittomakielisiä kuulovammaisia. Lääkäri tokaisi, että lapsesi tulevaisuus on pilalla. Hienoa syyllistämistä. Tapahtui 1990-luvulla.

Jotkut tutkimukseen osallistuneet henkilöt näkivät ruumiillisen koskemattomuuden ja yksilön oman mahdollisuuden osallistua itseään koskevan päätöksentekoon kielellisissä valinnoissa sisäkorvaistuteleikkaukseen liittyen myös ihmisoikeuskysymyksenä.

Minulle leikattiin sisäkorvaistute [1990-luvulla]. Kuuloni ei ole kuitenkaan tarpeeksi hyvä pärjätäkseni työelämässä pelkällä istutteellani. Mietin usein sitä eettistä ristiriitaa, kun sisäkorvaistutteen on asennettava lapselle mahdollisimman aikaisin jotta istutteesta saisi mahdollisimman paljon hyötyä, mutta se toisaalta loukkaa lapsen koskemattomuutta. Hyvin kaksipiippuinen aihe.

Tutkimukseen osallistuneet pohtivat, kehittyykö sisäkorvaistutteen saaneelle tasavertaista kieliympäristöä, kun sisäkorvaistute ei kuitenkaan anna luonnollista kuuloa. Usein sisäkorvaistutteen avulla yksilö voi kuunnella yhtä keskustelijaa kerrallaan, ja usein äänien päällekkäisydessä on vaikeampi erottaa ääniä toisistaan. Muutaman tutkimukseen osallistuneen mukaan sisäkorvaistuteleikkaus on moraalinen valinta, jossa kuuron vauvan vanhemmat joutuvat tekemään ison päätöksen oman lapsen kielellisestä ympäristöstä. Tällöin eettinen

kysymys lapsen itsensä mahdollisuudesta osallistua omasta kieliympäristöstä päättämiseen tulee esiin. Sisäkorvaistutetta moraalisenä valintana ja valintaan liittyviä laajempia eettisiä аспектеjä nostaa esiin myös tutkija Patrik Kermit (2009, 137). Vanhempien päätöksen tukena ei yleensä ole tasapuolista tietoa sekä sisäkorvaistutteen kanssa elämisestä että kuurona viittomakielisenä elämisestä.

näen jotenkin ihmisoikeudellisena kysymyksenä sen, ihmisellä pitäisi olla oikeus hyvään tasavertaiseen kieliympäristöön (...) kaikki mahdolliset keinot, että on kieli ja kokee tasavertaisuutta pitäisi rakentua ja viittomakieliset yhteisöt ovat olleet hirveen vahvoja vertaistuellisia yhteisöjä. (...) En ole koskaan ollut yksipuolisen lääketieteellisen tekniikan kannalla, vaan ihminen tarvitsee sen oman elämänsä tosiaan ja se tarvitsee sen historiansa sukuhistorian, se tarvitsee sen yhteisen kielen. Se ei riitä, että tehdään vain mekaanisia asioita.

Kuurouden käsittäminen ongelmana ei rajoitu vain lääketieteeseen, vaan on läsnä yhteiskunnallisessa ajattelutavassa ja siinä, kuinka valtaväestö ymmärtää kuurouden tai vamman. Tutkimukseen osallistujat kuvasivat tämän ongelman tulevan esiin esimerkiksi ”piilorakenteellisena ohjauksena”, kun myös kuurojen vanhempien kuuroa vauvaa ohjataan voimakkaasti implantointiin. Toinen tutkimuksen osallistujien kertoma esimerkki piilorakenteellisesta ohjauksesta on se, että Kelan hoitotukipäätökset saattavat alentua, kun vanhemmat eivät alistu yhteiskunnan sanomattomaan sääntöön lasten implantoinnista. Tällöin katsotaan, että viittomakieli on perheen yhteinen kieli, ja hoitotuen määrää saataan laskea sen perusteella.

Tutkimusaineisto toi esiin, että kuulon kuntoutustahoja eli kuulokeskusten toimintaa on pidetty monin paikoin epäeettisinä.

Tämä on hurjan laaja asia ja tähän liittyy myös kuulovammaisten lasten asema. Se, miten vanhemmat saavat tietoja, suurin osa vanhemmista on kuulevia ja kuuron lapsen syntyessä ja tieto tulee lääkäriltä ja lääketieteestä. Yleinen asenne on se, että kuuro lapsi on ongelma. Siitä seuraa mm. ongelmia varhaislapsuuden aikana, kiintymyksessä, varhaisvuorovaikutuksessa. Näistä asioista seuraa post-traumaattisia kokemuksia, jotka puhkeavat aikuisuusiällä.

Kun perheeseen syntyy kuuro lapsi, tiedon tarjoaminen pitää olla monipuolista, kaikki saisivat samoja tietoja. Perheille annettu tieto pohjautuu vahvasti lääketieteelliseen, puheterapiaa, sisäkorvaistutetta. Mutta ei kerrota viittomakielestä ja vertaistuesta, siitä että voi kommunikoida muilla tavalla kuin puheella. Kaikkien pitäisi saada heti tavata VK [viittomakielisiä] aikuisia ja keskustella aidosti tutustua erilaisiin mahdollisuuksiin. Norjassa on tällainen ensitietosysteemi, siinä viittomakielisen kulttuurin edustaja tapaa vanhempia, vanhemmat saavat tietoja.

Tutkimukseen osallistajat kertoivat paitsi painostuksesta sisäkorvaistutteen ottamiseen, niin myös sen, että viittomakielestä ei kerrota tai sitä on jopa suorastaan kielletty käyttämästä sisäkorvaistutteen saaneen kuuron lapsen kanssa, vaikka tälle ei ole tieteellistä perustetta. Jotkut tutkimukseen osallistajat katsovat, että tässä tilanteessa lääketieteen edustajat ovat puuttuneet kieliasioihin, kielenkehityksen osa-alueeseen, mikä on täysin lääketieteen ja heidän ammattitaitonsa ulkopuolella. Tutkimukseen osallistajat kertovat kokevansa, että lääketieteellä on liian suuri vaikutusvalta.

Tämä lääketieteellinen vaikutusvalta, valta-asema on edelleen iso ja jos verataan lääketiedettä ja kielitiedettä. Se miten lääkäri voi määrätä tai päättää, mikä on ihmisen kieli. Ääriesimerkinä, kun lapsi saa sisäkorvaistutteen, silloin kielletään viittomakieli.

Tutkimukseen osallistuneet kuuron lapsen vanhemmat kertoivat omakohtaisia kokemuksiin, miten kuulon kuntoutuksen aikana heille on tarjottu ulkopuolista tietoa puhutun kielen relevanttiudesta suhteessa kaksikielisyyteen, jossa viittomakieli olisi läsnä. Eräs tutkimukseen osallistuja pahoittelee tilannetta ja toteaa, että valitettavan moni perhe on joutunut kärsimään tästä, kun ei ole ollut kontaktia viittomakieliseen yhteisöön. Toinen tutkimukseen osallistuja kertoi, että kuulokeskus on koko hänen lapsuusiän ja aikuisenakin pyrkinyt kontrolloimaan kielivalintoja:

Kuulokeskuksessa kiellettiin minua käyttämästä suomalaista viittomakieltä, eikä vanhempiani kannustettu sen käyttöön. Myös kuulokeskus yritti vaikuttaa minun yksityiselämäni ja koulutusvalintoihini siten, ettei viittomakieli olisi ollut niissä mukana.

Tutkimusaineistosta tuli esiin, kuinka vaikeassa tilanteessa tuoreet vanhemmat ovat kuuron lapsen syntyessä tehdessään päätöstä oman lapsensa parhaaksi. Jotta perheet voivat aidosti tehdä parhaita mahdollisia ratkaisuja lapsensa eduksi, on yhteiskuntatasolla keskustelun tarvetta kuurojen ja viittomakielisen yhteisön totuus- ja sovintoprosessissa. Myös tutkimusaineistossa tuli esiin, kuinka kuuron vauvan synnyttyä kuuroutta ensin ajatellaan helposti kokonaisvaltaisena vauvan vamma, joka tulisi korjata. Kuitenkin YK:n vammaisten oikeuksien sopimuksen (SopS 27/2016) lähtökohta on, että kuuron henkilön vammaisuuden luovat yhteiskunnan epäasialliset ja syrjivät asenteet sekä asianmukaisten toimintamahdollisuuksien, kuten koulutuksen ja tulkkauspalvelujen puuttuminen. Vammaisuus on yhdenvertaisten mahdollisuuksien puuttumista, ei lääketieteellisesti määriteltävä diagnoosi tai kokonaisvaltainen ihmisen ominaisuus. (SopS 27/2016) Sisäkorvaistute näyttäytyy enemmistölle vanhemmista ainoana mahdollisuutena, kun yhteiskunnassa kuurous ymmärretään korjattavaksi rajoitteeksi. Siksi totuus- ja sovintoprosessissa valtion vastuu on tärkeä, jotta kuurouden ja viittomakielen poistaminen lääketieteellisin keinoin ei vaan saa erilaisia muotoja eri aikakausina. Kuurojen ja viittomakielisten totuus- ja

sovintoprosessissa keskeistä on yhteiskunnan suhde kuurouteen ja kuulovammaan sekä edelleen viittomakieleen ja kielellisiin oikeuksiin. Perustuslaissa (731/1999), yhdenvertaisuuslaissa (1325/2014) ja viittomakielilaissa (359/2015) turvataan oikeus viittomakieleen. Tämä oikeus on myös kuuroina syntyneillä pienillä vauvoilla ja heidän perheillään.

6 Yhteiskunnan rakenteelliset vääryydet

Tutkimuksen osallistujat toivat esille heikotasoisen kouluopetuksen ja opettajien heikon viittomakielen taidon johtaneen siihen, ettei moni kuuroista ole oppinut tarpeeksi hyvin kirjoittamaan ja lukemaan. Se johtaa huonompiin jatko-opintomahdollisuuksiin, etenkin korkeimmilla koulutusasteilla, ja siten heikompaan työllistymiseen. Tämän lisäksi kuurot ja viittomakielinen yhteisö on kohdannut suoraa ja epäsuoraa syrjintää myös nykypäivän työelämässä. Tässä luvussa tarkastellaan kielellisten oikeuksien ja tulkkauspalvelun kehittymistä lähihistoriasta 2020-luvulle, kuurojen ja työmarkkinoille hakeutumista ja työelämää sekä yhteiskunnassamme olevaa rakenteellista syrjintää, joka tulee ilmi asenteissa, hallinnossa ja ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa.

Suomen perustuslain (731/1999) toisen luvun 6 pykälä käsittelee yhdenvertaisuutta. Laissa todetaan, että ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Kuurojen ja viittomakielisten tilannetta tämä perustuslain pykälä koskee sekä kielen että vammaisuuden näkökulmasta. Kuuro henkilö edustaa näin kahta vähemmistöryhmää, joiden yhdenvertainen osallistuminen yhteiskuntaan ja sen eri toimintoihin on heidän perusoikeutensa.

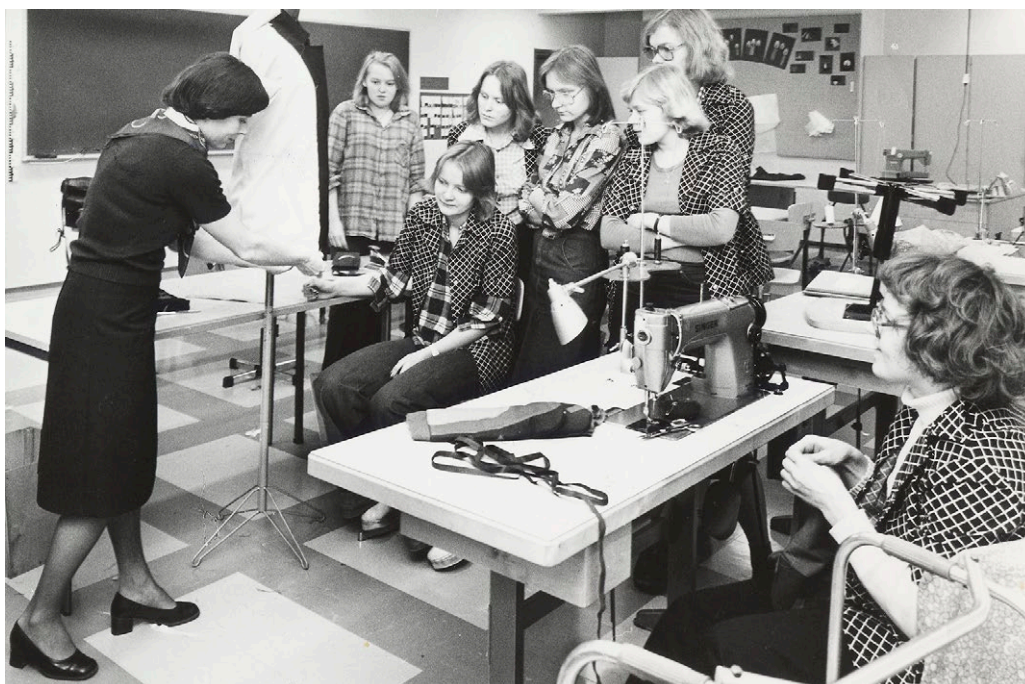
6.1 Kuurojen koulutus ja työllisyys

1900-luvun alussa kuuroille ei ollut tarjolla jatkokoulutusta, mutta moni sijoittui työelämään. Moni kuuro työskenteli ammattitaitoa vaativissa tehtävissä, kuten puuseppinä muurarina, ompelijana ja tehdastyöläisenä. Kuurojen jatko-opiskelu on ollut Kuurojen Liiton ja yhteisön keskusteluaiheena yhteisön synnystä alkaen, ja asiasta keskusteltiin vuosikautia, niin kuurojen yleisissä kokouksissa ja Kuuromykkäin Lehdessä kuin myös kuulevien kuurojenopettajien keskuudessa. Kuurojenopettajat näkivät, ettei jatko-opiskelusta ole hyötyä kuuroille, koska kuurot eivät pääsisi virkoihin. Vain harva kuuro pääsi yleisiin oppilaitoksiin. Kuuroille oli 1900-luvun alkupuolella perustettu ammattioppilaitoksia, kuten tytöille tarkoitettu Nikkarilan talouskoulu (1905), kuurojen kirjapaino Surdus (1929) ja Turun ammatikoulu (1948). Suomenruotsinkielisille kuuroille ei juurikaan ollut ammattiopetusta tarjolla, ja moni lähti Ruotsiin kuurojen ammattikouluihin. (Salmi & Laakso 2005, 226–246.)

Kuva 6. Oskar Wetzellin perustama kirjansitomo 1920-luvulla. Se tarjosi myös kuuroille ammattiopetusta. (Kuvan lähde: Työväenmuseo Werstas / Kuurojen museo.)

Kuva 7. Vaatetustekniikan linja Turun kuulovammaisten koulussa (Kuvan lähde: Työväenmuseo Werstas / Kuurojen museo.)

Kuurojen Liiton teettämä selvitys Tutkimus työikäisten kuurojen asemasta suomalaisessa yhteiskunnassa (Jalonen & Pohjonen 1975) valmistui vuonna 1975. Siinä tarkasteltiin muun muassa kuurojen työhön sijoittumista koulun päätyttyä, ammattivalmennusta ja ammattijakautumaa. Selvityksen mukaan 38,1 prosenttia kuuroista ei suorittanut lainkaan ammattikoulutusta. Tutkimukseen osallistujat, jotka eivät käyneet ammattikoulua, kertoivat syyksi, ettei koulutus kiinnostanut, ja että he olivat päässeet töihin heti kansankoulun jälkeen. Tutkimukseen osallistunut kertoi työpolustaan:

O: Palasin (koulun jälkeen) kotiin. [Paikkakunnan nimi] ei oteta kuuroja töihin kirjapainoihin, vain sekatöihin, mistä en pidä. Halusin opiskella optikoksi. Tutustuin [kaupungin nimi] Kuurojen Yhdistykseen ja keskustelin kuurojen diakonissan kanssa. Hän soitteli ja kertoi sitten, että kirjapainossa olis vapaa työpaikka. Harkitsin ja päätin ottaa paikan vastaan, vaikken osannut käyttää laitteita. En ollut tyytyväinen palkkaan

T: Miksi palkka oli pieni?

O: Firmalla oli sopimus kaupungin kanssa, siksi palkka oli pieni. Kuuleva työtoveri sanoi, et kannattaa hakea muualta. Olin siellä firmassa kuusi vuotta ja sit työtoveri kertoi yhtenä päivänä, selkeällä huuliolla, että valtion painossa on vapaa paikka ja kehotti hakemaan paikkaa. "Menkää!", hän patisti, joten hain paikkaa.

T: Koetko, että ennen kuurojen oli helppoa päästä töihin?

O: Joo, nykyään on vaikeaa. En koskaan ollu työttömänä.

(Tutkija kysyy kuulevien työnantajien asennetta)

O: Se riippuu ihmisistä, osa ihmisistä on hyviä ja osa ei. Kun jätin sen ensimmäisen työpaikan, pomo siihen, et kuuron on vaikea työllistyä ja mä vastasin, et kadulla kerjäämisellä tienaa paremmin kuin tässä työpaikassa.

(O= tutkimukseen osallistuja, T= tutkija)

Tutkimuksen osallistuja kertoi diakonissan auttaneen työpaikan löytämisessä. Saman asia tuli esille myös muiden tutkimukseen osallistujien kertomanan. Myös perheenjäsenten kerrottiin auttaneen työpaikan saamisessa. Selvityksen mukaan työpaikan etsinnässä omaiset auttoivat lähes puolta työtä etsineistä kuuroista tai viittomakielisistä henkilöistä (Jalonen & Pohjonen 1975, 29). Saman selvityksen mukaan jatkuvasti työttömiksi on ilmoittautunut 18,3 % kuuroista, mikä on selvästi suurempi kuin kuulevien määrä (2,3 %),

ja samaa on tullut esille aineistoistamme. Tulkkauspalvelun puuttumisen sekä oralistisen opetuksen ja syrjinnän vuoksi kuurot hakeutuvat pääosin käsityöammatteihin, vaikka olisi ollut halua oppia jotain muuta.

Pyrin kansakoulun jälkeen oppikouluun. Opettajat eivät olisi halunneet minua sinne, koska eivät arvioineet selviävänsä. Kuitenkin he lopulta päättivät päästää minut pääsykokeisiin, sillä ehkä karsiutuisin niissä. Taisin päästä sisään toiseksi parhailla pääsykoepisteillä.

Olin taitava peruslaskutoimituksissa ja halusin opiskella koneinsinööriksi. Psykologikin suositteli alaa ja hain innokkaana opiskelupaikkaa, mutta en saanut hakea kuurouteni vuoksi. Olin tästä pettynyt. Koulun päätyttyä muutin Ruotsiin ja menin [nimi]-ammattikouluun. Olin jopa luullut, että Ruotsissa saisin helpommin ammatin, mutta sainkin pettyä. Sielläkin oli sama juttu, eli kuuroilta ala oli kielletty.

Selvityksen mukaan ainoastaan 28 prosenttia kuuroista ilmoitti itse valinneensa ammatinsa (Jalonen & Pohjonen 1975, 30). Tutkimukseen osallistujat kertoivat, että työpaikan löytämisen helppoudesta huolimatta ovat kohdanneet syrjiviä asenteita. Se ettei kuuroja yksinkertaisesti oteta joihinkin työpaikkoihin, ei vain kuurouden perusteella, vaan yhteisön jäsenyyden perusteella:

Yritin ensin päästä [autotehtaaseen] töihin, mutta kuuroja ei otettu sinne. Siellä oli joku kuuro, joka ei osannut mittailla asioita oikein ja sai potkut ja sitten muuta kuuroja ei otettu sinne töihin.

Tutkimukseen osallistujat kertoivat kommunikoineensa työpaikassa puheella tai eleillä. Kertomuksissa toistui se, miten jotkut työtoverit olivat selkeitä puhujia, huuliosta saa selvää. Moni koki, että puheopetuksesta oli hyötyä, että ovat tottuneita kommunikoimaan kuulevien kanssa. Eräs tutkimukseen osallistuja pohtii tätä:

Juu, ennen kuurot, minäkin, meni kuulevien työpaikoille rohkeasti. Mutta nykyään kuurot haluavat olla kuurojen työpaikoissa. Nuoret kävivät viittomakielisen koulun ja kokevat sen (viittomakielen) tärkeäksi. Mä olen tottunut olemaan kuulevassa puhuvassa ympäristössä.

Toinen tutkimukseen osallistuja kertoi, miten hänen kuurot vanhemmat olivat huolestuneita hänen pärjäämisestään, koska hänellä puheen opettelu ei sujunut.

Kerran puheen [oppiaine] numero tippui kuutoseen. Isä totesi, että minulla voi tulla vaikeuksia työpaikan saamisessa. Silloin kaikki kuurot ajattelivat, että jos osaa puhua hyvin, on älykäs.

Tämä tutkimukseen osallistunut kertoi, että on kokenut vähättelyä etenkin opettajilta. Vasta aikuisena hän on kouluttautunut ja valmistui yliopistosta. Saman asian toivat esille muutkin tutkimukseen osallistuneet; he ovat tulkkaukspalvelun edistämisen jälkeen aikuisiällä kouluttautuneet korkeakouluissa.

6.1.1 Opinto-ohjaus ja ammatinvalinta 2000-luvulla

Tutkimukseen osallistujat kertoivat kokemuksiaan kuurojen henkilöiden saamasta opinto-ohjauksesta, laajemmin ammatinvalintaa koskevasta ohjaustyöstä sekä eri oppilaitosten suhtautumisesta kuuroon opiskeluoikeutta hakevaan tai kuuroon opiskelijaan. 2000-luvulta olevissa työ- ja elinkeinotoimistojen työtä, ammatinvalintaa ja opinto-ohjaajien työtä koskevissa kokemuksissa tuli esiin, etteivät kuuroja ja viittomakielisiä vähättelevät asenteet ole väistyneet. Moni tutkimukseen osallistunut kertoi, ettei ollut saanut kannustusta, tukea ja luottamusta omiin suunnitelmiinsa tai unelmiinsa. Ammatinvalinnan ohjauksessa ja opinto-ohjauksessa työskentelevillä henkilöillä saattoi olla omia ennakkoluuloja siitä, millä aloilla kuurot henkilöt voivat työskennellä. He ovat saattaneet omalla toiminnallaan myös yrittää suojella kuuroja ja viittomakielisiä nuoria tiedossa olevalta työ syrjinnältä ja ovat näin ikään kuin ns. hyvää ajatellen ohjanneet nuoria vähemmän kilpailuille aloille tai vähemmän vaativiin oppilaitoksiin. Näin toimiessaan he kuitenkin ovat vahvistaneet kuuroissa ja viittomakielisissä nuorissa ajatusta siitä, ettei heidän kykynsä riitä tai etteivätkö heidän omat unelmansa ja suunnitelmansa olisi tavoittelemisen arvoisia. Samaa ilmiötä on havaittu muun muassa maahanmuuttajataustaisiin nuoriin liittyvissä tutkimuksissa (Juutilainen 2007, 119–120).

Lisäksi opo, eli opinto-ohjaaja (...) Minulle hän sanoi, että minun kannattaisi unohtaa kovemman tason lukion, vaan tyytyä toiseen lukioon. Hän ei kannustanut minua yrittämään korottaa arvosanojani. Hän ei myöskään suositellut minua toteuttamaan unelmani mennä Amerikkaan vaihtoon (...) Tämä kaikki tapahtui lapsuudessa/nuoruudessa, eli 2000–2010-luvulla.

Kirjoitin ylioppilaaksi, menin TE-toimistoon ja olisin halunnut keskustella tulevaisuudestani, niin että olisin halunnut lähteä opiskelemaan yliopistoon. Sain kohtelua tai palvelua, että et sinä voi, koska olet kuuro ja minulle tarjottiin käytännön töitä.

Tutkimukseen osallistuneet kertoivat tilanteista, joissa kuuroilta on yritetty evätä tai jopa evätty tulkin ottaminen mukaan oppilaitoksen valintakokeisiin. Lisäksi kerrottiin, että oppilaitokselta on perusteltu etukäteen, ettei kuuro henkilö ole soveltuva opiskelemaan heidän alaansa, koska alalle valmistuneet katsotaan tarvitsevan kuuloa. Myös oppilaitosten sisällä ei ole noudatettu yhdenvertaisuuslakia (L1325/2014) ja kuuroja opiskelijoita ei ole kohdeltu yhdenvertaisesti suhteessa kuuleviin, kun heiltä on koetilanteessa voitu evätä oikeus käyttää tulkkia. Laki vammaisten henkilöiden tulkkauksipalvelulaista (L133/2010) takaa kuuroille ja viittomakieltä käyttäville mahdollisuuden Kelan kustantamaan opiskelutulkkaukseen. Tasavertaisten opiskelumahdollisuuksien takaajana tämä ei kuitenkaan ole kaikkien oppilaitosten tiedossa. Lisäksi ymmärtämättömyys viittomakielisen tulkin välttämättömyydestä valintakokeiden, kokeiden ja yleensä opintojen mahdollistajana vaatii yhä tietouden lisäämistä eri oppilaitoksille.

Olen joutunut todistamaan useaan otteeseen, kuinka viittomakielinen ei ole saanut ottaa tulkkia mukaan esim. pääsykokeisiin tai ei ole päässyt edes opiskelemaan ammattiin, koska koulu on ilmoittanut kuulovamman olevan esteenä opintojen suorittamiselle. Siitäkin huolimatta, että henkilö pääsi kokeista läpi ja kuurous ei estä itse alalla työskentelyä.

Tutkimukseen osallistuneet kertoivat myös tapauksista, joissa opiskelupaikan hankkiminen tyssäsi ennen pääsykoetta tai myönnetty opiskelupaikka on evätty. Perusteluna on käytetty, että kuurous olisi työturvallisuusriski.

[Yliopiston] tiedekunta oli 2000-luvun alussa vastannut kyselyyn erityisjärjestelyistä pääsykokeissa. Tiedekunta oli katsonut, etteivät kuurot hakijat voi hakea opiskelemaan lääketiedettä, koska he eivät kuitenkaan kykene potilastyöhön. Kumminkin opinnot mahdollistaisivat muunkin uran, esim. tutkijanuran.

Suomessa on ollut tapauksia, joissa syrjintää kouluun hakemisessa on tullut esille. YLE:n viittomakieliset uutiset kertoi tapauksesta, jossa kuuroa Janita Tiaista ei hyväksytty sairaanhoitajaopiskelijaksi Tampereen ammattikorkeakouluun, vaikka hän sai pääsykokeessa huippupisteet; syynä on potilasturvallisuusriski. Opiskelupaikka myönnettiin oikaisuvaatimuksen ja julkisuuden myötä. (YLE Uutiset viittomakielellä, 2015.) Toisessa tapauksessa yksityiskoulun johtaja sai tuomion syrjinnästä, kun kuuroilta Oskari Salomaalta evättiin opiskelupaikka, koska tulkille/tulkeille ei ole tilaa luokahuoneessa ja vedottiin paloturvallisuusmääräyksiin. (YLE kotimaa, 2016.) Suurin osa syrjinnästä jäänee pimentoon. Yhdenvertaisuusvaltuutetun (2017) tekemässä ”Vammaisena olen toisen luokan kansalainen” -selvityksestä käy ilmi, että vain 20 prosenttia syrjinnästä ilmoitetaan eteenpäin. Selvityksen mukaan syrjinnästä ei ilmoiteta eri syistä: Esimerkiksi voi olla luottamuspulaa sen suhteen, että asialle olisi tehty mitään ja että syrjintä ei ole ollut heidän mielestä tarpeeksi vakavaa. Selvityksen mukaan tämä saattaa heijastaa sitä, että

vammaiset ihmiset ovat tottuneita erilaiseen kohteluun, eivätkä miellä sitä enää vakavaksi ja siitä on tullut normaalitila.

6.1.2 Syrjintä työpaikan saamisessa

Eri tavoin vammaisten tai osatyökykyisten työelämään osallistuminen on ollut yksi kansallisen ja kansainvälisen vammaispolitiikan tavoitteista, joka on kirjattu myös vammaisten oikeuksia koskevan Yhdistyneiden kansakuntien yleissopimuksen 27 artiklaan ja Euroopan Vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva strategiaan 2021–2030. Tavoite on keskeinen myös vuosien 2010–2015 Suomen vammaispoliittisessa ohjelmassa VAMPO:ssa (Teittinen 2015, 84–85; Sjöblom 2016) ja vuosien 2020–2023 YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimuksen Suomen kansallisessa toimintaohjelmassa: Oikeus osallisuuteen ja yhdenvertaisuuteen (Sosiaali- ja terveysministeriö, 2021:2). Perustuslain (L731/1999) 18 pykälän mukaisesti jokaisella on oikeus lain mukaan hankkia toimeentulonsa valitsemallaan työllä, ammatilla tai elinkeinolla. Samassa pykälässä mainitaan myöhemmin, että julkisen vallan on pyrittävä turvaamaan jokaiselle oikeus työhön. Yhdenvertaisuuslain (L1325/2014) seitsemännessä pykälässä säädetään puolestaan työnantajan velvollisuudesta edistää yhdenvertaisuutta työoloja ja toimintatapoja kehitettäessä. Kuurojen ja viittomakielisten henkilöiden asemaa, yhteiskunnallista osallisuutta ja työllistymistä on pyritty edistämään myös näillä kansainvälisillä ja kansallisilla linjauksilla. Yhdistyneiden kansakuntien yleissopimuksessa erikseen mainitaan viittomakielet ja niiden aseman vahvistaminen sekä kuuroja ja viittomakielisiä saavuttava viestintä (Valtioneuvoston asetus 27/2016).

Tutkimukseen osallistujat kertoivat kuurojen ja viittomakielisten syrjinnän kokemuksista työelämässä. Työn saannin vaikeus tai syrjivät asenteet rekrytoinnissa olivat monelle kuuroille ja viittomakielisen yhteisön jäsenelle vaikein este työelämän osallisuuteen. Arvion mukaan viittomakielisten kuurojen työttömyys on kolminkertainen valtaväestöön verrattuna (Sivunen 2020). Työpaikan saantivaikeuksia tuli esiin sekä korkeasti koulutettujen kuurojen että myös vähemmän koulutettujen kertomana. Tutkimukseen osallistujat kokivat, että työllistymisvaikeuksien taustalla on työnantajien tietämättömyys, ymmärtämättömyys ja ennakkoluulot, jotka estävät useiden kuurojen työllistymisen, vaikka kuuroilla olisi työhalua, osaamista ja useitakin koulutuksia.

Tutkimukseen osallistujat kertoivat kokemuksista, kuinka kuuro tai kuurosokea henkilö ei pääse etenemään rekrytointiprosessissa, vaikka hakee koulutustaan vastaavaa tehtävää, jonka hoitaminen kuurona, kuurosokeana ja viittomakielisenä henkilönä on täysin mahdollista. Kuurosokea tutkimukseen osallistunut kertoi kokemuksistaan:

Vaikka minulla on pitkäaikainen työkokemus ja ylemmän korkeakoulutuksen tutkinto, silti töihin on ollut vaikea päästä, jos CV:ssa lukee jotain viittomakieleen, kuurouteen tai kuurosokeuteen viittaavia. Päätin kuitenkin olla poistamatta, koska nämä ovat osa minua. Siis työnantajien ja yhteiskunnan negatiivinen asenne kuurosokeiden ja viittomakielisten työllisyydessä ovat vakavia.

Työnsaamisen vaikeus voi pitkittyessään muuttua myös stressiksi tai aiheuttaa muita hyvinvoinnin haasteita tai jopa terveydellisiä oireita. Koulutusta vastaavan työn ulkopuolelle jääminen on vakava este yhdenvertaiseen yhteiskunnalliseen osallisuuteen (Tepora-Niemi 2020, 17). Työ- ja elinkeinoministeriön asiantuntijan Raija Kerättären (2016) väitöstutkimuksen mukaan jo yli puoli vuotta kestänyt työttömyys altistaa kasaantuville ongelmille. Kuuroille tämä voi merkitä taloudellisten ja terveydellisten ongelmien lisäksi myös yhteiskunnan normin ulkopuolelle ajautumista. Työelämän ulkopoliisuus syrjäyttää kuuroja niistä rakenteista, joissa toimimiseen heillä itsellään olisi halua ja osaamista.

Kun työnhaku ei etene tai työnantajat eivät vastaa hakemuksiini, se saa minut epäluuloiseksi johtuuko kuuroudestani. (...) ”Minä pystyn siihen ja näytän osavan” työelämässä, mutta se paine teki joskus minut sairaaksi ja stressaavaksi.

Laki yhdenvertaisuudesta (1325/2014) ja sen taustalla YK:n vammaisten oikeuksien sopimus (SopS 27/2016) velvoittavat työnantajat tekemään kohtuullisia mukautuksia, jotka edistävät yhdenvertaisuutta ja oikeutta työhön. Kuuron henkilön kohdalla kohtuullisella mukautuksella voidaan tarkoittaa esimerkiksi tehdasympäristön vilkkuvaloja hälytyksen sattuessa tai koneiden käytössä tai sovittuja turva-alueita ja työskentelykäytäntöjä kuuron henkilön työssä. Nämä ovat keinoja, joilla on pyritty vastaamaan työnantajien ja vakuutusyhtiöiden tavalliseen huoleen kuuron työntekijän turvallisuudesta esimerkiksi teollisuustyöpaikoilla. (Sivunen 2020.) Tutkimusaineistossa on kuvauksia kuurojen tai viittomakielisen yhteisön jäsenten kokemasta työnantajien epäluulosta ja vaikeudesta palkata kuuro tai viittomakielinen henkilö. Tutkimukseen osallistujien mukaan yleiset huolet kuurojen työntekijöiden palkkaamisessa koskevat kommunikoinnin vaikeutta tai työturvallisuuden riskejä.

Moni kuuro on etsinyt vuosikausia töitä, eikä ole edes harjoitteluun päässyt. Työnantajat keksivät tekosyitä miksi eivät voi ottaa kuuroa. Yleensä syynä on työturvallisuus ja kommunikointi kuuron kanssa koetaan hankalaksi.

Työturvallisuusriski, sitä usein työnantajat ajattelevat meistä kuuroista. Pikemminkin kyse on tietämättömyys ja ennakkoluulo.

Kuurojen ja viittomakielisten henkilöiden osallisuutta työelämässä on tuettu, ja työnantajien epäluuloa palkata kuuro tai viittomakielinen työntekijä on pyritty vähentämään myös

viittomakielisellä työvalmennuksella. Työvalmentajat ovat toimineet välittäjinä ja tukena oppilaitoksiin ja työnantajiin päin ja ovat myös neuvoneet näitä kohtaamaan kuuron henkilön. Kuuron tai viittomakielisen henkilön kanssa työvalmennus on käytännössä ollut yksilöllistä opiskelu- ja työllisyysuunnitelmien tekoa, tukea suunnitelmien toteuttamisessa tai työssä tai elämänhallinnassa laajemmin. Viittomakielisen työvalmennuksen kasvava asiakasryhmä on ollut maahanmuuttajataustaiset kuurot tai viittomakieliset henkilöt, mikä tuo esiin Suomessa asuvan viittomakielisen yhteisön monikulttuurisuutta. (Korhonen 2018.) Kuurot ja viittomakieliset maahanmuuttajat käyttävät äidinkielenään esimerkiksi venäläistä, arabialaista tai vaikka ruotsalaista viittomakieltä. (Sivunen 2020.) Tutkimukseen osallistuja toteaa:

Kuuroille maahanmuuttajille [työllistyminen] on monin verroin vaikeampaa kuin kuulevilla maahanmuuttajilla. Heidän lähtökohtainen mahdollisuutensa työllistyä on vaikea. Heidän työn tekeminen on vaikeaa, koska heillä tuplasti haastetta kielen kanssa.

Koulutuksen ja työelämän ulkopuolisuuden taustalla saattoi tutkimusaineiston perusteella olla myös perheen ja läheisten suhtautuminen ja ajattelutavat kuuroudesta. Työelämän ulkopuolisuuteen saattoivat ohjata myös työtoiminnan rakenteet, jotka ohjaavat palkkatyön ja itsenäisen rahan ansaitsemisen ulkopuolelle eläkkeen ja tukien varaan. Pahimmassa tapauksessa kuuron kohdalla tämä on saattanut merkitä syrjäytymistä itsenäisestä aikuisesta elämästä sekä omista lapsuuden perheen ulkopuolisista sosiaalisista suhteista. Elämä voi näin rajautua kapeaan uraan, eikä ihminen saa itsenäisen ja omia päätöksiä tekevän toimijan roolia omassa elämässään. Hän saattaa jäädä myös vaille omia unelmia ja niiden toteuttamista ja hänestä tulee sosiaaliturvan vastaanottaja, joka jää riippuvaiseksi muiden ihmisten hänelle tuomasta turvasta ja tuesta. (Sen 2009, 228–230; Sen 1999, xii–xiii; Nussbaum 2011, 18.)

Hänestä tehtiin kansaneläkeläinen heti, kun se oli mahdollista. Hän asettui asumaan kotiinsa, josta hän kävi työtoiminnassa ensin [kaupungin nimi] ja sitten perheen muutettua [toinen kaupungin nimi]. Hänellä ei ole käsitykseni mukaan ollut juurikaan ystäviä.

6.1.3 Syrjinnän kokemukset työpaikalla

Tutkimusaineistossa kuvattiin myös kokemuksia kuuron tai viittomakielisen henkilön eriarvoisesta kohtelusta työpaikalla. Tutkimukseen osallistuneilla oli kokemuksia, ettei heidän tarpeitaan otettu huomioon tarpeeksi työpaikalla. Osallistujat toivat esille myös, etteivät ole itse pystyneet kertomaan, miten tilannettaan kuurona tai viittomakielisenä

työntekijänä voisi helpottaa. Lisäksi kävi esiin, etteivät työnantajat tule riittävästi vastaan esteettömydessä ja saavutettavuudessa.

Puhuin vaikeuksistani pysyä kärryillä työnantajan ja henkilöstöpäällikön kanssa. Suhtautuminen ongelmiini oli hieman toiseuttavaa. Minulla ei ollut tarpeeksi osaamista voidakseni sanoa, miten tilannettani voisi helpottaa työpaikan osalta. Tässä kohtaa olisin kaivannut oma-aloitteisuutta työpaikan osalta esteettömyyden parantamiseksi.

Tutkimukseen osallistuneilla oli kokemuksia, etteivät monet kuurot ja viittomakieliset henkilöt pääse itseään kiinnostaviin tehtäviin, vaan putoavat helposti työmarkkinoilla ja jäävät pitkiksi ajoiksi työelämän ulkopuolelle. Joillakin vastaajista oli puolestaan kokemuksia, että heidän määräaikaista työsopimusta ketjutetaan lainvastaisesti vuosi toisensa jälkeen. Eräs tutkimukseen osallistunut kertoi jopa 20 vuoden pituisesta määräaikaisten sopimusten ketjuttamisesta. Tutkimusaineistossa oli kuvauksia myös tilanteista, joissa työnantaja oli pyrkinyt hyötymään kuurosta tai viittomakielisestä henkilöstä työntekijänä. Näissä työsuhteen väärinkäytöksissä on käytetty hyväksi ilmaisia työkokeilujaksoja, joiden tarkoituksena on antaa työntekijälle mahdollisuus näyttää ammattitaitonsa ja osaamisensa ja näin päästä sisään työpaikkaan ja työyhteisöön. Työnantajan näkökulmasta työkokeilun tarkoituksena on helpottaa kynnystä tutustua työntekijään. Yksi tutkimukseen osallistunut kuvasi tilanteen, jossa hyvin koulutettu ja ahkera työntekijä tuli ilmaisena työntekijänä hyväksikäytetyksi, kun työnantaja ei jatkanutkaan sopimusta työkokeilun päätyttyä. Toisenlaisia pyrkimyksiä hyötyä kuurosta tai viittomakielisestä työntekijästä ovat tilanteet, joissa kuuroilta henkilöiltä on vähennetty työtunteja toisten työntekijöiden hyväksi, tai on maksettu erilaista palkkaa kuin muille vastaavaa työtä tekeville tai on jätetty maksamatta lomarahoja.

Tilanne, jossa kuurolle työntekijälle on jatkuvasti maksettu erilailla palkkaa, mm. lomarahoja puuttui tms. Työnantaja yritti selkeästi hyötyä kuurosta työntekijästä. Tässäkin kuuro työntekijä oli ammattiliiton jäsen ja sai korvausta.

Tutkimusaineistosta kävi ilmi myös vaikeus yletä työpaikalla, koska korkea-arvoisemmissa asemassa katsotaan tarvittavan puhuttua kieltä. Tähän on usein sidoksissa epäilevä suhtautuminen tulkkaukseen. Eräs tutkimuksen osallistuja kertoi, kuinka esimies on kyseenalaistanut heidän tarvettaan käyttää viittomakielen tulkkia vedoten työpaikan ammattimaisuuteen tai ulospäin annettavaan kuvaan.

Työpaikan esimies on kyseenalaistanut tarvettani käyttää viittomakielen tulkkia työssä. Hänestä annan huonon kuvan työpaikan osaamisesta ja ammattimaisuudesta. En ole hyvä esikuva muille, jos käytän viittomakielen tulkkia.

Usea tutkimukseen osallistuja kertoi, kuinka työpaikalla viestitään kuulevien kesken jättämällä kuuro henkilö ulkopuolelle ilman tulkkia tai ei jakseta odottaa, että tulkkaus pysyy perässä, vaikka viive on muutamia sekunteja. Konkreettisesti työpaikalla voidaan pitää työpalavereja, niin ettei kuuroa tai viittomakieltä käyttävää kutsuta ollenkaan paikalle.

Isän työpaikalla ei tilattu tulkkia viikkopalaveri-ihin, annettiin vain tiivistelmä asioista lappuna käteen. Yt-neuvotteluissa isä oli yksi ensimmäisistä, jotka potkittiin pihalle parinkymmenen vuoden työskentelyn jälkeen.

Työpaikkapalaverit, joita pidetään vain kuulevien keskuudessa jättämällä kuuro niiden ulkopuolelle.

Kipeä kokemus on olla työyhteisössä kuuro ja viittomakielinen työntekijä, jota ei arvosteta tai kunnioiteta. Tutkimukseen osallistuneet kertoivat toiseuden kokemuksistaan. Toiseuden kokemuksiin saattoi liittyä myös ylisukupolvinen ulottuvuus, koska kuurojen ja viittomakielisten henkilöiden osallisuus työelämässä on ollut vähäinen esteiden ja asenteiden vuoksi. Näin ollen toiseuden kokemus voi tulla jopa ylisukupolviseksi kokemukseksi sekä sisäistetyksi alemmuuden tunteena, ja jopa häpeänä työelämässä. Tällaisessa tilanteessa työelämän rakenteet ja asenteet ylläpitävät syrjiviä rakenteita, joihin yksittäinen ihminen ei yksinään voi saada aikaan muutosta.

[Hän on] ainoa kuuro työntekijä (...) [työpaikassa] hänen mielipiteitään ja kokemustaitoaan ei kunnioiteta. Vaikka on tulkkaus aina läsnä, moni työntekijä väheksyy häntä siten, ettei häntä pyydetä mukaan yhteisiin palavereihin eikä hänelle tiedoteta kaikesta talossa tapahtuneesta tai tulevista tapahtumista. Hän tuntee toiseutta ja voi myös henkisesti pahoin kyseisessä toimintaympäristössä. Hänelle ei myöskään anneta kaikkia hänen koulutustaan vastaavia töitä.

Kuuro ja viittomakielinen henkilö on voinut syrjinnän kokemusten myötä myös sisäistää ajatuksen, ettei hän pysty joihinkin asioihin, joita työelämässä häneltä odotetaan. Tämä on seurausta sisäistetyistä sorrosta (Campbell 2009, 16–29; ks. luku 7.1.), joka pohjautuu oralismiin ja viittomakielen kieltämiseen.

6.2 Viittomakieliseen palveluun liittyvät ongelmat

Viittomakielilaki ja yhdenvertaisuuslaki velvoittavat viranomaisia edistämään palvelujen saatavuutta ja niiden käyttämisen mahdollisuuksia viittomakielellä. Viittomakielilaissa viitataan seuraaviin lakeihin: Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000) ja Laki potilaan asemasta ja oikeuksista (785/1992). Kumpikaan laki ei velvoita viittomakielen käyttämistä:

Sosiaalihuoltoa toteutettaessa on otettava huomioon asiakkaan toivomukset, mielipide, etu ja yksilölliset tarpeet sekä hänen äidinkiensä ja kulttuuritaustansa. (Laki sosiaalihuollon asemasta ja oikeuksista, 812/2000, 4§)

Jos sosiaalihuollon henkilöstö ei hallitse asiakkaan käyttämää kieltä taikka asiakas ei aisti- tai puhevian tai muun syyn vuoksi voi tulla ymmärretyksi, on mahdollisuuksien mukaan huolehdittava tulkitsemisesta ja tulkin hankkimisesta. (L 812/2000, 5§)

Terveystieteiden ammattihenkilön on annettava selvitys siten, että potilas riittävästi ymmärtää sen sisällön. Jos terveydenhuollon ammattihenkilö ei osaa potilaan käyttämää kieltä taikka potilas ei aisti- tai puhevian vuoksi voi tulla ymmärretyksi, on mahdollisuuksien mukaan huolehdittava tulkitsemisesta. (Laki potilaan asemasta ja oikeuksista 785/1992)

Yllä mainitut lait velvoittavat tulkkauksen palvelun hoitamiseen, jos ammattihenkilö ei osaa palvelun käyttäjän kieltä, tai palvelun käyttäjä ei riittävästi ymmärrä käsiteltävän asian sisältöä. Tutkimukseen osallistujien mukaan on käynyt niin, että terveyspalveluissa selvitys on kirjoitettu paperille ja annettu asiakkaalle tai selvitys on tehty puhumalla, eikä aina ole varmistettu, ymmärtääkö palvelun käyttäjä varmasti asian. Tutkimusaineistosta kävi esille, että viittomakielisten palvelujen tarjontaa on harvassa, ja vaikka palveluita olisi saatavilla, saanti voi pysähtyä byrokraatiaan tai yksittäisten henkilöiden asenteeseen. Laki ei nykyisellään turvaa viittomakielisten kielellisiä oikeuksia palvelujen saamisessa.

Kuurot ja viittomakielisen yhteisön jäsenet kuvaavat tutkimusaineistossa useilla tavoilla täysivaltaisen osallistumisen esteitä yhteiskunnassa. Konkreettinen esteellisyys on tutkimukseen osallistuneiden henkilöiden mukaan viittomakielisten palvelujen puuttumista kokonaan, palvelun saavuttamisen vaikeutta tai kuulevien ymmärtämättömyyttä kuurojen ja viittomakielisten palvelun tarpeesta ja palvelun muodosta. Palvelujen esteellisyys on osa yhteiskunnan rakenteita, jotka estävät kuurojen ja viittomakielisten täysivaltaista osallisuutta yhteiskuntaan nykyään. Kuuroilla ei ole aina tietoa kaikista heille kuuluvista palveluista. Samoin heillä on myös kokemuksia, että he joutuvat selittämään kuuleville asioita toistamiseen, jotta tulisivat ymmärretyksi palvelujen tarpeestaan. Tiedon saaminen palveluista ja erityisesti itse palvelun saaminen vaativatkin kuuroilta itseltään liian usein taistelamista. Tämä osoittaa, etteivät heidän oikeutensa kieli- ja kulttuurivähemmistönä toteudu, eivätkä viranomaiset useinkaan edistä heidän oikeuttaan viittomakieliseen palveluun.

6.2.1 Palvelut ikääntyneille kuuroille

Viittomakielilaki (359/2015) ja yhdenvertaisuuslaki (1325/2014) ohjaavat viranomaisia edistämään kuurojen palvelujen saatavuutta viittomakielellä kuten sosiaali- ja terveyspaluissa palvelutarpeen arvioinnissa ja hoito- ja kuntoutussuunnitelmissa. (Auer 2017.) Aineistosta kävi ilmi myös erityisesti ikääntyneiden kuurojen ja viittomakielisten henkilöiden kohdalla viittomakielisten palveluiden merkitys. Asianmukaisen palvelun puuttuessa ikääntyneet kuurot ja viittomakieliset ikääntyneet voivat joutua haavoittuvaan asemaan.

Tutkimukseen osallistujat toivat esille omakohtaisen tai muiden ikääntyneiden kuurojen palvelujen huolestuttavan tilanteen. Suurimpana epäkohtana nähdään viittomakielisen palvelun puute tai se, ettei ikääntyneelle kuuroille saa maksusitoumusta, jolla pääsisi kolmannen sektorin ylläpitämiin viittomakielisiin palvelutaloihin tai näiden tuottamien kotipalvelujen asiakkaaksi. Tämänhetkisten tietojen mukaan missään kunnassa ei tarjota viittomakielistä vanhuspalvelua. Tilannetta pidetään yhteisössä huolestuttavana, ja moni ikääntynyt on huolissaan, saako omankielistä palvelua tai pääseekö viittomakieliseen ympäristöön: ”Vanheneminen pelottaa, sillä ei ole yhtään varmaa, saanko viittomakielisiä palveluja.”

Tutkimukseen osallistujat kertoivat, että poliittiset päättäjät harvoin ymmärtävät viittomakielisen palvelun tärkeyttä. Usein katsotaan riittäväksi perustarpeiden hoitaminen, mutta unohdetaan se, että yhteisellä kielellä luodaan ei vain turvallisuuden tunnetta, vaan myös luottamussuhdetta. Eräs tutkimukseen osallistuja kertoi yhdestä tapauksesta:

Muutama vuosi sitten olin vapaaehtoisena yhdelle vanhukselle. Hänen luonaan kävi työntekijä, joka ei osannut viittoa, antamassa lääkkeitä. Sattumalta olin kerran paikalla ja tämä mummo ei halunnut lääkettä. Hoitaja puhui mulle ja kertoi, ettei tämä mummo halunnut lääkettä. Juttelin mummon kanssa ja kerroin, et voi ottaa yhden kerrallaan ja sitten annoin toisen ja kaikki lääkkeet. Selitin et voit paremmin, jos otat lääkkeet. Viitoin kauniisti. Se hermostutti, että hoitaja antoi kaikki kerralla, vaikkei sen pitänyt, eikä osannut viittoa.

Tutkimukseen osallistujat kertoivat tapauksista joissa kuntien kotipalvelun hoitajat eivät osaa viittoa ja asia on kirjoitettu paperille ja annettu asiakkaalle. Tämä sinänsä on ongelmallista, koska ikääntyneet kuurot ja viittomakieliset henkilöt ovat käyneet oralistisen koulun ja useamman luku- ja kirjoitustaito on siksi tavanomaista heikompi. Kirjoittamalla asian käsittely sujuu hitaammin ja tiedot jäävät usein suppeammaksi. Mahdollisen tulkkauspalvelun tilaaminen jää asiakkaan vastuulle, mikä on ongelmallista, koska moni ikääntynyt kuuro ja viittomakielinen henkilö ei välttämättä hallitse riittäviä digitaalisia taitoja tulkin tilaamiseksi. Tulkkauspalvelu ei kuitenkaan korvaa omakielistä palvelua ja tulkin läsnäolo mm. peseytymisessä ja muissa intiimeissä tilanteissa ei ole toimivaa. Tutkimukseen osallistunut kertoo:

Mä en haluaisi palvelutaloon, kun siellä kukaan ei osaa viittoja. [Tilaisuudessa] kerroin, etten haluaisi palvelutaloon ja joku ehdotti, että voisin ottaa tulkin palvelutaloon. Minä siihen, että yötä päivää ja tulkkiko makaa vieressäni vai? Tokaisin ehdottajalle, et miltä tuntuisi, jos joutuisit venäjänkieliseen ympäristöön, jossa sinua ei ymmärrettäisi.

Suomessa on tahoja, jotka tarjoavat viittomakielistä palveluja palvelutaloissa tai kotipalveluina, mutta näissä tarvitaan maksusitoumusta. Tutkimukseen osallistunut asiantuntija kertoi epäkohdista, jotka syntyvät, kun ei tunnusteta viittomakielisen palvelun tärkeyttä ja merkitystä ikääntyneen kuuron hyvinvoinnissa. Esimerkiksi muistisairaalle kuurolle asiakkaalle on muun muassa annettu kuuleville suomenkieliselle tarkoitettu muistitesti, joka ei toiminut kuuron kohdalla ja antoi väärät tulokset. Tutkimukseen osallistujan mukaan palvelujen järjestäminen riippuu paljolti perheiden aktiivisuudesta ja kotipaikkakunnasta. Asiantuntija näkee ongelman suurena kokonaisuutena, jossa viittomakielinen palvelu on hajallaan ja palvelun epääminen johtuu monista asioista kuten päätöksentekijän tietämättömyydestä, byrokratiasta ja kunnan taloudellisista syistä. Viittomakieliset palvelut ovat erillisinä kustannukseltaan kalliimpia kuin kunnan omat palvelut. Vähemmistöjen palvelut ovat hajanaisempia kuin valtaväestön, palvelupolkua ei ole ja ikääntyneet kuurot ja viittomakieliset henkilöt sekä heidän omaisensa joutuvat taistelemaan viittomakielisistä vanhuspalveluista.

Tutkimusaineistossa korostui erityisesti ikääntyneiden kuurojen ja viittomakielisten huoli, tulevatko he saamaan viittomakielistä palvelua vanhainkodissa tai palvelutalossa. Myös saattohoito mainittiin erikseen palveluna, jolloin ihminen erityisesti tarvitsisi mahdollisuutta keskustella omalla äidinkielellään viittojen. Kuitenkaan tätä palvelua ei voida kuuroille ja viittomakielisille henkilöille taata. Näin ihmisen viimeiset ja tärkeimmät toiveet ja viestit eivät tule häntä hoitavien henkilöiden tietoon, ja kuuron ja viittomakielisen oikeus toteutuu vain osittain, mikäli saattohoidossa ei ole kiinteästi mukana saattohoitopotilaan ja ammattisanaston hyvin tunteva ammattitaitoinen tulkki.

6.2.2 Muut viittomakieliset palvelut

Useat tutkimukseen osallistuneet toivat esiin, että viittomakielisiä terapiapalveluita on vähän: ”En saanut terapiaa omalla äidinkielelläni, viittomakielellä”. Tämän seurauksena kuuroilla ja viittomakielisillä henkilöillä ei useinkaan ole mahdollisuutta käydä läpi intiimimpiä ja vaikeimpia asioita kahdenvälisesti terapeutin kanssa ilman tulkin läsnäoloa ja ilman mahdollisia tulkkauksesta johtuvia väärinymmärryksiä. Laissa potilaan asemasta ja oikeuksista (785/1992) toisen luvun kolmannessa pykälässä säädetään potilaan oikeudesta saada laadultaan hyvää terveyden- ja sairaanhoitoa. Hänen hoitonsa on järjestettävä ja häntä on kohdeltava siten, ettei hänen ihmisarvoaan loukata, sekä hänen vakaumustaan ja

hänen yksityisyyttään kunnioittaen. Potilaan äidinkieli, hänen yksilölliset tarpeensa ja kulttuurinsa on mahdollisuuksien mukaan otettava hänen hoidossaan ja kohtelussaan huomioon. Jotta tämä lain kohta potilaan äidinkielen huomioimisesta täyttyisi kuurojen ja viittomakielisten kohdalla, olisi terapiaan oltava mahdollisuus myös viittomakielellä.

Ymmärtämättömyys viittomakielen tärkeyteen kuurojen elämässä tulee esiin myös, kun palvelun tilaajina toimivat kunnat ostavat palveluasumista kuuroille tai viittomakielisille henkilöille. Kuntien näkökulma palveluun on usein tekninen, eli niitä ohjaa raha ja kunnan tekemät palveluasumista koskevat sopimukset. Tällöin kuuron tai viittomakielisen henkilön näkökulmasta erittäin tärkeää kieli- ja kulttuuriasiaa ei huomioida, eikä palvelun käyttäjä pysty kommunikoimaan kunnolla henkilökunnan kanssa.

Palveluasumisessa tilaajan näkökulma on usein tekninen, jolloin kieli-kulttuuriasiaa ei huomioida. Meidän asiakkaat tarvitsevat myös viittomakielistä palvelua.

Viittomakielisten palvelujen ja tapahtumien saavutettavuudessa on myös maantieteellisiä ja kuntakohtaisia eroja. Tutkimukseen osallistuneet henkilöt kertoivat, että pelkästään viittomakielisen tiedon tarjoaminen palveluista vaihtelee kunnittain ja samoin kuntien mahdollisuudet tarjota viittomakielisiä palveluja.

Tutkimukseen osallistuneet toivat esiin erilaisia tilanteita sosiaali- ja terveyspalveluissa, joissa palvelu ei ole ollut heille saavutettava viittomakielellä. Näissä tutkimukseen osallistujien kertomissa kokemuksissa tuli esiin, ettei monellakaan tutkimukseen osallistuneella ollut luotettavaksi koettua asiakassuhdetta ja sitä kautta tietoa sekä mahdollisuutta itse vaikuttaa omiin sosiaali- ja terveyspalveluihinsa.

6.3 Tulkkauspalveluun ja saavutettavuuteen liittyvät vääryydet

Perustuslain (731/1999) 19 §:n 3 momentin mukaan julkisen vallan on turvattava riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut sen mukaan kuin niistä on laissa säädetty. Kelan järjestämässä vammaisten tulkkauspalvelussa kyse sosiaalipalvelusta, jossa tulkkauspalvelulain nojalla myönnettävät palvelut perustuvat lain 5 §:ssä määriteltyyn henkilön vammaan ja toisaalta tulkkauksen tarpeeseen. Edelleen perustuslain (731/1999) 19 §:ä käsittelee oikeutta sosiaaliturvaan. Julkisen vallan on turvattava sen mukaan jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut ja edistettävä väestön terveyttä. Kuurojen ja viittomakielisten kohdalla perustuslain toteutuminen sosiaali- ja terveyspalveluissa tarkoittaa parhaimmillaan viittomakielisiä

palveluja. Koska viittomakieltä osaavia sosiaali- ja terveysalan ammattilaisia on kuitenkin vain vähän, korostuu ammattitaitoisten tulkkauspalvelujen tärkeys.

Vaikka omalla äidinkielellä asioiminen on viittomakielisille usein ensisijaista, todellisuudessa viittomakieliset henkilöt joutuvat käyttämään tulkkipalvelua lähes kaikessa asiointissa. Laki vammaisten henkilöiden tulkkauspalvelusta (133/2010) säätää oikeudesta tulkkaukseen henkilölle, jolla on kuulonäkövamma, kuulovamma tai puhevamma ja joka vammansa vuoksi tarvitsee tulkkausta työssä käymiseen, opiskeluun, asiointiin, yhteiskunnalliseen osallistumiseen, harrastamiseen tai virkistykseen.

6.3.1 Tulkkaus ennen tulkkauspalvelun käynnistymistä

Sosiaalihuoltaja Irma Jalonen ja opettaja Ulla Pohjonen tekivät vuosina 1971–1974 tutkimuksen, jonka mukaan erityinen ”kuurojen tulkin” ammattikunta olisi todella tarpeellinen. Tämän seurauksena 1974 Kuurojen liitto järjesti seminaarin kuurojen erityispalvelun tarpeesta. (Salmi & Laakso 2005, 277.) Tämä oli läpimurto ja alku viittomakielen tulkkien ammattikunnan synnylle. Kuitenkin ammattikunnan kehittyminen oli hidasta ja ammatitulkkeja edeltäneen kirkontyöntekijöiden ja sukulaisten tulkkaustyön perinne säilyi pitkään. Yhä vielä 2020-luvulla diakonien käyttäminen tulkkeina ei ole tavatonta.

Tutkimukseen osallistuneet toivat esiin vanhan perinteen käyttää viittomakielen taitoisia pappeja ja diakoneja tulkkeina ammatitulkkien puuttuessa. Tämä on saattanut diakonit ja papit vaikeaan rooliin, koska he ovat perinteisesti olleet kuuron henkilön tukihenkilöitä. Tukihenkilön ja tulkin kaksoisroolissa he ovat joutuneet itselleen eettisesti vaikeisiin tilanteisiin, kun vastoin omaa tahtoaan he ovat joutuneet ottamaan myös tulkin roolin. Toive papin tai erityisesti diakonin tulkkina toimimiseen on voinut tulla myös kuuroilta ja viittomakieliseltä henkilöltä itseltään. Tähän on ollut syynä kuuron ja viittomakielisen henkilön luottamus esimerkiksi diakonia kohtaan ja tieto siitä, että diakoni tuntee kuuron henkilön asiat hyvin. Myös esimerkiksi lääkäri on voinut käyttää paikalla olevaa diakoni-tukihenkilöä tulkkina, koska asioiden hoitaminen on näin helpottunut. Lääkärille on riittänyt, että vuorovaikutus viittomakielellä onnistuu. Diakonien käyttäminen tulkkina esimerkiksi sosiaali- ja terveyspalveluissa on jatkunut joiltain osin 2020-luvulle asti.

Yhteiskunnan oltua tietämätön kuurojen tarpeista on kuurojen asioita ajettu kirkon kuurojen diakoniatyön avulla, kaikki kunnia sille! Kuurojen diakonisat ja papit ovat tehneet paljon työtä kuurojen hyväksi. Itselleni tosin tulee nyt mieleen, että tämä yhteistyökuvio on myös saattanut vaikuttaa siihen, miten kyvykkääksi kuurot ovat itsensä tunteneet. Identiteettiin on varmasti vaikuttanut, ainakin välillisesti, hyväntekeväisyyden (huollettavana olemisen) kohteena oleminen.

Diakonit ovat olleet ja ovat yhä 2000-luvulla joillekin kuuroille ja viittomakielisille henkilöille tärkein ja luotettu tukihenkilö. Evankelisluterilaisen kirkon työssä seurataan luonnollisesti kaikkea valtakunnallista lainsäädäntöä ja diakoniatyön toimintatapoja kehitetään asiakkaan omaa osallisuutta ja toimijuutta vahvistavaksi vastaavalla tavalla kuin kuntien tarjoamassa sosiaalityössä. Diakonit kertoivat ajan saatossa muotoutuneesta perinteestä, kuinka kuurot tai viittomakieliset ovat turvautuneet heihin. Samoin kuurojen työn parissa on laajemmin myös kirkon työn ulkopuolella ollut työskentelytapoja, joissa kuuron tai viittomakielisen puolesta on tehty asioita. Kuurojen tai viittomakielisten omaa toimijuutta vahvistavan työskentelymallin toteuttaminen ja juurruttaminen vaativat siksi yhä työtä Suomessa.

Toisenlaisen kuuroa itseään vastuuttavaa ja aktivoivaa työskentelytapaa ei ole ollut aina helppo tuoda työskentelymalliksi.

Kuurot pyytävät diakoneja ratkaisemaan hänen puolestaan, kun diakoni itse tietää, että voi vain antaa tietoa ja jakaa tietoa.

Kirkon kuurojentyöntekijöiden lisäksi vanhempien kuulevien lasten eli codien (child of a deaf adult, children of deaf adults) osaksi tuli usein tulkkina toimiminen omille vanhemmilleen, etenkin ennen tulkkauspalvelun vakiintumista. Codien kokemukset tulkin roolista erilaisissa tilanteissa ovat merkittäviä kuvauksia siitä, kuinka kokonaisvaltaisesti vanhempien kuurous ja viittomakielen käyttäminen vaikuttivat heidän lastensa elämään. Etenkin ennen nykyisenkaltaisia ammattilaisten tulkkauspalveluja, kuurojen vanhempien kuulevien lasten osaksi muodostui usein tulkkina toimiminen. Näin lapset joutuivat jo pieninä ottamaan liian suurta vastuuta vakavistakin asioista ja toimimaan välittäjinä aikuisten maailmassa. Samalla heidän ja kuurojen vanhempien roolit sekoittuivat niin, että lapsi joutui ottamaan vastuullisen huolehtijan roolin ja kuuro vanhempi oli autettavan roolissa. Tutkimukseen osallistuneet kuurojen vanhempien kuulevat lapset kertoivat tulkkina toimimisesta sukujen ja perheiden sisäisissä asioissa, pankin lainaneuvotteluissa, erilaisissa kaupantekotilanteissa ja lääkärissä. Tutkimusaineistosta käy ilmi, että jopa lastensuojelutyöntekijät ovat käyttäneet codia tulkkeina.

Kuulemma olen aloittanut tulkin työni 3-vuotiaana. 70-luvulla ei ollut nykyisen kaltaista tulkkauspalvelua. Lapsuudesta muistan ne vähättelevät ja pilkkaavat katseet, kun vanhempieni kanssa kuljin kaupungilla ja viitoimme. Toisaalta se valta, joka minulla oli, kun toimin tulkkina vaikkapa pankin lainaneuvottelussa tai epävarmuuden tunne, kun toimin tulkkina lääkärissä eikä ollut viattomia tai sanoja lääketieteellisille asioille.

Joillekin codille tulkkina toimimisesta kehittyi oman tahdon vastainen tehtävä ja taakka tai trauma, joka on jäänyt painamaan mieltä aikuisvuosiin asti. Vastentahtoisessa tulkin osassa

codat saattoivat joutua kiusalliseen välikäteen esimerkiksi suvun sisäisissä asioissa, mutta myös viranomaisten kanssa asioidessaan.

6.3.2 Ongelmia tulkkauksipalveluissa

Neljänkymmenen vuoden ajan eri selvityksissä ja tälläkin vuosituhanella valtioneuvoston laatimissa kielilain toteutumista seuraavissa kielikertomuksissa mainittu viittomakielen tulkkien vähyyksi ei viittomakielibarometrista enää nouse esiin suomalaista viittomakieltä käyttävien osalta, mutta suomenruotsalaista viittomakieltä ja ruotsia työkieliniään käyttäviä tulkkia on edelleen riittämättömästi saatavilla. Sen sijaan vastaajat olivat yhä huolestuneita viittomakielen tulkkien kielellisistä taidoista, jotka nykyisin voivat vaihdella jopa niin, että asiakkaat joutuvat välttelemään tai kieltäytymään toimimasta viittomakieltä heikosti osaavien tulkkien kanssa. Ongelmia Kelan kanssa ovat muun muussa välityskeskukseen aukioloajat, palvelun käyttäjien ns. ohittaminen ja palvelun jäykkyys. (Rainò, 2021.)

Tulkkauks, sen saatavuus ja laatu sekä luottamus tulkin taitoihin ja vaitiolovelvollisuuteen oli keskeinen ja erittäin tärkeä teema, jonka tutkimukseen osallistuneet toivat esiin. Tulkkauksen toimivuus tuli esiin yhdenvertaisen osallisuuden eräänä edistämiskeinona. Tulkkauksipalvelun jäykkyys tai epäluottamus käytössä olevaa tulkkia kohtaan estää kuuroa ja viittomakielistä henkilöä viestimästä ja olemasta tasavertaisessa vuorovaikutussuhteessa muiden toimijoiden kanssa palvelujärjestelmässä. Tällöin itsemääräämisoikeus jää käytännössä toteutumatta. Pelkästään tulkin välityksellä keskusteleminen on raskaampaa kuin suora kahdenvälinen vuorovaikutus ilman tulkkia. Jos käytössä olevaan tulkkiin ei voi luottaa niin, ettei voi puhua omista asioistaan avoimesti ja rehellisesti, ei kuuron henkilön tasa-vertainen osallistuminen ole mahdollista. Tutkimukseen osallistujat toivat esille, että tulkkauksen laatu ei ole aina hyvä.

Tulkkauks saattaa olla huonolaatuista ja kaikki eivät tule ymmärretyksi. Kuuron henkilön toimijuus jää heikommaksi tulkkauksen takia. Ne voivat olla todella pieniä asioita, jotka vaikuttavat yhteiskuntaan laajasti.

Kela välittää suurimman osan tulkkauksipalveluista, ja tutkimukseen osallistujat kokevat, että Kelan välittämän tulkkauksipalvelun jäykkyys rajoittaa itsemääräämisoikeutta. Tulkkivälitys on auki vain arkisin ja lauantaisin. Tulkkia ei voi tilata esimerkiksi yllättäviin tilanteisiin tai tehdä muutoksia tilaukseen silloin kun välitys on kiinni. Sen lisäksi tilaukseen voidaan välittää tulkki, jolla ei asiakkaan kokemuksen mukaan ole tilaukseen riittäviä taitoja, vaikka tilaukseen olisi sopiva tulkki saatavilla. Tutkimukseen osallistuja kertoo, että se vaikuttaa jaksamiseen ja osallistumismahdollisuuksiin.

Kelan tulkkauspalvelu on ollut sellaista, mikä hankaloittaa kuurojen arkielämää todella paljon. Välillä on ihan jatkuvaa vääntöä Kelan kanssa esimerkiksi siitä miksi tietty tulkki ei sovi tilanteeseen eli ei esimerkiksi hallitse kyseisen alan sanastoa. Eli tänä päivänä meillä kuuroilla ei juurikaan ole mahdollisuutta vaikuttaa tulkkipalvelun laatuun. Tulkkilistan käyttäminen toimii vain, jos kyseiset tulkit sattuvat olemaan käytettävissä juuri tuolloin, muutoin täytyy tyytyä kehen tahansa tai olemaan ilman tulkkia.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu piti myös tärkeänä, että viittomakielisten henkilöiden oikeus tulkkaukseen erityisesti sosiaali- ja terveyspalveluissa turvataan (Stenman & Sarasmo 2020). Nykyisin viittomakielisen henkilön tulkkauspalvelut sosiaali- ja terveyspalveluissa hoidetaan nojautuen lakiin vammaisten henkilöiden tulkkauspalveluista (133/2010). Tällöin viittomakielinen asiakas on usein sen varassa, että onko kyseisellä viranomaisella osaamista tulkin tilaamiseen suhteen tai pidetäänkö tulkkia ylipäätään tarpeellisena. Yhdenvertaisuusvaltuutettu on pitänyt tärkeänä, että tulkkauspalveluiden hankinta toteutettaisiin niin, ettei sen kilpailuttamisesta aiheudu viittomakielisille asiakkaille haittaa. Yhdenvertaisuusvaltuutettu on pitänyt edelleen tärkeänä, että asiakas voi käyttää itselleen tuttua tulkkia ja voi luottaa saavansa tulkkauspalvelua sitä tarvitessaan. Viittomakielinen yhteisö katsoo samalla, etteivät laadukkaasti toimivat tulkkauspalvelutkaan kuitenkaan riitä, vaan myös omakielisten eli viittomakielisten palveluiden saamista on kehitettävä, jotta viittomakielisten kielelliset oikeudet toteutuisivat.

Kuurot maahanmuuttajat ja turvapaikanhakijat erottuvat omana erityisryhmänä tutkimusaineistossa. He ovat vähemmistö vähemmistön sisällä ja edustavat näin kahta vähemmistöä. Kaksinkertaisen vähemmistöroolinsa takia heillä on riski ajautua yhteiskunnan reunalle. Kuuroilla turvapaikanhakijoilla itsellään saattaa olla myös heikko viittomakielen taito. Lähtömaassa ei ole välttämättä ollut mahdollisuutta käydä koulua ja saada koulutusta viittomakielellä tai myöskään ammattitulkkeja ei välttämättä ole ollut saatavilla. Tutkimukseen osallistunut asiantuntija toi esille, että tulkin ymmärrys ja taustatiedot turvapaikanhakijan lähtömaasta, kuten lähtömaan poliittisesta tilanteesta, ovat merkityksellisiä. Ongelmat käyvät ilmi erilaisissa tilanteissa; yksi vakavimmista on esimerkiksi turvapaikkahakemukseen liittyvä suullinen haastattelu:

Kuurojen turvapaikanhakijoiden kielitaito voi olla heikkoa, voi olla tottunut esimerkiksi osoittelemaan ja Suomeen tullessa ei enää pärjääkään sillä. Vastaanotokeskuksissa suurin osa on kuulevia. Kuulevat voivat neuvoa väärin, mutta yhtä kaikki kuulevat neuvovat toinen toisiaan, esim. kuinka toimia turvapaikkahaastatteluissa. Näin ollen kuurot jäävät näistä neuvoista ulkopuolelle eivätkä he tiedä, kuinka vakava tilanne haastattelu on.

6.3.3 Audismia tulkkauspalveluissa – kuurojen tulkkien tilanne

Audistiset rakenteet rajoittavat kuurojen viittomakielen tulkkien työllisyyttä ja siten heikentävät haavoittuvimmassa asemassa olevien kuurojen tulkkauspalvelun asiakkaiden osallisuutta. Haavoittuvassa asemassa olevia ryhmiä ovat muun muussa kuurosokeat, maahanmuuttajat, eri tavoin vammaiset ja vanhukset sekä lapset. Viittomakielibarometrin (Rainò 2021, 68–69) tuotiin esille, ettei tulkkauksen laatu ole aina tyydyttävää. Vastaajat kertoivat, että hyvästä suomen kielen taidosta on apua tulkkauksen sujuvuudessa. Vastaajat kertoivat syyksi sille, etteivät tulkit ymmärrä kaikkien, varsinkaan vanhempien kuurojen viittomista sen, ettei suurin osa tulkeista ole natiiviviittoja, ja ettei nelivuotinen tulkkausopetus luo riittävää pohjaa kenttätoihin heti koulutuksen päätyttyä. Viittomakielibarometrin kuurosokea vastaaja toi esille eron natiivin ja ei-natiivin tulkin välillä. (Rainò 2021.)

Viittomakielisessä tapahtumissa olen tilannut [kuuroja] natiivitulkkeja toistotulkkaukseen, jonka vuoksi heidän äidinkielenä on täydellinen, sitä katsoessa silmäni lepäävät. Koskaan ei tiedä minkälainen tulkki on tulossa, onnistuuko tulkkaus, ymmärtääkö tulkki väärin tai ymmärräkö minä, mitä tulkki viittoo. Jännitteinen vire on useimmiten päällä (Rainò 2021, 68).

Kuurojen tulkkien etuna on, että he ovat natiiviviittoja. Heillä on taito muokata viittomista eri ihmisten kanssa sekä ymmärtää paremmin eri viittojen viittomista. Kuurojen tulkki on katsottu olevan tarpeellisia muun kuulevan tulkin työparina esimerkiksi kuurojen turvapaikkahakijoiden ja maahanmuuttaja-asiakkaiden tulkkaustilanteissa. (Hannola & Ala-Sippola, 2010, 14.) Kuurot maahanmuuttajat ovat kohdanneet kuurojen kansanopin jälkeisissä opinnoissaan sen, että viittomakielen tulkin käyttö voi olla hankala, etenkin jos suomalaisen viittomakielen omaksuminen ja oppimisprosessi on vielä kesken. Tämä eroaa oppimisesta kuurojen kansanopistossa, jossa (kuurot) opettajat selittävät opetettavia asioita viitotulla kielellä ja visuaalisesti, kuten kuvien ja videoiden avulla. Opetuksessa ei käytetä viittomakielen tulkkausta. Täten opiskelijat saavat suoraan niin sanottua oma-kielistä opetusta, vaikkakin uudella, toisella kielellä. (Sivunen & Juva 2021).

Suomen ensimmäiset kuurot viittomakielen tulkit valmistuivat ammattikorkeakoulusta vuonna 2005. Kelan vammaisten tulkkauspalvelussa kuurot tulkit ovat voineet toimia kuurosokeiden sekä kansainvälisen viittomisen tulkkeina, kunnes Kela päätti rajoittaa kansainvälisen viittomisen tulkkauspalvelua vuonna 2017. Nykyään kuurot tulkit voivat työkennellä vain kuurosokeiden tulkkeina. Tämä vaikeuttaa tulkkausalan kehitystä ja rajoittaa kuurojen asiakkaiden itsemääräämisoikeuksia. Kelan tulkkauspalvelun kilpailutusasiakirjoissa rajoitetaan kuurojen tulkki mahdollisuuksia tarjota tiettyä tulkkaustuotetta. Vuoden 2017 kilpailutuksessa kuurot tulkit saivat tarjota vain tulkkauspalvelua kuurosokeille ”Jos tarjottu tulkki on kuuro viittomakielinen, hänen tuotevalikoimassaan voi olla vain kuulonäkövammaisten tulkkauspalvelun tuotteita” (Kela 2017). Vuoden 2020 kilpailutuksessa

kuurojen tulkkien tuote laajennettiin pienmuotoisen tekstin tulkkaukseen. Samalla mainittiin erikseen, mitä tulkkaustuotteita kuuro tulkki ei voi tarjota.

KUUROT TULKIT

Kela tarvitsee palvelun järjestämiseksi tiedon tarjotuista kuuroista viittomakielen tulkeista. Tiedot ilmoitetaan lomakkeen Selvitys tulkin osaamisesta ja työkokemuksesta kohdassa 2 Erityisasiakasryhmät ja -tilanteet.

Jos tulkki on kuuro viittomakielen tulkki, rastitetaan kohta kuuro viittomakielinen tulkki. Kuuro viittomakielen tulkki voi tuottaa tulkkauspalvelua kuulonäkövammaisille asiakkaille viittomakielisissä tilanteissa tai jos tulkkaustilanteessa on kyse pienimuotoisen kirjallisen lähdetekstin tulkkauksesta.

Kuuro viittomakielen tulkki voi tuottaa tulkkauspalvelua kuulovammaisille asiakkaille, jos tulkkaustilanteessa on kyse pienimuotoisen kirjallisen lähdetekstin tulkkauksesta. Selvyyden vuoksi todetaan, ettei Kelan vammaisten henkilöiden tulkkauspalvelun asiakkaiden palvelun järjestämisessä käytetä ns. reletulkkausta tilanteissa, joissa kuuro viittomakielen tulkki tarvitsee tulkkaustilauksessa tulkkina toimimiseen itselleen tulkkia puhutun kielen ja viittomakielen välille. Jos kuuro viittomakielen tulkki tuottaa ruotsinkielistä palvelua suomenruotsalaisella viittomakielellä (kuulo- ja kuulonäkövammaisten tulkkaus), rastitetaan kohta: ruotsinkielinen palvelu, äidinkielen tasoinen ruotsin kielen taito JA kuuro viittomakielinen tulkki. Jos kuuro viittomakielen tulkki on valmistunut Livs-koulutuksesta ja tuottaa tulkkausta suomenruotsalaisella viittomakielellä, rastitetaan kohdat: Livs-koulutuksesta valmistunut tulkki JA kuuro viittomakielinen tulkki. (KELA 2020.)

Päätös rajata kuurojen tulkkien työtä voidaan nähdä syrjivänä. Kun vastavalmistunut ei-naatiivi tulkki aloittaa työt neljän vuoden tulkkaus- ja kieliopintojen jälkeen, kuurot asiakkaat saavat tilaukseensa tulkin, joka vielä opettelee suomalaista tai suomenruotsalaista viittomakieltä. Kuuroille tulkille viittomakieli olisi äidinkieli. Tulkkaus kentällä tätä kutsutaan "ui tai uppoa"-meiningiksi. Ja samalla kuuroja tulkkeja on kielletty työskentelemästä etenkin haavoittuvassa asemassa olevien kuurojen tulkkeina.

6.3.4 Tulkkaukspalvelun käyttämiseen liittyvät negatiiviset asenteet

Tutkimukseen osallistuneet kertoivat erilaisista haasteista tilanteissa, joissa heidän piti tilata tulkki äidinkielenään viittomakieltä käyttävälle alaikäiselle lapselle. Vaikka viranomaisilla on velvollisuus tilata kuuroille ja viittomakieliselle lapselle tulkki, he eivät sitä välttämättä tee, koska tulkin tilaaminen lapselle ei ole käytäntö.

Tulkki on jopa kieltäydytty ottamasta sisään lääkärin tutkimushuoneeseen. "Kyllä me pärjätään" mutta kukaan ei kysy, pärjääkö kuuro ja ymmärtääkö oikeasti vai nyökkäileekö vain. Huonokuuloinen lapsi kuuron vanhemman kanssa kuulontutkimuksessa, vanhempi on etukäteen varmistanut, että tulkki tulee mutta luvattu tulkki ei lopulta olekaan paikalla kun "ei tämän ikäiselle lapselle ole ollut tapana tilata vielä".

Tutkimukseen osallistujat kertoivat jopa tilanteista, joissa paikalle tilattua tulkkia ei päästetty lääkärin vastaanottohuoneeseen tai tulkin tilaamisen tärkeyttä on vähätelty. Useat kuurot henkilöt kuvasivat kokemuksiaan ilman tulkkia asioinnista nöyryyttävinä, surullisina ja itkuisina. Tutkimukseen osallistuneet kertoivat kokeneensa myös, että ovat tulleet kohdelluiksi tyhminä lääkärin vastaanotolla koska he eivät ole kuulleet.

Viittomakielen käytön kieltäminen on osittain jatkunut näihin päiviin asti. Esimerkiksi kuuleva työntekijä käyttää valtaa ollessaan tilaamatta tulkkia, vaikka sitä pyydetään kuuron ja viittomakielisen henkilön tai kuurojen työntekijän toimesta. Tai kun esimerkiksi terveydenhuollossa ilmoitetaan, että "kyllä me pärjätään" asiakkaalta kysymättä ja suljetaan tulkilta nenän edestä ovi toimenpide tai tutkimushuoneeseen.

Tutkimukseen osallistuneet nostivat erikseen esiin kulttuuritoiminnan ja tapahtumiin osallistumiseen esimerkkinä kuurojen henkilöiden nöyryyttävästä ja eriarvoisesta kohtelemisesta. Esimerkiksi kulttuuritoiminnassa kuuroilta on evätty tasavertaiset mahdollisuudet seurata teatteriesitystä, koska järjestäjät eivät olleet suostuneet päästämään tulkkeja työskentelemään lavan viereen.

Olin teatterissa, minut siirrettiin yksin sukulaisseurueestani erilleen parvelle yksin istumaan tulkin kanssa, ja minun oli vaikea nähdä tulkkausta pimeässä. Sain avuksi vain pienen taskulampun. Ei annettu lupaa istua käytävän puolella istumapaikalla, jossa viittomakielen tulkki olisi voinut istua käytävällä tulkkauksessa.

Tulkin pääsy uskonnolliseen tilaisuuteen on rajoitettu tai vaikeutettu, jos tulkin ei katsota edustavan samaa uskontoa:

[Seurakunnan nimi] puheenjohtajat ja johtomiehet eivät hyväksy minun tilaavan ulkopuolelta viittomakielen tulkkia [seurakunnan] seuroihin, koska (...) he eivät ole [nimi] uskovaisia. (...) [Seurakunnan nimi] vaatii, että tulkin on oltava uskova. Me tarvitaan hyviä viittomakielisiä tulkkeja Suomen lain mukaan.

6.3.5 Tekstipohjaisten palveluiden saavutettavuus ja viittomakielinen media

Kuurot ja viittomakieliset henkilöt toivat selkeänä palvelujen puutteena ja palvelujen esteellisyytenä esiin tekstipohjaisten palvelujen puuttumisen. Erikseen mainittiin myös kotimaisten televisio-ohjelmien tekstityspalvelu, jonka toivottiin palvelevan sujuvammin. Kuitenkaan kuurojen ja viittomakielisten näkökulmasta yhdenvertaisuus mediapalveluissa valtaväestön kanssa ei toteudu, koska tekstityspalvelu koskee vain rajallista osaa tv-ohjelmia. Televisio-ohjelmien tekstityspalvelu on yksi asia, jota pyritään kehittämään YK:n vammaisten oikeuksien sopimuksen ja Euroopan unionin saavutettavuusdirektiivin mukaisesti.

YK:n vammaisten oikeuksien sopimuksen (SopS 27/2016) ja EU:n saavutettavuusdirektiivin mukaisesti Suomessa tuli 1.4.2019 voimaan laki digitaalisten palvelujen tarjoamisesta (306/2019). Laki velvoittaa valtiota, kuntia ja seurakuntia tekemään verkkosivustoista ja mobiilisovelluksista saavutettavuusvaatimusten mukaisia. Käytännössä tämä tarkoittaa muun muassa valtuustojen ja eduskunnan istuntojen videotallenteiden tekstitystä. Lailla pyritään palvelemaan esimerkiksi kuurojen henkilöitä niin, että pystyvät itsenäisesti käyttämään paremmin julkisia palveluja ja esimerkiksi pankkien digipalveluja. Yle tekstitti vuonna 2018 kaikki suomen- ja ruotsinkieliset televisio-ohjelmat. Liikenne- ja viestintäministeriön päätöksellä Ylen tekstitysvelvoitetta on lievennetty 1.6. saakka siten, että suorat lähetykset voidaan tekstittää 24 tunnin sisällä TV-uusintaan sekä Yle Areenaan. Myös sähköisen viestinnän palvelulain (L917/2014) momentti 211 koskee ohjelmiston saattamista näkö- ja kuulorajoitteisten saataville. Momentin mukaisesti audiovisuaalisen sisältöpalvelun tarjoajan on raportoitava Liikenne- ja viestintävirastolle toimistaan palvelujen saavutettavuuden toteuttamiseksi. Audiovisuaalisen sisältöpalvelun tarjoajan on lisäksi laadittava saavutettavuutta koskevia toimintasuunnitelmia siitä, kuinka sen palveluja saatetaan jatkuvasti ja asteittain saavutettaviksi.

Tutkimukseen osallistuneet kertoivat kuitenkin uudistusten tekemisen hitaudesta, ja kuinka on tehty vuosia työtä palveluiden saamiseksi saavutettavammiksi. Erikseen toivottiin myös julkisten palvelujen informaatioita visuaalisena. Tutkimuksessa tuli esiin myös, että viranomaiset valvovat YK:n vammaisten oikeuksien sopimuksen toimeenpanoa.

Digitaalisten palvelujen toimeenpanoon voidaan vaikuttaa edunvalvonnalla ja vaikuttamistyöllä, joka edellyttää kuitenkin lakien tuntemusta.

***Viranomaiset valvoo, kuinka YK:n vammaisten oikeuksien sopimusta laite-
taan (...) viestintäviraston hitauteen voidaan puuttua YK:n vammaisten oikeuk-
sien sopimuksen mukaisten oikeuksien ajamiseksi. Pitää osata itse ottaa selville
mitkä lait vaikuttavat.***

Kokemukset selkeistä ongelmista palvelujen esteettömyydessä tulivat toistuvasti esiin, ja tutkimukseen osallistuneet kertoivat raskaita kokemuksiaan, kuinka he joutuvat taistelemaan saadakseen palveluja. Moniin palveluihin voi yhä varata ajan vain soittamalla puhelimella, jolloin viittomakieliselle henkilölle palvelu on saavuttamaton, tai hän tarvitsee kuuluvan henkilön soittamaan puolestaan. Kynnys palvelun käyttämiseen on suurempi, kun ihminen ei voi itsenäisesti ilman tukihenkilöä hoitaa omaa asiaansa. Palvelujen esteellisyys nostaa kynnystä hakea apua ja erilaisia palveluita. Siksi kuurot ja viittomakielisen yhteisön jäsenet korostivat sähköisten ajanvarauspalvelujen tärkeyttä sekä mahdollisuutta asioida viranomaisten kanssa sähköpostitse tai tekstiviestillä.

Vuosia on tehty töitä, että on saatu palvelut saavutettavimmiksi viittomakielisille esim. taksin tilaaminen, ajan varaaminen terveysasemalle. Nyt ne voi usein varata edes tekstiviestillä, joka on edelleen suomenkielinen palvelu, mutta moneen paikkaan on edelleen vain lankapuhelinnumero. Myös tulkkauspalvelun tilaaminen nykyään omalla äidinkielellä onnistuu käsittääkseni vain teknisten laitteiden, etätulkkauslaitteiden kautta.

7 Menneiden asioiden ilmeneminen arjessa 2020-luvulla

Edellisissä luvuissa käsitellyt rotuhygienian ja oralismin vääryydet (luku 4), sisäkorvaistutukseen liittyvät kysymykset (luku 5) sekä rakenteelliset vääryydet (luku 6) kuten syrjintä ovat kertautuneet myös nykypäivän kuurojen ja viittomakielisen yhteisön kantamaksi taakaksi. Tätä voidaan tarkastella sisäistetyn sorron näkökulmasta (Campbell 2009, 16–29), joka avaa ilmiön psykososiaalisia ja yhteiskunnallisia vaikutuksia (Ferrie & Watson 2015).

7.1 Kakkosluokan kansalaiset – sisäistetty sorto

Kakkosluokan kansalaiset -ilmaisua on käytetty viittomakielisen yhteisön sisällä, ja myös tutkimukseen osallistujat käyttivät sitä kuvaillakseen kuuroja ja viittomakielisen yhteisön jäseniä. Tutkimusaineisto osoittaa, että kuurot ovat kokeneet erilaisia vääryyksiä, avioliittoaista oralismiin. Nämä ovat vaikuttaneet niin, että yhteisö kokee yhteiskunnan kohtelevan heitä kakkosluokan kansalaisina. Sorto on kestänyt vuosikymmeniä, sukupolvesta toiseen ja sen pitkäkestoisuuden johdosta yhteisö on omaksunut kakkosluokan kansalaisen -identiteetin, jolloin sorto tai syrjivät rakenteet ovat normalisoituneet osaksi arkea.

Oralismi on vaikuttanut siihen, että monet etenkin ikääntyneistä kuuroista, ovat sisäistäneet sen asenteen, että viittomakieli on pahasta. Tutkimukseen osallistuneet pohtivat ryhmähaastattelussa, miten fyysiset rangaistukset viittomakielen kieltämisestä vaikuttavat oppilaisiin myöhemmässä elämänvaiheessa. Yksi vanhempi haastateltava kertoi kokemuksestaan, miten koulussa häntä lyötiin kepillä, kun hän jäi kiinni viittomisesta. Toiminta jätti jäljen haastateltavaan, ja hän koki sisimmässään pitkään olevansa paha ja huono ihminen, koska viittoi. Vasta aikuisena hän tajusi, ettei asia ole niin. Ryhmässä keskusteltiin, miten yhteisössä on paljon huonoa itsetuntoa, alemmuudentunnetta kuuleviin verrattuna ja jopa identiteettikriisiä. Yhteisön jäsenet ovat myös omaksuneet ajattelutavan alempiarvoisena olemisesta valtaväestöön verrattuna. Vuosikausien puheopetuksesta huolimatta moni ei oppinut omasta mielestään puhumaan edes tyydyttävästi. Oralismin tavoitteena oli saada kuurot puheen käytön myötä yhteiskuntakelpoisiksi kansalaisiksi, mutta sen sijaan tutkimukseen osallistujat kertoivat häpeästä.

Vanhempieni kouluaikoina oli oralismi vallalla. Sormille lyötiin, jos viitto. Äitini oli kuolemaansa asti vakuuttunut, että hän puhuu apinan äänellä, koska näin oli koulussa hänelle kerrottu. Isäni oli ”tyhmä” eikä oppinut puhumaan, kantaa häpeää Jyväskylän kouluun joutumisestaan yhä.

Jyväskylän kuurojen koulu oli kirjoituskoulu, johon laitettiin ne oppilaat, jotka eivät oppineet puhumaan. Yhteisössä oli käytössä sanaa ‘potkut’ vastaava viittoma oppilaille, jotka laitettiin Jyväskylän kouluun. Joissakin kuurojenkouluissa oppilaat jaettiin a-, b- ja c-oppilaisiin, puhetaidon perusteella. (Salmi & Laakso 2005, 166.)

Niin oli a, b, ja c luokkia (...) pääsin a-luokkaan, ku osasin jo puhua jollain tavalla, en tiedä (...) mutta kyl mä puhuin (...) B-luokassa oli kohtalaisesti puhumaan osaavat ja c-luokassa huonot oppilaat (...) Jos ei oppinut niin potkaiittiin (viitto POTKUT) Jyväskylään (...) niin sitä kuuroa oppilasta, jota on on laitettu jyvskylään ja sitten aikuisena on vielä leimaamista (...) siksi siitä ei oikein haluttu puhua (...) ei se ollu mukavaa (...) nyt kun ajattelen asiaa (...) kyl c luokassa oli älykkäitä, mutta eivät oppineet puhumaan (...) olen tavannut heitä aikuisena ja olivat älykkäitä (...) ikävää.

Tutkimusaineistossa toistuivat kieleen ja kulttuuriin liittyvät identiteettikysymykset sekä ulkopuolisuuden kokemuksen kuvaukset, jotka selittyvät kuurojen ja viittomakielisen yhteisön vuosikymmenten saatossa kokemilla vääryyksillä. Ristiriitainen suhde viittomakieleen ja vaikeus muodostaa eheää identiteettiä liittyivät häpeään ja pelkoon sekä tutkimukseen osallistuneiden kerronnassa toistuvaan selittämättömään ahdistukseen. Kuurot ja viittomakielisen yhteisön jäsenet kuvasivat selittämätöntä ahdistusta yhteisössä sisäistettynä pahana olona ja huonommuuden tunteena, jota kaikki eivät tiedostaneet, tai ainakaan he eivät osanneet nimetä sille syytä. Epäoikeudenmukaisen kohtelun ja syrjinnän tiedostamattomuus tulivat esiin ahdistuksena ja häpeänä, jotka siirtyvät sukupolvelta toiselle. Syvä häpeä on estänyt tiedostamasta epäoikeudenmukaisuutta ja väärää kohtelua, jolloin häpeän syytä on ollut vaikea ymmärtää ja kertoa. Tutkimukseen osallistuneet saattoivat sanoittaa häpeän kokemuksena omasta huonoudesta ja pahuudesta. Viittomakielisen käytön kieltäminen eli oralismi oli kuitenkin asia, jonka tutkimukseen osallistuneet nimesivät kertoessaan häpeästä ja pahasta olost. Viittomakielisen kieltäminen kohdisti häpeän omaan kieleen ja kulttuuriin ja siten rikkoi heidän omanarvontuntoaan kuuroina ja viittomakielisinä.

Tutkimukseen osallistuneiden kuvaama sisäistetty sorto sekä epäoikeudenmukaisen kohtelun normalisoituminen arjessa juontavat juurensa suurelta osalta aikaan, jolloin viittomakielisen käyttö oli kiellettyä, eli 1970-lukuun ja sitä edeltäneisiin vuosikymmeniin. Sisäistetyistä sorrosta ja häpeästä kertoneet henkilöt olivatkin pääosin iäkkäämpiä tai sitten he kuvasivat toisten iäkkäämpien kuurojen ja viittomakielisten tilannetta. Näissä kuvauksissa

keskeistä oli se, ettei kuuro henkilö itse ymmärtänyt huonommuuden tunteensa syytä. Se, että tiedostamattoman epäoikeudenmukaisen kohtelun kuvaukset koskivat lähinnä menneisyyttä, ei tarkoita, etteivätkö kuurot ja viittomakielinen yhteisö kannalta traumaa epäoikeudenmukaisesta kohtelusta nykypäivänä. Sisäistetty sorto ja trauma ovat siirtyneet sukupolvissa eteenpäin ja myös nuoremmat kuurot ja viittomakielisen yhteisön jäsenet kantavat sitä nykyään. Tutkimukseen osallistujat puhuivat taakkasiirtymästä, johon kuuluu myös häpeän ja alempiarvoisuuden kokemuksen siirtyminen sukupolvesta toiseen (ks. myös Siltala 2016).

(...) sukupolvissa siirtyvä trauma. Esimerkiksi osalle asiat ovat normaaleja, mutta vanhemmille se on normaalia, ja se asenne siirtyi minuun.

Tutkimusaineistossa kuvattiin, kuinka sisäistetty alemmuuden tunne ja häpeä liittyivät ymmärrykseen, etteivät kaikki kuurot vielä 2020-luvullakaan hahmottaneet itseään täysivaltaisina kansalaisina, eivätkä ymmärtäneet omaa itsemääräämisoikeuttaan. Tutkimukseen osallistuneet toivat esiin, että käsitys oikeudenmukaisen ja epäoikeudenmukaisen kohtelun rajasta on hämärtyneet joillakin kuuroilla. Näin he eivät osaa kyseenalaistaa kohtamiaan epäoikeudenmukaisuuksia, eivätkä pysty olemaan aktiivisia omien asioidensa ajajina ja siten toimia täysivaltaisen kansalaisen tavoin. (Sen 2009, 228–230; Sen 1999, xii–xiii; Nussbaum 2011, 18.)

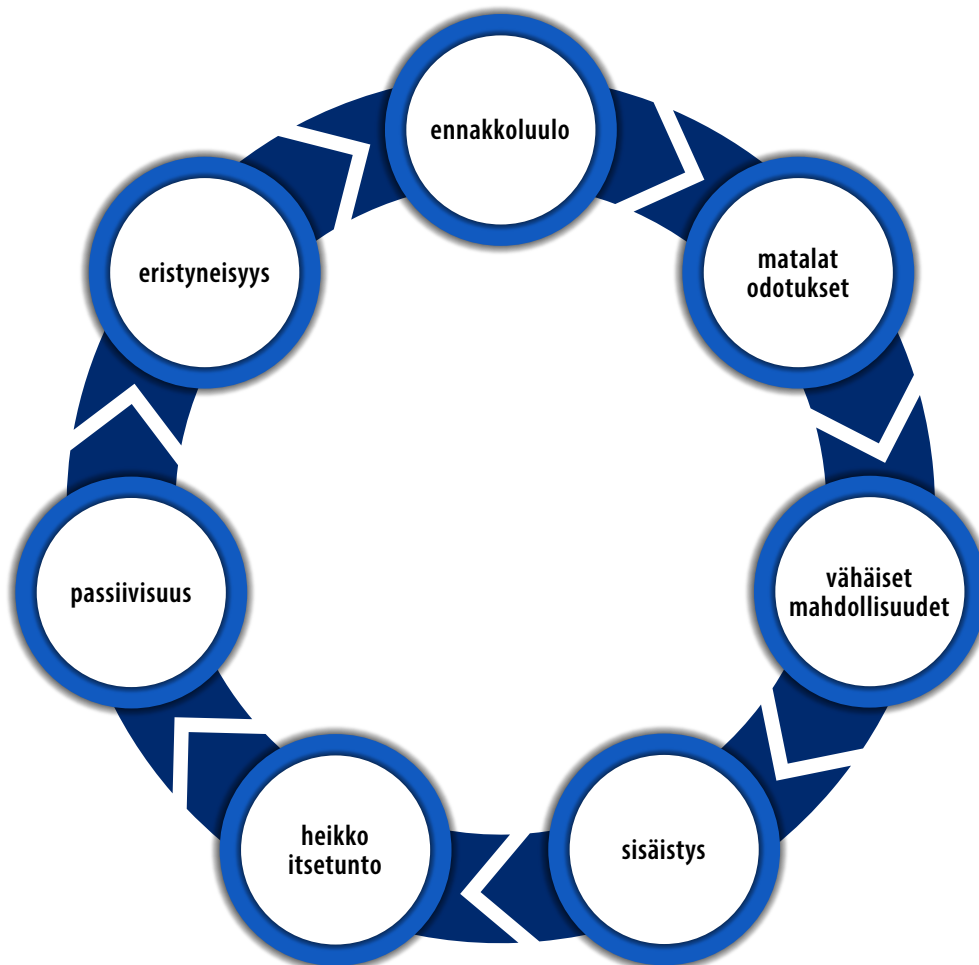
Joidenkin kuurojen sisäistämä passiivisuus omien asioiden ja oikeuksien ajamiseen liittyi tutkimukseen osallistuneiden mukaan kuurojen ja viittomakielisten historiaan ja sukupolvissa siirtyvään traumaan alemmuudesta tai huonommuudesta. Tähän traumaan sisältyi joidenkin kuurojen omaksuma epäluottamus omiin taitoihin ja omaan pystyvyyteen. Monien tutkimukseen osallistuneiden kokemus oli, että sisäistetty epäluottamus omiin taitoihin ja todellisen oman tahdon tiedostamattomuus saattoi siirtyä eteenpäin seuraavalle sukupolvelle niin, etteivät lapset saaneet vanhemmiltaan mallia omien arvopäämäärien mukaan toimimisesta tai itsenäisestä päätöksenteosta.

Vanhemmat sukupolvet ovat sinnitelleet ja viittoneet: "Ei voi mitään". Omia asioita ei olla ajettu, vaadittu palvelua tai oikeutta käyttää omaa kieltä tasavertaisena puhekielten kanssa. Nuoremmat sukupolvet ovat saaneet vapaammin käyttää omaa kieltään ja tulkkipalvelu on kehittynyt. Tiedetään: "Kuuro voi!"

Sisäistettyä sortoa voi kuvata myös noidankehänä, jossa negatiiviset ajatukset ja niiden seuraukset ovat toistensa jatkumo. Noidankehässä kuurouteen ja viittomakieleen kohdistuvat ennakkoluulot johtavat kuuroihin ja viittomakielisiin kohdistuviin mataliin odotuksiin ja siitä seuraaviin vähäisiin mahdollisuuksiin. Nämä yhteiskunnan ennakkoluulot ja asenteet sisäistyvät kuuroille ja viittomakielisille sisäistetyksi sorroksi, jota seuraa

heikko itsetunto, jonka takia ihminen saattaa eristyä ja toimia passiivisesti. Seuraavassa kuviossa 3 on kuvattu sisäistettyä sorsan taustalla olevaa noidankehää (Katsui 2005).

Kuvio 3. Sisäistetty sorto ja noidankehä (Lähde: Katsui 2015, 90.)

7.2 Vähäiset mahdollisuudet ja alempi itsemääräämisoikeus

Oralismi johti siihen, että monella kuurolla on keskimääräistä heikommät luku- ja kirjoitustaidot sekä huonommat mahdollisuudet jatko-opintoihin ja vaikuttaa omiin asioihinsa. Näin ollen itsemäärääminen on edellä mainituista syistä johtuen alentunut, ja niinpä kuulevien yhteiskunta ja yksittäiset kuulevat kontrolloivat kuurojen elämää, eikä kuurojen ja viittomakielisten henkilöiden tosiasiallinen itsemääräämisoikeus ole vielä toteutunut.

7.2.1 Kuuroihin kohdistuva kuulevien kontrollointi

Tutkimukseen osallistujien mukaan monet kuurot, etenkin ikääntyneemmät henkilöt, ovat sisäistäneet ajattelutavan, että ”kuulevat tietävät aina paremmin”.

Luvan kysyminen ja luvan saaminen kuulevalta on yhä olemassa kuuroilla henkilöillä, koska on niin pitkään oltu sellaisessa ilmapiirissä, että kuuleva päättää.

Osiossa 4.1.1 ja 4.1.2 on tuotu esiin yhteiskunnallisen kontrollin äärimmäistapaukset, eli avioliittolaki ja painostetut sterilisaatiot. Näiden lisäksi tutkimukseen osallistujat kertovat kokemuksista, että kuulevat kontrolloivat kuurojen elämää enemmän tai vähemmän eikä kuuro aina huomaa tai tajua, että tällaista tapahtuu. Se tapahtuu, kun kuurolla itsellä ei välttämättä ole riittävää kielitaitoa huolehtia asioistaan ja hän tarvitsee siten kuulevan apua. Tästä tulee tottumus siihen, että joku toinen on huolehtinut kuuron henkilöön asioista ja näin kuuro on sisäistänyt ajatuksen itsestään vähempitaitoisena tai vähempiarvoisena. Kuurot tutkimukseen osallistuneet kokivat itse tai joku heidän kanssaan toiminut henkilö kuvasi tilannetta niin, että kuuro henkilö ei pääse kasvamaan itsenäiseksi toimijaksi ja päätösten tekijäksi, vaan on riippuvainen kuulevasta tukihenkilöstä, perheenjäsenestä tai työntekijästä, jonka läheisyyteen on tottunut. Tutkimukseen osallistuneiden mukaan myös kuulevat tukihenkilöt, perheenjäsenet tai työntekijät usein ymmärsivät riippuvuussuhteen ongelman, mutta kuurojen henkilöiden valtaistaminen omien oikeuksiansa ajajiksi ja täysivaltaisiksi kansalaisiksi ei ole ollut yksinkertaista. Jotkut tutkimukseen osallistuneet kuvasivat tilannetta niin, että kuurot ovat omaksuneet ajattelutavan olla huollettavina ja turtuneet olemaan kuulevien päätöksenteon kohteena.

Tutkimukseen osallistujat kertoivat tapauksia, joissa kuulevat sukulaiset ovat käyttäneet kuuroa tai viittomakielistä sukulaistaan taloudellisesti hyväkseen ottamalla omaan käyttöönsä aikuiselle kuuroille tarkoitettuja rahoja, kuten vammaistukea. Tällaisesta toisen ihmisen heikomman aseman hyväksikäyttämisestä on seurannut perheen sisäisiä ristiriitoja ja ongelmia. Taloudellisen hyväksikäytön rinnalla joidenkin kuurojen kuulevat sukulaiset ovat sulkeneet kuuron viittomakielisten kontaktien ulkopuolelle eristyksiin yhteisöstä. Näin jotkin kuurot ovat joutuneet elämään yksinäisyydessä ilman vertaisia ja mahdollisuutta käyttää omia rahojaan.

Tunnen kuuroja, joita on käytetty taloudellisesti hyväksi perheen tai aikuisena sisarusten tai muiden taholta taloudellisesti. Eläkkeet tai palkat on viety, kuuron ei ole annettu tavata muita kuuroja. Kuurot vieraat on häätetty pois etteivät pääsisi tapaamaan tätä kuuroa. Nämä kuurot on tuomittu elämään yksinäisinä lähes koko ikänsä. Jotkut onneksi ovat päässeet kuurojen palvelutaloon ja heille on avautunut viittomakielinen maailma uudelleen.

Kuulevat sukulaiset ovat saattaneet käyttää valtaa niin, ettei kuuro henkilö ole saanut oikeaa tietoa terveydestään ja on joutunut näin elämään epätietoisuudessa mahdollisesti vaikeistakin terveydellisistä ongelmista. Perheenjäsenet ovat myös voineet kieltää seksuaalisuuden ja jättää kuuron omaan kotiinsa ilman oman ikäluokan sosiaalisia suhteita, niin ettei kuuroille ole kehittynyt omaa aikuisen identiteettiä ja elämää.

Serkustani tehtiin peräkamarinpoika, häneltä estettiin puolison etsiminen. Hänet kasvatettiin uskomaan, että parisuhde tai seksi eivät kuulu hänelle. Serkuni aloitti itsenäistymisen kuusikymppisenä isänsä kuoltua. Sen jälkeenkin vielä äiti yritti estää muuton kotoa. Muutos tuli vasta, kun sosiaalitoimen aloitteesta äidiltä vietiin edunvalvonta.

7.2.2 Taistelu oikeuksista jatkuu

Viittoma ”taistelu” tuli usein esiin aineistoissamme. Tutkimukseen osallistuneet kertoivat, kuinka sisäistetyn sarron ja taisteluväsymyksen takia monet kuurot ja viittomakieliset eivät hae vääryyden kokemuksilleen oikeutta, vaikka nykypäivänä lainsäädäntö tukee heidän oikeuksiensa yhdenvertaisuutta valtaväestön kanssa. Kuurot joutuvat taistelemaan kahdesta suunnasta, tilanteesta riippuen.

Meidän kohdalla kuurous syntyy kielikysymyksen kautta, eli tilanteemme vastaa muita vähemmistöjä, joskus kuurous on se paha asia ja joskus kieli.

Kuulevien yhteiskunnassa puhutulla ja kirjoitetulla kielellä on kyseenalaistamaton asema. Viittomakielisyyttä ja kuuroutta tai huonokuuloisuutta ymmärtämätön ihminen on vielä 2000- ja 2020-luvullakin Suomessa saattanut liittää viittomakielisyyden älykkyyden puutteeseen, mikä on ollut kuuroja kohtaan erittäin loukkaavaa. (Salonen 2017.)

Kuurot ja viittomakieliset henkilöt saavat vammaispalvelulain mukaisia palveluja, joiden saamiseksi tarvitaan lääkärintodistuksia ja samalla kuuro henkilö kohtaa lääketieteellisen vammaisuuden määrittelyn ja byrokraattisen lausuntojen ja määrittelyjenannon: ”Vammaispalvelulain kautta tulee kaikki meidän [kuurojen] palvelut. Kaikkiin tarvitaan lääkärin todistuksia. Tämä on ongelma.”

Palvelujen vaikean saatavuuden ja esteellisyyden takia yhteisön on taisteltava, jotta he saisivat palveluja viittomakielellä tai tulkkauksen tarvitsemiinsa palveluihin. Ensisijaista olisi saada palveluita viittomakielellä, ja jos se ei toteudu, tulisi saada tarvittava tulkkaus. Ei ole tavatonta, että asioita joutuu selvittämään yhä uudelleen, koska palvelun hakemiseen liittyvässä tilanteessa harvoin on sellaista henkilöä tai tahoa, joka näkisi tilanteen kuuron näkökulmasta ja ymmärtäisi hänen tilanteensa ja näin voisi ajaa kuuron ihmisen asiaa.

Jatkuva taisteleminen palveluiden oikeudenmukaisesta ja yhdenvertaisesta saamisesta aiheuttaa myös taisteluväsymystä, niin etteivät he pettymysten vuoksi enää jaksaneet ajaa asioitaan ja osallistua yhteiskuntaan. Väsymys johtaa siihen, ettei aina jaksaa vaatia oikeuksiaan: ”Ei voinut vaikuttaa itseään koskeviin päätöksiin vaan sopeutuu siihen, vaikka tietää sen olevan väärin.”

Viittomakielisten palvelujen vähäisyys ja yleisemmin viittomakielen ja viittomakielisen kulttuurin tuntemattomuus vähentävät vaikuttamismahdollisuuksia viittomakielellä. Näin kuurojen ja viittomakielisten on tehtävä paljon töitä ajaakseen asioitaan yhteiskunnan tasolla. Osa kuuroista ja viittomakielisistä henkilöistä koki vaikeaksi osallistumisen yhteiskunnalliseen keskusteluun ja asioihin vaikuttamiseen, koska yhteiskunnassa ei huomioida riittävästi viittomakielisen vähemmistön tarpeita ja erityisyyttä. Yhdeksi syyksi tähän todettiin, ettei viittomakielisiä ole tarpeeksi mukana päätävissä elimissä, kuten valtuustoissa ja eduskunnassa.

Sisäistetystä sorrosta ja taisteluväsymyksestä oli tutkimusaineistossa havaittavissa useita esimerkkejä. Ne olivat jääneet joidenkin tutkimukseen osallistuneiden mieleen raskaina muistoina, eikä useilla tutkimukseen osallistuneilla ollutkaan kokemusta, että he olisivat saaneet ajettua omia asioitaan, tai että he olisivat tulleet ymmärretyiksi. Osa kuvasikin suoraan alistumista vääryyksien kokemiseen:

No, joskus ei tee mieli yrittää osallistua yhteiskuntaan pettymysten vuoksi. Ei jaksaa.

7.3 Puolikielisyys ja yhteisön jäsenyys

Viittomakieltä ei vuosikymmenien ajan saatu käyttää koulussa, ja julkisilla paikoilla viittomista hävettiin. 1980-luvun jälkeen kouluissa saatiin viittoa ja osa oppilaista sai jonkinlaista viittomakieliä äidinkielenä -opetusta, mutta tämä kokemus on vähemmistössä. Viittomakielen opiskelun ja käytön edistämättömyys suomalaisessa yhteiskunnassa on vaikuttanut yhteisön jäsenten kielen käsitykseen, ei vain viitottuun kieleen, vaan myös kirjoitettuun ja/tai puhuttuun kieleen.

Eri tavoin viittomakieliseen yhteisöön kuuluvat henkilöt kuvasivat tutkimusaineistossa oman identiteettinsä muotoutumista kuurona tai huonokuuloisena sekä suhdettaan viittomakieleen. Monien tutkimukseen osallistuneiden kokemus oli, että identiteettiin liittyi kiinteästi se, kuinka oli tullut kohdelluksi kuurona, viittomakielisenä tai huonokuuloisena henkilönä sekä se, millaisia mahdollisuuksia oli ollut oppia viittomakieltä, puhuttua tai kirjoitettua kieltä. Nämä kokemukset ja kokemus omasta viittomakielen osaamisesta ohjasivat tutkimukseen osallistuneiden suhdetta viittomakieleen, kuurouteen ja kuulevien

enemmistöön. Viittomakielinen yhteisö ei ole yhtenäinen, eikä kuurous ja viittomakielen taito tarkoita, että yksilö voi helposti luoda itselleen viittomakielisen yhteisön jäsenen identiteetin.

Ainakin vanhempieni ikäpolven, 1920–30 lukujen taitteessa syntyneiden kohdalla nämä ovat aiheuttaneet puolikielisyttä ja vaikeuttaneet myönteisen identiteetin syntymistä, kuin myös kuurouden luokitteluun vammaksi. Omat vanhempani ovat varmaan olleet tämän suhteen hyvässä asemassa, koska he ovat molemmat kuuroutuneet puhumaan oppimisen jälkeen, äitini puhui ja kirjoitti suomea melko hyvin, isäni puheesta ja kirjallisesta ilmaisusta oli vieraiden vaikeampi saada selvää.

Vasta aikuisuuden kynnyksellä onnistuin löytämään eheän identiteetin ja kunnioittamaan itseäni viittomakielisenä kuurona. (aikuisena) Viittomakielen vahvistaminen kieleksi muuttui myös ympäristön ja oma asenteeni viittomakielen suhteen: olen viittomakielinen!

Identiteettiin liittyi kiinteästi kokemus joukkoon kuulumisesta tai joukon ulkopuolelle jäämisestä sekä luottamus itseän ja muihin. Tähän vaikuttavat myös yhteiskunnalliset asenteet, kuten esimerkiksi se millaisia ominaisuuksia pidetään toivottuina. Kuulevien yhteiskunnassa tämä ominaisuus on esimerkiksi se, että ihminen kommunikoi puheella. Tämä ajattelutapa on osittain edesvaikuttanut siihen, että osa kuuroista jää viittomakielisen yhteisön ulkopuolelle.

Nuorena aikuisena jätin kuurojenmaailman ja olin ”kuuleva”, koska koin olevani erilainen. Olin ns. väliinputoaja, en kuuro enkä kuuleva, identiteettiä ei ollut kumpaankaan suuntaan. Koetin jossain vaiheessa palata tai siis olla viittomakielinen (...) Se sitten oli isku vasten kasvoja ja jäin tuuliajolle, jolla taidan olla yhä.

Tutkimukseen osallistuneet toivat esiin, ettei yhteiskunnan normeihin mukautuminen ole yksinkertaista. Tutkimukseen osallistujien mukaan kuurojen ja kuulevien yhteisöjen väliin putoaminen luo kokemuksen, ettei kuulu mihinkään ryhmään. Luottamuspuolan taustalla oli oma epävarmuus viittomakielen käyttämiseen tai kokemus siitä, ettei ole riittävästi päässyt viittomakieliseen yhteisöön mukaan. Kokemus sekä viittomakielisen että kuulevien yhteisön ulkopuolelle jäämisestä oli kuormittava. Epävarmuus omasta viittomakielen taidosta saattoi myös johtaa siihen, että yksilö koki viittomakielisen yhteisön esteellisenä, vaikka itse on kuuro. Tämä kokemus syvensi syrjäytymisen kokemusta ja huonoa itseluottamusta, jonka taustalla on sekä kuulevien että viittomakielisten yhteisöjen ulkopuolisuus.

Se kun ei kuulu minnekkään, on aika raskas asia kantaa. Varmasti olisi elämä mennyt toisin, jos olisi ollut viittovien kanssa. Olen ujo ja epävarma.

Isoin vaikutus näkyy siinä, että minut on syrjäytetty kun minulla ei ole kuuloa, jonka avulla pääsisin osaksi valtaväestöä ja minulla ei ole riittävää itseluottamusta viittomakielen osaamiseeni että voisin yrittää mennä osaksi viittomakielistä yhteisöä. Esteettömyyden puute näkyy jokapäiväisessä elämässäni ja kärsin sen takia ajoittaisista loppuun palamisista. Vähemmistöstressi on hyvä sana kuvaamaan tätä stressiä, mitä koen nykyään.

Tutkimukseen osallistuneiden kokemusten mukaan haasteet oman identiteetin ja eheän itseluottamuksen muodostamisessa liittyivät myös masennukseen ja ahdistukseen sekä mielenvirkeyden säilyttämiseen. Tutkimukseen osallistuneet kuvasivat ulkopuolisuuteen liittyvää alemmuutta. Osa nimesi alemmuuden ja ahdistuksen tunteiden tai masennuksen taustalla olevia konkreettisia asioita, kuten koulussa tapahtuneen kiusaamisen ja vertaisryhmän ulkopuolisuuden. Useissa vastauksissa ahdistus näyttöytyi selittämättömänä taustalla olevana tunnetilana.

Oman tunnekielen puuttuminen tai sen tunnistamattomuus oli eräs tekijä, joka oli yhteydessä paitsi omien tunteiden käsittelyyn, mutta myös ahdistukseen. Viittomakieliseen yhteisöön kuuluvilla tutkimukseen osallistuneilla oli kokemuksia, ettei heidän ole mahdollista käsitellä syvimpiä tuntojaan, jos heillä itsellään on ristiriitainen suhde viittomakieleen, ja jos viittomakielen taito koetaan olevan puutteellinen. Viittomakielen taidon puute johtuu siitä, ettei kuuroilla ole ollut jo lapsena pääsyä muiden viittomakielisten ja kuurojen pariin. Vertaistuen kautta heillä olisi mahdollista olla osana yhteisöä ja rakentaa identiteettiään sen pohjalta.

Kuulen liian huonosti ollakseni kuulevien maailmassa ja en koe viittomakieltä tarpeeksi omaksi kielekseni ollakseni osa viittomakielisten yhteisöä. Tämä on tuonut mielenterveys- ja identiteettiongelmia mukanaan.

Olin syvästi masentunut ja ahdistunut sen vuoksi, etten tunnistanut identiteettiäni ja tunnekieltäni.

Tutkimukseen osallistuneiden kokemukset osoittavat, kuinka vuosikymmeniä aikaisemmin tapahtuneet asiat sekä myös nykypäivän vääryyden kokemukset kumuloituvat kuurojen ja viittomakielisen yhteisön jäsenten arkielämässä 2020-luvulla. Vaikka kokemukset ovat yksilöiden kokemina henkilökohtaisia, ne ovat yhteisön kollektiivisia kokemuksia. Tutkimukseen osallistuneiden mukaan vääryyden kokemusten seurauksena monelle kuurojen ja viittomakielisen yhteisön jäsenelle totuus on hämärtynyt, eivätkä he näin voi elää toteen omaa oikeuttaan viittomakieleen ja viittomakieliseen kulttuuriin. Viittomakielisten asema kieli- ja kulttuurivähemmistönä rinnastuu myös kokemusten tasolla saamelaisien, karjalaisten tai romanien tilanteeseen Suomessa. Enemmistön on vaikea hyväksyä

vähemmistöä rinnalleen yhdenvertaisena kansanryhmänä. (ks. myös Lindell, 2021; Arola, 2021; Rainò 2021.)

7.3.1 Syrjintä vaikuttaa myös kuurojen vanhempien kuuleviin lapsiin

Kuurojen väliset parisuhteet ovat olleet kautta aikojen yleisiä, ja kuuroille pareille syntyvät lapset pääosin kuulevia. Suomessa kuurojen vanhempien kuulevat lapset käyttävät itsensä joko ilmaisua ”meikäläinen” tai lyhennettä coda. Codien on sanottu elävän kahden maailman, kuurojen ja kuulevien, välissä. Codien ei ole aina katsottu kuuluvan viittomakieliseen yhteisöön, koska he ovat kuulevia ja codat kertoivat myös kokemuksistaan, etteivät he kuulu täysin viittomakieliseen yhteisöön, vaan myös sen ulkopuoliseen, ns. kuulevien maailmaan.

Yksi syy tähän on se, että viittomakielen on katsottu olevan kuurojen kieli, jota kuulevat lapset eivät tarvitse. Oralismien aikakaudella viittomakieli nähtiin pahana ja hävettävänä asiana, eivätkä monet kuuroista vanhemmista viittoneet lapsilleen, vaan käyttivät puhetta. Coda-lasten käyttämistä tulkkeina ja taakansiirtymää on käsitelty luvussa 6.3.1 ja siksi tämä osio keskittyy nykytilanteeseen.

Yhteisöön on alusta alkaen kuulunut codia, mukaan lukien aktivisteja, jotka ajoivat yhteisön asioita, muun muassa Julius Hirn ja Elma Eklund (myöh. Ignatius). Keskustelu codien oikeudesta viittomakieleen ja yhteisön jäsenyyteen on vielä uutta. Keskustelu vilkastui 1990-luvulla viittomakielinen-termin myötä. Nykypäivänä aiempaa useampi kuuro vanhempi viittoo kuuleville lapsilleen ja pyrkii saamaan lapsilleen viittomakieli äidinkielenä -perusopetusta koulussa. Tässä osiossa keskitytään siihen, miten yhteiskunnalliset ja rakenteelliset ongelmat vaikeuttavat codien kielellisiä oikeuksia viittomakieleen nykypäivänäänkin. Lisäksi avataan hieman sitä, miksi codilla ei ole sama asema yhteisössä kuin kuuroilla.

Codiin ei ole kohdistunut samoja vääryyksiä kuin kuuroja kohtaan, lukuun ottamatta viittomakieli äidinkielenä -opetustilannetta ja oikeutta kieleen, jota käsittelemme luvussa 4.3.8. Lisäksi coda-lapset ovat joutuneet, myös tahtomattaan, toimimaan tulkkeina vanhempiensa ja kuulevien ihmisten välillä (ks. luku 6.3.1). On selvästi nähtävissä, että kuuroihin kohdistuviin syrjinnällä on vaikutusta codien elämään ja heidän tilanteeseensa.

Codien suhde viittomakieliseen yhteisöön voi olla moninainen: Osa kokee olevansa tiivisti osaa yhteisöä, osa sen sijaan ei. Suhteeseen vaikuttavat monet eri osatekijät kuten esimerkiksi asuinpaikka tai ikä, joiden lisäksi vaikutuksensa on myös laajemmilla rakenteellisilla tekijöillä. Yksi niistä on yhteiskunnallinen asenne kuurouteen ja viittomakieleen, joka vaikuttaa myös codiin. Kuurojen vanhempien sisäistetty sorto, lapsen näkeminen kuulevana yhteisön ulkopuolisena sekä perheen neuvolasta ja koulun äidinkielen opetuksesta saama

viittomakielisen tuen ja kieliympäristön vähyys vaikuttavat siihen, että kaikki codat eivät viito tai eivät tunne kuuluvansa yhteisöön. Vaikka codat viittoisivat, harva pystyy ylläpitämään kielitaitoansa, jos käyttää viittomakieltä vain vanhempiensa kanssa. Yhteistä monille codille on kuuroihin kohdistuvan syrjinnän näkeminen läheltä, etenkin vanhemmilla codilla on tällaisia kokemuksia. Nuoremmilla codilla on mahdollisesti erilaisia kokemuksia, koska he ovat kasvaneet viittomakielimyönteisemmässä ympäristössä ja useammat vanhemmat viittovat lapsilleen.

Codat ovat sanoneet itseään muun muassa kahden maailman välissä eläväksi, eivät ole kuuroja, mutteivät kulttuurillisesti kuuleviakaan.

Kuurojen vanhempien kuuleva lapsi on kahden kulttuurin ja kielimaailman kansalainen. Kuurojen vanhempien kuulevien lasten yhdistyksen kaikki jäsenet ovat eläneet koko ikänsä kahden ”maailman välissä”. Kaksikielisyys on rikkaus ja siitä kannattaa olla ylpeä. Elämme siis dynaamista elämäntapaa jossa viittomakieli on merkittävässä osassa, huomasimmepa sen itse tai emme. (Kuurojen Vanhempien Kuulevien Lasten Yhdistys 2021.)

Yhteinen tausta ja kokemukset sitovat codia toisiinsa.

Sukulaisten sääli ja voitotelevat, aliarvioivat puheet ja asenteet ahdistivat enkä suostunut sukujuhliin ihan kaikkea tykkäämään. Eikö se riittänyt, että minulla oli paha mieli (...) ja miten ”hyväsydäminen ja kiltti” olinkaan, kun kuuroja parvoja autoin tulkkaamalla. Vieläkin kiukuttaa.

Monet codat ovat kuulevana joutuneet lapsuudesta asti tilanteisiin, jossa ovat joutuneet kuuntelemaan vastaavia keskusteluja ja vanhempien kuuroutta vähätteleviä keskusteluja. Tutkimusaineistossamme codat ovat kertoneet myös kuurojen vanhempiensa kertomuksia oralismista ja muista vääryyksistä. Myös codat kantavat taakkasiirtymää.

Vaikka nuorempien codien tilanne on parempi, ei heidän oikeuttaan viittomakieleen vielä tunnusteta. Nyky-yhteiskunnassa ei tunnusteta kuulevien codien oikeutta viittomakielen opiskeluun (ks. luku 4.3.8). Hankkeen tutkija Rautiainen (2018) on artikkelissaan avannut codien oikeudellista tilannetta. Codien oikeus käyttää äidinkieltään viranomaisien kanssa ei toteudu. Ongelma korostuu etenkin codien lapsuusajan kokemuksissa.

Itselläni on kuuleva lapsi, joka haluaisi esim lääkärikäynnillä käyttää omaa äidinkieltään, eli viittomakieltä, kun puhutaan herkistä asioista, etenkin nyt murrosikäisenä. Tällöin hänen pitäisi käyttää vanhempiensa tulkkia, eli vanhempien pitäisi tulla mukaan lääkärikäynnille. Hän oikeasti ymmärtää paremmin viittomakielellä (...) Omin sanoin, hän on kuuleva vain ”pinnasta”. Yhteiskunnan

näkökulmasta hänellä ei ole oikeutta tulkkiin, koska hän on kuuleva. Hänen sisäinen kokemuksensa voi olla kuitenkin aivan jotain muuta.

Kouluopetuksessa codilla on kuurojen oppilaiden lailla harvoin mahdollisuutta saada viittomakieli äidinkielenä -opetusta (ks. luku 4.3.8). Kuurot oppilaat saavat kolmiportaisen tukiovetuksen kautta erityisoppilaan aseman. Tästä on sikäli hyötyä, koska erityisopetuksen ongelmista huolimatta oppilaiden viittomakielisyys huomioidaan paremmin. Codilla tätä mahdollisuutta ei ole. Tutkimukseen osallistujat toivat esille, ettei kouluopetuksessa osata huomioida tai ymmärretä coda-lasten tilannetta, eikä heitä ole aina osattu tukea, jos on heillä on ollut ongelmia suomen kielen kanssa.

Yksi suuri ongelma on se, kumpi on codien äidinkieli, suomi vai viittomakieli, niinku saako codat opiskella suomea toisena kielenä vai pitääkö ottaa äidinkieli. Lukiossa on ollu paljon ongelmia, ettei codien annettu opiskella S2:ta, meille ei annettu kirjoittaa S2:ta ylioppilaskirjoituksissa.

Codien kokemuksia peruskoulusta tai yleensä opiskelusta ei ole tutkittu Suomessa, mutta aineisto antaa osviittaa, ettei codien viittomakielisyyttä ymmärretä yhteiskunnassa eikä edistetä aktiivisesti. Tämä saattaa vaikeuttaa codien viittomakielisen identiteetin rakentamista ja yhteenkuuluvuuden kokemusta viittomakielisen yhteisön kanssa: "Siksi että olemme kuulevia codia, meitä ei hyväksytä viittomakieliseen yhteisöön."

Kuurojen kokema sisäistetty sorto ja alempiarvoisuuden tunnet suhteessa codiin on mahdollisesti johtanut siihen, että ainakin osa codista on rajattu yhteisön ulkopuolelle. Tästä esimerkkinä on se, että codat saivat osallistumisoikeuden vasta vuonna 2006 viittomakielisen yhteisön tärkeimmän kulttuuritapahtuman, Kuurojen valtakunnallisten kulttuuripäivien kilpailuihin (ks. Koivisto 2010). Yhteisön jäsenyys on monimutkainen asia, kuten hankkeen tutkijat Rainò ja Koivisto kirjoittivat puheenvuorossaan (2020). Yhteisön jäsenyyden ehtona ei ole aina verenperintö, kuulon aste tai viittomakielen taito. Kuvaus viittomakielisestä yhteisöstä löytyy luvusta 3.

7.3.2 Viittomakielisen yhteisön muuttuminen

Tutkimukseen osallistuneet henkilöt toivat esiin kuurojen ja viittomakielisen yhteisön tulevaisuuden sekä yhteisön muuttumisen. Vaikka pakkosterilisaation ajanjakson nähneet ikääntyneet kuurot kuolevat, eivät pakkosterilisaatioon johtaneet ajattelutavat ole kuitenkaan hävinneet suomalaisesta yhteiskunnasta. Oman aikakauden syrjintää ei ole kuitenkaan niin helppo havaita kuin historiassa tapahtunutta, koska kaikkia oman aikakauden rakenteisiin vaikuttavia ajattelutapoja ei ole helppo tiedostaa.

Syrjintä on muuttunut sterilisaatiosta ynnä muusta valtarakenteisiin sisällytetyyn syrjintään. (...)Teknologian kehitys tapahtuu nopeasti ja on vaikuttanut myös sortoon.

Nykypäivänäkin tapahtuu syrjimiä eri muodossa, siksi lasten ja nuorten näkökulmia on otettava huomioon, asioista on tullut heille uusi normaali.

Teknologian kehittyminen onkin johtanut bioeettisiin ja moraalisiin kysymyksiin (Kermit 2009, 137). Tutkimukseen osallistuneet henkilöt kantoivat huolta myös viittomakielen ja viittomakielisen kulttuurin tulevaisuuden mahdollisuuksista. Merkittävimpänä huolena he toivat esiin puhekielisyys korostamisen suhteessa viittomakieleen. Kun perheeseen syntyy kuuro vauva, ensitiedon yhteydessä ei ole riittävästi tietoa viittomakielestä (Kuurojen Liitto 2021). Kuurona syntyvät lapset ohjataan nykyisessä Suomessa kuulokeskusten kautta kuulontutkimuksiin, sisäkorvaistuteleikkauksiin ja kuulon ja puheen kuntoutukseen. Tutkimukseen osallistuneiden kokemus on, että kuulevien vanhempien kuuron lapsen viittomakielen kehitystä ja viittomakielen oppimista tuetaan hyvin harvoin. Syynä on se, että viittomakielistä varhaiskasvatusta ja opetusta on huonosti saatavilla ja tarjonnassa on suuria maantieteellisiä eroja. Jos kodissa on jo käytössä viittomakieli, saatetaan sen käyttämisen jatkamista tukea kuuron lapsen syntyessä. Tutkimukseen osallistuneiden kokemus on edelleen, että kuntoutuksessa korostetaan enemmän puhuttua kieltä kuin viittomakieltä, ja puheen oppimisesta annetaan positiivista palautetta, mutta vastaavaa kiitosta ei tule viittomakielen oppimisesta. Kun viittomakielisiä palveluja lapsille on huonosti tarjolla, ei lapsi pääse käyttämään viittomakieltä ja kehittymään sen käytössä. Näin lapsen on vaikea omaksua viittomakielen tärkeyttä, saati viittomakielistä identiteettiä, kun yhteiskunta ei tue viittomakielen käyttöä. Viittomakielistä tai viittomakielen opetusta saati viittomakielistä ympäristöä lapselle on harvoin saatavilla.

Kuntoutuksessa lapsi saa positiivisen palautteen puhumisestaan, mutta samaa ei saada viittomisesta, ehkä ei yhtään. Lapsen kehityksen aikana ympäristöstä ei tule viittomakielistä syötettä ja yhteiskunnassakin tätä vähätellään. Se johtaa siihen, että viittomakieli ei pääse kehittymään. Ja lapselle tulee ristiriitainen olo siitä kumpi on lapselle tärkeä.

Oralistisen ajattelutavan mukaisesti on suosittu puheella kommunikointia ja puhetta on opetettu täysin kuuroille henkilöille ja myös kuulokojetta tai sisäkorvaistutetta käyttäville. Taustalla on puhutun kielen ylivalta ja kuurouden näkeminen normaaliuden vastakohdana sekä yksilön tragediana, eikä yhteiskunnan vammauttavia tekijöitä tällöin huomioida. Kuurouden hyväksyminen ja viittomakielen käyttö ja opettaminen pohjautuvat puolestaan kuurotietoisuuteen ja viittomakielisten henkilöiden yhdenvertaisen yhteiskunnallisen aseman ajamiseen yhteiskunnassa. Tällöin taustalla on yhteiskunnassa muodostuva

kollektiivinen kokemus kuuroudesta ja tiedostettu ymmärrys kuurouden hyväksymisen vaikeudesta. (Oliver 1990; 1996; Barnes 1991.)

7.3.3 Yhteisön sisäinen hierarkia

Oralismi on vaikuttanut myös yhteisöön. Kun kouluista alkoi valmistautua puhemenetelmällä opetettuja kuuroja, levisivät oralistiset näkemykset laajemmallekin yhteisöön, jossa puhetaitoa alettiin arvostaa viittomakielen taitoa enemmän. Tähän tuli muutos 1970-luvun viittomakielitutkimuksen ja kuurotietoisuuden myötä, jolloin viittomakielen näkeminen tasavertaisena muitten kielten joukossa vaikutti suuresti viittomakieliseen yhteisöön. Yhteisön jäsenet alkoivat arvostaa viittomakieltä enemmän. Prosessi ei tapahtunut kivuttomasti, vaan asiasta on käyty keskusteluja ja kiistojakin yhteisön sisällä (ks. Salmi & Laakso 2005; Koivisto 2010). Eli yhteisön sisällä on jonkinlainen hierarkia, ei tosin vakiintunut, sillä se muuttuu sen myötä, mitä asioita yhteiskunnassa arvostetaan.

Viittomakielisen yhteisön ytimen on sanottu olevan kuurojen vanhempien kuurot lapset, koska kieli ja kulttuuri siirtyvät heille suoraan (mm. Jokinen 2000). Vastaavaa ei ole kuulevien vanhempien kuurojen lasten kohdalla; he oppivat viittomakielen tilanteesta ja aikakaudesta riippuen joko muilta kuuroilta, esimerkiksi päiväkodissa tai koulussa, tai viittomaan oppineilta vanhemmiltaan. Kuurot sisarukset ovat näiden kahden ryhmän välillä. Suurin osa kuuroista lapsista syntyy kuuleville vanhemmille. Näin ollen kuurojen vanhempien kuurot lapset muodostavat vähemmistön yhteisön sisällä, ja kolmannen tai neljännen polven kuuroja on Suomessa harvassa.

Aineistoistamme nousi esiin kuurojen vanhempien kuurojen lasten kokemuksia, kuten se, miten muut ovat nähneet heidät eri aikakausien saatossa. Suomessa oli rotuhygieenisin perustein säädetty avioliittolaki, joka kielsi syntymäkuurojen ja myöhemmin perinnöllisesti kuurojen keskinäiset avioliitot (ks. luku 4.1.1). Kuuroja naisia on myös steriloitu (ks. luku 4.1.2). Näillä toimenpiteillä on pyritty vähentämään kuurojen määrää. Yhteiskunnan ja yhteisön suhtautumisesta kuurojen perheisiin oralismin aikakaudella ei ole tutkittua tietoa Suomessa. Eräät tutkimukseen osallistuneista kuurojen vanhempien kuuroista lapsista kokivat, että he olivat 1950–1960-luvulla joutuneet joidenkin opettajien syrjimäksi ja jopa pahoinpitelemäksi kuurojen vanhempiensa vuoksi.

Koulussa (1950–1960-luvulla) yritettiin aina opettaa minua puhumaan paremmin. Muut oppiaineet sujuivat. He korostivat puhumista, oralismia, ja sanoivat syyksi sen, että mun vanhemmat ovat kuuroja, ettei meillä kotona puhuta vaan aina viitotaan. Opettajat kysyivät minulta, viitotaanko kotona aina ja minä siihen, että juu. He pudistelivat päätään ja sanoivat, että pitää puhua ja minä olin sillai (...) Oli vaikea selittää, kun vanhemmat olivat kuuroja. Luokassa opettaja

sanoi suoraan, että minulla on kuurot vanhemmat, meillä viitotaan ja että minä puhun huonosti. Oppilaat katsoivat minua. Se oli syrjintää, nöyryyttävää. Siedin sitä ja mietin että, ”meillä viitotaan, me muistutetaan vauvaa, tämä on اپنا-kieltä.” Osa oppilaista alkoi kiusata ja syrjiä minua vanhempieni kuurouden vuoksi. He ajattelivat, että olivat parempia, kun heillä oli kuulevat vanhemmat ja minä olin huonompi. Se oli nöyryyttävää.

Tutkimukseen osallistuja kertoi, että muut oppilaat menivät mukaan vanhempien kuuroudesta kiusaamiseen. Tutkimukseen osallistuneet kertoivat, että kiusaamista tapahtui myös niin, että eli kuurojen vanhempien kuurot lapset syrjivät kuulevien vanhempien kuuroja lapsia. Kertomuksissa tuli esille, että kuurojen vanhempien kuurot lapset olivat taitavia viittojia ja että muita on syrjitty näiden huonon viittomakielen taidon perusteella. Mutta on myös kertomuksia siitä, miten kuurojen vanhempien kuurot lapset opettivat viittomakieltä muille lapsille. Yhteisössä on esiintynyt kuulevien vanhempien kuurojen lasten kertomuksia ensimmäisestä koulupäivästä. Moni kertoi, etteivät he ymmärtäneet, miksi heidät oli laitettu omituiseen ympäristöön. Kuurojen vanhempien kuuroilla lapsilla sen sijaan on kertomuksia siitä, miten kohtasivat kuuroja lapsia, jotka eivät osanneet viittoa:

Hämmästelín asuntolaympäristöä, sit huomasin samanikäisiä lapsia, jotka istuivat penkillä ja aloin viittoa heille. He istuivat ilmeettöminä ja tajusin, ettei heidän kanssa voi keskustella. Suurin osa heistä ei osannut viittoa ja se hämmensi mua. Sit huomasin isompien oppilaiden viittovan ja menin heidän luokseen ja katselin heitä. He kysyivät, että mitä sinä tuijotat? Minä siihen, että en ole lehmä. He hämmästelivät, et osasin viittoa ja kerroin heille kuurosta perheestäni.

Tilanne muuttui 1970–1980-luvun käännteessä, jolloin oralismi väistyi, kunnallisia kouluja perustettiin ja kuurojen lasten kuulevat vanhemmat alkoivat opiskella viittomakieltä. Yhä useampi kuuro omaksui viittomakieltä jo ennen kouluikää. Kuurojenopetuksen erityisopetus jakoi kuitenkin lapsia kuulon asteen perusteella, minkä kuurojen vanhempien lapsi kertoi.

Vanhempani olivat kuuroja. Lääketieteellisen perustelun vuoksi minä kuului huonoluuloisten pariin. Peruskoulussa minut aivopestiin, että äidinkieleni on suomi. Kuuroilla oli omat vk oppituntinsa. Miksi en saanut vk opetusta? Haikailin aina kuurojen pariin, mutta onneksi yläasteella sain siirtyä heidän luokkaan. Kun siirryin valtionkouluun, minut automaattisesti laitettiin huonokuuloisten luokkaan, mutta pyysin kuurojen luokkaan. Pyyntöni toteutettiin. Lukio-ikäisenä sain identiteettikriisin. Lopulta määrittelin itse olevani identiteetiltään kuuro ja kaksikielinen (identiteetti kehittyi vielä aikuisena). (...) Koulussa sai valita käyttääkö kuulolaitteita, peruskoulun opettajani pakotti käyttämään joka päivä.

OSA 3: TOTUUS- JA SOVINTOPROSESSI

8 Miten historiallisia vääryyksiä voidaan käsitellä?

Olemme edellä käsitelleet millaisia vääryyksiä kuuroihin ja viittomakielisiin on kohdistunut Suomen historiassa 1900-luvun alusta nykypäivään. Seuraavaksi tarkastelemme, kuinka historiallisia vääryyksiä voidaan käsitellä. Keskitymme valtioneuvoston asettaman tutkimustehtävän (ks. luku 2.1) mukaisesti erityisesti totuus- ja sovintoprosesseihin vääryyksiä kohtaamisen muotona.

Esittelemme ensin erilaisia näkökulmia historiallisten vääryyksiä yhteiskunnalliseen käsittelyyn. Nojaamme niin sanottujen siirtymävaiheen oikeuden (transitional justice) ja yhteiskunnallista muutosta tuottavan oikeuden (transformative justice) piirissä käytyyn keskusteluun. Tämän jälkeen esittelemme, miten historiallisia vääryyksiä on käsitelty Suomessa. Sitten tarkastelemme kysymystä, miten historiallisia vääryyksiä käsittelevä hyvä totuus- ja sovintoprosessi pitäisi järjestää. Tämän jälkeen käymme läpi eräitä hyvän totuus- ja sovintoprosessin järjestämiseen liittyviä kysymyksiä.

8.1 Erilaisia näkökulmia historiallisten vääryyksiä yhteiskunnalliseen käsittelyyn

Sovintoprosessit ovat yksi väline historiallisten tapahtumien oikeudellis-poliittis-moraaliseen arviointiin ja käsittelyyn. Historiallisten tapahtumien hyvittäminen ja hyvitysvaateiden esittäminen on jatkuvasti yleistynyt. Toisen maailmansodan kärsimykset sekä tietoisuus kolonialismin ja imperialismin synkistä perinnöistä virittivät 1900-luvulla keskustelun valtioiden historiallisesta vastuusta. Latinalaisen Amerikan diktatuurien, Itä-Euroopan jälkisosialististen yhteiskuntajärjestyksien ja Etelä-Afrikan rotusegregaatiolle perustuneen Apartheid-hallinnon kaatuminen avasivat yhä useammassa maassa padot lähihistorian haavojen käsittelylle. Alkuperäiskansojen ja muiden vähemmistöryhmien kokemien vääryyksiä käsittely ovat entisestään kasvattanut historiallisten vääryyksiä käsittelyä esimerkiksi sovintoprosessien muodossa. (Löfström 2012, 11–13.)

Ymmärrys siitä, miten historialliset vääryydet olisi syytä kohdata, on kehittynyt toisen maailmansodan jälkeisessä länsimaisessa ajattelussa kolmen vaiheen kautta (Teitel 2003; Obel Hansen 2014, Clark 2008, Bell 2009). Nämä vaiheet eivät ole sillä tavalla perättäisiä, että

uuden vaiheen alku olisi merkinnyt edellisen päättymistä. Sen sijaan uudet vaiheet ovat rakentuneet niitä edeltävien vaiheiden päälle. Vaiheet on kuvattu kootusti taulukossa 3.

Taulukko 3. Historiallisten vääryksien kohtaamistapojen kehittyminen

	Historiallisten vääryksien kohtaamisen 1. vaihe: syyllisten vastuuseen saattaminen	Historiallisten vääryksien kohtaamisen 2. vaihe: yhteiskunnan eheyttäminen	Historiallisten vääryksien kohtaamisen 3. vaihe: rakenteellisen oikeudenmukaisuuden edistäminen
Mistä on kyse?	II maailmansodan jälkeen syntyi tarve käsitellä ihmisoikeusrikoksia.	Kylmän sodan lopussa alettiin historiapolitiikan avulla tukea yhteiskuntien muutosta "terveeseen liberaaliin demokratiaan".	2000-luvun alussa alettiin käsitellä rakenteellista epäoikeudenmukaisuutta.
Millaisia asioita käsitellään?	Perustavia ihmisoikeusloukkauksia, jotka käsitetään esimerkiksi rikoksiksi ihmisyyttä vastaan ja joita ei voida käsitellä tavanomaisissa oikeusprosesseissa.	Vakavia yksilöihin kohdistuneita vääryksiä, jotka ovat aiheuttaneet uhreihin ja heidän yhteisönsä traumoja.	Vääryksiä, jotka ovat uppoutuneet koko yhteiskunnan rakenteisiin siten, ettei kenenkään voi katsoa olevan niistä yksilönä vastuussa.
Miten toimitaan?	Historialliset vääryydet kohdataan katsomalla menneisyyteen. Syylliset saatetaan sovitus-teorian mukaisesti vastuuseen pysyvien tai väliaikaisten tuomioistuintyyppisten elinten (tribunals) avulla.	Historialliset vääryydet kohdataan katsomalla nykyisyyttä ja sen tarpeista käsin menneisyyteen. Valtiollisesti asetettujen väliaikaisten totuus- ja sovintokomissioiden avulla pyritään palauttavan oikeuden mukaisesti eheyttämään yhteiskuntaa julkisin anteeksipyyntöin, hyvityksin ja korjaustoimin.	Historiallisten vääryksien käsittely suuntautuu tulevaisuuteen, mutta pyrkii sitä varten ymmärtämään nykyisyyttä ja menneisyyttä. Tuetaan uudelleenjakavan oikeuden mukaisesti toimintaa, joka edistää rakenteellista oikeudenmukaisuutta. Fasilitoidaan läpi koko yhteiskunnan ihmisten yhteistoimintaa, joka herättää ihmisissä kokemuksen kollektiivisesta vastuusta vääryyksistä ja halun niiden korjaamiseen.

	Historiallisten vääryyksien kohtaamisen 1. vaihe: syyllisten vastuuseen saattaminen	Historiallisten vääryyksien kohtaamisen 2. vaihe: yhteiskunnan ehyttäminen	Historiallisten vääryyksien kohtaamisen 3. vaihe: rakenteellisen oikeudenmukaisuuden edistäminen
Millainen ajattelu ihmis- oikeuksista löytyy taustalta?	Kaikkia valtioita sitoo kaikkina aikoina perustavalla tavalla universaali ihmisoikeus- ja oikeusvaltioajattelu.	Ihmisoikeudet määrittävät valtiollisessa kontekstissa, joka ei ole muuttumattoman vaan sen sijaan muutettavissa.	Kansallisvaltion purkautuessa ihmisoikeusajattelua ei pidä kiinnittää vain valtioon. Yhteiskunnan rakenteelliseen epäoikeudenmukaisuuteen liittyviä kysymyksiä on työstettävä valtiollisten rakenteiden ohella ihmisten lähiyhteisöissä ja valtion rajat ylittävässä kansalaistoiminnassa.

Ensimmäinen vaihe käynnistyi, kun toisen maailmansodan jälkeen heräsi tarve käsitellä sellaisia ennen sotaa ja sodan aikana tapahtuneita vääryyksiä, jotka käsiteltiin rikoksiksi ihmisyyttä vastaan. Aivan erityisesti käsittelyn kohteeksi otettiin natsi-Saksan suorittama järjestelmällinen juutalaisten kansanmurha, jonka yhteydessä surmattiin myös miljoonittain muitakin heikompana ihmisaineksena pidettyjä kuten slaaveja, romaneja ja vammaisia ihmisiä. Nürnbergin ja Tokion väliaikaisten tuomioistuinten myötä vakiintui käsitys siitä, että kansainvälinen yhteisö saattoi asettaa rikoksia ihmisyyttä vastaan tehneitä yksilöitä syytteeseen ja tuomita kansainvälisen oikeuden vastaisesta toiminnasta. (Teitel 2003; Obel Hansen 2014, Clark 2008, Bell 2009.)

Tämä historiallisten vääryyksien kohtaamisen ensimmäinen vaihe kiinnittyi ajatteluun universaaleista ihmisoikeuksista ja niiden varaan rakentuvasta demokraattisesta oikeusvaltiosta. Ihmisoikeus- ja oikeusvaltioajattelu nähtiin eräänlaisina ylihistoriallisina standardeina, joiden avulla voidaan arvioida tapahtuneita vääryyksiä kaikkina aikoina ja kaikissa paikoissa. Ajattelu kiinnittyi vuonna 1948 voimaansaatettuun YK:n yleismaailmalliseen ihmisoikeusjulistukseen ja sen jälkeen YK:n piirissä laadittuihin yleismaailmallisiksi tarkoitettuihin ihmisoikeussopimuksiin. Sittemmin ajatusta ihmisoikeuksien yleismaailmallisuudesta on myös kyseenalaistettu, esimerkiksi vuonna 1993 useiden Aasian maiden antama Bangkokin julistus kyseenalaistaa YK:n ihmisoikeusjulistuksen pohjalla olevan yksilökeskeisyyden painottaen sen sijaan yhteisöjä niinä yksikköinä, joihin ihmisoikeusajattelu pitäisi kiinnittää. (Teitel 2003; Obel Hansen 2014, Clark 2008, Bell 2009, Löffström 2012.)

Rikoksia ihmisyyttä vastaan ja muita niihin rinnastuvia kansainvälisiä rikoksia on käsitelty myöhemmin muun muassa Ruanda-tuomioistuimessa (1994–) ja Jugoslavia-tuomioistuimessa (1993–). Niiden toiminnan kiinnekohtana ei ollut oikeastaan enää ihmisoikeus- ja

oikeusvaltioajattelu, vaan sen sijaan vähitellen omaksi ihmisoikeusajattelusta irtaantuneeksi kansainvälisen oikeuden lohkokseen muodostunut kansainvälinen rikosoikeus. Vuonna 2002 toimintansa aloitti kansainvälinen rikustuomioistuin (International Criminal Court, ICC), jossa käsitellään vakavia kansainvälisiä rikoksia. Tuomioistuimella on toimivalta sotarikoksista, rikoksista ihmisyyttä vastaan ja joukkotuhonnasta eli se on vihkiytynyt sotarikosten ja niihin rinnastuvien kansainvälisten rikosten juridiseen tutkimiseen ja rankaisemiseen. Historiallisten vääryyksien kohtaamisen ensimmäisessä vaiheessa muodostunut tapa käsitellä vääryyksiä tuomioistuintyyppisesti vakavimpiin loukkauksiin syyllistyneiden oikeudelliseen vastuuseen saattamisen kautta ei ole siis kadonnut mihinkään, vaikka vääryyksien kohtaamista koskevan keskustelun painopiste on siirtynyt toisaalle. (Teitel 2003; Obel Hansen 2014, Clark 2008, Bell 2009.)

On myös hyvä huomata, kuinka viime vuosina on vilkastunut keskustelu siitä, kuinka mahdollisimman monenlaisten historiallisten vääryyksien uhrien pitäisi kyetä ajamaan kansallisissa tuomioistuimissa korvauskanteita vääryyksiin syyllistyneitä yksilöitä ja valtioita vastaan. Keskustelu liittyy monissa maissa käynnissä olevaan pyrkimykseen luoda kattavampia korvausjärjestelmiä ihmisoikeusloukkauksien uhreille. (Moran 2019.)

Historiallisten vääryyksien kohtaamisen toiseen vaiheeseen siirryttiin kylmän sodan loppuvaiheessa, kun aktiivisen historiapolitiikan avulla pyrittiin monessa maassa tukemaan yhteiskunnallista muutosta jostakin huonoksi tuossa yhteydessä nähdyistä yhteiskuntajärjestyksestä kohti jotakin vakaata hyvää yhteiskuntajärjestystä, joksi käytännössä käsitettiin lähinnä liberaali demokratia. Tuomioistuintyyppisistä syyllisten rankaisemiseen tähänneistä oikeusprosesseista siirryttiin yhteiskuntaa palauttavan eli restoratiivisen oikeusajattelun mukaisesti eheyttämään pyrkivään totuuskomissioiden työskentelyyn. Tuomitsemisen ja rankaisemisen sijaan niiden ideana on vääryyksien avoin ja julkinen käsittely ja anteeksianto. (Teitel 2003; Obel Hansen 2014, Clark 2008, Bell 2009.)

Komissioiden tarkastelun kohteeksi otettiin aluksi lähinnä kuolemien ja katoamisten kaltaisia väkivaltaisia vääryyksiä, joista tuotettiin faktoja ilman pyrkimystä tapahtumien syvempään historialliseen selittämiseen. Esimerkiksi Argentiinan totuuskomissio (CONADEP) dokumentoi 1980-luvulla lähes 9000 katoamistapausta raporttiinsa Nunca Más ("Ei enää koskaan"). Komissio nimesi myös ihmisoikeusrikoksista epäiltyjä armeijan upseereita, mikä johti oikeudenkäyntien aloittamiseen näitä vastaan. (Argentine National Commission on Disappeared 1986.) Vielä 1980-luvulla historiallisten vääryyksien kohtaamisen toisessa vaiheessakin syyllisten rankaisemista painottanut retributiivinen oikeusajattelu ohjasi historiallisten vääryyksien kohtaamista.

Kun 1990-luvulla eri maissa komissioiden käsittelyn kohteeksi otettujen vääryyksien joukko laajeni myös muihin yksilöihin kohdistuneisiin vääryyksiin, restoratiivinen oikeusajattelu korvasi kunnolla retributiivisen. Tässä yhteydessä komissioiden, joita alettiin

kutsua monesti totuus- ja sovintokomissioiksi, työn keskiöön nousi uhrien kuuleminen ja äänen antaminen heille. Sovinnon käsite tuli kunnolla totuuden käsitteen rinnalle Etelä-Afrikan totuus- ja sovintokomission (1995–1998) työn kautta. Kun monilla totuus- ja sovintokomissioilla ei ollut mandaattia syyllisten nimeämiseen eikä erilaisia oikeusprosesseja syystä tai toisesta useinkaan haluttu käynnistää, yhteiskuntien eheyttämisen työkaluiksi muodostuivat historiallisten vääryyksien kohtaamisen toisessa vaiheessa erilaiset vääryyksien tunnustamiseen liittyneet julkiset anteeksipyyntöt, hyvitykset ja korjaustoimet. Esimerkiksi Chilen komission työ (1990–1991) päättyi yleiseen armahdukseen. Samalla totuus- ja sovintokomissioiden työhön alettiin liittämään pyrkimys kansakunnan uudelleen rakentamiseen siten, että vääryyksien kohteeksi joutuneilla ihmisillä ja heidän edustamillaan ihmisryhmillä olisi paikka kansallisessa historiakertomuksessa.

Muistitieto- ja historiantutkimuksesta ei haluttu niinkään tehdä tuomaria, joka määrittelee, kuka teki väärin ja ketä kohtaan, vaan sen sijaan väline, joka antoi tunnustuksen koetuille väärydentunteille. Komissioiden työhön liitetyn historiantutkimuksen eettiseksi ja poliittiseksi tehtäväksi tuli antaa vääryyksiä kokeneiden näkökulmaa kunnioittava ja samalla mahdollisimman totuudenmukainen kuva menneistä tapahtumista, jotta erilaisia historian tulkintoja ei voitaisi käyttää yhteiskunnallisessa keskustelussa poliittisina taisteluardumentteina ja jotta kansallisen yhtenäisyyden idea vahvistuisi (Pulma 2017, 184).

Vähitellen huomiota alettiin yhä enemmän kiinnittämään vääryyksien psyykkisiin vaikutuksiin, jolloin sovintoprosesseissa alettiin eri tavoin käsittelemään niitä traumoja, joita vääryydet ovat aiheuttaneet uhreihin ja heidän yhteisöihinsä. Myös tässä Etelä-Afrikan totuus- ja sovintokomission työllä oli suuri vaikutus. Katsottiin, että vääryyksien esiintuminen on itsessään parantavaa. Samalla yhteiskunnan eheytyminen kiinnitettiin zulu-kielestä peräisin olevaan käsitteeseen ”ubuntu”, joka voidaan ymmärtää esimerkiksi siten, että ihmisen ajatellaan olevan sitä mitä hän on sen kautta mitä toinen ihminen on tai me kaikki olemme. Tämä avasi kiinnostuksen jäsentää sovintoa eri tasoisena ilmiönä. Kognitiivis-affektiivisella tasolla sovinnossa on kysymys ihmisen sisäisistä muutoksista kuten stigmatisoitumisen kokemuksen vähenemisestä tai empaattisuuden kasvamisesta toisia ihmisiä kohtaan. Käyttäytymisen tasolla sovinnossa on kysymys käyttäytymismuutoksista ja se saattaa sisältää ihmisen halua kertoa oma tarinansa. Yhteisöllisellä tasolla sovinnossa on kysymys siitä, kuinka ihmisen suhde toisiin ihmisiin ja yhteiskuntaan muuttuu. Usein yhteisöllisen tason sovinto edellyttää ainakin jonkinasteista sovintoa käyttäytymisen tasolla. Tämä puolestaan edellyttää usein ainakin jonkinasteista kognitiivis-affektiivisen tason sovintoa. Siksi totuus- ja sovintoprosesseissa on tärkeää tukea historiallisten vääryyksien käsittelyä niin yksilön kuin yhteiskunnan tasolla. (Androff 2010.)

Historiallisten vääryyksien kohtaamisen toisen vaiheen ajattelu kiinnittyy keskeisesti ajatukseen valtioissa tapahtuvista yhteiskunnallisista siirtymistä, jota lähestytään esimerkiksi siirtymäajan oikeuden (transitional justice) kehityksessä. Tässä ajattelussa ihmisoikeudet ja

oikeusvaltio saavat kontekstuaalisen sisältönsä tietyssä valtiossa ja tietyllä hetkellä. Niinpä niitä ei nähdä muuttumattomina vaan sen sijaan pikemminkin jatkuvien yhteiskunnallisten kamppailujen kohteena. Aivan viime aikoina totuus- ja sovintomissioiden työ on alkanut irtaantumaan siirtymäajan oikeuden kehyksestä, kun sovintokomissioita on perustettu käsittelemään historiallisia vääryyksiä myös sellaisissa vakaissa liberaaleissa demokratioissa, jotka eivät ole läpikäymässä minkäänlaista yhteiskunnallista muutosta. Samalla totuus- ja sovintoprosessien ympärille on syntynyt runsaasti erilaisia niiden toimintaa tukevia organisaatioita kuten International Center for Transitional Justice.

Historiallisten vääryyksien kohtaamisen kolmannen vaiheen ajattelu käynnistyi 2000-luvun alussa, kun sovintoprosessit irtaantuivat yhä vahvemmin kylmän sodan jälkeiden syntyneiden siirtymävaiheen yhteiskuntien muutoksen tukemisesta. Kanadassa totuus- ja sovintokomissio perustettiin käsittelemään alkuperäiskansojen asuntola-kouluissa tapahtuneita vääryyksiä ja Pohjoismaat Suomi mukaan lukien ovat käynnistäneet saamelaispolitiikkaansa käsitteleviä totuus- ja sovintoprosesseja. Yhdysvalloissa käynnistyi totuus- ja sovintoprosessi, jossa käsitellään afro-amerikkalaisten syrjintää Detroitin asuntopolitiikassa. Kuvan totuus- ja sovintokomissioiden alan laajenemisesta antaa se, kuinka Yhdysvalloissa niitä on hiljan esitetty käsittelemään niin terrorismin vastaisen sodan, hurrikaani Katrinan, poliisiväkivallan, orjuuden kuin presidentti Trumpin hallinnon toimien kaltaisia aiheita (Androff 2019, 270). Vastaavia esimerkkejä voisi etsiä useista maista.

Historiallisten vääryyksien kohtaamisen kolmannessa vaiheessa valtiollisesti asetetuista totuus- ja sovintokomissioista ja niiden työhön liittyneistä näyttävistä julkisista anteeksipyyntöistä on pyritty siirtymään kohti vääryyksien käsittelyä ihmisten yhteistoiminnan muodossa. Kiinnostuksen kohteeksi on alettu käsittää yhä selvemmin esimerkiksi sellaiset asunnottomuuden kaltaiset rakenteelliset vääryydet, jotka ovat uppoutuneet koko yhteiskunnan rakenteisiin siten, ettei kenenkään voi katsoa olevan niistä yksilönä vastuussa.

Kun tavoitteena on fasilitoida läpi koko yhteiskunnan ihmisten yhteistoimintaa, joka herättää ihmisissä kokemuksen kollektiivisesta vastuusta vääryyksistä ja halun niiden korjaamiseen, pyritään tukemaan uudelleenjakavan eli redistributiivisen oikeusajattelun mukaisesti toimintaa, joka edistää rakenteellista oikeudenmukaisuutta. Historiallisten vääryyksien kohtaamisessa on tällöin kysymys aivan keskeisesti vääryyksiä kokeneisiin ryhmiin kuuluvien ihmisten toimintavalmiuksien tukemisesta siten, ettei kiinnostus kohdistu enää keskeisesti vääryyksiin uhreihin vaan sen sijaan ihmisiin, jotka kantavat ylisukupolvisena taakaksiirtymänä vääryyksien perintöä. Vääryyksien käsittelyn työskentelymuodot samalla laajenevat yhteisötaiteellisen ja -pedagogisen toiminnan alueelle.

Siinä missä ensimmäisessä ja toisessa vaiheessa historiallisten vääryyksien kohtaaminen kiinnittyi keskeisesti valtioon, kolmannessa vaiheessa ajatellaan, että valtio on vain

yksi ihmisiä ympäröivistä rakenteista. Niinpä yhteiskunnan rakenteelliseen epäoikeudenmukaisuuteen liittyviä kysymyksiä on työstettävä valtiollisten rakenteiden ohella ihmisten lähiyhteisöissä ja valtion rajat ylittävässä kansalaistoiminnassa. Samalla historiallisten vääryyksien kohtaamistyö suuntautuu vahvasti tulevaisuuteen, mutta pyrkii sitä varten ymmärtämään nykyisyyttä ja menneisyyttä. (Teitel 2003; Obel Hansen 2014, Clark 2008, Bell 2009.)

Kolmannessa vaiheessa tavoitteena on erilaisten ryhmäidentiteettien ja ”me - he -jaotteluihin” perustuvien stereotyyppien vähittäinen purkaminen. Tämä on liitetty aikaamme hallitsevaan kamppailuun siitä, missä kehyksessä menneisyyttä tulisi tulkita ja miten menneisyyden tapahtumat tulisi lopulta muistaa. Samaan aikaan tämän ryhmäidentiteettejä purkavan historiallisten vääryyksien kohtaamiseen liittyvän yhteiskunnallisen kamppailun kanssa monissa länsimaisissa yhteiskunnissa on esiintynyt myös pyrkimyksiä vahvistaa näitä stereotyyppioita. (Rose 1996, 5; Kantola 2009, 70; Brophy 2008, 115.)

Historiallisten vääryyksien kohtaamista koskevassa keskustelussa on pohdittu, onko olemassa jotakin yleismaailmallista mallia, jota voitaisiin pitää siinä määrin muita malleja parempana, että sitä voitaisiin pitää ohjenuorana sille tavalle, kuinka näitä vääryyksiä pitäisi käsitellä. Etenkin totuus- ja sovintokomissioita koskeva kirjallisuus pyrkii toisinaan esittelemään hyviä ja vältettäviä käytänteitä sekä antamaan niiden avulla ainakin karkeat suuntaviivat oikealle tavalle kohdata historiallisia vääryyksiä (ks. esim. Hayner 2001a). Vaikka vääryyden kokemusten kohtaamisessa saattaa olla jotakin yhteistä ja universaalisti ymmärrettävissä olevaa, niin historiatietoisuuteen ja vastaaviin näkökulmiin liittyy myös sellaisia suuria ja hitaasti muuttuvia kulttuuristen mallien ja käytäntöjen eroja, ettei mitään yleispätevää mallia vääryyksien käsittelylle voitane asettaa (Löfström 2012, 19).

Käsitykset oikeudesta ja reiludesta vaihtelevat eri kulttuureissa ja eri aikoina siten, että jo yksinomaan vääryyden käsitteellistäminen voi osoittautua vaikeaksi. Historiallisten vääryyksien käsittelyssä on korostunut asetelma, jossa valtio käy keskustelua vääryyksistä jonkin historiallis-kulttuurisen identiteetin varaan muodostuvan ryhmän, jolla on yhteisesti kerrottu kokemus ryhmää kohdanneesta historiallisesta vääryydestä. Ryhmä hakee tunnustusta tälle kokemukselle ja sellaiselle siihen liittyvälle historiantulkinnalle, joka on sen mielestä oikea mutta joka ei ole päässyt julkisuutta hallitsevan kertomuksen menneisyydestä piiriin. Kun valtio tarjoutuu tunnustumaan tuon tulkinnan, se saa vaihtokaupassa eheämmän yhteiskunnan ja symbolista pääomaa kansainvälisiin suhteisiinsa. (Aho & Löfström 2012, 95.) Samalla ryhmään kohdistuneiden vääryyksien käsittelyssä on usein lähes väistämättä kysymys myös taistelusta ryhmän symbolisista rajoista ja sisäisistä valta-asemista, kun ryhmän yhteistä historiaa aletaan määritellä (Löfström 2012, 16–17). Historiallisten vääryyksien kohtaamisessa onkin keskeisesti kysymys siitä, miten eri ryhmät ja niiden omat historiakertomukset sommitellaan osaksi yhteiskunnan ja sen kollektiivisen historiakertomuksen kokonaisuutta.

8.2 Miten historiallisia vääryyksiä on käsitelty Suomessa?

Historiallisten vääryyksiä käsittelevän Suomessa tarkastelu on syytä aloittaa vuoden 1918 verisestä sisällissodasta. Sen kohtaamisessa on vain heikkoja vääryyksiä julkisen käsittelyn elementtejä. Vääryyksiä kohtaamisessa keskeiseksi muodostui Väinö Linnan Täällä Pohjantähden alla -romaanin julkaisemisen kaltaiset ei-valtiolliset menneisyyden käsittelyn muodot, sillä edes 1990-luvun lopulla pääministeri Paavo Lipposen käynnistämä tutkimushanke ”kansallisen sovinnon hengessä” ei lopulta johtanut totuuskomission asettamiseen, vaikka joissain puheenvuoroissa sellaista toivottiinkin. (Forsberg 2012, 81–83.) Lipposen aloitteesta käynnistetty hanke oli eräänlainen laajennus Suomalaisen historiapolitiikan symboliksi nousseesta 1970-luvulla käynnistetystä Punaisen Suomen historia -projektista, jossa valtion rahoituksella, mutta historiantutkijoiden itsenäisesti toteuttamana, selvitettiin vuoden 1918 tapahtumat myös kapinaan nousseiden näkökulmaa kunnioittaen. Tällä tavalla sisällissodassa hävinneeksi osapuoleksi käsitetyt ”Punaisen Suomen” historia haluttiin tuoda osaksi yhtenäistä kansallista kertomusta (Pulma 2017, 193).

Vuonna 1985 Neuvostoliitossa julkaistu ”Sodalla ei ole naisen kasvoja” käsittelee rintamalla toimineiden naisten kokemuksia ja kertomuksia (Aleksijevitš 1988). Sota ja siihen liittyvä kerronta oli aikaisemmin liittynyt vahvasti miesten ääneen. Suomessakin keskustelua herättänyt Svetlana Aleksijevitšin teos toi julki hiljennetyt ja unohdetut äänet samaan tapaan Samoin Marjo Liukkosen kirja ”Hennalan Naismurhat 1918” (Liukkonen 2018) ja siihen kytkeytyneet tutkimukset nosti esiin Suomen historian suurimman naismurhan ja sisällissodan aikaisen Hennalan vankileirillä tapahtuneet vääryydet, mihin kuuluivat raiskaamiset, pahoinpitelyt ja mielivaltaiset tappamiset. Suomessa historiallisia vääryyksiä onkin käsitelty erityisesti kauno- ja tietokirjallisuuden sekä niistä käydyn yhteiskunnallisen keskustelun avulla siten, ettei valtiolla ole ollut tässä merkittävää roolia.

Suomalaiset tutkijat katsoivat vielä 2000-luvun alussa, ettei kansainvälisesti vilkastunut historiallisten vääryyksiä julkisten anteeksipyyntöjen politiikka näkynyt Suomessa: pahoittelimme lähinnä sellaisia kauheuksia, jotka tapahtuivat Suomen rajojen ulkopuolella ja joihin emme olleet valtiona osallistuneet (Aaltola 2007). Tämä liittyi käsityksemme Suomesta pikemminkin historian objektina – jopa uhrina – kuin aktiivisena toimijana, joka olisi vastuussa teoistaan (Löfström 2012).

Suomalaisia puhutti 2000-luvun alussa esimerkiksi yhdysvaltalaisen huippuyliopiston 1920 toimeenpanema homoseksuaalien vaino ja puhdistus, jota kuvattiin William Wrightin kirjassa ”Harvard’s Secret Court” (Wright 2005). Teoksessa kuvataan Harvardin yliopistossa tapahtuneita systemaattisia ihmisoikeusloukkauksia, joita homoseksuaalit opiskelijat ja henkilökunta joutuivat kokemaan. Kirjan ympärillä käyty keskustelu osoittaa, kuinka vielä 2000-luvun alussa suomalaisessa historiallisia vääryyksiä koskevassa keskustelussa katsottiin, että yhteiskunnallista käsittelyä vaativat vääryydet ovat tapahtuneet jossakin muualla

maailmassa kuin oman yhteiskuntamme piirissä ja kuinka oma yhteiskuntamme poikkeaa rakenteeltaan ja kulttuuriltaan niistä paikoista, joissa vääryyksiä on tapahtunut, sellaisilla tavoilla, joiden johdosta vastaavia vääryyksiä ei ole voinut tapahtua meillä.

Vaikeus kohdata historiallisia vääryyksiä välittyi myös pääministeri Paavo Lipposen vuonna 2000 pitämästä puheesta (Valtioneuvosto 2000), jossa hän pyysi Suomen ja suomalaisten puolesta anteeksi Helsingin juutalaiselta yhteisöltä kahdeksan juutalaisen pakolaisen luovuttamista natsi-Saksalle vuonna 1942. Näin hän samalla kehysti anteeksipyydetävän vääryyden ulkopuolelle muun muassa sen, kuinka Suomen valtiollinen poliisi Valpo luovutti jatkosodan aikana ainakin 129 henkilöä, joiden joukossa oli juutalaisia, Gestapon kanssa tekemänsä sopimuksen perusteella keskitysleireille (Sana 2003). Lipposen anteeksipyyntöpuhe kuvastaa hyvin suomalaista tapaa lähestyä historiallisia vääryyksiä mahdollisimman tarkasti rajattuina tapahtumina, joiden käsittelyssä vierastetaan ajatusta, että Suomessa olisi tapahtunut sellaisia vääryyksiä, joita ei voida selittää ulkoisilla tekijöillä.

2010-luvulla herännyt innostus historiallisten vääryyksien julkiseen käsittelyyn näyttää tulleen Suomeen muista pohjoismaista, etenkin Ruotsista ja Norjasta, joissa herättiin 2000-luvun alussa käsittelemään muun muassa lastenkodeissa tapahtunutta lasten kaltoinkohtelua sekä vähemmistöjen kuten romanien, saamelaisien ja kveenien asemaa (Lehtola 2015).

Alkuperäiskansoja suoraan koskevista prosesseista tunnetuin, Kanadan alkuperäiskansojen asuntolakoulujen vääryyksien selvittänyt totuus- ja sovintokomissio (2008–2015) innoitti pohjoismaisen saamelaisyhteisön ehdottomaan valtiollisten totuus- ja sovintokomissioiden perustamista käsittelemään saamelaisiin alkuperäiskansana kohdistuneita vääryyksiä. Norjassa totuus- ja sovintokomissio asetettiin vuonna 2018. Ruotsissa saamelaiskäräjät on yhdessä syrjintävaltuutetun kanssa selvittänyt vuodesta 2015 lähtien edellytyksiä totuus- ja sovintoprosessin aloittamiselle, ja Ruotsin hallitus päätti vuonna 2019 edetä asiassa. (Szpak & Bunikowski 2021.)

Kuten muissa Pohjoismaissa, niin myös Suomessa vähemmistöihin kohdistuvien historiallisten vääryyksien käsittely alkoi 1900-luvun lopulla evankelis-luterilaisen kirkon piirissä. Esimerkiksi vuonna 1995 evankelis-luterilainen kirkko pyysi Suomessa anteeksi tapaa, jolla se oli vuosisatojen saatossa kohdellut romaneja. (Pulma 2017.)

Suomessa on viety loppuun tähän mennessä yksi historiallisten vääryyksien kohtaamiseen tähdännyt prosessi, jossa käsiteltiin lastensuojelun sijaishuollon epäkohtia ja lasten kaltoinkohtelua vuosina 1937–1983. Sen taustalla oli kansanedustaja Päivi Lipposen eduskunta-aloite vuonna 2011 ja Ruotsissa toteutettu vastaavantyyppinen sovintoprosessi. Sen pohjalta sosiaali- ja terveysministeriö laati ensin suunnitelman lastensuojelun menneisyys selvityksen toteuttamisesta ja tilasi sen jälkeen selvityksen tutkijaryhmältä,

jota johti Suomen historian professori Pirjo Markkola yhteistyössä sosiaalityön professori Marjo Kurosen ja etnologian professori emerita Pirjo Korkiakankaan kanssa. Selvitystyössä haastateltiin 299 henkilöä, joiden kertomusten pohjalta laadittu loppuraportti (Hytönen et. al. 2016) julkaistiin vuonna 2016. Haastatelluilla oli kokemuksia ruumiillisesta ja seksuaalisesta väkivallasta, perustarpeiden eli ruoan tai terveydenhoidon laiminlyönnistä sekä monenlaisesta nöyryyttämisestä. Tämän jälkeen perhe- ja peruspalveluministeri Juha Rehula esitti vuonna 2016 Säätytalolla järjestetyssä tilaisuudessavaltiollisen anteeksipyynnön kaikille lastensuojelun sijaishuollossa kaltoinkohdelluille. Paikalla oli kaltoinkohtelun uhriksi joutuneita. (Sosiaali- ja terveysministeriö, 2016.) Lasten kaltoinkohtelun käsittelyä varten ei siis asetettu totuus- ja sovintokomissiota vaan sen sijaan prosessia koordinoitiin virkatyönä sosiaali- ja terveysministeriössä. Kaltoinkohtelun uhreille ei ole Suomessa maksettu korvauksia, vaikka esimerkiksi Ruotsissa, Irlannissa ja Kanadassa vastaavantyyppisten historiallisten vääryyksien uhreille on maksettu henkilökohtaisia korvauksia.

Suomessa on tämän jälkeen käynnistynyt myös saamelaisten totuus- ja sovintoprosessi. Saamelaiskäräjien esitettyä totuus- ja sovintoprosessin aloittamista Suomen valtiolle, totuus- ja sovintokomission asettamisen valmistelu käynnistettiin pääministeri Juha Sipilän hallituksen kaudella, jolloin Anni-Kristiina Juuso laati valtioneuvoston kanslialle esiselvityksen saamelaisiin alkuperäiskansana kohdistuneista vääryyksistä sekä totuus- ja sovintokomission asettamisen edellytyksistä (Juuso 2018). Valmistelua jatkettiin pääministeri Antti Rinteen sekä pääministeri Sanna Marinin hallituksen kaudella. Totuus- ja sovintokomissio asetettiin lopulta syksyllä 2021.

Toivomuksia erilaisista sovintoprosesseista ja valtiollisista anteeksipyynnöistä on esitetty monien erilaisten ryhmien toimesta ja puolesta. Eduskunnassa käsiteltiin vuonna 2019 kirjallinen kysymys (KK 32/2019 vp) julkisen anteeksipyynnön esittämisestä 1930–1960-luvuilla rotuhygienian vaalimiseksi pakkosteriloiduille. Myös esimerkiksi sikainfluenssarokotteen seurauksena narkolepsiaan sairastuneet ja heidän vanhempansa ovat vaatineet valtiolta julkista anteeksipyyntöä (YLE 11.1.2012).

Sovintoprosessin ja valtiollisen anteeksipyynnön vaikeaa suhdetta kuvaa se, kuinka presidentti Tarja Halosen on kerrottu esittäneen saamelaiskäräjien kokouksen yhteydessä anteeksipyynnön 2000-luvun alkupuolella niistä vääryyksistä, joita Suomen valtio on saamelaisia kohtaan tehnyt. Koska anteeksipyyntö esitettiin suljetussa tilaisuudessa eikä siitä uutisoitu, se ei noussut kansalliseen tietoisuuteen, vaikka anteeksipyynnön sanotaankin saaneen läsnäolleelta saamelaisyhteisöltä lämpimän vastaanoton erityisesti koska se tuli heille yllätyksenä. Koska anteeksipyyntö ei kuitenkaan vastannut tarpeeseen käsitellä saamelaisten kokemia historiallisia vääryyksiä, Halonen onkin joutunut toteamaan myöhemmin, ettei kyseessä ollut kuitenkaan virallinen valtiollinen anteeksipyyntö (luku 8.5.1). Kuitenkin Halosen mukaan ei ole täysin virheellistä väittää, että hänen pyrkimyksensä oli esittää sellainen (Hedberg 2018). Halosen saamelaisille esittämän anteeksipyynnön

analysointi osoittaakin, kuinka historiallisten vääryyksien käsittely on altis monenlaisille kamppailuille (luku 9), joissa eri intrissiryhmät kehystävät jonkin toiminnan varsinaiseksi historiallisten vääryyksien käsittelyksi ja toisen toiminnan sen ulkopuoliseksi. Siksi on tärkeää perehtyä erilaisiin tapoihin kohdata ja käsitellä historiallisia vääryyksiä.

8.3 Historiallisten vääryyksien käsittelyn asiantuntijoiden, niistä vastanneiden viranhaltijoiden sekä kohdeyhteisön keskeisten järjestötoimijoiden käsitys hyvästä totuus- ja sovintoprosessista

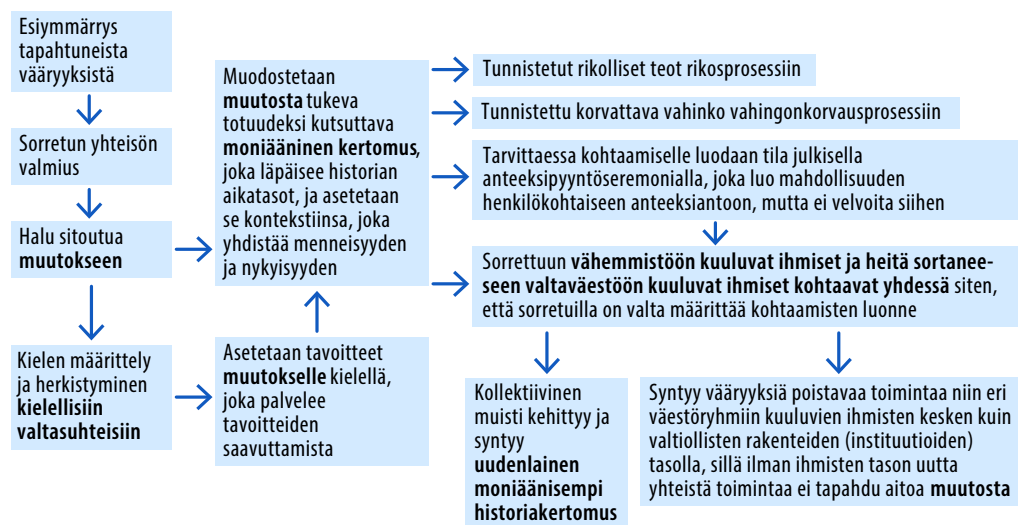
Haastattelimme tätä tutkimushanketta varten historiallisten vääryyksien käsittelyn akateemisia asiantuntijoita, lastenkodeissa tapahtuneen kaltoinkohtelun selvittämiseen ja sen jälkeisen valtiollisen anteeksipyynnön esittämiseen osallistuneita tutkijoita ja viranhaltijoita, oikeusministeriössä ja valtioneuvoston kansliassa totuus- ja sovintoprosessien kanssa työskennelleitä viranhaltijoita sekä Kuurojen liiton edustajia siitä, miten historiallisten vääryyksien kohtaamiseen tähtäävä totuus- ja sovintoprosessi pitäisi organisoida, jotta se olisi mahdollisimman onnistunut (luvussa 2.4, aineisto 7 taulukossa 1). Asiaa käsiteltiin puolistrukturoiduissa haastatteluisa niin abstraktisti kuin peilaten sitä yhtäältä jo toteutettuihin totuus- ja sovintoprosesseihin sekä käynnistymässä olevaan kuurojen ja viittomakielisten sovintoprosessiin. Haastattelut toteutettiin keväällä 2021. Haastattelurunko on liitteenä 7.

Haastattelujen jälkeen mallinsimme erikseen jokaisen informantin käsitykset totuus- ja sovintoprosessin toteuttamisesta lukuun ottamatta Kuurojen Liitosta haastatteluun osallistuneita, koska heidän tapansa olla haastattelutilanteessa erosi muista informanteista. Kuurojen Liiton edustajia kohdeltiin ikään kuin yhtenä informanttina. Informanttien käsitykset hyvästä historiallisten vääryyksien kohtaamisesta saattoi tiivistää kahteen erilaiseen perusmalliin, jotka eivät kumpikaan edusta sellaisenaan puhtaasti yhdenkään informantin näkemystä hyvästä vääryyksien kohtaamisprosessista. Kutsumme näitä yhteistoimintamalliksi ja neuvottelumalliksi, sillä ensimmäisenä kuvattavan mallin ytimessä on ihmisten yhteistoiminta samalla, kun toisena kuvattavan mallin ytimessä on vääryyksiä kokeneen ryhmän ja valtion edustajien neuvottelu. Käymme seuraavaksi läpi keskeiset vaiheet näiden mallien mukaisissa historiallisten vääryyksien kohtaamisprosesseissa.

Yhteistoimintamalli (kuvio 4) pohjautuu viiden aihepiirin akateemisen asiantuntijan käsityksiin siitä, miten historiallisten vääryyksiä tulisi kohdata. He ovat edustaneet historian, politiikan, kulttuurien ja oikeuden tutkimusta. Mallissa historiallisten vääryyksien käsittelyn tavoitteena on muuttaa yhteiskuntaa ihmisten moniäänisten kohtaamisten kautta.

Siinä on piirteitä historiallisten vääryyksien kohtaamisen toisen ja kolmannen vaiheen ajattelusta, joten mallissa siirrytään selvästi totuus- ja sovintokomissioiden jälkeiseen aikaan.

Kuvio 4. Yhteistoimintamallin mukainen historiallisten vääryyksien kohtaamisprosessi

Yhteistoimintamallissa historiallisten vääryyksien kohtaaminen alkaa siitä, että hahmotetaan karkeasti millaisia vääryyksiä on tapahtunut. Tämä voi tapahtua esimerkiksi tämän raportin kaltaisen esiselvityksen muodossa. Samalla tuetaan vääryyksien kohteena olevan yhteisön valmiutta käsitellä vääryyksiä tarjoamalla esimerkiksi psykososiaalista tukea, ja edistetään koko yhteiskunnan halua sitoutua rakenteelliseen muutokseen, jonka tavoitteena on vaikuttaa vääryyksien taustalla oleviin rakenteellisiin syihin. Prosessista on siksi viestittävä aktiivisesti koko yhteiskuntaan korosten sitä, kuinka prosessin omistajuus on koko yhteiskunnalla.

Kun historiallisten vääryyksien kohtaamisprosessissa kohtaavat eri kieliryhmät, kuten puhuttuja ja viitottuja kieliä käyttävät, on tärkeää herkistyä kielellisiin valtasuhteisiin ja määritellä selkeästi millä kielellä tai kielillä historiallisia vääryyksiä käsitteellistetään ja käsitellään. Kun vääryyksien kohtaamisprosessille asetetaan tavoitteet, se on tehtävä kielellä tai kielillä, jotka palvelevat näiden tavoitteiden saavuttamista. Yhteistoimintamallin mukaista totuus- ja sovintoprosessia palvelee parhaiten sen rakentaminen kielimaiseman monimuotoisuuden kunnioittamisen varaan.

Kun koko yhteiskunnan läpäisevään muutokseen tähtäävä historiallisten vääryyksien kohtaamisprosessi on päätetty aloittaa, muodostetaan vääryyksistä ja niiden yhteiskunnallisesta kontekstista tuota muutosta tukeva "totuudeksi" kutsuttava moniääninen kertomus.

Kertomuksen on oltava sellainen, että se kykenee läpäisemään historian eri aikatasot. Se ei saa jäädä vain esimerkiksi kokoelmaksi kokemus- tai dokumenttilähteitä, joita ei aseta historialliseen kontekstiinsa. Kertomuksessa on oltava tilaa erilaisilla tulkinnoille menneisyydestä eikä siinä ole olennaista niinkään tapahtuneen yksityiskohtainen kuvaus (mikä ja mitä -kysymyksiin vastaaminen) vaan sen sijaan tapahtumien syiden ja seurausten analyysi (miten ja miksi -kysymyksiin vastaaminen). Historialliset vääryydet asetetaan näin kontekstiinsa, jossa menneisyys ja nykyisyys yhtyvät. Kertomus voidaan muodostaa monin eri tavoin. Erillisen totuus- ja sovintokomission asettaminen ei ole välttämätöntä eikä ”totuuden” muodostaminen saa ainakaan tyhjentyä komission työskentelyyn. Olennaiseksi muodostuu eri ryhmien yhteistoiminta ja moniäänisten tarinoiden kerrontaan sopivien tilojen luominen. Sen kuinka yksityiskohtaisesti erilaisia tapahtuneita vääryyksiä dokumentoidaan määrittää tuollaisen dokumentaation käyttötarkoitus yhteiskunnallisen muutoksen tuottamisessa.

Jos tässä yhteydessä tunnistetaan sellaisia tapahtumia, joissa on kysymys rikollisista teoista, ne on ohjattava käsiteltäväksi erillisiin rikosprosesseihin. Samoin jos tässä yhteydessä tunnistetaan, että on aiheutunut sellaista vahinkoa, joka oli korvattava, asiat ohjataan erillisiin vahingonkorvausprosesseihin.

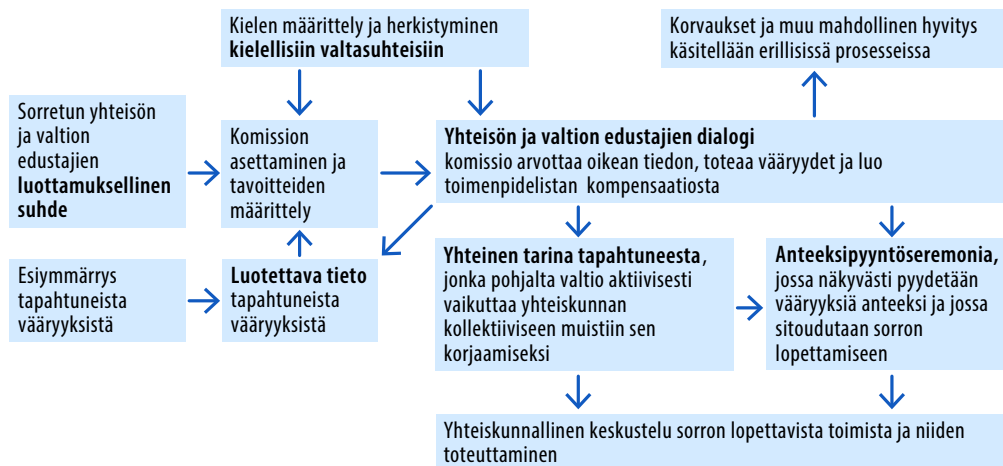
Jos muutoin ei synny tilaa moniäänisen kertomuksen historiallisista vääryyksistä luomiselle ja ihmisten kohtaamisille, voidaan tuota tilaa rakentaa julkisen anteeksipyyntöseremonian tai muiden vastaavien symbolisten toimien avulla. Tämä ei kuitenkaan ole välttämätöntä eikä tällä symbolisille tasolla ole historiallisten vääryyksien kohtaamisessa mitään itseisarvoa. Olennaista on sen sijaan se, että vääryyksiä kokeneeseen väestöryhmään kuuluvat ja heitä sortaneeseen valtaväestöön kuuluneet ihmiset kohtaavat moninaisin tavoin yhdessä siten, että vääryyksiä kokeneilla on valta määrittää kohtaamisten luonne.

Koko vääryyksien kohtaamisprosessin tavoitteena on synnyttää vääryyksiä ja niiden vaikutuksia poistavaa toimintaa niin eri väestöryhmiin kuuluvien ihmisten kesken kuin valtiolisten rakenteiden tasolla. Painopiste on kuitenkin ihmisten keskinäisissä kohtaamisissa, sillä ilman ihmisten tason uutta yhteistä toimintaa ei tapahdu aitoa muutosta yhteiskunnassa. Kohtaamisten fasilitoinnissa on hyödynnettävä mahdollisimman monipuolisesti erilaisia työtapoja, kuten esimerkiksi yhteisötaidetta. Tärkeää on, että toiminnassa eivät ole mukana vain vääryyksiä kohdanneesta yhteisöstä vain vääryyksiä omakohtaisesti kokeneet uhrit. Vähintään yhtä tärkeää on, että yhteisön nuorille annetaan mahdollisuus olla rakentamassa vääryyksien ajan taakse jättävää tulevaisuutta.

Yhteistoimintamallin mukainen historiallisten vääryyksien kohtaamistapa kehittää yhteiskunnan kollektiivista muistia. Sen avulla syntyy uudenlainen moniäänisempi historiakertomus, joka ei rakennu millekään yhdelle yhtenäiselle kansalliselle historiakäsitykselle vaan sen sijaan useille jopa keskenään ristiriitaisille ymmärryksille siitä, mitä menneisyydessä

on tapahtunut ja miksi. Mallin mukaisen totuus- ja sovintoprosessin käytännön toteutuksesta, joka on luonteeltaan fasilitaatioprosessi, vastaamaan tarvitaan jonkinlainen riittävästi resursoitu sihteeristö, jolla on mahdollisuus niin tukea eri toimijoita, rahoittaa erilaista toimintaa, edistää vääryksiä kokeneiden psykososiaalista tukea, julkaista monenlaista aineistoa ja muin vastaavien tavoin edistää ihmisten yhteistoimintaa.

Kuvio 5. Neuvottelumallin mukainen historiallisten vääryksien kohtaamisprosessi

Neuvottelumalliksi kutsumamme malli (kuvio 5) eroaa edellä käsitellystä yhteistoimintamallista siinä, että neuvottelumallissa ei ole piirteitä historiallisten vääryksien kohtaamisen kolmannen vaiheen ajattelusta. Mallin keskiössä on historiallisten vääryksien kohtaamisen toisen vaiheen ajattelun mukaisesti totuus- ja sovintokomission työskentely. Malli perustuu sosiaali- ja terveysministeriön, oikeusministeriön ja valtioneuvoston kanslian viranhaltijoiden sekä Kuurojen liiton edustajien haastatteluissa kertomiin käsityksiin.

Neuvottelumallissa historiallisten vääryksien kohtaaminen ei tapahdu eri väestöryhmiin kuuluvien ihmisten yhteistoiminnan kautta vaan sen sijaan valtiollisen politiikan tasolla. Siksi pohjan vääryksien käsittelylle muodostaa vääryksiä kokeneen ryhmän ja valtion edustajien luottamuksellisen suhteen synnyttäminen. Tuota suhdetta on vaalittava läpi vääryksien käsittelyprosessin, sillä prosessin legitimitetti lepää tuon luottamuksen varassa. Neuvottelusuhteen legitimiys perustuu ajatukseen, että vääryksiä kokeneet ovat järjestäytyneen kansalaisyhteiskunnan edustuksellisten rakenteidensa kautta luovuttaneet kansalaisjärjestöjensä johdolle ja vastaavasti kansalaiset edustuksellisten rakenteidensa kautta valtioneuvostolle luvan neuvotella vääryksiä kokeneeseen ihmisryhmään kuuluvan ihmisen ja muiden kansalaisten välisestä suhteesta. Kun kyse on eri kieliryhmistä, vaatii luottamuksen rakentaminen ja ylläpitäminen herkistymistä kielellisiin valtasuhteisiin.

Siksi vääryksien käsitteellistämiseen ja käsittelyyn käytettävän kielen valinta on yksi keskeisiä vääryksien käsittelyprosessin alussa päätettäviä asioita.

Lähtökohdan historiallisten vääryksien kohtaamiselle muodostaa jonkinlainen esiymmärrys tapahtuneista vääryksistä. Vääryksien käsittelyä ei voida kuitenkaan perustaa tuolle esiymmärrykselle vaan sen sijaan on pyrittävä tuottamaan mahdollisimman luotettavaa ja dokumentoitua tietoa tapahtuneista vääryksistä. Tuo luotettava tieto vaikuttaa totuus- ja sovintokomission asettamiseen, sillä se muodostaa pohjan komission tavoitteiden (mandatin) määrittelylle.

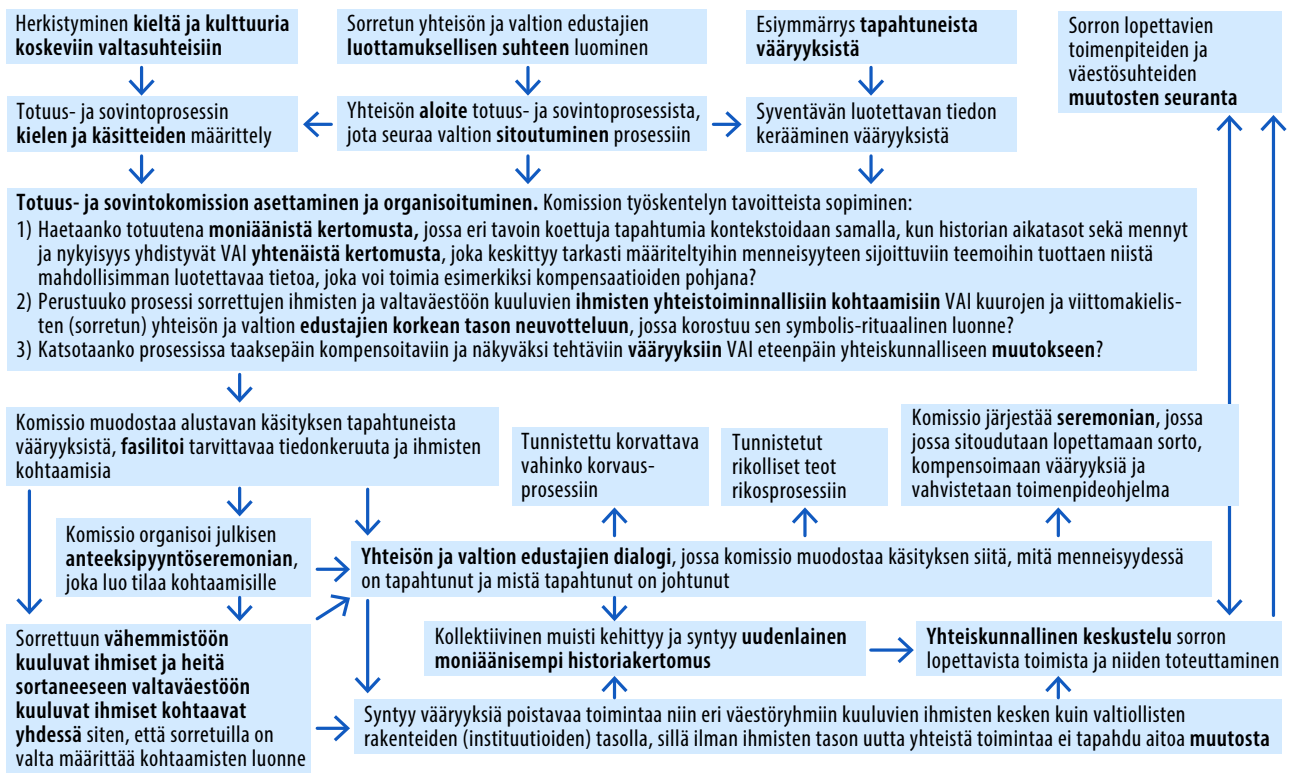
Keskeisimmän vaiheen neuvottelumallin mukaisessa historiallisten vääryksien kohtaamisessa muodostaa totuus- ja sovintokomission puitteissa tapahtuva vääryksiä kokeneen yhteisön ja valtion edustajien dialogi, joka ideaalilanteessa tapahtuu kielivähemmistön kohdalla siten, että komission ensisijainen työkieli on kielivähemmistön oma kieli. Totuus- ja sovintokomissio järjestää kuulemisia, hankkii selvityksiä ja päättää, mitä tietoa se pitää oikeana ja luotettavana. Komissio toteaa loppuraportissaan vääryydet ja luo toimenpide-listan niitä hyvittävästä kompensatioista. Korvaukset ja muu mahdollinen hyvitys käsitellään kuitenkin erillisessä prosessissa.

Komission työn tuloksena syntyy vääryksiä kokeneen ryhmän ja valtion vahvistama yhteinen tarina menneisyydestä. Tarinan tultua vahvistetuksi valtio ryhtyy aktiivisiin toimiin, joilla se pyrkii vaikuttamaan tuon tarinan rakentumiseen osaksi yhteiskunnan kollektiivista muistia. Tämä voi tapahtua erilaisin muistomerkein, oppikirjojen ja opetussuunnitelmien uudistuksin tai muin vastaavin toimin. Historiallisten vääryksiin käsittelyprosessi päättyy julkiseen anteeksipyyntöseremoniaan, jossa valtion korkeat edustajat pyytävät vääryksiä näkyvästi anteeksi ja jossa sitoudutaan niin vääryksien lopettamiseen kuin hyvityksien suorittamiseen siten kuin niistä aikanaan erillisessä prosessissa päätetään. Kaiken tämän toivotaan synnyttävän myös yhteiskunnallista keskustelua politiikkatoimista, jotka johtaisivat vääryksiä kokeneen ryhmän aseman paranemiseen.

Yhteistoimintamalli ja neuvottelumalli eroavat toisistaan kolmella keskeisellä ulottuvuudella. Ensinnäkin siinä missä yhteistoimintamallissa haetaan totuutena **moniäänistä kertomusta**, jossa eri tavoin koettuja tapahtumia kontekstoidaan samalla, kun historian aikatasot sekä mennyt ja nykyisyys yhdistyvät, niin neuvottelumallissa rakennetaan totuutena **yhtenäistä kertomusta**, joka keskittyy tarkasti määriteltyihin menneisyyteen sijoittuviin teemoihin tuottaen niistä sellaista mahdollisimman luotettavaa tietoa, joka voi toimia esimerkiksi kompensatioiden pohjana. Toiseksi siinä missä yhteistoimintamalli perustuu vääryyttä kokeneeseen yhteisöön kuuluvien ihmisten ja valtaväestöön kuuluvien **ihmisten yhteistoiminnallisiin kohtaamisiin**, niin neuvottelumalli perustuu vääryyttä kokeneen yhteisön edustajien ja valtion **edustajien korkean tason neuvotteluun**, jossa korostuu vääryksien kohtaamisen symbolis-rituaalinen luonne. Kolmanneksi siinä missä

yhteistoimintamallissa katsotaan pikemmin eteenpäin yhteiskunnalliseen **muutokseen**, niin neuvottelumallissa katsotaan pikemmin taaksepäin kompensoitaviin ja näkyväksi tehtäviin **vääryksiin**. Jos molempien mallien ydinelementit pyritään yhdistämään, syntyy kuvion 6 mukainen sovintoprosessin kulkua kuvaava prosessikaavio.

Kuvio 6. Synteesi yhteistoimintamallista ja neuvottelumallista.

Taulukko 4. Historiallisten vääryyksiä kohtaamisprosessin suunnitteluun liittyvät valinnat.

	1	2	3
A Millaisena prosessin luonne nähdään?	Sovintoprosessissa on kyse neuvottelusta	Sovintoprosessissa kuvataan totuus	Sovintoprosessissa on kyse yhteistoiminnasta
B Mikä on prosessin pääasiallisena tavoitteena?	Sovintoprosessissa käsitellään menneisyydessä tapahtuneita asioita	Sovintoprosessissa käsitellään tällä hetkellä ajankohtaisia asioita	Sovintoprosessin avulla vaikutetaan tulevaisuuteen
C Ketkä ovat prosessin avaintoimijoita?	Sovintoprosessi on suoraan ihmisten välinen , jolloin se rakentuu vääryyksiä kokeneeseen ryhmään ja muuhun yhteiskuntaan kuuluvien ihmisten kohtaamisten varaan	Sovintoprosessi on edustuksellinen , jolloin siinä kohtaavat vääryyksiä kokeneen ryhmän ja valtion edustajat	Sovintoprosessi kiinnittyy vääryyksiä kokeneeseen ihmiseen, jolloin vääryyksiä kokeneet käsittelevät siinä omia henkilökohtaisia kokemuksiaan
D Miten prosessin kohde määritellään?	Sovintoprosessin kohteena olevat vääryydet voidaan määritellä selvästi ja ajoittaa menneisyyteen	Sovintoprosessin kohteena olevat vääryydet voidaan määritellä selvästi, mutta niitä ei voida ajoittaa vain menneisyyteen vaan ne ovat läsnä myös nykyisyydessä	Sovintoprosessin kohteena olevat vääryydet hakevat eri ajassa eri muodon , joten niiden käsittelyssä menneisyyttä ja nykyisyyttä ei voida mielekkäästi erottaa toisistaan
E Milloin vääryyksiä pyydetään julkisesti anteeksi?	Julkisen anteeksipyynnön esitetään sovintoprosessin alussa	Julkisen anteeksipyynnön esitetään sovintoprosessin lopussa	Julkisen anteeksipyynnön esittämistä ei pidetä tärkeänä
F Miten ja miksi vääryyksiä koskevaa tietoa kootaan?	Sovintoprosessi rakennetaan vääryyksiä koskevan mahdollisimman luotettavan tiedon etsinnän ja sen perusteella luotavan osapuolten yhdessä vahvistaman totuuden käsittelyn ympärille	Sovintoprosessissa kontekstualisoidaan eri tavoin koettuja tapahtumia moniääniseksi kertomukseksi , jossa yksittäiset tapahtumat yhdistyvät historian syvempien aikatasojen kanssa	Sovintoprosessissa hylätään täysin ajatus vääryyksiä koskevan totuuden etsinnän ja vääryyksiä kontekstualisoinnin tärkeydestä , jolloin voidaan keskittyä menneisyyden sijaan tulevaisuuteen

Kuvion 6 synteesi on vain yksi tapa yhdistää yhteistoimintamalli ja neuvottelumalli. Näiden kahden teorian ja haastattelujen yhdistämisen kautta syntyneen mallin vertailua voi lähestyä hieman yksityiskohtaisemmin taulukon 4 avulla. Taulukkoon on koottu erilaisia

tapoja lähestyä sovintoprosessin keskeisiä ulottuvuuksia. Riveillä (A-F) on kuvattu sovintoprosessin ulottuvuuksia ja sarakkeissa (1–3) kolme erilaista mahdollisuutta jäsentää kutakin näistä ulottuvuuksista.

Kysymys on ulottuvuuksien ja niiden jäsenystapojen yksinkertaistuksesta morfologiseen matriisiin, jonka tavoitteena on havainnollistaa sovintoprosessin rakentamiseen liittyviä valintoja kuvaamatta niitä mitenkään tyhjentävästi. Yhteistoimintamalli syntyy valintojen A3, B3, C1, D3, E1 ja F2 pohjalta. Neuvottelumalli taas valintojen A1, B1, C2, D1, E2 ja F1 pohjalta. Taulukko havainnollistaa myös, kuinka sovintoprosessi on mahdollista rakentaa monin eri tavoin eikä kysymys ole sinällään vain valinnasta yhteistoimintamallin ja neuvottelumallin väliltä.

Taulukkoon on koottu myös yhteistoimintamallin ja neuvottelumallin vertailusta nousevat keskeiset kysymykset, joita on pohdittava historiallisten vääryyksien kohtaamisprosessia suunniteltaessa: Millaisena prosessin luonne nähdään? Mikä on prosessin pääasiallisena tavoitteena? Ketkä ovat prosessin avaintoimijoita? Miten prosessin kohde määritellään? Milloin vääryyksiä pyydetään julkisesti anteeksi? Miten ja miksi vääryyksiä koskevaa tietoa kootaan? Näihin kysymyksiin voidaan antaa erilaisten historiallisten vääryyksien käsittelytilanteiden yhteydessä perustellusti erilaisia vastauksia, joiden avulla syntyy käsitys siitä, millainen malli on mihinkin tilanteeseen soveltuvin.

8.4 Tutkimukseen osallistuneiden kuurojen ja viittomakielisen yhteisön jäsenten näkemys hyvästä totuus- ja sovintoprosessista

Kuurojen ja viittomakielisten yhteisöön kuuluville henkilöille esitetystä verkkokyselyssä (luvussa 2.4, aineisto 1 taulukossa 1), ikääntyneiden kuurojen yksilöhaastattelussa (luvussa 2.4, aineisto 2 taulukossa 1) sekä historiallisia vääryyksiä kartoittaneissa fokusryhmähaastattelussa (luvussa 2.4, aineistot 3–6 taulukossa 1) kartoitettiin näkemyksiä hyvästä totuus- ja sovintoprosessista. Kysely- ja haastatteluaineiston perusteella kuurojen ja viittomakielisten yhteisöön kuuluvat tuntevat yleisesti ottaen totuus- ja sovintoprosesseja heikosti eikä heillä ole vielä kovinkaan hyvin jäsenyksiä näkemyksiä siitä, millainen totuus- ja sovintoprosessin pitäisi olla.

Tällä hetkellä kuurojen ja viittomakielisten yhteisöön kuuluvien ajatukset hyvästä totuus- ja sovintoprosessista ovat kuitenkin lähempänä edellä hahmoteltua neuvottelumallia kuin yhteistoimintamallia (ks. luku 8.3), mikä liittyy osittain siihen, että suomalaisessa julkisessa keskustelussa totuus- ja sovintoprosesseista puhutaan neuvottelumallia muistuttavasta näkökulmasta. Esimerkiksi Kuurojen Liitto on havaintojemme mukaan omassa

julkisessa viestinnässään kuurojen ja viittomakielisten yhteisölle kuvannut totuus- ja sovintoprosessia neuvottelumallia muistuttavalla tavalla.

Vaikka kuurojen ja viittomakielisten yhteisöön kuuluvien vastauksista kyselyyn ja haastatteluihin ei voi johtaa millään tavalla koherenttia totuus- ja sovintoprosessin mallia, yleisesti ottaen kuurot ja viittomakieliset liittivät totuus- ja sovintoprosessiin seuraavia asioita:

- kuuroihin ja viittomakielisiin kohdistuneista vääryyksistä kerrotaan suomalaisessa yhteiskunnassa;
- valtion todetaan olevan vastuussa kuuroihin ja viittomakielisiin kohdistuneista vääryyksistä;
- totuus- ja sovintoprosessin yhteydessä sovitaan siitä, miten valtio korvaa vääryydet kuurojen ja viittomakielisten yhteisölle;
- ainakin vakavimpia loukkauksia kokeneilla on oikeus rahallisiin korvauksiin;
- yhteisölle ja yksilöille on turvattava riittävät mahdollisuudet käsitellä traumoja.

Kuurojen ja viittomakielisten yhteisössä katsotaan, että totuus- ja sovintoprosessi pitäisi toteuttaa asettamalla totuus- ja sovintokomissio samaan tapaan kuin saamelaisten totuus- ja sovintoprosessin kohdalla on menetelty. Ylipäänsä yhteisölle on tärkeää, että heidän totuus- ja sovintoprosessinsa toteutetaan saamelaisten totuus- ja sovintoprosessiin vertautuvalla tavalla, vaikka yhteisön jäsenten tietämys saamelaisten totuus- ja sovintoprosessin yksityiskohdista vaikuttaa olevan aineistojen perusteella varsin vähäinen. Tämä liittyy siihen, että esimerkiksi Kuurojen Liitto ja Ihmisoikeusliitto ovat viestinnässään pitäneet esillä sitä, kuinka niin kuurojen ja viittomakielisten historiallisten vääryyksien käsittelyprosessia on kutsuttava saamelaisten kohtaamien vääryyksien käsittelyprosessin tapaan totuus- ja sovintoprosessiksi.

Kun verkkokyselyssä ja haastatteluissa kysyttiin totuus- ja sovintokomission kokoonpanosta, kuurot ja viittomakieliset korostivat, että totuus- ja sovintokomissiossa olisi oltava mukana eri ikäluokkia edustavia kuurojen ja viittomakielisten yhteisön jäseniä. Komission jäsenten moninaisuus edesauttaa syvällisen ymmärryksen rakentumista esimerkiksi pakosterilisoitujen, kuurojen vanhempien kuulevien lasten ja sisäkorvaistutteen käyttäjien elämästä. Tärkeänä pidettiin myös, että komissiossa olisi sekä suomalaista että suomenruotsalaista viittomakieltä käyttäviä jäseniä. Kuurojen ja viittomakielisen yhteisön omien edustajien lisäksi komissioon toivottiin oikeustieteen, yhdenvertaisuusasioiden ja ihmisoikeuksien asiantuntijoita. Tässä aineistossa yhteisön edustajat katsoivat, että komissioon olisi valittava asemaltaan korkea-arvoisia valtion edustajia kuten esimerkiksi entinen tasavallan presidentti. Lisäksi tuotiin esille myös, että kaikkien komission jäsenten tulee olla sellaisia, että he nauttivat kuurojen ja viittomakielisten yhteisön luottamusta.

Yhteisön edustajilla oli kuitenkin erilaisia käsityksiä siitä, miten tuon luottamuksen nauttiminen voidaan tunnistaa. Samalla, kun osa yhteisön edustajista katsoi, että luottamus tulee mitatuksi siten, että Kuurojen Liitolla ja mahdollisesti muilla etujärjestöillä on niin oikeus nimetä komissaareja kuin veto-oikeus estää jonkin toisen ehdottoman henkilön nimeäminen komissaariksi, osa yhteisön edustajista ei luottanut Kuurojen Liiton ja muiden etujärjestöjen toimintaan haluten pitää ne etäällä totuus- ja sovintoprosessin organisoinnista. Vaikka komission riippumattomuutta pidettiin myös tärkeänä, kuurot ja viittomakieliset katsoivat, että heidän pienen yhteisönsä sisällä täysi riippumattomuus erilaisista intressiryhmistä on vaikea saavuttaa.

Tässä tutkimushankkeessa kerätyssä aineistossa kuurojen ja viittomakielisen yhteisön edustajat ehdottivat, että totuus- ja sovintoprosessia varten asetettaisiin totuus- ja sovintokomission ohella totuus- ja sovintoprosessin seurantaryhmä. Yhtäältä katsottiin, että ryhmään tulisi nimetä kuuroja ja viittomakielisiä edustavien organisaatioiden edustajia. Toisaalta katsottiin, että ryhmän tulisi olla luonteeltaan parlamentaarinen eli siinä tulisi olla edustettuina kaikkien eduskuntapuolueiden. Ryhmä seuraisi totuus- ja sovintoprosessin etenemistä, tukisi totuus- ja sovintokomissiota, valvoisi komission tekemien toimenpiteiden toimeenpanoa sekä tekisi yhteistyötä muiden maailmalla meneillään olevien totuus- ja sovintoprosessien kanssa. Yksittäiset toimijat pitivät tärkeänä myös sitä, että totuus- ja sovintokomission ja (parlamentaarisen) seurantaryhmän lisäksi totuus- ja sovintoprosessia varten asetettaisiin operatiivinen johto- ja koordinaatioryhmä, jonka kautta Kuurojen Liiton ja muiden yhteisöä edustavien kansalaisjärjestöjen osallisuus totuus- ja sovintoprosessista toteutuisi.

Aineistosta nousee näin kaksi toisistaan eroavaa perusorientaatiota totuus- ja sovintoprosessin organisoimiseen. Yhdessä korostetaan sitä, että prosessi on organisoitava sillä tavalla edustukselliseksi, että sitä varten on luotava mahdollisimman paljon erilaisia työryhmiä, joiden kaikkien työskentelyssä etenkin Kuurojen Liitolla on keskeinen asema. Toisessa korostetaan puolestaan, että totuus- ja sovintoprosessi on organisoitava riippumattomaksi.

Sille osalle kuuroja ja viittomakielisiä, jotka ovat tähän mennessä pohtineet totuus- ja sovintoprosessia vaikuttaa olevan erityisen tärkeää, että prosessin yhteydessä kuulevalle valtaväestölle kerrottaisiin totuus siitä, miten kuuroja ja viittomakielisiä on vuosikymmeniä syrjitty. Tähän liittyen verkkokyselyssä ja haastatteluissa on esitetty hyvin konkreetteja ehdotuksia kuten esimerkiksi, että oppikirjoihin olisi lisättävä kuvausta kuuroihin ja viittomakielisiin kohdistuneesta syrjinnästä taikka että vääryyksistä olisi tehtävä fiktio- tai dokumenttielokuva, jota levitettäisiin laajasti. Kuurojen ja viittomakielisten yhteisön ajatellaan voimaantuvan siitä, että kuuleva valtaväestö tehdään laajamittaisesti tietoiseksi kuuroihin ja viittomakielisiin kohdistuneista vääryyksistä. Samalla kuitenkin tuotiin esiin, että kuurojen ja viittomakielisten pitäisi myös onnistua pääsemään eroon uhrin asemasta, sillä uhrin

asemaan jääminen ei auta kuurojen ja viittomakielisten näkemisessä yhdenvertaisina kuuluvaan valtaväestöön kuuluvien ihmisten kanssa.

Samaan aikaan, kun eräissä puheenvuoroissa painotettiin vääryyksien mahdollisimman kattavan ja yksityiskohtaisen selvittämisen ja dokumentoinnin tarvetta, toisissa puheenvuoroissa kuurojen ja viittomakielisten yhteisöön kuuluvat kertoivat, kuinka heidän yhteisönsä kohdistunut syrjintä ja vääryydet ovat muodostuneet sellaiseksi tiedostamattomaksi taakaksi, jota he eivät kaikilta osin pysty sanallistamaan. He puhuivat esimerkiksi kantavansa jonkinlaista möykkyä sisällään sekä siitä, kuinka heidän kehonsa kantaa muis-toja (ks. luku 7). Niinpä he pitivät tärkeänä, että totuus- ja sovintoprosessi tarjoaa mahdollisuuden käsitellä erilaisia traumoja. Haastatteluissa ehdotettiin, että valtio alkaisi osana totuus- ja sovintoprosessia kouluttamaan lisää viittomakielisiä psykoterapeutteja. Samoin ehdotettiin erillisen kuurojen ja viittomakielisten yhteisön jäsenille suunnatun auttavan puhelimen tarjoamista psykososiaalisen työn osaksi.

Monet kuurot ja viittomakieliset toivoivat, että totuus- ja sovintoprosessiin sisällytettäisiin julkinen anteeksipyyntö kaikille vääryksiä kokeneille kuurojen ja viittomakielisen yhteisön jäsenille. Anteeksipyyntöä koskeneet ajatukset eivät olleet verkkokyselyssä ja haastatteluissa kuitenkaan kovinkaan jäsentyneitä, mutta yleisesti ottaen anteeksipyyntöön liitettiin se, että sen yhteydessä valtio lupaa hyvittää vääryydet kuurojen ja viittomakielisten yhteisölle.

Hyvitystä lähestyttiin verkkokyselyssä ja haastatteluissa sen toteuttamismuotoja koskevien konkreettien esitysten kautta. Ehdotettiin esimerkiksi, että perustettaisiin säätiö tai rahasto tukemaan kuurojen ja viittomakielisen yhteisön asemaa. Vakavien fyysisen koskemattomuuteen kajoavien vääryyksien kohteeksi joutuneiden katsottiin olevan oikeutettuja henkilökohtaiseen rahalliseen korvaukseen. Toisaalta samalla tiedostettiin, että rahallisten korvausten maksaminen voi aiheuttaa kiistoja kuurojen ja viittomakielisten yhteisön sisällä. Oman haasteensa muodostaa myös se, että korvausten maksamisen myötä tulisi helposti julki vähintään kuurojen ja viittomakielisten yhteisön sisällä yksityiselämän suojan piiriin kuuluvaa tietoa vääryyksien kohteeksi joutumisesta.

Verkkokyselyn ja haastattelujen perusteella syntyy vaikutelma, että kuurojen ja viittomakielisten yhteisön jäsenien tietoisuutta siitä, millainen totuus- ja sovintoprosessi voi olla, on lisättävä ennen kuin totuus- ja sovintoprosessin sisältöä ja muotoa koskevia ratkaisuja tehdään. Tähän mennessä totuus- ja sovintoprosessista on keskusteltu yhteisössä vain vähän ja sangen pienessä piirissä. Vaikuttaa myös siltä, että sen sijaan, että yhteisö olisi pohtinut hyvän totuus- ja sovintoprosessin piirteitä omista lähtökohdistaan, se on pikemminkin poiminut saamelaiden totuus- ja sovintoprosessista elementtejä liitettäväksi myös itseään koskevaan totuus- ja sovintoprosessiin. Ikään kuin ainakin joissain osissa kuurojen ja viittomakielisten yhteisöä pelättäisiin, että heitä koskevalla totuus- ja sovintoprosessilla

olisi uhka jäädä yhteiskuntapoliittiselta merkitykseltään vaatimattommaksi kuin saamelaiden totuus- ja sovintoprosessi.

8.5 Sovintoprosessin keskeisiin elementteihin liittyviä kysymyksiä

Käsitlemme seuraavaksi tarkemmin sovintoprosessin keskeisiä elementtejä. Aloitamme julkisesta anteeksipyynnöstä, jonka jälkeen käsittelemme vääryyksiä korvaamista totuus- ja sovintokomissioita. Lopuksi tarkastelemme totuuden käsitettä. Kaikista aihepiireistä on olemassa runsaasti historiallisten vääryyksiä käsittelevää kirjallisuutta, josta olennaisimmaksi katsomamme olemme tiivistäneet tähän tarkoituksenamme kuvata, kuinka aihepiirejä lähestytään tällä hetkellä tutkimuskirjallisuudessa.

8.5.1 Mitä tarkoitetaan julkisen anteeksipyynnön esittämisellä ja vääryyksiä anteeksiannolla?

Vakavien historiallisten vääryyksiä pyytämisen julkisesti anteeksi on ollut pitkään kiinteä osa yhteiskuntien tapaa kohdata historiallisia vääryyksiä. Vaikka anteeksipyynnöt on esitetty ympäri maailmaa (Govier & Verwoerd 2002, 79), niistä on tullut olennainen osa etenkin länsimaisen kulttuuripiirin tapaa kohdata historiallisia vääryyksiä, sillä niillä on vahva yhteys juutalais-kristilliseen etiikkaan. Anteeksipyyntö on tapa osoittaa katumusta vääryyden tekemisestä ja sitä edeltää sen ymmärtäminen, että toiminta, jota pyydetään anteeksi, on ollut väärin. Anteeksipyynnöt ovat keskeinen osa sovintokeskeistä historiallisen vääryyksiä kohtaamisen toisen sukupolven ajattelua (luku 8.1) ja ne liitetään usein totuus- ja sovintokomissioiden työskentelyyn, vaikka suurin osa historiallisten vääryyksiä anteeksipyynnöistä on esitetty totuus- ja sovintokomissioiden työstä erillään.

Julkiset anteeksipyynnöt ovat keskeinen vääryyksiä käsittelevän väline, kun vääryydet ovat olleet niin laajoja tai luonteeltaan niin syvästi yhteiskunnan rakenteisiin uppoutuneita, ettei niitä kyettä hyvitämään muilla keinoin (James 2007). Ilmiönä ne liittyvät kiinteästi niin sanottujen ”vaiennettujen näkökulman” yhteiskunnalliseen tunnustamiseen (politics of recognition) ja julkittuomiseen (Löfström 2011). Anteeksipyynnöiden eräänä tarkoituksena on tuoda historian vaietut äänet julkisuuteen ja luoda tilaa historian tarkastelulle sellaisesta näkökulmasta, josta on aiemmin vaiettu ja joka on kenties jopa vaiennettu. Anteeksipyynnöiden kautta tapahtuva vääryyksiä julkinen tunnustaminen ja katuminen koskettaa yleensä kerralla kokonaisia ryhmittymiä usein nimeämättä tarkasti niiden kohteena olevia yksilöitä. Julkisten anteeksipyynnöiden ei katsota yksinään olevan riittävä tapa kohdata

historiallisia vääryyksiä. Anteeksipyynnöt onkin aina asetettava osaksi niiden toimien kokonaisuutta, joiden avulla jotakin historiallista vääryyttä käsitellään.

Historiallisia vääryyksiä koskevat julkiset anteeksipyynnöt jaetaan tavallisesti aikalaisanteeksipyyntöihin ja retrospektiivisiin anteeksipyyntöihin. Vaikka joskus aikalaisanteeksipyyntö esitetään varsin pian vääryyksen teon jälkeen, tavallisesti aikalaisanteeksipyynnöt esitetään tilanteessa, jossa osa vääryyksen uhreista ja pahantekijöistä on vielä elossa, mutta suurin osa heistä on jo kuollut (ns. sukupolvien välisen siirtymän hetki). Aikalaisanteeksipyynnöistä puhutaankin usein siirtymävaiheen anteeksipyyntöinä (transitional apology), joiden avulla yhteiskunta kohtaa vääryydet jo silloin, kun asioita voidaan vielä käsitellä suoraan ainakin joidenkin elossa olevien uhrien ja pahantekijöiden kesken. Retrospektiivisillä anteeksipyynnöillä viitataan jo kauempana menneisyydessä tapahtuneisiin ja siten sukupolvet kokonaisuudessaan ylittäviä vääryyksiä koskeviin anteeksipyyntöihin, joiden vaatijoina tai vastaanottajina toimivat usein joko alkuperäisen vääryyden kohteiksi joutuneiden uhrien perilliset tai vääryyksen kohteena olevan ryhmän edustajat, kuten erilaiset kansalaisjärjestöt. (Sanz & Tomlinson 2012, 28.)

Mikä sitten on anteeksipyyntö? Käsitettä ei ole mahdollista määritellä tarkasti, mutta juutalais-kristilliseen etiikkaan kiinnittyvässä ajattelussa usein katsotaan, että aito anteeksipyyntö koostuu kolmesta osasta. Ensinnäkin anteeksipyynnössä tapahtunut vääryys tunnustetaan siten, että anteeksipyytjä ottaa vastuun vääryyden tapahtumiseen johtaneesta toiminnasta. Toiseksi anteeksipyytjä ilmaisee katumustaan ja kehystää anteeksipyyntötilanteen vääryyteen kohdistuvien tunteiden ilmaisemisen hetkeksi. Kolmanneksi anteeksipyytjä lausuu lupauksia siitä, miten hän toimii tulevaisuudessa. Näihin viitataan anteeksipyynnön doksis-kognitiivisen ulottuvuuden, affektiivisen ulottuvuuden ja dispositiivisen ulottuvuuden käsitteillä (Davis 2002). Koska historiallisten vääryyksen anteeksipyynnöt ovat yleensä julkisia, niihin liittyy neljäntenä tekijänä symbolisuus ja seremonialisuus eli ne toteutetaan teknisesti siten, että ne ymmärretään yhteiskunnassa yleisesti historiallisten vääryyksen valtiollisiksi anteeksipyynnöiksi. Ollakseen aito, historiallisen vääryyden anteeksipyynnössä on oltava nämä neljä osaa.

Vääryyden tunnustaminen edellyttää jonkin asian käsitteellistämistä vääryudeksi, sillä vain sellaista asiaa voidaan pyytää vääryytenä anteeksi, jota ylipäänsä pidetään vääryytenä. Historiallisten vääryyksen kohtaamisessa tämä tuo anakronismin ongelman äärelle: menneisyyteen sijoittuvaa toimintaa arvioidaan nykyisten arvojen, käsitysten ja normien pohjalta, jolloin nykyisyydestä käsin vääryudeksi käsitetään sellaisia asioita, jotka eivät välttämättä olleet aikalaisien silmissä vääryyksiä. Erityisen haasteen muodostaa se, kuinka pitäisi lähestyä aikalais toimijoiden ei-moitittavaa tietämättömyyttä (ks. Harvey 1995). Voisiko sellaisia tekoja pyytää myöhemmin anteeksi, joiden tekijät eivät tienneet toimivansa väärin eikä heidän tietämättömyyttään voida myöskään moittia. Koska ei-moitittavan tietämättömyyden johdosta tehdyn teon myöhempi moittiminen vaikuttaa useiden

mielestä eettisesti kestävämmältä, aito historiallisten vääryyksien anteeksipyyntö edellyttää, että ennen siihen ryhtymistä kyetään osoittamaan vääryydestä perustellusti moittavasti vastuussa oleva taho. Anteeksipyyntö perustaksi ei siis riitä, että jokin menneisyydessä oleva teko nimetään vääryydeksi. On lisäksi kuvattava millaisesta ja keiden moittavasta toiminnasta se on seurausta varoen kuitenkin samalla liiallista keskittymistä jonkin tietyn ”pahuuden alkusyyksi” nimettävän asian, henkilön tai hetken käsittelyyn (Smith 2008, 234). Mikäli menneitä sukupolvia ei voida asettaa moraaliseen vastuuseen teostaan, ei ole mitään mitä voidaan pyytää aidosti anteeksi (Löfström 2004, 65). Mikäli keskitytään vain menneisyyteen sijoittuvaan ”pahuuden alkusyyhyyn” ja väitetään, että se on poistettu yhteiskunnasta, sivuutetaan se, kuinka ihmiset ovat kaikkina aikoina aivan yhtäläisesti kykeneviä laajamittaisiin vääryyksiin ja kärsimyksen tuottamiseen (Gibney & Roxstrom 2001).

Julkisten anteeksipyyntöjen kohteena olevan laajamittaisen kärsimyksen aiheuttaminen edellyttää usein niin sanotun hiljaisen enemmistön hyväksyntää. Sen lisäksi, että jotkut ovat toimineet väärin, ovat vielä useammat vaienneet vääryyksistä tai olleet moittavalla tavalla välinpitämättömiä niiden tapahtumisesta. Laajamittainen pahuus saa alkunsa toisen ihmisen kärsimyksen oikeuttamisesta.

Tämä oikeuttamispyrkimys jatkuu helposti vielä julkisen anteeksipyyntöjen yhteydessä, sillä anteeksipyyntöjen muotoiluissa esiintyy usein viittauksia epäsuotuisiin olosuhteisiin, toimijoiden hyviin pyrkimyksiin tai tietämättömyyteen taikka vääryydeksi katsottavan toiminnan lainmukaisuuteen (Gilbert 2000). Historiallisten vääryyksien anteeksipyyntöjä koskevassa keskustelussa katsotaan, että anteeksipyyntöjen merkitys heikentyy, jos anteeksipyyntäjä yrittää tällä tavoin oikeuttaa tai selittää vääryyksiin johtanutta toimintaa. Vastavasti anteeksipyyntöjen merkitys vahvistuu, jos sen yhteydessä anteeksipyyntäjä kuvaa mahdollisimman tarkasti anteeksipyydettävää toimintaa ja tunnustaa, ettei se ole oikeutettavissa tai selitettävissä. (ks. Govier ja Verwoerd 2002, s. 67–68.)

Julkisessa anteeksipyyntössä valtion edustajan odotetaan siis itse tuomitsevan yksiselitteisesti valtion väärintekijäksi. Samalla hänen odotetaan kertovan, ettei toimintaa voida oikeuttaa esimerkiksi sen perusteella, että se on tapahtunut väärinteon hetkellä voimassa olleen lainsäädännön puitteissa, ulkoisten olosuhteiden vaikutuksesta tai tapahtumahetkellä parhaan saatavilla olevan tieteellisen tiedon ohjaamana.

Monien historiallisten vääryyksien julkisten anteeksipyyntöjen ongelmaksi on nähty niiden kiinnittyminen lähes yksinomaan menneisyyden tapahtumien tunnustamiseen vääryyksiä varten (Govier ja Verwoerd 2002). Anteeksipyyntöjä varten on hankittu tietoa menneisyyden tapahtumista sivuuttaen kuitenkin menneisyyden nykyisyydessä käsittelyn affektii- vinen eli tunteisiin liittyvä ulottuvuus.

Anteeksipyyntö ei useinkaan kerro mitään vääryyksien todellisesta katumisesta ja yhteiskunnasta tunteiden tasolla tapahtuvasta muutoksesta, jolloin puhe syyllisyydestä jää lähinnä retoriseksi (MacLachlan 2015, 447). Tällaista anteeksipyyntöä ei voi pitää aitona. Aidon historiallisten vääryyksien julkisen anteeksipyyntö, jos se esitetään valtion tai yhteiskunnan nimissä, edellytyksenä on, että yhteiskunnassa on syntynyt tunnetasolla kollektiivista syyllisyyttä vääryyksistä. Näin voi katsoa tapahtuneen, kun yhteiskunnassa ensinnäkin yleisesti tunnustetaan jokin menneisyyden tapahtuma vääryydeksi, toiseksi koetaan vääritys yhteiskunnan kollektiivisesti aiheuttamaksi ja kolmanneksi samaistutaan siihen menneisyyden nykyisyyteen yhdistämään jatkumoon, jonka toimijoita voidaan pitää vastuullisena menneisyyden vääryyksien aiheuttamisesta. (Forrest 2006, 151–152.)

Koska anteeksipyyntäjät eivät ole pääsääntöisesti itse henkilökohtaisesti syyllisiä, anteeksipyyntö ei voi kiinnittyä suoraan syyllisyyden tunteeseen. Sen sijaan sen voi ajatella kiinnittyvän anteeksipyyntäjien kollektiiviseen häpeän tai katumuksen tunteeseen siitä, että heidän yhteiskunnassaan on tapahtunut tällaisia vääryyksiä (Forrest 2006, 151–152; Gilbert 2000, 123). Koska häpeän ja katumuksen tunteminen vähenee siirryttäessä historiassa taaksepäin (Forrest 2006, 151–152) häpeän ja katumuksen merkitystä painotettaessa ajatellaan helposti, että vain aikalaisanteeksipyyntö kykenevät muodostumaan aidoiksi historiallisten vääryyksien anteeksipyyntöiksi, kun taas retrospektiivisissä anteeksipyyntöissä korostuu lähes väistämättä niiden historiapolitiittinen ulottuvuus.

Kollektiivisen häpeän tai katumuksen asettaminen aidon anteeksipyyntöä edellytykseksi siirtää helposti julkisia anteeksipyyntöjä koskevan keskustelun kohti menneisyyden kohtaamista. Jos anteeksipyyntöjä lähestytään enemmän tulevaisuuteen suuntautuvina, niiden affektiivista ulottuvuutta ei ole tarpeen samaan tapaan kiinnittää häpeän tai katumuksen tunteisiin. Tällöin olennaista ei ole se tuntevatko ihmiset anteeksipyyntöä hetkellä jotakin tunnetta. Olennaiseksi muodostuu sen sijaan tunnetasolla tapahtuva kiinnittyminen kollektiiviseen tahtoon hyvittää menneitä vääryyksiä, vastata vääryyttä kokeneiden kärsimykseen ja vaatimukseen sekä muuttaa yhteiskuntaa (Thompson 2008).

Historiallisten vääryyksien aitoon julkiseen anteeksipyyntöön tulisi aina liittyä perustavanlaatuisen sitoutuminen siihen, että vääryyksien tapahtumiseen johtaneesta ja sen mahdollistaneesta toiminnasta on luovuttu ja että tapahtunut pyritään hyvittämään mahdollisimman kokonaisvaltaisesti vääryyttä kokeneille (Thompson 2005, 1). Anteeksipyyntöä aitoutta pitää siten tarkastella sen vaikutusten kautta kuten analysoimalla niitä konkreettisia poliittisia ja lainsäädännöllisiä muutoksia, joiden avulla pyritään varmistamaan, että vääryyksiä kokeneet ryhmät tulevat kohdelluiksi vastedes oikeudenmukaisella tavalla (Thompson 2006, 156).

Julkista anteeksipyyntöä tarvitaan siis siksi, että se palvelee yhteiskunnan kehittämistä nyt ja tulevaisuudessa. Anteeksipyyntö ilmaistaan julkisesti, koska oletetaan, että sillä on

merkitystä koko yhteiskunnalle eikä siis pelkästään historiallisten vääryyksien uhreille tai heitä edustaville ryhmittymille. Anteeksiopyynnöllä ei siis puhutella vain vääryyksiä kokeneita vaan sen sijaan koko yhteiskuntaa. Väärää tekoa ei voida saada tekemättömäksi, mutta niin vääryyden tekijän ja loukatun suhdetta kuin yhteiskuntaa, jossa vääryys tapahtui, voidaan korjata. Silloin, kun anteeksiopyyntö ei korjaa vääryyden tekijän ja loukatun suhdetta, se voi saada aikaan merkittävän asenteen muutoksen yhteiskunnassa. (Govier & Verwoerd 2002, 68.)

Sekä uhrien että koko yhteiskunnan puhuttelu näkyy kirjallisuudessa esitetyissä hyvän julkisen anteeksiopyynnön määritelmässä. Hyvänä pidetään sitä, kun valtion erittäin korkea edustaja (esimerkiksi presidentti) lausuu anteeksiopyynnön julkisesti vääryyksiä kokeneiden (tai heidän edustajiensa) läsnäollessa heidän kanssaan sovitulla tavalla siten, että seremonia välitetään esimerkiksi television kautta laajasti kaikkien ihmisten tietoisuuteen. Parhaissa anteeksiopyynnöissä käsitellään tasapainoisesti niin menneisyyttä ja tulevaisuutta kuin uhrien ja laajemman yhteiskunnan näkökulmia. (Carranza, Correa & Naughton 2015, 18.)

Historiallisia vääryyksiä kokeneet tai heitä edustavat tahot voivat antaa vääryydet anteeksi, vaikkei julkinen anteeksiopyyntö täyttäisikään edellä hahmoteltuja aidon anteeksiopyynnön kriteerejä. Toisaalta kaikki aidotkaan anteeksiopyynnot eivät ole tehokkaita ja usein vääryyksiä kokeneet eivät hyväksy anteeksiopyyntöä. Onkin muistettava, ettei anteeksiopyynnöstä automaattisesti seuraa anteeksianto eikä vääryyksiä kohdanneita saa millään tavalla siihen velvoittaa. Totuus- ja sovintokomissioiden työskentelyn kontekstissa on havaittu, että siihen, johtiko anteeksiopyyntö anteeksiantoon vaikutti muun muassa vääryyksiä kokeneen sukupuoli ja sekä se, koettiinko väärintekijöiden katuvan tai häpeävän aidosti pahoilleen (Allan ym. 2006, 87). Tutkimustieto kertoo myös, etteivät varsinkaan vakavien ihmisoikeusloukkausten uhrin useinkaan anna anteeksi ja luovu kaunastaan vääryyksiä tehneitä kohtaan (Allan ym. 2006, 96). Vaikka julkinen anteeksiopyyntö on yksi työkalu historiallisten vääryyksien kohtaamisessa, sen esittäminen ei itsessään riitä vääryyksien yhteiskunnalliseen käsittelyyn.

Julkiseen anteeksiopyynnön merkitykseen historiallisten vääryyksien kohtaamisen muotona jäsentämisen kannalta olennaiselta vaikuttaa se korostetaanko anteeksiopyynnön menneisyyteen suuntautuvaa tiedollista puolta vai sen tulevaisuuteen suuntautuvaa affektiivista puolta. Ensin mainitussa anteeksiopyyntö kiinnittyy vahvasti menneisyyttä koskevan totuuden seremonialliseen julkistamiseen. Tällöin anteeksiopyynnön oikea paikka on totuus- ja sovintokomission työskentelyn tai muun vastaavan vääryyksiä koskevan tiedon tuottamisen ja käsittelyn prosessin päätteellä. Jäljempänä mainitussa anteeksiopyyntö kiinnittyy puolestaan menneiden vääryyksien nykyhetkessä käsittelyn mahdollisuuksien luomiseen sekä sitoutumisen yhteiskunnan muuttamiseen vahvistamiseen.

Tällöin anteeksipyyntö edeltää totuus- ja sovintokomission työskentelyä eikä sitä ole ainakaan tarpeen nähdä vääryksiä koskevan tiedon tuottamisen ja käsittelyn prosessin päätepisteenä.

Vääryksien julkiset anteeksipyyntö liittyvät erityisesti totuus- ja sovintokomissioiden työhön kiinnittyvään historiallisten vääryksien kohtaamisen niin sanottuun toiseen vaiheeseen (luku 8.1., taulukko 3) siten, että niissä painottuu erityisesti anteeksipyyntöön doksis-kognitiivinen ulottuvuus. Tällainen lähestymistapa on myös tunnistettavissa tämän tutkimushankkeen yhteydessä hahmotellussa totuus- ja sovintoprosessin neuvottelumallissa (luku 8.3., kuvio 5). Neuvottelumallin vaihtoehdoksi hahmotetussa yhteistoimintamallissa (luku 8.3., kuvio 4) korostuu sen sijaan pikemminkin anteeksipyyntöön affektiivinen ja dispositionaalinen ulottuvuus, mikä kertoo yhteistoimintamallin liittyvän historiallisten vääryksien kohtaamisen niin sanottuun kolmanteen vaiheeseen kiinnittyvään ajatteluun (luku 8.1., taulukko 3).

Kuurojen ja viittomakielisten totuus- ja sovintoprosessin suunnittelun yhteydessä on syytä pysähtyä miettimään, mitä oikeastaan tavoitellaan, kun menneisyyden vääryksiä halutaan pyytää anteeksi. Samalla on syytä muistaa, että anteeksipyyntö ei ole totuus- ja sovintoprosessien välttämätön elementti, vaikka suomalainen totuus- ja sovintoprosesseja koskevaa keskustelua voidaan tällä hetkellä pitää anteeksipyyntökeskeisenä.

8.5.2 Miten historiallisia vääryksiä voidaan korvata?

Tehtyä vääryyttä ei saa tekemättömäksi, mutta siitä aiheutunutta haittaa ja kärsimystä voidaan korvata vääryksiä kokeneille. Historiallisten vääryksien käsittelyn yhtenä tavoitteena onkin lähes aina vääryksien korvaaminen. Korvaamistavat voidaan jaotella materiaalisiin ja symbolisiin (Garcia-Godos 2021, 195). Materiaaliset korvaukset viittaavat siihen, että vääryksiä kokeneet saavat jotakin konkreettista kuten rahaa tai palveluja. Vaikka tällaisia materiaalisia korvauksia pidetään lähtökohtaisesti tärkeinä, ne eivät ole ongelmattomia. Esimerkiksi Argentiinassa tapahtuneita katoamisia käsitelleen totuus- ja sovintoprosessin yhteydessä materiaalisiin korvauksiin viitattiin yleisesti ”verirahoina”, joiden merkitys sovinnon rakentamiseen jäi vähäiseksi (Di Paolantonio 1997). Niinpä vääryksien symbolisia korvaamiskeinoja, joissa ei ole kysymys rahasta tai palveluista vaan pikemminkin toiminnasta, on perusteltua pitää vähintään yhtä tärkeinä kuin materiaalisia korvauksia.

Materiaalisten ja symbolisten korvausten oheen on syntynyt myös kolmas korvausten muoto, kollektiiviset korvaukset (Garcia-Godos 2021, 195). Niissä materiaalisia korvauksia ei jaeta suoraan vääryksiä kokeneille vaan sen sijaan kollektiivisesti vääryksiä kokeneiden yhteisöille. Niissä vääryksiä ei myöskään symbolisesti korvata suoraan niitä kohdanneille ihmisille vaan sen sijaan heitä edustavalle ryhmälle.

Historiallisten vääryyksien korvaamisesta keskusteltaessa valtion keskustelukumppaniksi onkin yhä useammin hakeutunut jokin historiallis-kulttuurisen identiteetin varaan muodostuva ryhmä kuten esimerkiksi Suomessa alkuperäiskansa saamelaiset tai kuurot ja viittomakieliset henkilöt. Ryhmä voi esimerkiksi jakaa yhteisöllisesti kokemuksen historiallisesta vääryydestä, jolle se hakee niin materiaalisten kuin symbolisten korvausten kautta tunnustusta (Ahonen & Löfström, 2012, 95). Samalla ryhmän kertomuksesta, joka on syntynyt ryhmän sisäisten valtarakenteiden vaikuttaessa kertomuksen kehystämiseen, on helposti häivytetty yksilöllisiä näkökulmia vääryyksiin. Totuus- ja sovintoprosessien suunnittelun yhteydessä nouseekin esiin kysymys siitä, miten totuus- ja sovintoprosessissa voidaan käsitellä ja korvata sellaisia vääryyksiä, jotka eivät ole yhteensopivia tai ovat jopa ristiriidassa ryhmän itselleen rakentaman historiakertomuksen kanssa.

Historiallisten vääryyksien kohtaamista koskevassa kirjallisuudessa esitetään, että niin valtiot kuin vääryyksiä kokeneita ihmisiä edustavat järjestöt painottavat mielellään pragmaattisista syistä kollektiivisia korvauksia siinä missä ihmisoikeusaktivistit korostavat usein yksilöllisiä korvauksia (Garcia-Godos 2021, 197). Suomessa keskustelua ei ole varsinaisesti käyty. Vaikuttaakin siltä, että käynnissä olevat niin saamelaisia kuin kuuroja ja viittomakielisiä koskevat valtiolliset sovintoprosessit nostavat esiin tarpeen käydä yleisellä tasolla ihmisoikeuskulttuuriamme koskevaa keskustelua.

YK:n yleiskokouksen vakavien ihmisoikeusloukkausten korvaamista koskevan päätöslauselman (60/147, 16.12.2005) pohjalta vääryyksien korvaamistavat jaetaan tavallisesti viiteen ryhmään: 1) palauttaviin toimiin, 2) kuntouttaviin toimiin, 3) kompensatioihin, 4) hyvityksiin ja 5) takuisiin siitä, etteivät vääryydet toistu (Garcia-Godos 2021, 195). Käymme seuraavaksi läpi näitä tarkemmin.

Palauttavien toimien tavoitteena on palauttaa tilanne sellaiseksi, joka vallitsi ennen vääryyden tapahtumista. Vapaudenriiston kohteeksi joutunut on vapautettava. Asuntonsa, omaisuutensa tai työnsä menettäneelle on palautettava hänen asuntonsa, omaisuutensa tai työnsä ja niin edelleen. Tällaisiin palauttaviin toimiin ryhtyminen nähdään ensisijaiseksi keinoksi korvata vääryyksiä aina, kun palauttaviin toimiin ryhtyminen suinkin ovat mahdollisia. Siksi totuus- ja sovintoprosessien yhteydessä on aina arvioitava palauttaviin toimiin ryhtymisen mahdollisuus. Usein palauttavat toimet eivät ole mahdollisia. Esimerkiksi kuollutta ei kyetä herättämään henkiin. Palauttavat toimet edellyttävät myös vääryyksien käsittelyä sillä tavalla uhrikeskeisesti, ettei yksittäisiin uhreihin kiinnittymättömiä rakenteellisia vääryyksiä kyetä käsittelemään palauttavien toimien kautta. Tätä selvitystä varten toteutetussa kyselyssä ja haastatteluissa ei ole tuotu esiin sellaisia kuurojen ja viittomakielisten kohtaamia historiallisia vääryyksiä, joiden kohdalla nousisi esiin ainakaan laajamittaisesti tarve palauttaviin toimiin ryhtymisestä. Tästä huolimatta kuurojen ja viittomakielisten totuus- ja sovintoprosessia varten mahdollisesti asetettavan totuus- ja sovintokomission tai jonkin muun toimijan tulisi arvioida palauttavien toimien tarve.

Kuntouttavien toimien tavoitteena on auttaa vääryksiä kokeneita käsittelemään vääryksiä ja niiden vaikutuksia sekä lievittää heidän sosiaalista ja psyykkistä kärsimystään. Ihmisoikeusloukkausten korvaamista koskevassa keskustelussa katsotaan, että kuntouttavien toimien pitäisi sisältää ennen kaikkea tarvittavissa määrin vääryksien aiheuttamien vammojen ja sairauksien lääketieteellisen hoidon sisältäen asianmukaisen psykiatrisen tai psykologisen hoidon ja tuen. Tämän lisäksi vääryksiä kohdanneille on tarjottava vääryksien aiheuttamien haittojen näkökulmasta tarvittavia oikeusapu- ja sosiaalipalveluita. Tässä vaiheessa totuus- ja sovintoprosessin valmistelua niin kuurojen ja viittomakielisten yhteisö kuin valtion edustajat ovat tunnistanee tarpeen tarjota kuurojen ja viittomakielisten yhteisölle psykososiaalista tukea. Tämän selvityksen yhteydessä ei ole ollut mahdollista arvioida psykososiaalisen tuen laajuutta ja sen järjestämistapoja tarkemmin, joten aiheesta on syytä laatia erillisselvitys totuus- ja sovintoprosessin valmistelun yhteydessä. Tuen tarjoamista omakielisenä vaikeuttaa kuitenkin viittomakielisten psykoterapeuttien puute, mikä tuo hyvin esiin kuntouttavien toimien toimeenpanoon liittyvät haasteet. Kuurojen ja viittomakielisten totuus- ja sovintoprosessin valmistelun yhteydessä olisi selvitettävä myös muunlaisten kuntouttavien toimien kuin psykososiaalisen tuen tarve. Tämän selvityksen yhteydessä on noussut esiin, kuinka viittomakielisillä on tarve laajasti erilaisille omakielisille palveluille. Siksi totuus- ja sovintoprosessin yhteydessä nousee esiin kysymys siitä, missä määrin viittomakielisille tulee olla tarjolla omakielisiä palveluita ja mitkä niistä on oltava tarjolla myös muilla viittomakielillä kuin suomalaisella viittomakielellä.

Kompensaatio eli rahallinen korvaus olisi syytä maksaa kaikista rahallisesti mitattavissa olevista vahingoista ottaen rahallisen korvauksen suuruuden mitoituksessa huomioon loukkauksen vakavuus ja siihen liittyvät erilaiset tilannetekijät. Korvattaviksi vahingoiksi katsotaan esimerkiksi fyysinen ja henkinen kärsimys, menetetyt mahdollisuudet kuten esimerkiksi työllistymis- ja koulutusmahdollisuudet, taloudellinen vahinko sekä erilaisista lääkäri-, psykologi- ja sosiaalipalveluista aiheutuneet kustannukset.

Suomen vahingonkorvauslainsäädännössä ei ole erikseen säädetty perus- ja ihmisoikeusloukkausten korvaamisesta muulta osin kuin laissa valtion vahingonkorvaustoiminnasta (978/2014) tarkoitetun kansainvälisten ihmisoikeussopimusten valvontaelinten ratkaisujen täytäntöönpanon merkityksessä. Korkein oikeus on joissakin tapauksissa määrännyt korvattavaksi vahingonkorvausta Euroopan ihmisoikeussopimuksessa turvattujen oikeuksien loukkaamisesta, sillä sopimuksen 13 artikla takaakin oikeuden tehokkaisuuden oikeussuojakeinoihin, jos sopimuksessa taattuina oikeuksia tai vapauksia on loukattu. Myös ylimmät laillisuusvalvojat tehneet esityksiä havaitsemiensa perus- ja ihmisoikeusloukkauksien rahallisesta korvaamisesta (esim. apulaisoikeusasiamiehen ratkaisu dnro 2465/4/14, 15.12.2015). Lisäksi esimerkiksi yhdenvertaisuuslain nojalla voidaan määrätä syrjintää harjoittanut taho maksamaan hyvitystä syrjinnän kohteelle. Ihmisoikeusloukkauksiksi käsitettävien historiallisten vääryksien korvaamista ei ole kuitenkaan käsitelty, sillä esimerkiksi lastenkodeissa tapahtuneiden kaltoinkohteluiden valtiollisen anteeksipyynnön yhteydessä päätettiin,

ettei vääryyksien kohteeksi joutuneille makseta rahallisia korvauksia. Yleisesti ottaen Suomessa on oltu hyvin pidättyväisiä vakavienkin ihmisoikeusloukkausten korvaamiseen erilaisin rahallisin kompensatioin.

Tämän selvityksen yhteydessä toteutetuissa haastatteluissa ja verkkokyselyssä on tuotu esiin, että ainakin vakavimmista kuuroihin ja viittomakielisiin kohdistuneista vääryyksistä kuten pakkosteriloinneista odotetaan maksettavaksi rahallinen kompensatio. Vaikuttaa siltä, että kuurojen ja viittomakielisten totuus- ja sovintoprosessissa nousee esiin sellaisia historiallisten vääryyksien rahalliseen korvaamiseen liittyviä kysymyksiä, joiden käsittely edellyttää erillisselvityksen tekemistä ihmisoikeusloukkausten ja muiden historiallisten vääryyksien rahallisesta korvaamisesta. Asialla on yleisempi totuus- ja sovintoprosessien ulkopuolelle ulottuva ihmisoikeuspoliittinen merkityksensä, jonka johdosta asiaa olisi hyvä selvittää kuurojen ja viittomakielisten totuus- ja sovintoprosessia laajemmassa kehyksessä.

Historiallisten vääryyksien korvaaminen palauttavien ja kuntouttavien toimien sekä rahallisten korvausten avulla ei ole ongelmatonta, koska näiden kohdalla ajaututaan vaikeisiin linjanvetoihin siitä, ketkä hyväksytään toimien ja korvausten saajiksi. Kysymys rahallisten korvausten oikean tason mitoittamisesta ei ole myöskään yksinkertainen. Aihepiirin oikeuskeskustelussa on tunnistettu, että saajiksi hyväksytään usein vain loukkauksia henkilökohtaisesti kokeneita eli vääryyksien uhreja (García-Godos 2021). Tämän on nähty johtavan sellaiseen uhrikeskeiseen ajatteluun, jota etenkin historiallisten vääryyksien kohtaamisen kolmannen vaiheen (ks. luku 8.1) ajattelussa vierastetaan. Siksi sen puitteissa painotetaan palauttavien ja kuntouttavien toimien sekä rahallisten korvausten sijaan seuraavaksi käsiteltäviä hyvityksiä ja takuita siitä, etteivät vääryydet toistu.

Hyvitysten ytimessä on vääryyksien julkinen anteeksipyyntö, jota on käsitelty edellä (luku 8.5.2). Anteeksipyyntöön liittyy läheisesti vääryyksiä koskevan tiedon julkaiseminen, missä on otettava huomioon vääryyksiä kokeneiden yksityisyydensuoja ja oikeus määrätä itse itselleen koskevan tiedon julkaisemisesta. Olennaiseksi nousee esiin kysymys siitä julkistetaanko vääryyksiä koskevaa tietoa siten, että vääryyksiä kokeneet ja niiden tekemiseen osallistuneet yksilöt sekä vääryyksien tapahtuma-ajat ja -paikat kerrotaan. Henkilöihin kiinnittävää totuuden vääryyksistä esiin tuomista on pidetty suotavana historiallisten vääryyksien kohtaamisen ensimmäisen ja toisen vaiheen ajattelussa, mutta sitä vierastetaan kolmannen vaiheen ajattelussa (luku 8.1).

Hyvitysten joukkoon luetaan myös vääryyksiin syyllistyneiden rankaiseminen, mikä on historiallisten vääryyksien kohtaamisen ensimmäisen vaiheen (ks. luku 8.1) ytimessä. Syyllisten rankaisen on kuitenkin tapahduttava asianmukaisessa oikeusprosessissa, jota edeltää rangaistavien tekojen asianmukainen tutkinta. Koska syylliseksi epäiltyjen oikeuksiin on tärkeää kiinnittää huomio, katsotaan historiallisten vääryyksien kohtaamista koskevassa

keskustelussa yleisesti, että rankaiseminen tulee eriyttää totuus- ja sovintokomissioiden työskentelystä erillisiin rikosprosesseihin, jotka voivat kiinnittyä valtion yleiseen oikeudenkäyttöön tai sitten niitä varten voidaan perustaa erityisiä tuomioistuimia (García-Godos 2021, Robins 2017).

Uhrien muistaminen on yksi tavallisista historiallisten vääryyksien hyvityksen muodoista. Tämä voi tapahtua niin erilaisten seremonioiden kuin erilaisten muistokeskusten, museoiden ja muistomerkkien muodossa. Esimerkiksi samalla, kun pääministeri Paavo Lipponen pyysi anteeksi kahdeksan juutalaispakolaisen palauttamista natsi-Saksaan (ks. luku 8.2), hän myös paljasti tapahtumien muistomerkkin Helsingin Tähtitorninmäellä. Muistomerkki oli Helsingin juutalaisen seurakunnan, valtion ja evankelisluterilaisen kirkon yhdessä rahoittama. Tarkoituksena on välittää viesti siitä, että vääryyksiä ei ole unohdettu eivätkä tulevatkaan sukupolvet voi niitä unohtaa, kun muistomerkki on niistä muistuttamassa. (Valtioneuvosto 2000.) Historiallisten vääryyksien kohtaamista koskevassa kirjallisuudessa on katsottu, että olemme eläneet viimeiset puoli vuosisataa muistomerkkibuumia (Buckley-Zistel & Björkdahl 2021, 272), jonka johdosta yhä useampia asioita on otettu muistomerkkien kautta käsittelyn kohteeksi. Pääsääntöisesti historiallisten vääryyksien kohtaamista koskevassa keskustelussa suhtaudutaan hyvin myönteisesti muistokeskusten, museoiden ja muistomerkkien luomiseen (Buckley-Zistel & Björkdahl 2021, 274–275).

Muistamiseen liittyy myös tiedon lisääminen tapahtuneista vääryyksistä ja väestön kouluttaminen niistä, joka on yksi YK:n päätöslauselman mainitsemista hyvitysten muodoista. Sen voi ajatella kiinnittyvän valtiolliseen ihmisoikeuskasvatukseen ja kansallisten ihmisoikeusinstituutioiden vahvistamiseen (Rivera 2014). Toistaiseksi Suomessa ei ole totuus- ja sovintoprosessien yhteydessä vielä keskusteltu siitä, miten ne kytketään kansallisen ihmisoikeusinstituution ja ihmisoikeuskasvatuksesta huolehtivien rakenteiden yhteyteen. Tämä on kuitenkin kysymys, johon niin kuurojen ja viittomakielisten totuus- ja sovintoprosessin kuin saamelaisten totuus- ja sovintoprosessin yhteydessä joudutaan ottamaan kantaa. Oletettavasti keskeiset ratkaisut tehdään saamelaisten totuus- ja sovintoprosessin yhteydessä ja ne heijastuvat sieltä kuurojen ja viittomakielisten prosessiin.

Takuiden siitä, etteivät vääryydet toistu pitäisi käsittää tarvittavien lainsäädäntömuutosten ohella kaikenlaisia sellaisia toimenpiteitä, joilla tosiasiallisesti puututaan niihin kulttuuriin tekijöihin, jotka ovat mahdollistaneet vääryydet. Tämä edellyttää vääryyksien syiden tunnistamista.

Käynnissä oleva keskustelu siitä, missä määrin historiallisten vääryyksien kohtaamisen ensimmäisen ja toisen vaiheen lähestymistavoista tulisi siirtyä kolmannen vaiheen lähestymistapaan, heijastuu myös kysymykseen vääryyksien korvaamisesta (García-Godos 2021, 208). Siinä missä ensimmäisen ja toisen vaiheen ajattelussa katsotaan menneisyyteen, siirtää kolmannen vaiheen ajattelu katseen tulevaisuuteen. Se myös irrottautuu

tuomioistuimista ja muista valtiollisista rakenteista keskittyen suoraan ihmisten välisten kohtaamisten fasilitointiin esimerkiksi taiteen keinoin (Simic 2021). Esimerkiksi yhteisöteatteri sekä erilaiset vääryyksiä kokenutta vähemmistöä ja valtaväestöä yhteen tuovat toiminnalliset menetelmät ovat osoittautuneet puhtaasti rahallisia kompensatioita paremmiksi välineiksi edistää sovintoa ja ehkäistä vääryyksien jatkuminen ja uusiutuminen (Simic 2021, 261–262). Historiallisten vääryyksien kohtaamista koskevassa uusimmassa kirjallisuudessa painotetaan tämän tyyppisen lähestymistavan merkitystä.

Kuurojen ja viittomakielisten totuus- ja sovintoprosessin suunnittelussa onkin tärkeää pysähtyä pohtimaan, kuinka tärkeää menneisyyden vääryyksien korvaaminen loppujen lopuksi on verrattuna yhdenvertaisemman tulevaisuuden rakentamiseen kuuroille ja viittomakielisille. Kenties korvausten sijaan pitäisi puhua yhdenvertaisuutta edistävästä toimista. Kenties rahaa ei pidäkään käyttää vääryyksiä kokeneiden rahallisiin kompensatioihin vaan sen sijaan etenkin nuorten kuurojen ja viittomakielisten aseman parantamiseen.

8.5.3 Mikä merkitys on totuus- ja sovintokomissioilla?

Vaikka totuus- ja sovintoprosessit voidaan organisoida ilman totuus- ja sovintokomissioiden asettamista, komissiot ovat niin keskeinen osa sitä tapaa, jolla historiallisia vääryyksiä nykyisin käsitellään, että totuus- ja sovintoprosesseista puhuttaessa on vaikea olla puhumatta totuus- ja sovintokomissioista. Ne ovat käytännössä historiallisten vääryyksien kohtaamisen toisen vaiheen (ks. luku 8.1) keskeisin työkalu. Niiden tehtävänä on tukea vääryyksiä tehneiden vastuuvollisuutta, vääryyksiä kokeneiden yksilöllistä paranemista ja koko yhteiskunnan kollektiivista sovintoa tapahtuneista vääryyksistä (Rana & Zvobgo 2021, 1).

Koska hyvin monenlaisia historiallisia vääryyksiä on käsitelty hyvin monenlaisissa totuus- ja sovintokomissioissa, on olemassa useita ymmärryksiä, mitä totuus- ja sovintokomissioilla ja niiden muunnelmilla tarkoitetaan. Eräs vakiintuneimmista määritelmistä on Heynerin (1996) neliosainen määritelmä:

- Komissiot keskittyvät menneisyyteen.
- Komissiot eivät keskity mihinkään tiettyyn yksittäiseen tapahtumaan vaan kuvaavat yleisesti tapahtuneita ihmisoikeusloukkauksia tietyllä ajanjaksolla tietyssä maassa.
- Komissioilla on tarkkaan määritelty toimeksianto (mandaatti), ja loppuraporttinsa julkaisemisen jälkeen komissiot lopettavat työskentelynsä ja olemassaolonsa.
- Komissiot ovat usein valtion instituutioiden luomia eli valtiollisia rakenteita.

Komissiot perustetaan yleensä rajoitetuksi ajaksi, joka vain poikkeuksellisesti ylittää viisi vuotta (Freeman 2006; Hayner 1994), tutkimaan valtion komissiolle sen mandaatissa osoittamia ihmisoikeusloukkauksia ja antamaan poliittisia suosituksia niiden korvaamisesta (Hayner 2001b, 14). Komissioiden odotetaan tarjoavan yhteiskunnille mahdollisuuden edetä vääryyksien ajasta ja siitä mahdollisesti seuranneesta koston kierteestä kohti väestöryhmien rauhallisen yhteiselon mahdollistavaa sovintoa. Vaikka komissiot ovat virallisia elimiä, jotka valtio on luonut tutkimaan, dokumentoimaan ja raportoimaan ihmisoikeusloukkauksista (Teitel 2003), ne ovat osoittautuneet niiden toimintaa koskevan tutkimuksen perustella luonteeltaan myös hyvin poliittiseksi foorumeiksi, joita käytetään yhtäläisesti historiallisia vääryyksiä koskevan totuuden paljastamiseen kuin piilon jätettäväksi haluttujen asioiden peittelyyn (Winston 2021). Komissioiden asettamisesta on kirjoitettu lukuisia käsi-kirjoja, joissa kaikissa käytännössä painotetaan tarvetta rakentaa historiallisia vääryyksiä käsittelemään sellainen komissio, joka mahdollisimman hyvin vastaa kulloiseenkin yhteiskunnalliseen tarpeeseen.

Totuus- ja sovintokomissioiden tarkka mandaatti, rakenne ja toimintakäytänteet ovat usein kiistanalaisia. Kun komissioita perustetaan erilaisilla intressiryhmillä on usein vahvoja pyrkimyksiä vaikuttaa historiallisten vääryyksien käsittelyprosessiin ohjaamalla komissioiden työskentelyä jo heti niiden perustamisvaiheesta alkaen intressiryhmälle edulliseen suuntaan (Winston 2021). Yleisesti ymmärretäänkin, että totuus- ja sovintokomission perustamiseen liittyy luonteeltaan äärimmäisen poliittisia ja intressiristiriidoin latautuneita kamppailuita. Niinpä komissioita on syytä lähestyä niiden asettamiseen liittyvien kamppailujen kautta.

Komissioiden asettamiseen heijastuvat luonnollisesti jännitteet niiden, jotka haluavat puuttua ihmisoikeusloukkauksiin, ja niiden, jotka eivät halua puuttua, välillä. Merkityksellisimmät kamppailut käydään kuitenkin niiden tahojen kesken, jotka sinällään haluavat puuttua ihmisoikeusloukkauksiin, mutta ovat keskenään erimielisiä siitä, mitkä asiat on käsiteltävä ihmisoikeusloukkauksiksi (Wiebelhaus-Brahm 2009; Skaar 2013; Skaar & Wiebelhaus-Brahm, 2013). Koska totuus- ja sovintokomissiot ovat usein sidoksissa valtion instituutioihin, ne eivät käytännössä voi olla siten puolueettomia, että ne kykenisivät tyystin sivuuttamaan valtiollisen ohjauksen siitä, mitkä historialliset vääryydet sopivat kussakin yhteiskunnallisessa tilanteessa käsiteltäväksi ja millaiseen lopputulokseen tuossa käsittelyprosessissa on suotavaa tulla (Wiebelhaus-Brahm 2009).

Vaikka totuus- ja sovintokomissoilla on tärkeä rooli yhteiskunnallista muutosta tuottavassa historiallisten vääryyksien kohtaamisessa (Bakiner 2016; Brahm 2007), komissioita koskeva tutkimus kertoo siitä, että odotukset komissiota kohtaan ovat kuitenkin komissiota perustettaessa usein suuremmat kuin mitä komissio pystyy kohtuullisesti saavuttamaan (Hayner 2011, 5). Totuus- ja sovintokomissioita koskevassa kirjallisuudessa toistellaankin fraasia,

kuinka komissiot ovat käytännössä tuomittuja epäonnistumaan, jolloin olennaiseksi niiden toiminnassa nousee epäonnistumisen hallinta.

Kun komission perustamiseen tavallisesti liittyy intressiryhmien kamppailuja siitä, keitä komission jäseneksi valitaan, käy helposti niin, että komission toiminnan päälle lankeaa jo heti sen alusta alkaen jonkinlainen epäluottamuksen verho. Suomessa saamelaiden totuus- ja sovintokomission asettamisen kohdalla on jossakin määrin käynyt juuri näin, sillä saamelaiskäräjien tekemät komissaariehdotukset ovat herättäneet vastustusta osassa saamelaisyhteisöä ja komission asettaminen on edennyt suunniteltua hitaammin.

Komission työskentelytavasta sopiminen ei ole komissioita koskevan tutkimuskirjallisuuden perusteella yhtään sen vähempää jännitteinen aihepiiri kuin komission jäsenten valitseminen. Miten ja mihin komission olisi työnsä suunnattava? Eräät tutkijat näkevät komissiot työkaluina luurankojen kaapista kaivamiseen. He uskovat mahdollisimman seikkaperäisen, objektiivisen ja tarkasti dokumentoidun totuuden historiallisista vääryyksistä purkavan vääryyksiin johtanutta kulttuuria ylläpitävien sosiaalisten verkostojen toimintamahdollisuuksia (Ang, Bates, & Nalepa 2020, 5). Piilossa tapahtuneen vallan väärinkäytön näkeväksi tekemisen ajatellaan ehkäisevän vallan väärinkäyttäjien toimintamahdollisuuksia. Tätä lähestymistapaa voi kuvata objektiivisuutta korostavaksi totuus- ja sovintokomission työskentelymalliksi.

Subjektiivisempaa uhrikeskeistä lähestymistapaa korostavat katsovat puolestaan komissioiden tarjoavan uhreille mahdollisuuden saada äänensä kuuluviin ja kokemuksensa julki. Heille totuus- ja sovintokomissiot ovat uhrien foorumi. Toisaalta omista kokemuksista kertominen voi uudelleen traumatisoida vääryyksiä kokeneen. Uhrikeskeisyyden kriitikot ovatkin huomauttaneet, ettei väkivallan, surun ja kivun kokemusten julkisessa kertomisessa ole mitään luonnollista ja että sellaiselle voi itse asiassa olla voimakkaita psyykkisiä ja sosiaalisia esteitä (Niezen 2016, 922). Monet uhrikeskeistä lähestymistapaa edustavat painottavatkin samalla laaja-alaisemman prosessin tarvetta. Esimerkiksi Nwogun (2010, 248) mukaan totuus- ja sovintoprosessin narratioprosessi, joka keskittyy totuuksien kertomisen ja muistinmuodostuksen yksittäisiin osallistujiin, edellyttää, että tekijät asetetaan samalle tasolle kuin uhrit. Tällöin vääryyksien tekijöitä on kuultava samoin kuin vääryyksien koki-joita. Subjektiivisuutta korostava totuus- ja sovintokomission työskentelymalli vaikuttaakin olevan irtaantumassa uhrikeskeisyydestä ja avautumassa yhä vahvemmin väärintekijöiden näkökulman yhtäläisesti uhrien näkökulman kanssa huomioivaksi.

Totuus- ja sovintokomissioista tulisikin luoda narratiivisia tiloja, joissa keskitytään sosiaalisten suhteiden korjaamiseen sellaisten vakavien ihmisoikeusloukkausten jäljiltä, joissa jokin ihmisryhmä on käyttänyt väärin valta-asemaansa suhteessa toiseen ihmisryhmään. Jotta tämä saavutetaan, sekä uhreja että tekijöitä tulee arvostaa ja heidän kuvauksiaan vääryyksistä on ymmärrettävä moniäänisen kertomuksen erilaisina osina (Nwogun 2010, 288).

Kokoavasti on rehellistä todeta, että totuus- ja sovintokomissiot ovat luonteeltaan korostetun poliittisia eli sellaisia ihmisoikeuspolitiikan välineitä, jotka ovat avoimia vallankäytölle (Winston 2021; Meriläinen 2014). Ne eivät ole minkäänlainen tae totuuden selvittämiseksi (Brahm 2007) tai sovinnolle (Flisfeder 2010), jotka ovat molemmat sellaisia päämääriä, jotka voidaan saavuttaa niin komission työtä hyödyntäen kuin ilman sitä. Päinvastoin esimerkiksi historiantutkimuksen avulla voidaan usein tuottaa tarkempi ja moniäänisempi kuvaus historiallisista vääryyksistä kuin totuus- ja sovintokomissioiden työskentelyn kautta. Jos siis tavoitteena on esimerkiksi lähestyä totuutta historiantutkimuksellisesta tiedonintressistä, on parempi käynnistää tutkimushanke kuin asettaa totuus- ja sovintokomissio. Kanadan, Australian, Perun ja Guatemalan kokemukset kertovat myös siitä, että totuus- ja sovintokomissiolle annettu teknisen dokumentoiva toimeksianto tallentaa tapahtuneet vääryydet anteeksipyyntöä ja siitä aukeavaa seremoniallista sovintoa varten, on johtanut näissä maissa hiljaisuuteen väkivallan rakenteesta ja motivaatiosta sekä näiden keskeisistä osista (Corntassel & Holder 2008, 487).

Edellä olevista kriittisistä huomioista huolimatta totuus- ja sovintokomissiot voivat parhaimmillaan muodostua historiallisten vääryyksien käsittelyä, yhteiskunnallista muutosta ja yhteiskuntaryhmien välistä kanssakäymistä edistäviksi foorumeiksi. Tämä edellyttää kuitenkin niiden toiminnan käynnistämisen huolellista suunnittelua, jonka yhteydessä on kysyttävä, mitä totuus- ja sovintokomissiolta juuri käsillä olevassa käyttöyhteydessä odotetaan. Tätä kysymystä on kuurojen ja viittomakielisten totuus- ja sovintoprosessin jatkosta päätettäessä eri sidosryhmien pohdittava huolella.

8.5.4 Mitä tarkoitetaan totuudella ja sovinnolla?

Historiallisten vääryyksien käsittelyssä puhutaan usein totuuden selvittämisestä. Erityisesti historiallisten vääryyksiin kohtaamisen toisen vaiheen (ks. luku 8.1) ajattelu korostaa totuuden etsimistä ja sen yhteiskunnallista kohtaamista, mikä näkyy muun muassa totuus- ja sovintokomissioiden nimessä. Kolmannen vaiheen ajattelussa (ks. luku 8.1.) puhutaan yhtenäisen totuuden sijaan pikemminkin totuuksien muodostamasta moniäänisestä kertomuksesta, joka nähdään välineenä yhteiskunnallisen muutoksen edistämiseen. Vaikka totuus on näennäisen yksinkertaisesti määriteltävissä oleva käsite, lähemmin tarkasteltuna se on kaikkea muuta kuin yksiuotteisesti hahmotettava. Mistä siis oikeastaan puhumme puhuessamme totuudesta?

Historiallisten vääryyksien kohtaamista koskeva tutkimuskirjallisuus ei anna mitenkään yksiselitteistä eikä varsinkaan yksimielistä vastausta siihen, mitä totuudella historiallisten vääryyksien kohtaamisen tai edes totuus- ja sovintokomissioiden työskentelyn kontekstissa tarkoitetaan. Siitä ollaan kuitenkin yleisesti samaa mieltä, että totuus on historiapolitiikan ja aivan erityisesti menneisyyden hallinnan väline, joka ei ole enempää tai

vähempää kuin sitä koskevien kertomusten tuotos. Totuus on siis samaan aikaan hyvin henkilökohtainen ja hyvin yhteisöllinen ilmiö vieläpä siten, että sen henkilökohtaisen ja yhteisöllisen ulottuvuuden välillä on helposti jännite. Sen lisäksi, että Suomessa on useita erilaisia yhteisöllisiä kertomuksia siitä, mitä vuoden 1918 sisällissodassa tapahtui, on monilla ihmisillä myös henkilökohtainen suhde noihin kertomuksiin. Niinpä totuuden käsite ja sen eri yhteyksissä saama merkityssisältö on alisteinen arvokehystämislle ja val-lankäytölle (Meriläinen 2014; Meriläinen 2019). Eri ihmiset painottavat eri asioiden kohdalla yhteisöllisiä kertomuksia ja henkilökohtaisia kertomuksia totuudesta eri tavoin.

On siis luonnollista, että totuus- ja sovintoprosessin eri työmuodoissa kuten vaikkapa totuus- ja sovintokomission työskentelyssä kehystetään totuudeksi kutsuttavaa kertomusta lukuisia kertoja lukuisista eri näkökulmista. Esimerkiksi komission mandaatti ja työskentelyn aikana kuullut informanttien kertomukset vaikuttavat siihen, millaiseen kertomukseen historiallisista vääryyksistä päädytään. Aivan erityisesti totuus- ja sovintoprosesseja koskevassa tutkimuskirjallisuudessa painotetaan sitä, kuinka totuus- ja sovintokomissiolle annetun mandaatin luonne rajaa komission tarkastelun kohteeksi otettuja vääryyksiä ja vaikuttaa siten siihen, millaisen totuuden tapahtuneista vääryyksistä komissio tuottaa (Brahm 2007). Usein totuus- ja sovintoprosesseissa löydetään juuri se totuus, jonka prosessien alulle panijat ovat jo etukäteen päättäneet löytää, ja vastaavasti unohtetaan niiden asioiden olemassaolo, jotka prosessien alulle panijat ovat jo etukäteen päättäneet unohtaa.

Etelä-Afrikan totuus- ja sovintokomissio erotti työssään neljä erilaista tapaa lähestyä totuutta (Truth and Reconciliation Commission of South Africa 1998, 110–118). Ensimmäkin se pyrki työssään saavuttamaan tosiasiatietoa hyödyntävän mahdollisimman objektiivisen totuuden eli eräänlaisen parhaan tieteellisen ymmärryksen tarkastelemistaan vääryyksistä. Tätä varten se tarkasteli tapahtumia kysyen mitä tapahtui kenellekin, milloin, miksi ja keitä tapahtumiin osallistui. Se tarkasteli keräämäänsä aineistoa lähdekriittisesti. Toisaalta se pyrki työssään myös kartoittamaan erilaisia henkilökohtaisia kertomuksia ja muuta kokemuksellista muistitietoa, joiden kautta eri henkilöille oli muodostunut subjektiivinen kokemuksellinen totuus siitä, mitä oli tapahtunut. Se katsoi, että tämän subjektiivisen totuuden kunnioittaminen, vaikka se oli kuinka ristiriidassa komission käsityksen objektiivisesta totuudesta kanssa, oli välttämätön ehto yhteiskunnallisen muutoksen mahdollistavalle sovinnolle.

Mahdollistamalla objektiivisen ja subjektiivisten totuuden välisetä vuorovaikutusta, keskusteluja ja väittelyitä ihmisten välillä, Etelä-Afrikan totuus- ja sovintokomissio katsoi luovansa mahdollisuuden uusien moniäänisten menneisyyttä ja nykyisyyttä käsittelevien yhteisöllisille kertomuksille. Näissä kertomuksissa ihmisten subjektiiviset totuudet yhtyivät komission tuottamaan objektiiviseen totuuteen, joka toimi ikään kuin taustakankaana, johon henkilökohtaisia kokemuksia ja kertomuksia soviteltiin. Tätä totuuden kolmatta

muotoa totuus- ja sovintokomissio kutsui yhteisölliseksi totuudeksi. Siitä muodostui väistämättä moniääninen. Komissio erotti toiminnassaan vielä neljännen totuuden muodon, jota se kutsui parantavaksi totuudeksi. Siinä moniääniset yhteisöllisen totuuden tason kertomukset yhtyvät suureksi kertomukseksi, jossa yhteiskunnassa herää ymmärrys siitä, ettei näissä yhteisöllisen totuuden tarinoissa käsiteltyjä vääryyksiä voinut pitää millään muotoa hyväksyttävänä. Niinpä yhteiskunnallisella tasolla heräävän kollektiivisen syyllisyyden ohjaamana ihmiset toteavat: ”Ei koskaan enää.”

Totuuden kolmas ja neljäs muoto pyrkivät ohjaamaan totuuden etsintää kohti kollektiivisen muistin muokkaantumisen tukemaa väestöryhmien välisen sovinnon etsintää. Etelä-Afrikan totuus- ja sovintokomission työn vaikuttavuutta koskevat tutkimukset kuitenkin kertovat, ettei tie totuuden etsinnästä kollektiiviseen muistiin vaikuttamisen kautta sovintoon väestöryhmien välillä ole mitenkään suoraviivainen. On näyttöä siitä, ettei totuuden esiin nostaminen itsessään edistä sovintoa ilman sortaneen ja sorretun väestöryhmän yhteistoiminnallisen vuorovaikutuksen lisääntymistä (Gibson 2004). Vaikuttaakin siltä, että yhteiskunnalliseen muutokseen tähtäävässä historiallisten vääryyksien käsittelytyössä totuuden etsintä on syytä sitoa moniäänisyyttä kunnioittavaan ihmisten arjen tasolle laskeutuvaan väestöryhmien vuorovaikutuksen lisäämiseen. Tämän havainnon on syytä ohjata myös kuurojen ja viittomakielisten totuus- ja sovintoprosessin valmistelua.

Totuus ja sovinto muodostavat haastavan, jännitteisen sanaparin. Totuus- ja sovintoprosessien lähtökohtana on, ettei ilman totuutta voi olla sovintoa. Tämä näkyy hyvin siinä, kuinka edellä kuvatussa Etelä-Afrikan totuus- ja sovintokomission ajattelussa edetään objektiivisen ja subjektiivisen totuuden kautta kohti sovinnon pohjaksi tarvittavaa yhteisöllistä totuutta ja siitä vielä kohti sovintoon kietoutuvaa parantavaa totuutta. Sovinnon saavuttaminen on kuitenkin totuuden määrittelyä vaikeampaa eikä kaikilla totuus- ja sovintoprosessiin ryhtyvillä ole laisinkaan tavoitteena aidon sovinnon saavuttaminen. Ei ole tavatonta, että ainakin joidenkin vääryyksiä kokeneiden tavoitteena on pikemminkin totuus- ja sovintokomission työssä saavutetun ”totuuden” käyttäminen sosiaalisena pääomana omien intressien edistämiseen kuin varsinaisesti väestöryhmien välisen sovinnon synnyttäminen.

Onnistuneen sovinnon, joka johtaa yhteiskunnan uudistumiseen, on oltava luonteeltaan koko yhteiskunnan yhtäläisesti osallistavaa. Juuri tässä sovinto eroaa anteeksipyynnöstä, joka voi olla sillä tavalla yksipuolinen loukkaajalta loukatulle kulkeva viesti, jollainen sopimuksellisuuteen ja vastavuoroisuuteen pohjaava sovinto ei puolestaan voi olla. Jos kuurojen ja viittomakielisten totuus- ja sovintoprosessin tavoitteena on väestöryhmien välisen sovinnon edistäminen, prosessia ei pidä rakentaa vain kuurojen ja viittomakielisten yhteisöä puhuttelevaksi eikä sen omistajuutta pidä antaa vain kuurojen ja viittomakielisten yhteisölle. Sen sijaan prosessi on rakennettava koko yhteiskuntaan avautuvaksi ja sen omistajuuden on oltava yhteiskunnan kaikilla ryhmillä yhteisesti.

9 Totuus- ja sovintoprosessin käynnistyminen on altis monenlaisille kamppailuille

Valtioneuvoston tälle tutkimushankkeelle asettamat tutkimuskysymykset ovat ohjanneet sitä, miten kuuroihin ja viittomakielisiin kohdistuneita vääryyksiä on lähestytty tässä tutkimusraportissa. Historiallisten vääryyksiä käsittelemällä on aina altis eritasoisille ja -muotoisille kamppailuille. Se, miten historialliset vääryydet kehystetään eli keiden toimesta ja millaisella kielellä niistä puhutaan, luo raamit eri osapuolten toimijuudelle vääryyksiä käsittelemällä. Kehystämällä tarkoitetaan havaitun todellisuuden osien valikoimista siten, että todellisuuden tarkastelu kiinnitetään sen tärkeäksi koettuihin osiin (Entman 1993, 52).

Kysymys on siitä, että samalla, kun joitain asioita nostetaan esiin eli käsittelemällä kohteeksi otettaviksi historiallisiksi vääryyksiksi, niin toiset sysätään tai jäävät sivuun eli käsittelemällä totuus- ja sovintoprosessiin syystä tai toisesta soveltumattomiksi. Tällainen kehystämisen, joka vaikuttaa totuus- ja sovintoprosessin eri toimijoiden tapaan katsoa historiallisia vääryyksiä ja jonka avulla eri toimijat pyrkivät vaikuttamaan todellisuuden hahmottamiseen, on välttämätön osa vääryyksiä tarkastelua (Brewer & Gross 2005; Mahon & Wartick 2003). Kehystämisen välttämättömyys liittyy siihen, että vain suuntaamalla huomiomme joihinkin asioihin ja siten väistämättä suuntaamalla sen samalla pois joistain asioista kykenemme inhimillisen tiedonkäsittelykapasiteettimme rajoihin sidottuina ihmisinä käsittelemään sellaisia moniulotteisia kysymyksiä, joita historialliset vääryydet ovat.

Koska kehystämistä ei voi välttyä, historiallisten vääryyksiä käsittelemällä kaltaisissa asioissa on tärkeää hahmottaa, kuinka sovintoprosessin toimijoita ja kohdetta hallitaan niiden kielellisellä kehystämällä. Kehystämisen vaikutus on ihmisoikeustodellisuuksien ymmärrykseen, yhteiskunnalliseen todellisuuden muotoutumiseen sekä ymmärrykseen historiallisista vääryyksistä kuin totuus- ja sovintoprosessin käsittelemällä muokkaavaan poliittiseen toimijuuteen. Eri toimijat muokkaavat eri todellisuuksia valikoivan kehystämisen kautta. He hyväksyvät tai jättävät hyväksymättä eri toimijoita keskusteluihin ja päätöksenteon piireihin omien vaikuttamis- ja valtapyrkimysten perusteella. Tällöin ihmisoikeuspäätöksenteko on oleellisin osin sidottu toimijoiden valtaan, valtataisteluihin ja yhteiskunnallisiin kamppailuihin tilasta, toiminnasta ja todellisuushaluista. (Meriläinen 2014; Meriläinen 2019) Prosessi näyttää erinäisenä kiinnitettynä esimerkiksi oikeudenloukkauksen, vääryyden, sorron tai ihmisoikeusrikkomuksen käsitteeseen. Se näyttää erinäisenä, kun vääryyksiä

kohteeksi mielletään yksilöt verrattuna vääryksien tarkasteluun yhteisöön kohdistuneena. Se näyttäytyy erilaisena, kun siitä keskustellaan suomenkielisten, ruotsinkielisten ja viittomakielisten käsitteiden kautta.

Kehystämisen kautta määritellään, tuleeko sovintoprosessissa ylipäänsä käsitellä tarkastamisissa ja keiden toimesta sovintoprosessin kohteena olevat asiat ovat tapahtuneet. Kehystämällä prosessi tietyllä tavalla voidaan haluttaessa sivuuttaa esimerkiksi ihmisten oikeus unohtaa ja kantaa kaunaa (Minkkinen 2012). Tämä tutkimusraportti onkin pyrkinyt antamaan työkaluja kuurojen ja viittomakielisten totuus- ja sovintoprosessin jatkosta päätäville siitä, millaisin eri tavoin vääryydet ja niiden käsittely on mahdollista kehystää. Raportissa on kuvattu monipuolisesti erilaisia vääryyksiä sekä käsitelty niitä moninaisia tapoja, joilla historiallisia vääryyksiä voidaan kohdata.

9.1 Kamppailut prosessin nimestä

Ei ole lainkaan epätavallista, että historiallisten vääryksien käsittelyprosessin yhteydessä kamppaillaan esimerkiksi prosessin nimestä. Näin on tapahtunut myös kuuroihin ja viittomakielisiin kohdistuvan prosessin käynnistämisen yhteydessä.

Pääministereiden Rinne ja Marin hallitusten ohjelmissa on puhuttu kuuroihin ja viittomakieliseen yhteisöön Suomen historiassa kohdistuneita oikeudenloukkauksia koskevasta sovintoprosessista. Kuitenkin useat prosessin sidosryhmät mukaan lukien Kuurojen liitto ja Ihmisoikeusliitto ovat toistuvasti katsoneet, että prosessia olisi kutsuttava totuus- ja sovintoprosessiksi vedoten saamelaisiin kohdistuneiden historiallisten vääryksien käsittelyprosessin nimeämiseen totuus- ja sovintoprosessiksi. Ihmisoikeusliiton pääsihteeri Kaari Mattila, joka on jäsenenä Kuurojen Liiton sisäisessä sovintoprosessia koskevassa työryhmässä, on vaatinut prosessin nimen muuttamista vedoten juuri siihen, kuinka prosessin kehystämistä muovaa prosessia itseään:

Peräänkuulutamme, että nimi muutettaisiin jo varhaisessa vaiheessa totuus- ja sovintoprosessiksi. Mitä pidempään kapeampi nimi elää, se alkaa muovata ihmisten ajatuksia. Siten prosessi vertautuisi nimen puolesta saamelaisten prosessiin sekä muissa maissa toteutettuihin prosesseihin. (Ihmisoikeusliitto 2020.)

Kuurojen Liiton viestinnän ja vertaistuen johtaja Laura Pajunen on pohtinut liiton blogissa nimeämisen politiikkaa ja katsonut, että prosessi on nimettävä kuten saamelaistenkin prosessi totuus- ja sovintoprosessiksi:

Viittomakielisten prosessi ei voi olla puolinen muista "sovintoprosesseista" – totuus kuuluu myös viittomakielisille (Pajunen 2020).

Kysymykseen siitä, pitäisikö prosessia kutsua totuusprosessiksi, sovintoprosessiksi tai totuus- ja sovintoprosessiksi ei ole yksiselitteistä vastausta. Aihepiiriä koskevassa keskustelussa termejä totuusprosessi, sovintoprosessi sekä totuus- ja sovintoprosessi käytetään usein toistensa synonyymeina (Heyner 1994, Heyner 2001a, Heyner 2011, Bakiner 2016). Myös muita ilmaisuja kuten totuus- ja oikeusprosessi on käytetty (Croucher, Housart & Michel 2017). Termiä totuus- ja sovintoprosessi käytettiin ensimmäisen kerran, kun vuonna 1990 asetettiin Chilen totuus- ja sovintokomissio, ja varsinkin Etelä-Afrikan totuus- ja sovintokomission työskentelyn jälkeen siitä on tullut tavanomaisimmin käytetty ilmaisu.

Oikeastaan prosessin nimen valitsemista olennaisempaa on huomata, että nimestä kampaillaessa kampaillaan selvästi kuurojen ja viittomakielisten totuus- ja sovintoprosessin suhteesta toisiin totuus- ja sovintoprosesseihin. Tarkemmin nimeä koskevaa keskustelua tarkastellessa syntyy vaikutelma, että eräät toimijat haluavat kehystää kuuroihin ja viittomakielisiin kohdistuvan totuus- ja sovintoprosessin mahdollisimman pitkälle samanlaisiksi saamelaisiin kohdistuvan totuus- ja sovintoprosessin kanssa. Syitä tähän valintaan voi olla monia, mutta keskustelua kehystämisen tulokulmasta analysoiden vaikuttaa siltä, että keskeisille toimijoille on hyödyllistä kehystää samankaltaiset prosessit yhteen osaksi pitkää samaan tarinaan kuuluvien totuus- ja sovintoprosessien jatkumoa. Tämä palvelee pitkän ihmisoikeusjatkumon tarinaa sekä tuo esiin keskeisten toimijoiden toimijuutta totuus- ja sovintoprosesseissa.

Ihmisoikeuspolitiikassa kuten muussakin vaikuttamistoiminnassa, toimijat tekevät aina hinta-hyötylaskennan (cost-benefit analysis) ennen kuin he ottavat asioita ajaakseen (Meriläinen 2014), ja sen näkökulmasta on ainoastaan hyödyllistä toimijoille kehystää jo päätyneet ja käynnissä olevat prosessit, jatkumoksi, johon voidaan liittää uusia prosesseja. Näin toimimalla ihmisoikeuspoliittisesti vaikuttamaan pyrkivät toimijat voivat saada jatkumon muodostamasta kokonaisuudesta mahdollisimman suuren hyödyn itselleen, oli tuo hyöty sitten millaista tahansa (Meriläinen 2014; Meriläinen 2019). Ajatus totuus- ja sovintoprosessien jatkumosta kuitenkin myös rajaa ajattelua siitä, millaisia uudet totuus- ja sovintoprosessit voivat olla, sillä niiden jatkumolle asettaminen edellyttää, etteivät ne voi olla liian erilaisia suhteessa jatkumolle jo sijoitettuihin.

Samaan aikaan kun Kuurojen Liitto ja Ihmisoikeusliitto pyrkivät sijoittamaan saamelaisten totuus- ja sovintoprosessin sekä kuurojen ja viittomakielisten totuus- ja sovintoprosessin samalle jatkumolle korostaen niitä yhdistäviä piirteitä, tämän hankkeen verkkokyselyssä ja haastatteluissa kerrotun perusteella ainakin osa kuuroista ja viittomakielisistä katsoo, että heidän asemassaan suomalaisessa yhteiskunnassa ja heidän kokemissaan vääryyksissä on sellaisia piirteitä, joiden johdosta kuurojen ja viittomakielisten tilanteen samaistamista saamelaisten tilanteeseen pitäisi välttää.

Kysymys on pitkälti siitä, että kuurot ja viittomakieliset eivät muodosta samanlaista etnogeneesin kautta syntynyttä ryhmää kuin saamelaiset, vaikka viittomakielisten ja alkupe- räiskansojen välille onkin tutkimuskirjallisuudessa toisinaan soviteltu yhtäläisyyserkkeitä (esim. Batterbury, Ladd & Gulliver 2007). Viittomakielisyys ei ole etninen vaan kulttuurinen ilmiö siinä missä saamelaisuus on etninen ja kulttuurinen ilmiö. Kuuroihin ja viittomakielisiin kohdistunut ableistinen eli toimintakykyisyysolettamiin pohjaava ja audistinen eli kuulokeskeisyyteen pohjaava sorto eroaa saamelaisiin kohdistuneesta etnisestä sorrosta. Tämä on tärkeää huomata, kun saamelaisten totuus- ja sovintoprosessia sekä kuurojen ja viittomakielisten totuus- ja sovintoprosessia rinnastetaan toisiinsa.

9.2 Kamppailut prosessin kohteesta kielellis-kulttuurisena ilmiönä

Tarkastelemme seuraavaksi, miten tämä tutkimushanke ja sen kohde on kehystetty purkamalla osiin valtioneuvoston asettamia hankkeen tutkimuskysymyksiä (luku 2.1). Niissä sovintoprosessin kohteena oleviin asioihin viitataan kahdella termillä. Valtioneuvosto on asettanut tutkimushankkeen tehtäväksi tarkastella yhtäältä oikeudenloukkauksia sekä toisaalta rakenteita ja käytänteitä. Valtioneuvoston laatimassa tehtävänannossa oikeudenloukkaukset on kehystetty asioiksi, jotka ovat tapahtuneet menneisyydessä ja kohdistuneet henkilöihin, joihin viitataan käsitteellä kuuro. Rakenteet ja käytänteet ovat puolestaan asioita, jotka ovat läsnä nykyisyydessä ja ne estävät henkilöiltä, joihin viitataan käsitteellä kohdeyhteisön jäsenet, eri tavoin yhteiskunnan täysimääräisen jäsenyyden. Niissä on siten kysymys syrjinnästä.

Tähän syrjintää kokevaan kohdeyhteisöön kuuluu kuurojen ohella myös esimerkiksi kuurojen vanhempien kuulevia lapsia (codat), joihin ei siis kohdistu valtioneuvoston asettamien tutkimuskysymysten kehystämässä todellisuudessa oikeudenloukkauksia vaan sen sijaan vain kuuroihin kohdistuneiden oikeudenloukkausten vaikutuksia. Nämä vaikutukset voivat tutkimuskysymysten mukaan ilmetä menneisyydessä, nykyisyydessä ja tulevaisuudessa, mutta edes menneisyydessä ilmeneviä kuurojen vanhempien kuuleviin lapsiin (codat) kohdistuvia vääryyksiä ei kehystetä tässä yhteydessä oikeudenloukkauksiksi. Näin kahteen äidinkieleltään viittomakieliseen, joista toinen on kuuro ja toinen kuuleva, menneisyydessä kohdistunut samanlainen vääryys kehystyy kuuron kohdalla oikeudenloukkaukseksi ja kuulevan kohdalla oikeudenloukkauksen vaikutukseksi. Tässä piirtyy näkyviin se, kuinka erilaisin kielellisin valinnoin joitain asioita ja ihmisryhmiä kehystetään sovintoprosessin ytimeen ja toiset puolestaan sen reuna-alueelle tai jopa ulkopuolelle. Toteamus siitä, että ”sovintoprosessin kohteena ovat kuuroihin kohdistuvat oikeudenloukkaukset” on kaikkea muuta kuin neutraali ilmaus, jos se asetetaan vierekkäin toteamuksen ”sovintoprosessin kohteena ovat viittomakielisiin kohdistuvat oikeudenloukkaukset” kanssa, sillä

kuuro ja viittomakielinen eivät ole synonyymeja. Kiinnittyminen kuuron ja viittomakielisen käsitteisiin kehystää sekin prosessin ulkopuolelle huonokuuloisia, kuulovammaisia ja puhuttuja kieliä pääsääntöisesti käyttäviä henkilöitä.

Valtioneuvoston asettama tutkimustehtävä on johtanut siihen, että tämän raportin keskiössä ovat viittomakielisiin kuuroihin kohdistuneet historialliset vääryydet. Kuuroihin, jotka eivät ole viittomakielisiä, samoin kuin viittomakielisiin, jotka eivät ole kuuroja, kohdistuvia vääryyksiä käsitellään puolestaan vähemmän. Valtioneuvoston asettama tutkimustehtävä on vaikuttanut myös siihen, että tässä raportissa kuurot ja viittomakieliset kehystetään vääryyksiä uhreiksi. Vaikka uhrinäkökulma on tyypillinen tapa lähestyä historiallisia vääryyksiä, se ei ole kuitenkaan ainoa (Löfström & Ahonen 2012). Useissa tämän tutkimushankkeen aikana toteutetuissa yhteistoimintamallia korostaneissa totuus- ja sovintoprosessin toteuttamista koskeneissa haastatteluisissa on kyseenalaistettu, onko uhrinäkökulman vahvistaminen lainkaan hyvä asia pyrittäessä parantamaan kuurojen ja viittomakielisten asemaa yhteiskunnassa. Kysymys liittyy keskeisesti siihen, mielletäänkö totuus- ja sovintoprosessi enemmän menneisyyteen vai tulevaisuuteen katsovaksi.

9.3 Kamppailut prosessin kielestä

Valitut ilmaiset ja ne toimijat, jotka saavat a) tehdä valinnat, b) käyttää valittuja ilmaisuja ja c) käyttää valittuja ilmaisuja uskottavina ja oikeutettuina toimijoina, luovat raamit ja tien prosessin kululle ja lopputuloksille. Prosessin kielen valinta ja käytävät kamppailut ovat todellisuutta ja oleellinen osa ihmisoikeuskeskusteluja ja päätöksentekoa jokaisella asia-areenalla, missä ihmisoikeudet ovat keskusteluissa (Meriläinen 2014; Meriläinen 2019; 2015; Meriläinen & Vos 2015). Valtioneuvosto on käyttänyt asettamisissaan tutkimuskysymyksissä termiä oikeudenloukkaus. Tutkimuksessa toteutettujen haastattelujen perusteella oikeudenloukkauksen käsite on tutkimukseen osallistuneille henkilöille vieras ja vaikeasti lähestyttävä, koska suomalaisessa viittomakielessä ei ole viittomaa sanalle oikeudenloukkaus, ja näin viittomana oikeudenloukkauksen käsite ei ole toimiva. Kuurot ja viittomakieliset käyttivät monia erilaisia viittomakielisiä käsitteitä, jotka voidaan kääntää suomeksi sanoilla vääryys, syrjintä ja sorto. Suomenruotsalaisessa viittomakielessä vääryyksiin viitataan havaintojemme mukaan suoraan viittomalla oikeudet + sorto (sorto).

Koska totuus- ja sovintoprosessissa historiallisia vääryyksiä on olennaista tarkastella viittomakielellä kerrottuna, on prosessia kehystettäessä tärkeää antaa arvoa sille, miten viittomakieliset henkilöt itse käsittävät, käsittelevät ja kertovat asioista viittomakielellä. Onnistuneen totuus- ja sovintoprosessin läpikäyminen edellyttää vahvaa halua herkistyä prosessin kieltä koskeviin kysymyksiin sekä kielellisten valintojen seurauksiin.

Toisaalta on myös tarkasteltava kriittisesti, ketkä saavat tehdä valintoja. Kuten esimerkiksi Niina Meriläinen (2014; 2019) on tutkimuksessaan todennut, kaikki toimijat eivät ole tai heidän ei anneta olla uskottavia toimijoita ihmisoikeuskonteksteissa. Ihmisoikeuskentän keskeiset portinvartijat, joihin kuuluu niin viranhaltijoita, tutkijoita kuin kansalaisjärjestötoimijoita, määrittelevät kulloisenkin ihmisoikeuspoliittisen toiminnan uskottavan kielen, vakavasti otettavat toimijat ja mahdolliset lopputulokset sekä sen, keiden narratiiveihin ihmisoikeuspoliittinen toiminta perustuu. Kuurojen ja viittomakielisten totuus- ja sovintoprosessin valmistelussa on tärkeää kiinnittää huomio siihen, ettei prosessin kielellistämistä koskevia valintoja tehdä pienessä ja suljetussa piirissä.

9.4 Kamppailut prosessin suunnasta ja suunnan määrittelyvallasta

Kun jokin prosessi, kuten kuurojen ja viittomakielisten totuus- ja sovintoprosessi, on käynnistetty, on tärkeää pohtia mutta myös määritellä kenelle prosessi, sen vaiheet, kieli ja lopputulokset sekä prosessista seuraavat asiat on oikeastaan suunnattu. Onko kuurojen ja viittomakielisten totuus- ja sovintoprosessi esimerkiksi suunnattu ryhmää edustavien kansalaisjärjestöjen aktiivitoimijoille? Muistetaanko totuus- ja sovintoprosessissa myös nuoret, ikääntyneet ja erilaiset alaryhmät? Missä määrin totuus- ja sovintoprosessi avautuu koko yhteiskuntaan?

On siis tärkeää kysyä, kenelle totuus- ja sovintoprosessia tehdään: Miksi, miten, kuinka, millä hinnalla, minkälaisien toiveiden kanssa ja niin edelleen prosessiin lähdetään? Lisäksi on tärkeää etsiä vastauksia kysymykseen: Entä sitten? Mitä prosessi tarkoittaa yhteiskunnan eri ryhmille ja koko yhteiskunnalle laajemmin?

Ihmisoikeuspolitiikkaa koskevat tutkimukset kertovat, ettei totuus- ja sovintoprosessien kaltainen ihmisoikeuspoliittinen toiminta ole mitenkään immuuni kamppailuille prosessin suunnasta, ja että nuo kamppailut eivät ole mitenkään vähemmän raadollisia kuin intressiristiriitoja sisältävät poliittiset kamppailut yleisesti. Totuus- ja sovintoprosessin portinvartijat saavat ja voivat valta-asemansa turvin päättää kenelle prosessia tehdään. Tällä on suorat vaikutukset prosessin luonteeseen ja tekotapaan. Pahimmillaan portinvartijoiden valta johtaa siihen, että pieni joukko keskeisiä toimijoita määrittelee sekä tavoitteet ja toiminnan että sopii prosessin lopputuloksen ennen kuin totuus- ja sovintoprosessi on kunnolla edes käynnistynyt. (Meriläinen 2014; Meriläinen 2019.)

Tämän tutkimushankkeen yhteydessä kerätystä aineistosta ilmenee merkkejä siihen, että pienellä joukolla keskeisiä toimijoita on niin halu pitää prosessin omistajuus itsellään kuin pyrkiä luomaan sellaisia rakenteita, joissa heillä on mahdollisuus määritellä prosessin

tavoitteet ja toiminta etukäteen. Aineisto kertoo myös, että keskeiset toimijat mieltävät prosessin pikemminkin keinoksi saavuttaa joitain jo etukäteen tavoittelemisen arvoiseksi koettuja asioita kuin mahdollisuudeksi luoda sellaisia eri väestöryhmiin kuuluvien ihmisten kohtaamisia, joissa aidosti ja puhtaalta pöydältä pohdittaisiin väestöryhmien välisiä suhteita.

Suomi on pieni maa, jonka ihmisoikeuspolitiikan yhdeksi haasteeksi on jo pitkään tunnistettu pyörövi-ilmio (Viljanen, Rautiainen, Heiskanen & Seppä 2014). Ei ole siten mitenkään yllättävää, että tämän tutkimushankkeen yhteydessä kerätystä aineistosta ilmenee viitteitä siihen, että kuurojen ja viittomakielisten totuus- ja sovintoprosessin keskeisten toimijoiden välille on rakentunut erilaisia verkostoja. Ihmisoikeuspolitiikan tutkimuksessa on tehty useita löydöksiä vastaavasta ilmiöstä (Meriläinen 2014), joten kysymys on ihmisoikeuspolitiikan kentälle yleisestä toiminnasta. Asiasta ei välttämättä muodostu ongelmaa, mutta sen tunnistaminen ja myöntäminen on tärkeä edellytys onnistuneelle totuus- ja sovintoprosessille, sillä voidaan oikeutetusti kysyä, mitä sitten kun intressit eivät kohta. Kuten Pallas ja Urpelainen (2013, 405) toteavat: ”konsensuksen puuttuessa, vallasta tulee avainasia”. Tämän on todettu olevan todellisuutta myös ihmisoikeuspoliittisessa päätöksenteossa (Meriläinen 2014; 2019).

Tutkimushankkeen yhteydessä kerätystä aineistosta ilmenee kuurojen ja viittomakielisten kokemus, että valtio tekee totuus- ja sovintoprosessia heille tai heidän yhteisölleen. Aineiston perusteella myös valtion edustajat kokevat, että prosessia tehdään kuurojen ja viittomakielisten yhteisölle. Historiallisten vääryyksien kohtaamista koskevassa tutkimuskirjallisuudessa samoin kuin tutkimushankkeen yhteydessä tehdyissä akateemisten asiantuntijoiden haastatteluisissa kuitenkin korostetaan, että yhteiskunnallinen muutos edellyttää, että prosessi suuntautuu koko yhteiskuntaan. Tämä on yksi keskeinen jännite, jota on käsiteltävä totuus- ja sovintoprosessin jatkon suunnittelun yhteydessä.

Kuvatun jännitteen ratkaiseminen on merkittävä asia totuus- ja sovintoprosessin vaikuttavuuden näkökulmasta. Jos prosessia tehdään vain kuuroja ja viittomakielisiä varten sivuuttaen sen suuntaaminen koko yhteiskuntaan, vältetään sellaisten vaikeiden kysymysten käsittely kuten, että yhteiskunnassa ei välttämättä koeta kollektiivista vastuuta kuuroihin ja viittomakielisiin kohdistuneista historiallisista vääryyksistä. On todennäköistä, että monet suomalaiset ajattelevat, etteivät he tai ketkään heille läheiset ihmiset ole tehneet mitään väärää kuuroja ja viittomakielisiä kohtaan, sillä suomalaisten valtaväestö on kohdannut elämässään hyvin vähän kuuroja ja viittomakielisiä. Se miten tähän kohtaamisten vähyyteen suhtaudutaan, määrittäne olennaisesti totuus- ja sovintoprosessin suuntaa.

Kuurojen ja viittomakielisten totuus- ja sovintoprosessin suunnan määrittelyssä nousee esiin myös kysymys siitä, missä määrin prosessissa toistetaan ja seuraillaan muualla toteutettuja ja muita Suomessa toteutettuja prosesseja. Toteutetaanko prosessi pyrkien

tekemään siitä mahdollisimman paljon muita totuus- ja sovintoprosesseja muistuttava? Vai pyritäänkö prosessi sen sijaan rakentamaan sen omista lähtökohdista välttämättömien hakemista muista prosesseista? Molemmat toimintatavat ovat sinällään yhtä mahdollisia. Totuus- ja sovintoprosessin suunnittelussa onkin tärkeää kiinnittää huomio siihen, kuinka ja kenen toimesta tämäntyyppisiä valintoja tehdään.

Edellä selostettu ei ole millään tavalla tyhjentävä kuvaus kuurojen ja viittomakielisten totuus- ja sovintoprosessin suuntaa koskeviin kamppailuihin. Se kuitenkin osoittaa, kuinka tärkeää tällaisten kamppailujen olemassaolon tunnistaminen ja tunnustaminen on totuus- ja sovintoprosessia suunniteltaessa.

OSA 4: JOHTOPÄÄTÖKSET

10 Päätelmät ja toimenpidesuosituks

Tässä luvussa esitämme tiiviisti koottuna selvityksen keskeiset päätelmät siitä, millaisia vääryksiä kuuroihin ja viittomakieliseen yhteisöön on Suomen historiassa 1900-luvulta nykypäivään kohdistunut ja miten nämä vääryydet näkyvät nyky-yhteiskunnassa vaikuttaen niin kuurojen ja viittomakielisten kuin kaikkien muidenkin suomalaisen yhteiskunnan jäsenten elämään. Tämän jälkeen esitämme tekemäämme selvitystyöhön perustuvia toimenpidesuosituksia siitä, kuinka kuurojen ja viittomakielisten totuus- ja sovintoprosessia tulisi jatkaa.

Tämän selvityksen perusteella voidaan todeta, että niin valtion edustajien kuin kuurojen ja viittomakielisen yhteisön olisi syytä tutustua erilaisiin tapoihin organisoida totuus- ja sovintoprosessi sekä käydä rauhassa keskustelua siitä, mitä he totuus- ja sovintoprosessilta odottavat. Tämä edellyttää molempien avainryhmien kouluttamista sekä jonkinlaisen riittävän hyvin resursoitun totuus- ja sovintoprosessin asiantuntijasihteeristön luomista esimerkiksi valtioneuvoston kanslian yhteyteen fasilitoimaan prosessia.

10.1 Kuurot ja viittomakieliset ovat kokeneet monenlaisia vääryksiä, joiden käsittelyä totuus- ja sovintoprosessissa on syytä jatkaa

Tämän valtioneuvoston tilaaman selvityksen päätavoitteena on ollut luoda kokonaiskuva kuuroihin ja viittomakieliseen yhteisöön Suomen historiassa 1900-luvulta tähän päivään saakka kohdistuneista vääryyksistä. Selvitystyön aikana on käynyt ilmi, kuinka yhteisöön on kohdistunut syrjintää koko tutkitun ajan 1900-luvulta nykypäivään. Tämä on vaikuttanut kielteisesti moniin yhteisön jäseniin, itse yhteisöön ja koko suomalaiseen yhteiskuntaan. Vaikka sekä yksilöt että yhteisöä edustavat yhdistykset ovat kehittäneet monenlaisia selviytymisstrategioita, niin yksilöt kuin yhteisökin ovat kärsineet ja kärsivät edelleen suuresti heihin kohdistuneiden vääryyksien seurauksista. Tässä raportissa esiteltiin yhteisöön kohdistuneet vääryksiä metatarinoiden avulla. 1) Rotuhygienian metatarinan avulla kuvattiin kuurouden poistamiseen pyrkineitä toimenpiteitä kuten rotuhygieenisiin syin tehty avioliittolakia, sterilisaatiota ja abortteja sekä itsemääräämisoikeuden kieltämistä, kuulon kuntoutukseen liittyvät vääryksiä, korvaleikkauksia ja viittomakielen hävittämistä kuurojen opetuksesta. 2) Yhteiskunnan rakenteellisten vääryyksien metatarinan avulla

käsiteltiin viittomakielisten opinto-ohjausta, ammatinvalintaan vaikuttavia rakenteellisia kysymyksiä, koulutusta, työllisyyttä ja työelämäkokemuksia, sekä viittomakielisiä ja tulkkauspalveluita sekä niiden ongelmia.

Kuuroihin ja viittomakieliseen yhteisöön on kohdistunut 1900-luvulta nykypäivään moninaista suoraa ja epäsuoraa syrjintää ja vääryyksiä, joihin sisältyy äärimmillään vakavia ihmisoikeusloukkauksia. Esimerkiksi avioliittolaki esti synnynnäisesti kuuroja yhteisön jäseniä avioitumasta toistensa kanssa. Näin se erotti heidät niin sanotuista ”terveistä ja normaaleista ihmisistä”, mikä kuvastaa syrjinnän ableistis-audistista luonnetta. Avioliittokiellon kytkeytyi avioluvan saamisen ehtona vahvaa painostusta abortteihin ja sterilisaatioon. Joskus painostus niihin liittyi myös muihin syihin. Tällaista toimintaa on perusteltu kuvata vakavaksi ihmisoikeusloukkaukseksi. Monet tämän selvityksen yhteydessä tutkijaryhmälle kokemuksiaan jakaneet kuurot ja viittomakielisen yhteisön jäsenet ovat hyvin tietoisia tästä historiasta.

Selvityksen yhteydessä on tullut ilmi, että kokeellisia korvavaleikkaustoimenpiteitä määrättiin myös monille kuuroille heidän ”ongelmansa korjaamiseksi”. Osa toimenpiteistä kuitenkin päättyi täydelliseen epäonnistumiseen, kuten kuulon menetykseen ja komplikaatioihin. Toiminnassa on kokonaisuudessaan kysymys vakavasta ihmisoikeusloukkauksesta. On selvää, että ihmisten fyysistä koskemattomuutta ei ole kunnioitettu valtion myötävaikutuksella tapahtuneessa kokeellisessa kirurgiassa. Kuurojen ja viittomakielisen yhteisön kollektiiviseen muistiin on jäänyt suuria arpia erilaisista heidän ”ongelmiensa korjaamiseen” liittyvistä toimenpiteistä. Koska toiminta on jatkunut muotoaan muuttaen nykypäivään saakka, se on vaikuttanut yhteisön vanhimpien jäsenten lisäksi myös nuorempiin sukupolviin.

Edellä käsiteltyjen yhteisön kuuroihin jäseniin ja heidän kehoonsa kohdituneiden toimenpiteiden ohella kuurot ja viittomakielinen yhteisö on joutunut kohtaamaan kieleensä ja kulttuuriinsa kohdistuvaa sortoa, joka on äärimmillään tähdännyt viittomakielen ja viittomakielisen kulttuurin hävittämiseen. Tässäkin on kysymys ihmisoikeusloukkauksesta.

Suomessa elettiin 1900-luvun alkupuolelta 1970-luvulle saakka voimakkaan audismin ja oralismin eli kuulo- ja puhekeskeisyyden aikaa. Kuvaavia esimerkkejä aikakaudelta ovat muun muassa se, että viittomakielen käyttö oli tiukasti kielletty kouluissa: Oppilaita yritettiin opettaa puhumaan, ja viittomakieltä pyrittiin määrätietoisesti kitkemään pois. Kuurot lapset kävivät kuurojen kouluja ja asuivat asuntolassa tai sijaiskodissa erossa perheistään. Fyysinen rangaistus viittomakielen käytöstä on monien tähän selvitykseen osallistujien yhteinen kokemus, jonka kautta he ovat sisäistäneet ajatuksen, että he ovat huonompia kuin suomea tai ruotsia puhuvat ihmiset. Tilanteeseen tuli 1970–1990-luvuilla paranus viittomakielen tutkimuksen ja kuurotietoisuusliikkeen myötä. Voimakkaan audismin ja oralismin ajan jäljet näkyvät yhteiskunnassa edelleen eikä esimerkiksi varhaiskasvatuksen

ja koulun käytänteissä ei ole edelleenkään jätetty kokonaan taakse audistisia asenteita. Nykypäivänä ne näkyvät esimerkiksi opetushenkilökunnan rekrytoinneissa.

Kun suomenruotsalaisella viittomakielellä opetusta antanut Porvoon kuurojen koulu suljettiin 1990-luvulla, menettivät suomenruotsalaista viittomakieltä käyttävät lapset mahdollisuuden käydä koulua äidinkielellään. Tämän seurauksena monet suomenruotsalaiset viittomakieliset perheet muuttivat Ruotsiin etsimään koulutus- ja työmahdollisuuksia. Tämä on osaltaan vaikuttanut suomenruotsalaisen viittomakielen käyttäjien määrän radikaaliin vähenemiseen Suomessa; kieli on rekisteröity Unescon uhanalaiseksi kieleksi vuonna 2013. Vaikka suomenruotsalaisen viittomakielen asemaan on kiinnitetty viime aikoina lisääntyvää huomiota, etenkin Porvoon kuurojen koulun sulkemisen kaltaiset kysymykset kaipaavat yhteiskunnallista käsittelyä.

Tällä hetkellä yli 90 % kuuroista vauvoista saa sisäkorvaistutteen. Nykypäivänä harvat heistä ovat saaneet mahdollisuuksia päästä kosketuksiin viittomakielen kanssa kuulon kuntoutuksen painottuessa puheen ja kuulon kuntouttamiseen, jossa viittomakielellä ei nähdä olevan roolia. Kuurona syntyneen lapsen perheelle sairaalasta annettavassa ensitiedossa ei tuoda esille viittomakieltä, eikä perheiden mahdollista kiinnostusta käyttää viittomakieltä kotikielenä tueta. Nykypäivänä valtaosa kuuroista lapsista, joista monet ovat sisäkorvaistuteleikattuja, käyvät lähikoulua erilaisten tukitoimien, kuten avustajan, viittomakielen tulkin tai kuulon apuvälineen kanssa. Kun suurin osa lapsista käy koulua ainoana kuurona, yhteys viittomakieliseen yhteisöön vähenee verrattuna aikakauteen, jolloin kuurot lapset opiskelivat omissa kuurojen kouluissa. Tämä muuntaa viittomakielistä yhteisöä ja vaikuttaa myös kuurojen yksilöllisen identiteetin muuttumiseen. Oppivelvollisuuden jälkeen jatko-opinnot suoritetaan pääosin tulkin tai kuulon apuvälineen kanssa, koska on hyvin vähän sellaisia koulutusohjelmia, joissa voi opiskella viittomakielellä. Koulutukseen liittyvät ongelmat eivät kosketa vain kuuroja. Kuurojen vanhempien kuulevien lasten, joiden oma kieli on viittomakieli, oikeus opiskella viittomakielellä niin halutessaan ei toteudu ja lasten oikeutta kehittää itselleen viittomakielinen identiteetti ei tueta. Vaikuttaa siltä, että monet koulutukseen liittyvät kysymykset palautuvat siihen, miten sisäkorvaistutteen pitäisi suhtautua. Asiaan liittyy intressiristiriitoja, joiden takia sitä ei rohjeta nostaa kunnolla kieli-, kulttuuri- ja vammaispoliittiseen keskusteluun, vaikka sen käsittelemättä jättämisen tiedetäänkin vaikuttavan kielteisesti monien ihmisten elämään.

Sosiaali- ja terveyspalvelut ovat periaatteessa kuurojen ja viittomakielisten saatavilla siinä missä muillekin ihmisille. Kuitenkaan palvelujen tarjoaminen viittomakielellä ei ole koskaan ollut yleistä. Pitkään oli tapana, että perheenjäsenet ja diakonissa toimivat satunnaisesti tulkin roolissa. Kuurojen ja viittomakielisten oma aktivismi onnistui käynnistämään valtiolliset tulkkaus- ja käännöspalvelut vuonna 1979. Palvelua on laajennettu ja systematisoitu siinä määrin, että se on suurelta osin yhteisön jäsenten saatavilla koko maassa. Viittomakielen tulkkauksen laatu, etenkin suomenruotsalaisella viittomakielellä, vaihtelee

kuitenkin toisinaan. Lisäksi sosiaali- ja terveysalan henkilöstössä vallitsee kuurojen ja viittomakielisten käsityksen mukaan kielteinen asenne heitä kohtaan. Monet tähän selvitykseen kokemuksistaan kertoneet ovat kohdanneet myös nykypäivänä lääkäreitä ja muita terveydenhuoltohenkilökunnan jäseniä, jotka sivuuttavat viittomakielen ja jopa kyseenalaistavat joidenkin kuurojen oikeuden vanhemmuuteen. On myös huomioitava, että tulkkauspalvelu ei vastaa omankielistä palvelua, jossa huomioidaan yhteisön kulttuuriset piirteet ja mahdollisuus asioida suoraan. Kielen merkitys palveluissa korostuu muun muassa vanhuspalveluiden ja psykoterapian kaltaisilla alueilla. Monet kuurot ja viittomakieliset kokevatkin, ettei yhteiskunta tarjoa heille yhdenvertaisesti palveluja verrattuna valtaväestöön. Vaikka tässä ei ole kysymys samaan tapaan ihmisoikeusloukkauksesta kuin esimerkiksi steriloinneissa ja avioliittokielloissa, kyseessä on kuuroille ja viittomakielisille aito vääryydenkokemus.

Koska vääryyden ja syrjityksi tulemisen kokemukset ovat olleet ja ovat edelleen niin syväisiä ja kokonaisvaltaisia monien kuurojen ja viittomakielisten elämässä, monet yhteisön jäsenet ovat sisäistäneet kielteisen kuvan itsestään ja yhteisöstään. He ovat myös oppineet pitämään sitä normaalina, mikä on vahingoittanut heidän identiteettiään. Monet eivät ole edes ymmärtäneet, että heidän yhteiskunnallisen asemansa voisi muuttua, koska syrjityksi tulemisen kokemukset ovat niin arkipäiväinen osa heidän elämäänsä. Historiallisten vääryyksien ja nykypäivän syrjinnän psykososiaaliset vaikutukset ovat valtava taakka yhteisölle ja suomalaiselle yhteiskunnalle, joka on edelleen suurelta osin tietämätön vääryyksistä ja syrjinnästä.

Usein esitettävä väite, että kuurojen ja viittomakielisten ”asema on parantunut suhteessa aiempaan” ei lohduta kuuroja ja viittomakielisiä, sillä heidän kohtaamansa rakenteellinen toiseuttaminen ei ole kadonnut mihinkään – se on korkeintaan muuttanut muotoaan. Syrjinnän kitkeminen vaatii vakavia yhteiskunnallisia ja yhteisöllisiä ponnistuksia. Kuurojen ja viittomakielisten oikeudet on taattu niin ihmisoikeussopimuksissa kuin perustuslaissa, ja on sietämätöntä, että he kohtaavat edelleen syrjintää; nykypäivänä syrjintä on usein hienovaraisempaa ja epäsuorempaa kuin joitain vuosikymmeniä sitten.

Olemme tässä selvityksessä käsitelleet myös sitä, millainen on hyvä totuus- ja sovintoprosessi analysoimalla erilaisia tapoja kohdata historiallisia vääryyksiä ja niissä yhdistyviä asioita, tapahtumia ja toimijoita. Totuus- ja sovintoprosessien onnistumista ei koskaan voida taata etukäteen. Totuus- ja sovintoprosessia tarvitaan tilanteissa, joissa väestöryhmien välinen epäluottamus on syvää. Valitettavasti tulokset totuus- ja sovintoprosessien onnistumisesta eivät ole kovin mairittelevia – parhaatkaan aikomukset eivät automaattisesti johda prosessien onnistumiseen. Toisaalta sellainenkin totuus- ja sovintoprosessi, joka saavuttaa tavoitteensa vain osittain, voi osoittautua tärkeäksi askeleeksi kohti yhteiskunnallista muutosta. Olennaista on myös olla realistisia prosessiin kohdistuvissa odotuksissa ja siinä, kuinka paljon työtä ja erilaisia resursseja rahasta osaamis pääomaan

onnistunut lopputulos kaikilta eri osapuolilta vaatii. Onnistunut totuus- ja sovintoprosessi vaatii riittävää resursointia, esimerkiksi jo totuus- ja sovintoprosessin koordinointi vaatii useiden ihmisten kokopäiväistä työtä useiden vuosien ajan.

Olemme kuvanneet, kuinka historiallisten vääryyksien kohtaamisen ytimessä oli 1900-luvun puolivälissä erilaiset vakavimpien ihmisoikeusloukkausten käsittelyyn luodut tuomioistuintyyppiset elimet, joiden perintöä jatkaa edelleen esimerkiksi kansainvälinen rikostuomioistuin. Historiallisten vääryyksien kohtaamisessa siirryttiin tästä 1900-luvun lopulla totuus- ja sovintokomissioiden aikaan. 2000-luvulla on puolestaan vahvistunut kritiikki niin tuomioistuinrakenteiden kuin totuus- ja sovintokomissioiden puitteissa tapahtuvaa historiallisten vääryyksien käsittelyä kohtaan. Kritiikin ytimessä on ollut ajatus, että etenkin vakaisissa yhteiskunnissa katse olisi siirrettävä menneisyyden käsittelystä paremman tulevaisuuden rakentamiseen samalla, kun virallisten rakenteiden luomisesta olisi siirryttävä ihmisryhmien välisten kohtaamisten mahdollistamiseen.

Tämä historiallisten vääryyksien kohtaamisen kehityskaari heijastuu suomalaisen keskusteluun. Suorittamamme haastattelut osoittavat, että akateemisten asiantuntijoiden ajattelua hallitsee siirtymä eteenpäin totuus- ja sovintokomissioiden ajasta toimintamalliin, joka painottaa alhaalta–ylöspäin tapahtuvaa muutosta ja ihmisryhmien kohtaamista. Samaan aikaan haastattelujemme perusteella historiallisten vääryyksien käsittelyyn osallistuvat viranhaltijat ja esimerkiksi Kuurojen liitto painottavat totuus- ja sovintokomissio-keskeistä työskentelyä, joissa vääryyksiä kokeneiden narratiivit ovat toiminnan keskiössä. Koska nämä kaksi mallia johtavat sangen erilaiseen totuus- ja sovintoprosessiin, on kuuroihin ja viittomakielisiin kohdistuneiden vääryyksien käsittelyn jatkosta sovittaessa pohdittava tarkkaan totuus- ja sovintoprosessille asetettuja tavoitteita.

Pohdittaessa tapoja, joilla kuurojen ja viittomakielisten kohtaamia vääryyksiä käsitellään, on tärkeää erottaa toisistaan totuus- ja sovintoprosessi, joka voidaan organisoida monin eri tavoin, ja joka voi sisältää monia erilaisia osia, sekä totuus- ja sovintokomission työskentely, joka on vain yksi totuus- ja sovintoprosessin osa. Selvityksemme perusteella vaikuttaa siltä, että niin valtion viranhaltijoiden kuin kuurojen ja viittomakielisen yhteisön piirissä totuus- ja sovintoprosessi ymmärretään usein samaksi asiaksi kuin totuus- ja sovintokomission työskentely. Tämän takia suomalaisessa historiallisten vääryyksien käsittelyä koskevassa keskustelussa ylikorostetaan totuus- ja sovintokomission merkitystä totuus- ja sovintoprosessissa samalla, kun totuus- ja sovintokomission käsiteltäväksi halutaan ohjata mahdollisimman laajasti kaikki vääryydet, joita esimerkiksi kuurot ja viittomakieliset ovat kohdanneet.

Viittomakielinen yhteisö muodostaa oman kieli- ja kulttuurivähemmistöryhmänsä, johon kuuluu myös muita ihmisiä kuin viittomakielisiä kuuroja. Kieli- ja kulttuurivähemmistöryhmänä viittomakielinen yhteisö on kohdannut Suomen historiassa 1900-luvulta nykypäivään monitasoisia kieleen ja kulttuuriin kohdistuvia vääryyksiä. Kuurojen oralistinen

kouluopetus on yksi keskeinen esimerkki tästä. Myös tämän kysymyksen käsittely sopii hyvin totuus- ja sovintoprosessiin ja sen sisällä totuus- ja sovintokomission käsittelyyn.

Viittomakielisten ableistis-audistinen sorto, jossa viittomakieliset henkilöt on viittomakielisyytensä perusteella suljettu eri aikoina eri tavoin ulos jostakin osasta yhteiskuntaelämää on sellainen totuus- ja sovintoprosessiin sinällään kuuluva kysymys, jonka käsittelyyn totuus- ja sovintokomissio ei ole yhtä hyvä foorumi kuin aiemmin mainittujen kysymysten käsittelyyn. Kysymys on rakenteellisesta sorrosta, jonka analysointia ja purkamista on syytä lähestyä esimerkiksi eri väestöryhmien yhteistoimintaa tukevia työmenetelmiä käyttäen, jos totuus- ja sovintoprosessin tavoitteeksi asetetaan yhteiskunnallisen muutoksen edistäminen.

Vielä heikommin totuus- ja sovintokomission kaltaisella foorumilla käsiteltäväksi sopivat erilaiset puutteet viittomakielisille henkilöille tarkoitettujen palveluiden kuten tulkkauspalvelun toiminnassa. Tällaisia asioita on syytä käsitellä ylipäänsä muutoin kuin totuus- ja sovintoprosessin viitekehyksessä. Kuurojen ja viittomakielisten totuus- ja sovintoprosessissa käsiteltäväksi ei myöskään kuulu sellaiset asiat, jotka ihminen on kohdannut puhtaasti johonkin muuhun kuin kuurouteensa tai viittomakielisyyteensä liittyvästä syystä.

Selvityksen yhteydessä tekemiemme havaintojen perusteella totuus- ja sovintoprosessin onnistumisen kannalta niin kuurojen ja viittomakielisen yhteisön kuin myös laajemmin koko suomalaisen yhteiskunnan laajamittainen osallistuminen vääryyksien käsittelyyn on olennaista.

10.2 Totuus- ja sovintoprosessin jatkoa koskevia toimenpidesuosituksia

Selvityksemme perusteella on ilmeistä, että kuuroihin ja viittomakieliseen yhteisöön ja sen yksittäisiin jäseniin on kohdistunut Suomen historian aikana lukuisia erilaisia vääryyksiä, joista suomalaisen yhteiskunnan voi nähdä olevan kollektiivisesti vastuussa. Esitämme seuraavassa keskeiset toimenpidesuosituksemme vääryyksien käsittelylle totuus- ja sovintoprosessissa.

Koska totuus- ja sovintoprosessin valmistelussa on edetty jo esiselvitysvaiheeseen, kuuroille ja viittomakieliselle yhteisölle on syntynyt oikeutettu odotus siihen, että heihin kohdistuneita vääryyksiä käsitellään jollakin tavalla suomalaisessa yhteiskunnassa. Siten kysymys siitä, pitäisikö totuus- ja sovintoprosessi käynnistää vai olla käynnistämättä ei ole enää relevantti. Totuus- ja sovintoprosessi on jo tosiasiallisesti käynnistynyt siten, ettei sen käynnistymistä voi enää peruuttaa. Totuus- ja sovintoprosessin voi

käynnistää vain kerran. Siksi tässä vaiheessa relevantti kysymys kuuluukin: Miten kuurojen ja viittomakielisten totuus- ja sovintoprosessia pitäisi jatkaa? Vastamme kysymykseen toimenpidesuositusten muodossa.

SUOSITUS 1

Kuurojen ja viittomakielisten kohtaamien historiallisten vääryyksien käsittelyprosessin nimestä on kamppailtu. Suositamme, että sitä kutsutaan totuus- ja sovintoprosessiksi, sillä prosessissa on tärkeää huomioida totuuden käsite ja herkistyä totuuksien tuottamistavoille. Totuus- ja sovintoprosessissa on tärkeää huomioida totuuksien tuottamiseen osallistuvien toimijoiden mahdolliset toisistaan eriävät tavoitteet ja vaikutteet.

Koska totuus ja sovinto muodostavat haastavan ja jännitteisen sanaparin, on huomioitava, ettei ilman totuutta voi olla sovintoa. Totuus viittaa usein sellaisiin tietorakenteisiin, joita käytetään yhteiskunnissa pikemminkin sosiaalisena pääomana omien intressien edistämiseen kuin varsinaisesti eri väestöryhmien välisen sovinnon tai yhteisymmärryksen synnyttämiseen. Puhuttaessa historiallisten vääryyksien käsittelyyn liittyvästä totuuden etsinnästä, on keskeistä ymmärtää arvojen ja asenteiden vaikutus siihen, mitä kukin kulloinkin pitää totuutena. Tämän takia esimerkiksi subjektiivinen ja kollektiivinen totuus voivat erota toisistaan merkittävästi jopa siten, että ihminen sitoutuu kollektiivisella tasolla pitämään totena sellaista, mikä on ristiriidassa hänen subjektiivisen kokemuksensa kanssa.

Selvitystyömme perusteella pidämme tärkeänä, että kuurojen ja viittomakielisten kokemia historiallisia vääryyksiä käsiteltäessä on herkistyttävä erilaisille totuuksille ja niiden pohjana toimiville narratiiveille. Erityisen tärkeää on purkaa sellaisia institutionaalisia rakenteita, joissa portinvartijat määrittelevät ketkä saavat osallistua keskusteluun ja millaisia argumentteja keskustelussa saa esittää. Tarkasteltaessa erilaisia totuuksia, on kiinnitettävä huomio siihen, kuinka ne on kehystetty ja millaisia todellisuuksia niiden avulla on luotu. On hyväksyttävä, että toisen toimijan totuus voi olla täysin ristiriidassa toisen kanssa. Tällöin totuus- ja sovintoprosessissa on huomioitava ja tuotava esille keiden totuuksiin työskentely ja sen perusteella tehdyt päätelmät perustuvat sekä millaisiin tietorakenteisiin erilaiset totuudet perustuvat.

Monet asiat, jotka viittomakielinen yhteisö liittää totuuden esiin tuomiseen, on selviä, ettei niitä ole syytä käsitellä totuus- ja sovintoprosessissa vaan sen sijaan lisäämällä kuuroja ja viittomakielisiä koskevaa humanistis-yhteiskuntatieteellistä tutkimusta. Myös taide tarjoa välineitä erilaisten totuuksien käsittelyyn.

SUOSITUS 2

Totuus- ja sovintoprosessin jatkamisen yhteydessä on tärkeää erottaa kuurojen ja viittomakielisten kokemista vääryyksistä ne vakavat ihmisoikeusloukkaukset, jotka kuuluvat totuus- ja sovintoprosessissa käsiteltäväksi. Kaikki kuurojen ja viittomakielisten kohtaamat vääryydet eivät kuulu totuus- ja sovintoprosessiin eivätkä kaikki totuus- ja sovintoprosessiin kuuluvat vääryydet sovellu totuus- ja sovintokomission avulla käsiteltäviksi. Mikäli totuus- ja sovintokomissio päädytään asettamaan, on komission työ rajattava niihin vakavimpiin ihmisoikeusloukkauksiin, joiden pyrkimyksenä on ollut kuurouden poistaminen yhteiskunnasta sekä kuurojen ja viittomakielisten kulttuurin hävittäminen.

Katsomme selvitystyömme perusteella, että totuus- ja sovintoprosessin ytimeen kuuluu kysymys siitä, onko pyrkimys kuurouden hävittämiseen suomalaisesta yhteiskunnasta ollut sen erilaisissa ilmenemismuodoissaan, kuten esimerkiksi sterili-sointi tai avioliittokielto, hyväksyttävää ja onko se edelleen hyväksyttävää sen nykyisissä ilmenemismuodoissa.

Myös viittomakielisen yhteisön kieleen ja kulttuuriin kohdistunut oralistinen syrjintä ja vääryydet, kuten oralistinen kasvatus, sopivat totuus- ja sovintoprosessiin. Samoin totuus- ja sovintoprosessissa käsiteltäväksi sopii kysymys viittomakielisten ableistis-audistisesta sorrosta, jossa viittomakieliset henkilöt on viittomakielisyytensä perusteella suljettu ulos jostakin osasta yhteiskuntaelämää.

Sen sijaan puutteet viittomakielisille henkilöille tarkoitettujen palveluiden, kuten tulkkauspalvelun, toiminnassa eivät kuulu totuus- ja sovintoprosessissa käsiteltäviksi kuten eivät myöskään sellaiset asiat, jotka ihminen on kohdannut puhtaasti johonkin muuhun henkilöönä liittyvään syyhyn kuin kuurouteensa tai viittomakielisyyteensä liittyvästä syytä. Prosessin ulkopuolelle on myös syytä rajata sellaisia teemoja, joita voidaan käsitellä monipuolisesti esimerkiksi historiantutkimuksen kautta ilman, että historiantutkimuksellisia prosesseja viedään tarpeettomasti totuus- ja sovintoprosessin viitekehukseen.

SUOSITUS 3

Totuus- ja sovintoprosessiin on liitettävä asianmukainen psykososiaalinen tuki, jota on tarjottava mahdollisuuksien mukaan henkilöille heidän omalla kielellään kuten esimerkiksi viittomakielisille henkilöille viittomakielellä.

Selvityksen yhteydessä on noussut esiin tarve kuurojen ja viittomakielisten henkilöiden psykososiaaliselle tuelle heihin kohdistuneiden vääryyksien käsittelyn yhteydessä. Selvityksen yhteydessä ei ole ollut mahdollisuutta kartoittaa psykososiaalisen tuen tarpeen laajuutta. Aihetta on syytä selvittää erikseen. Selvitystyön yhteydessä on käynyt selväksi, että psykososiaalista tukea olisi tarjottava viittomakielisille henkilöille lähtökohtaisesti viittomakielellä.

Kuurojen ja viittomakielisten henkilöiden psykososiaalisen tuen tarve ei rajaudu totuus- ja sovintokomission avulla käsiteltävissä oleviin vakaviin ihmisoikeusloukkauksiin eikä ylipäänsä vain totuus- ja sovintoprosessin puitteissa käsiteltäväksi soveltuviin vääryyksiin. Psykososiaalisen tuen järjestämisen yhteydessä on tarkkaan pohdittava, millä tavalla sen saamisedellytykset kytketään totuus- ja sovintoprosessin rajauksiin.

SUOSITUS 4

Suomalaisen yhteiskunnan valmiuksia tunnistaa ja eritellä kuuroihin ja viittomakielisiin kohdistuvia vääryksiä niin historiassa kuin nykypäivässä on kasvatettava, jotta totuus- ja sovintoprosessi ulottuu koko yhteiskuntaan. Valmiuksien kasvattamista ei voi jättää totuus- ja sovintokomission työskentelyn yhteyteen. Siihen on ryhdyttävä heti.

Totuus- ja sovintoprosessia on lähestytty toistaiseksi lähinnä kuurojen ja viittomakielisen yhteisön näkökulman kautta. Vaikka vääryksiä kokeneiden näkökulman huomioiminen on onnistuneen totuus- ja sovintoprosessin edellytys, on samalla muistettava, että totuus- ja sovintoprosessia ei tehdä vain kuuroille ja viittomakieliselle yhteisölle vaan sen sijaan koko suomalaiselle yhteiskunnalle.

Suomalaisessa yhteiskunnassa on avattava keskustelu, miksi kuuroihin ja viittomakielisiin kohdistuneita vääryksiä on tapahtunut ja miksi niitä tapahtuu edelleen. Keskustelun kohteeksi on otettava kuurouden ja viittomakielisen kulttuurin hävittämissyrkimysten ohella myös ableismi, audismi ja marginalisointi lieveilmiöineen. Samalla suomalaista yhteiskuntaa on tuettava hahmottamaan syy-seuraussuhteita, jotka ovat muokanneet vääryksien jatkumoa siten, että esimerkiksi steriloinneista ja avioliittokiellosta on siirrytty sisäkorvaistutteen aikakauteen. On myös tunnistettava, kuinka tässä tarvitaan intersektionaalista eli moninaisuuden tunnistavaa otetta.

SUOSITUS 5

Yhteiskunnallinen muutos edellyttää eri ihmisryhmien kohtaamisia. Totuus- ja sovintoprosessia on jatkettava edellä tässä selvityksessä (luku 8.3) kuvatun yhteistoimintamallin pohjalta pyrkien vääryyksien moniääniseen ja monimuotoiseen käsittelyyn.

Kuurojen ja viittomakielisten totuus- ja sovintoprosessi voidaan organisoida tässä selvityksessä kuvatun mukaisesti usealla eri tavalla. Jos prosessin organisointia lähestytään vääryyksien kautta, niin erityyppiset vääryydet on ohjattava niiden käsittelyyn parhaiten sopivalle foorumille siten, että totuus- ja sovintoprosessista tulee toteutustavaltaan mahdollisimman monipuolinen ja moniääninen. Tämä toteutuu paremmin, kun totuus- ja sovintoprosessi organisoidaan tässä selvityksessä kuvatun yhteistoimintamallin pohjalta verrattuna selvityksessä kuvattuun neuvottelumalliin.

Käsityksemme mukaan kuurojen ja viittomakielisten totuus- ja sovintoprosessi pitäisi organisoida siten, että siinä haetaan pikemminkin moni- kuin yksiaänistä kertomusta historiallisista tapahtumista ja niiden syistä. Vääryyksien dokumentoinnin lisäksi katse tulee suunnata niiden taustalla olevien syiden selvittämiseen siten, että kuurojen ja viittomakielisten asemaa tarkastellaan kontekstoiden sitä suomalaisen yhteiskunnan kehukseen eikä siis erillään siitä.

Totuus- ja sovintoprosessi on syytä rakentaa pikemminkin kuurojen ja viittomakielisten ihmisten sekä valtaväestöön kuuluvien ihmisten yhteistoiminnallisten kohtaamisten kuin kuurojen ja viittomakielisen yhteisön edustajien ja valtion edustajien neuvottelun varaan. Näin totuus- ja sovintoprosessi avautuu pikemminkin yhteiskunnallisen muutoksen kuin vääryyksien kompensatioiden etsimisen suuntaan.

Ennen kaikkea totuus- ja sovintoprosessissa ei pidä olla kysymys vain totuus- ja sovintokomission työskentelystä. Prosessi on nähtävä pikemminkin kuurojen ja viittomakielisten ryhmään sekä kuulevien ja puhuttuja kieliä käyttävien ryhmään kuuluvien ihmisten kohtaamisena, joka ei saa jäädä vain edustuksellisissa rakenteissa tapahtuvaksi neuvotteluksi hyvityksistä ja anteeksipyyntöistä. On tärkeää, että totuus- ja sovintoprosessissa fasilitoidaan erilaisista taustoista ja eri ikäryhmistä tulevien ihmisten kohtaamisia, sillä yhteiskunnallinen muutos tapahtuu ihmisten kohtaamisten kautta.

SUOSITUS 6

Totuus- ja sovintoprosessia on avattava koko yhteiskunnan suuntaan siten, että prosessi tuottaa valmiuksia kohdata kysymys siitä, etteivät pahat teot tapahdu itsestään vaan sen sijaan ne ovat aina joidenkuiden ihmisten tekemiä. Myös väärintekijöiden näkökulma on huomioitava prosessissa, jotta vääryyksiä syntymekanismeja voidaan käsitellä.

Vaikka totuus- ja sovintoprosessissa ei ole tarpeen etsiä tai nimetä yksittäisiä ihmisiä, jotka ovat syyllistyneet vääryyksiin, eikä vääryyksiä ole usein edes mielekästä liittää joihinkin yksittäisiin ihmisiin, ei totuus- ja sovintoprosessissa saa myöskään unohtaa sitä, kuinka vääryydet eivät ole syntyneet jonkin epämääräisen pahouden tai tietämättömyyden tuotoksena. Siellä missä on vääryyksiä, on myös väärintekijöitä. Myös väärintekijöitä on kuultava totuus- ja sovintoprosessin aikana, jotta tapahtuneista vääryyksistä saadaan mahdollisimman monipuolinen kuva. Väärintekijöiden näkökulmaan ei ole vielä kiinnitetty riittävästi huomiota, vaikka se on yhteiskunnallisen muutoksen näkökulmasta tärkeä. Erityisen tärkeää on kiinnittää huomio sisäkorvaistutteen kaltaisiin teemoihin, jotka yhdet kokevat vääryyksiä ja toiset puolestaan eivät. Vääryyksiä käsittelevän ja dokumentoinnin yhteydessä on myös ratkaistava eettisiä yksityisyyden suojaan liittyviä kysymyksiä.

SUOSITUS 7

Kaikkien totuus- ja sovintoprosessin sidosryhmien osaamista totuus- ja sovintoprosessin toteuttamiseen liittyvistä valinnoista on lisättävä ja samalla keskeisten sidosryhmien on sitouduttava prosessiin osoittamalla siihen tarvittavat resurssit.

Selvityksemme perusteella niin kuurojen ja viittomakielisen yhteisön jäsenten kuin totuus- ja sovintoprosessin suunnitteluun kiinnittyvien valtion viranhaltijoiden tietämys totuus- ja sovintoprosesseista on heikko. Tarve aihepiiriä koskevalle koulutukselle on ilmeinen, ja sidosryhmien valmiuksia voisi vahvistaa koulutuksella.

Olisi syytä osoittaa totuus- ja sovintoprosessia varten riittävät resurssit. Totuus- ja sovintoprosessin koordinoitua varten olisi asettava mahdollisimman pian riittävän hyvin resursoitu sihteeristö, jolla on osaamista totuus- ja sovintoprosesseista. Sihteeristön ensimmäisenä tehtävänä olisi kouluttamalla tukea keskeisiä sidosryhmiä totuus- ja sovintoprosessin jatkoa koskevien valintojen tekemisessä. Ainakin osan sihteeristöstä tulisi olla viittomakielen taitoisia. Kaikkien sihteeristön jäsenten tulisi tuntea hyvin totuus- ja sovintoprosesseja.

SUOSITUS 8

Totuus- ja sovintoprosessin tavoitteista ja erilaisista organisointimuodoista on tärkeää keskustella avoimesti. Totuus- ja sovintoprosessi voidaan organisoida niin haluttaessa esimerkiksi kokonaan ilman totuus- ja sovintokomission asettamista. Jos totuus- ja sovintokomissio halutaan asettaa, komission tulee työkennellä itsenäisenä ja riippumattomana toimielimenä, jotta se voi käsitellä vakavimpia ihmisoikeusloukkauksia.

Selvityksen yhteydessä on käynyt ilmi, että niin Kuurojen Liitto kuin oikeusministeriö ovat olleet totuus- ja sovintoprosessin käynnistämisessä keskeisiä toimijoita tähän saakka. Tämä on johtanut siihen, että nämä toimijat ovat esimerkiksi käsillä olevan tutkimushankkeen tutkimuskysymysten asettamiseen liittyen keskustelleet keskenään vääryksien määrittelystä ja käsitteellistämisestä. Nyt tässä tutkimushankkeessa tehdyn selvitystyön myötä tarjolla on ajantasainen tietopohja aiempaa laajemman joukon toimijoita jatkokeskustelun tueksi.

Totuus- ja sovintoprosessi vaatii aitoa läpinäkyvyyttä, jolloin prosessi olisi toteutettava suljettujen rakenteiden ulkopuolella. Totuus- ja sovintokomission tulee olla itsenäinen ja riippumaton; totuus- ja sovintokomission asettamisen kautta tapahtuva totuus- ja sovintoprosessi voi johtaa yhteiskunnalliseen muutokseen, kun keskeiset toimijat kutsuvat laajemmin niin koko viittomakielistä yhteisöä kuin koko muutakin yhteiskuntaa mukaan prosessiin.

Totuus- ja sovintoprosesi toteutetaan vain kerran ja siksi on hyvä edetä rauhallisesti ja varmasti. Prosessissa on hyvä varata tarpeeksi aikaa yhteisön sisäiselle sekä yhteiskunnalliselle keskustelulle. Tästä syystä raportti ei sisällä edellä esitettyä konkreettisempia toimenpitesuosituksia.

Sinällään olisi mahdollisista esittää lukuisia erilaisia toimenpidesuosituksia mahdollisimman onnistuneen totuus- ja sovintoprosessin toteuttamiseksi. Viime kädessä onnistuneen totuus- ja sovintoprosessin keskeisimmäksi tekijäksi muodostuu ihmisten usko vääryksien käsittelyn ja sitä kautta avautuvaan unelmaan paremmasta yhteiskunnasta.

Saamelaiden totuus- ja sovintokomission valmisteluun osallistunut Antti Pentikäinen kiteytti tämän näin maaliskuussa 2021 Historioitsijat ilman rajoja -järjestön seminaarissa:

Lopulta näiden prosessien onnistuminen on aina kiinni ihmisistä. Jokaisen prosessin valmistelussa ja toteutuksessa on edessä loputon määrä ratkaistavia ongelmia. Jos keskeiset ihmiset eivät itse usko prosessiin, se ei myöskään johda mihinkään. Heillä tulee olla näky siitä, mihin prosessi voi johtaa (näky muutoksesta, joka halutaan saavuttaa ja miten sinne päästään niin rakenteiden, ihmisryhmien ja yksilön tasolla) sekä voimaa kannatella yhteisöä läpi vaikean prosessin. Vastuuhenkilöt asettavat itsensä kansan ja maan palvelukseen. Siinä tehtävässä ei aina saa kiitosta, usein ehkä päinvastoin. Nuo paineet pitää jaksaa kantaa. Se on hyvin syvää sitoutumista henkisesti vaativaan tehtävään, jota näiden asioiden palveleminen on. Joka tapauksessa hetki, jolloin menneisyyden ja sen vaikutusten kohtaaminen tulee mahdolliseksi, on upea.

LÄHTEET

Kirjallisuus

- Aaltola, Mika 2007. Pahoittelutrendi ja Suomi. *Politiikka* 1/2007
- Ahonen, S. & Löfström, J. (2012). Menneisyyden vääryyksien hyvittäminen – historiallisia päälinjoja. Teoksessa Löfström, J. (toim.): *Voiko historiaa hyvittää? Historiallisten vääryyksien korjaaminen ja anteeksiantaminen*. Gaudeamus.
- Aleksijevitš, S. (1985/ 1988 suom). Sodalla ei ole naisen kasvoja. Kustannusliike Progress ja SN-KIRJAT Oy.
- Allan, A., Allan, M., Kaminer, D. & Sten, D.J. (2006). Exploration of Association between Apology and Forgiveness amongst Victims of Human Rights Violations. *Behavioral Sciences and the Law* 24, 87–102.
- Andersson-Koski, M. (2015). Mitt eget språk - vår kultur: En Kartläggning av situationen för det finlandssvenska teckenspråket och döva finlandssvenska teckenspråkiga i Finland 2014-2015 (2. Versionen). *Finlandssvenska teckenspråkiga r.f.*
- Androff, D.K. (2010). To hate: Reconciliation among victims of violence and participants of the Greensboro Truth and Reconciliation Commission. *Contemporary Justice Review*, 13(3), 269–285.
- Androff, D.K. (2019). Truth and Reconciliation Commissions, Human Rights, and Trauma. Teoksessa Lisa D. Butler, Filomena M. Critelli, Janice Carello: *Trauma and Human Rights*. Palgrave 2019, 265–286.
- Ang, M., Bates, G., & Nalepa, M. (2020). Identifying the Effect of Truth Commissions on the Quality of Democracy. *American Political Science Association Annual Meeting*. https://www.researchgate.net/publication/344058802_Identifying_the_Effect_of_Truth_Commissions_on_the_Quality_of_Democracy (Luetto 21.9.2021).
- Arajärvi, P. (2006). *Sivistykselliset oikeudet ja velvollisuudet*. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Argentine National Commission on Disappeared (1986). *Nunca Mas: The Report of the Argentine National Commission on the Disappeared*. Farrar Straus & Giroux.
- Arola, L.(2021). Saamebarometri 2020 – selvitys saamenkielisten kielellisten oikeuksien toteutumisesta. Oikeusministeriön julkaisuja. *Selvityksiä ja ohjeita*.2021:1.
- Auer, J. (2017). Kuntien vanhuspalvelut eivät tavoita ikääntyneitä viittomakielisiä. http://www.socca.fi/kehittaminen/ikaihmissen_palvelut_gerometro/gerometron_kydyissa_-blogi/kuntien_vanhuspalvelut_eivat_tavoita_ikaantyneita_viittomakielisia.7794.blog (viitattu 11.10.2021)
- Bahan, B., Bauman, H. & Montenegro, F. (2008). *Audism unveiled*. DVD tiedosto.
- Baker, C. & Cokely, D. (1980). *American Sign Language: a teacher's resource text on grammar and culture*. T.J. Publishers.
- Bakiner, O. (2016). *Truth Comissions. Memory, Power, and Legitimacy*. University of Pennsylvania Press.
- Barnes, C. (1991). *Disabled People in Britain and Discrimination*. Hurst and Co. London.
- Bell, C. (2009). Transitional Justice, Interdisciplinarity and the State of the "Field" or "Non-Field". *International Journal of Transitional Justice* 3(1), 5–27.

- Blanchfield, B. B. & Feldman J. J. & Dunbar, J. L. & Gardner E.N. (2001). The severely to profoundly hearing-impaired population in the United States: Prevalence estimates and demographics. *Journal of the American Academy of Audiology* 12,183–189.
- Brahm, E. (2007). Uncovering the truth: Examining truth commission success and impact. *International Studies Perspectives*, 8(1), 16–35.
- Brewer, P. & Gross, K. (2005). Values, Framing and Citizens' Thoughts about Policy Issues: Effects on Content and Quantity", *Political Psychology*, 26(6), 929–948.
- Brophy, A. L. (2008). *The University and the Slaves: Apology and its Meaning*. Teoksessa Gibney, M., Howard-Hassmann, R.E., Coicaud, J.-M. & Steiner, N. (toim.): *The Age of Apology – Facing Up to the Past*. University of Pennsylvania Press, 109–119.
- Buckley-Zistel, S. & Björkdahl, A. (2021). Memorials and transitional justice. Teoksessa Simić, O. (toim.): *An Introduction to Transitional Justice*. Second edition. Routledge.
- Byman, K. (2019). Kuoron yksinhuoltajaäidin lapsena kasvanut ministeri Pirkko Mattila: Anteeksipyyntö riittää pakkosterilisaation uhreille. MOT. <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2019/01/24/kuoron-yksinhuoltajaaidin-lapsena-kasvanut-ministeri-pirkko-mattila>. (viitattu 9.10.2021)
- Cambell, F.K.(2009). Internalised Ableism: The Tyranny Within. Teoksessa Campell, F. K. (toim.) *Contours of Ableism. The Introduction of disability and ableism*. Palgrave macmillan.
- Carranza, R., Correa, C. & Naughton, E. (2015). *More Than Words: Apologies as a Form of Reparation*. International Center for Transitional Justice.
- Cherney, J. L. (1999). Deaf culture and cochlear implant debate: Cyborg politics and identity of people with disabilities. *Argumentation and Advocacy* 36, 22–35.
- Clark, C. (2008). Establishing a Conceptual Framework: Six Key Transitional Justice Themes. Teoksessa Clark, C. & Kaufman, Z. (toim.) *After Genocide: Transitional Justice, Post-Conflict Reconstruction and Reconciliation in Rwanda and Beyond*. Columbia Univeristy Press.
- Crenshaw, K. (1991). "Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color. *Law Review* 43, no. 6. 1241–1299.
- Crouch, R. A. (1997). Letting the deaf be deaf. Reconsidering the use of cochlear implants in prelingually deaf children. *Hastings Center Report* 27 (4), 14–21.
- Croucher, R., Houssart, M. & Michel, D. (2017). The Mauritian Truth and Justice Commission: Legitimacy, Political Negotiation and the Consequences of Slavery. *African Journal of International and Comparative Law* 25(3).
- Corntassel, J., & Holder, C. (2008). Who's sorry now? Government apologies, truth commissions, and Indigenous self-determination in Australia, Canada, Guatemala, and Peru. *Human rights review*, 9(4), 465–489.
- Davis, P. (2002): On Apologies. *Journal of Applied Philosophy* 19(2), 169–173.
- Dammeyer, J. & Ohna, S.E. (2021) Changes in Educational Planning for Deaf and Hard of Hearing Children in Scandinavia over the Last Three Decades. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 23(1), 114–123.
- Di Pailantonio, M. (1997) Argentina after the "Dirty War": Reading the Limits of National Reconciliation. *Alternatives: Global, Local, Political* 22, 433–465.
- De Meulder, Maartje. (2018). "So, why do you sign?" Deaf and hearing new signers, their motivation, and revitalisation policies for sign languages. *Applied Linguistics Review*. 10. 10.1515/applirev-2017-0100.
- De Meulder, M. & Murray, J. (2017) Battering their Bread on Both Sides? The Recognition of Sign Languages and the Aspirations of Deaf Communities. *Language Problems and Language Planning*, 41(2), 136–158.
- Dench, S., Iphofen, R., & Huws, U. (2004). *An EU code of Ethichs for Socio-Economic Research*. Brighton. The Institute of Employment Studies.

- Denzin, N. K. (2012). Triangulations 2.0. *Journal of Mixed Methods. Research* 6 (2), 80–88.
- Entman, R. M. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*, 43(4), 51–58.
- Eskola, J. & Suoranta, J. (2000) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Vastapaino. Tampere.
- Euroopan vammaisstrategia (2010–2020). Uudistettu sitoutuminen esteettömään Eurooppaan. Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden Komitealle. KOM (2010) 636 lopullinen. 15.11.2010. Bryssel.
- Ferrie, J., and Watson, N. (2015) The psycho-social impact of impairment: the case of motor neurone disease. In: Shakespeare, T. (ed.) *Disability Research Today*. Routledge: Oxon, pp. 43–59. ISBN 9780415748445
- Finnegan, R. (2006). "Family myths, memories and interviewing." Teoksessa Robert Perks ja Alistair Thomson (toim.) *The Oral History Reader*. 3. Toinen painos. London: Routledge, 177–183.
- Flisfeder, M. (2010). A Bridge to Reconciliation. A Critique of the Indian Residential School Truth Commission. *International Indigenous Policy Journal* 1(1).
- Forrest, P. (2006). Collective Guilt; Individual Shame. Teoksessa French, P.A. & Wettstein, H.K. (toim.): *Mid-west Studies in Philosophy Volume XXX: Shared Intentions and Collective Responsibility*. Wiley-Blackwell Publishing, 145–153.
- Forsberg, T. (2012). Poliittisen anteeksiannon rajat ja mahdollisuudet. Teoksessa Löfström, J. (toim.): *Voiko historiaa hyvittää? Historiallisten vääryyksien korjaaminen ja anteeksiantaminen*. Gaudeamus.
- Foucault, M. (2010). Turvallisuus, alue, väestä. Tutkijaliitto.
- Freeman, M. (2006). *Truth Commissions and Procedural Fairness*. Cambridge University Press.
- Friedner, M. I. & Kusters, A. (2015). *It's a small world: International deaf spaces and encounters*. Gallaudet University Press.
- García-Godos, J. (2021). *Reparations*. Teoksessa Simić, O. (toim.): *An Introduction to Transitional Justice*. Second edition. Routledge.
- Gibney, M. & Roxstrom, E. (2001). The Status of State Apologies. *Human Rights Quarterly* 23(4), 911–939.
- Gibson, J. (2004). Does Truth Lead to Reconciliation? Testing the Causal Assumptions of the South African Truth and Reconciliation Process. *American Journal of Political Science*, 48: 201–217.
- Gilbert, Margaret (2000). *Sociality and Responsibility. New Essays in Plural Subject Theory*. Rowman & Littlefield Publishers.
- Govier, T. & Verwoerd, W. (2002) The Promise and Pitfalls of Apology. *Journal of Social Philosophy* 33(1), 67–82.
- Guillemin, M & Gillam, L (2004). Ethics, Reflexivity, and "Ethically Important Moments" in Research. *Qualitative Inquiry* 10:2, 261–280. <https://doi.org/10.1177/1077800403262360>
- Halila, A. (1949). Suomen kansakoululaitoksen historia III. Piirijakoasetuksesta oppivelvollisuuteen. WSOY.
- Hannola, T & Ala-Sippola, S. (2010). Kansainvälistä menoa kotikentällä. *Kielisilta* 3/2010, 12–14.
- Harjula, M. (1996). Vaillinnaisuudella vaivatut: vammaisuuden tulkinnat suomalaisessa huoltokeskustelussa 1800-luvun lopulta 1930-luvun lopulle. Tampereen yliopisto. Tampere.
- Harvey, Jean (1995). "The Emerging Practice of Institutional Apologies". *International Journal of Applied Philosophy* 9:2, 57–65.
- Hayner, P.B. (2011). *Unspeakable Truths. Transitional Justice and the Challenge of Truth Commissions*. Second edition. Routledge.
- Hayner, P.B. (2001a). *Unspeakable Truths. Transitional Justice and the Challenge of Truth Commissions*. Routledge.

- Hayner, P.B. (2001b). More than just the truth. *The Unesco courier*, 54(5).
- Hayner, P.B. (1996). Commissioning the truth: Further research questions. *Third World Quarterly* 17(1)
- Hayner, P.B. (1994). Fifteen Truth Commissions - 1974 to 1994: A Comparative Study. *Human Rights Quarterly*, 16(4), 597–655.
- Hedberg, M. (2018). Näin pyydät oikein anteeksi alkuperäiskansoilta. *Maailman kuvalehti* 28.3.2018.
- Hiilamo, E-A. (2021). Kuuleva kuuro. *Helsingin Sanomat*. verkkolehti. 5.4.2021.
- Holmlund, S. (2018). Finländska döva steriliserades – nu önskas en ursäkt av staten. *Hufvudstadsbladet*. 21.10.2019. <https://www.hbl.fi/artikel/finlandska-dova-steriliserades-nu-onskas-en-ursakt-av-staten/> (viitattu 2.8.2021).
- Humphries, T., Padden, C. & O'Rourke, T. (1980). *A basic course in American Sign Language*. T.J.
- Hänninen, V. (2008). Narratiivisen tutkimuksen eettiset haasteet. Teoksessa Anna-Maija Pietilä & Helena Länsmies-Antikainen (toim.) *Etiikkaa monitieteisesti: pohdintaa ja kysymyksiä*. Kuopion yliopiston julkaisuja F:45. Kuopio: Kuopion yliopisto, 121–137
- Hänninen, V. (2004). *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Tampere: Tampereen yliopistopaino.
- Hytönen, K-M, Malinen, A., Salenius, P., Haikari, J., Markkola, P., Kuronen, M. & Koivisto, J. (2016). Lastensuojelun sijaishuollon epäkohdat ja lasten kaltoinkohtelu 1937–1983. *Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus*. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus, 1–10.
- Hyvärinen, M. & Löyttyniemi, V. (2009). Kerronnallinen haastattelu. Teoksessa Ruusuvoori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.) *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere. Vastapaino.
- TENK, (2012) Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2012. Helsinki: TENK. https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf?_ga=2.249042183.1818746545.1612597838-1956548443.1612597838
- Ikonen, H-M. & Ojala, H. (2005). Yhteisyyden luomista ja eron kokemuksia – haastattelu, konteksti ja feministinen tietäminen. *Naistutkimus – Kvinnoforskning* 1. 17–29.
- Jalonen, I. & Pohjonen, U. (1975). *Tutkimus työikäisten kuurojen asemasta suomalaisessa yhteiskunnassa*. Helsinki: Kuurojen Liitto.
- James, M. (2007). *Wrestling with the Past: Apologies, Quasi-Apologies, and Non-Apologies in Canada*. Teoksessa Gibney, M., Howard-Hassman, R., Coicaud, J.-M. & Steiner, N. (toim.) *The Age of Apology: The West Faces its Own Past*. United Nations University Press.
- Jantunen, T. 2001 *Suomalaisen viittomakielen synnystä, vakiintumisesta ja kuvaamisen periaatteista*. Kuurojen Liitto ry, julkaisusarja L 1/2001. Helsinki: Kuurojen Liitto ry.
- Jokinen, M. 2000: *Kuurojen oma maailma – kuurous kielenä ja kulttuurina*. Teoksessa Malm, A. (toim.), *Viittomakieliset Suomessa*, s. 79–101. Helsinki: Finn Lectura.
- Jokinen, M. (1992). *Kuuroutta koskevia näkemyksiä peruskoulun kuulovammaisten opetussuunnitelman perusteissa 1987*. Kuurojen Liitto ry, julkaisusarja L 1/1922.
- Juuso, A.-K. (2018). *Saamelaiden asioita koskeva sovintoprosessi*. Kuulemisraportti. Valtioneuvoston kanslia.
- Juutilainen, P-K. (2007). *Elämää Suomessa – venäjänkielisten nuorten naisten kokemuksia ja tulevaisuuden näkymiä*. Teoksessa: Juutilainen, Päivi-Katriina. (toim.) 2007. *Suhteita ja suunnanottoa. Näkökulmia nuorten ohjaukseen*. 103–120.
- Juva, P. (2006). *Taide kuurojen kulttuurin ja kokemusten ilmentäjänä*. Taideteollinen korkeakoulu. Taidekasvatuksen laitos. Taidekasvatuksen lopputyö.
- Kantola, Anu (2009). Kollektiivisen trauman julkinen työstäminen: Tampere 1918. *Media & viestintä* 32:2, 67–81.
- Katsui, H. and Chalklen, S. (eds.) (2020) *Disability, Globalisation and Human Rights*. Routledge. London.

- Katsui, H. (2012) *Disabilities, Human Rights and International Cooperation: Human Rights-Based Approach and Lived Experiences of Uganda Women with Disabilities*. The Center for Human Rights of Persons with Disabilities. Publication Series No. 8. Helsinki.
- Katsui, H. & Koistinen, M. (2008) *Participatory Research Approach in Non-Western Countries: Practical Experiences from Central Asia and Zambia*. *Disability and Society*, Vol. 23. No. 7. P. 747–757.
- Katsui, H. & Kumpuvuori, J. (2008) *Human Rights-Based Approach to Disability in Development in Uganda: A Way to Fill the Gap between Political and Social Spaces?* *Scandinavian Journal of Disability Research*. Volume 10 Issue 4. P. 227–236.
- Katsui, H. (2005) *Towards Equality ~Creation of the Disability Movement in Central Asia~*. Helsinki University Press. Helsinki.
- Kermit, P. (2009). *Cochlear implants, linguistic rights and open future arguments*. Teoksessa, Kristiansen, Kristjana; Vehmas, Simo & Shakespeare, Tom. *Arguing about Disability. Philosophical perspectives*. Routledge. New York.
- Kerätär, R. (2016). *Kun katsoo kauempaa, näkee enemmän. Monialainen työkyvyn ja kuntoutus-tarpeen arviointi pitkäaikaistyöttömillä*. Acta Universitatis Ouluensis D 1340. Oulu: Oulun yliopisto.
- Keski-Levijoki, J. (2008) *Opettajankoulutus yhteisön luovana voimana : näkökulmia suomalaisesta viittomakielisestä ja viittomakielisten koulutuksesta : viittomakielisen luokanopettajakoulutuksen 10-vuotisjuhla-kirja 17.10.2008*. Jyväskylä: TUOPE.
- Kiili, J., Pollari, K., Widberg-Palo, M., Takkinen, R. & Seilola, I. Hei, Kato Mua! *Vuorovaikutus ja hyvinvointi kuurojen ja huonokuuloisten lasten elämässä*. Lapsiasianvaltuutetun toimisto.
- KM 1992:3. Perusoikeuskomitean mietintö. Komiteamietintö 1992:3. Valtion painatuskeskus.
- Koivisto, M & Katsui, H. (2021). "Meitä on uhattu vainota ja tahdotaan hävittää kenties sukupuuttoon" – Viittomakielisen yhteisön keskustelut kuurojen välisistä avioliitoista ja avioliittolaista kuuromykkäinlehdissä vuosina 1896–1930. *Historiallinen aikakauskirja* 2/2021, 180–194.
- Koivisto, M. (2018). *Monet haavat ovat vielä auki – Viittomakielisiin kohdistuneet historian vääryydet ovat käsittelemättä ja heijastuvat tähän päivään*. <https://ihmisoikeusliitto.fi/viittomakielisiin-kohdistuneet-historian-vaaryydet-ovat-kasittelematta/>. Luettu 2.8.2021
- Koivisto, M. (2010) "Ottaisiko soihdun vai lähtisikö kulkemaan pimeässä": lausunta viittomakielisen yhteisön kieli-identiteetin ilmentäjänä Kuurojen valtakunnallisten kulttuuripäivien 50-vuotisessa historiassa. *Pro gradu -tutkielma*, Jyväskylän yliopisto.
- Koskinen-Koivisto, E & Seitsonen, O. (2019). "Landscapes of Loss and Destruction: Sámi Elders' Childhood Memories of the Second World War." *Ethnologia Europaea* 49 (1), 24–40. <https://doi.org/10.16995/ee.816>
- Korhonen, A. (2018). *Työhönvalmennusta viittomakielellä*. <https://www.vates.fi/vates/artikkelit/tyohonvalmennus/tyohonvalmennusta-viittomakielella.html>. Luettu 20.5.2021.
- Kronqvist, A. & Jantunen, T. (2021). *Suomalaisen viittomakielen täydennyskoulutusta kehittämässä*. *Kieli, koulu ja yhteiskunta*, 12(4).
- Kusters, A., De Meulder, M. & Moriarty, E. (2022, tulossa) *Researching Language Attitudes in Signing Communities*. Teoksessa Kircher, R. & Zipp (Eds.), *Research Methods in Language Attitudes*. Cambridge University Press.
- Kusters, A. (2014). *Language Ideologies in the Shared Signing Community of Adamorobe*. *Language in society* 43.2 (2014): 139–158. Web.
- Kuula, A. (2015). *Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*. Vastapaino. Tampere.
- Kuuloavain s.a. *Puheterapia kuntoutusmuotona*. <https://www.kuuloavain.fi/info/kieli-ja-kommunikaatio/puheterapia/puheterapia-kuntoutusmuotona/> (viitattu 17.11.2021).
- Kuuloliitto s.a. <https://www.kuuloliitto.fi/kuulo/kuulo-ja-kuulovammat/> (Luettu: 21.9.2021)

- Kuurojen Liitto (2021). Liittokokous 2021 julkilausuma. Lapsella on oikeus kasvaa viittomakieliseksi. <https://kuurojenliitto.fi/ajankohtaista/liittokokous-2021-julkilausuma-lapsella-on-oikeus-kasvaa-viittomakieliseksi/> (viitattu 17.11.2021)
- Kuurojen Liitto (2010). Suomen viittomakielten kielipoliittinen ohjelma. Helsinki: Kuurojen liitto.
- Kuurojen Liitto s.a. <https://kuurojenliitto.fi/viittomakieliset/> (Viitattu: 21.9.2021)
- Kuurojen museo (2018) Hyvä, paha tekniikka. http://www.kuurojenmuseo.fi/?page_id=1724&lang=fi (viitattu 22.9.2021)
- Kuurojen Vanhempien Kuulevien Lasten Yhdistys s.a. <http://www.coda.fi>. (viitattu 23.9.2021)
- Kuulovammaisten Lasten Vanhempien Liitto ry s.a. <https://www.klvi.fi/tietoa-lapsen-kuulovammasta/> (viitattu 17.11.2021)
- Kylmä, J & Juvakka, T. (2014). Laadullinen terveystutkimus. Edita. Helsinki.
- Ladd, P. (2003). Understanding Deaf Culture. In Search of Deafhood. Clevedon: Multilingual Matters.
- Lagstöm, H., Pösö, T., Rutanen, N. & Vehkalahti, K. (2010). Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka. Nuorisotutkimusverkosto. Helsinki.
- Lane, H., Hoffmeister, R. & Bahan, B. (1996). A journey into the deaf-world. Dawn Sign Press.
- Lehtola, V.-P. (2015). Sámi Histories, Colonialism, and Finland. *Arctic Anthropology* 52(2), 22–36.
- Lemmetyinen, A. (2013). Sisäkorvaistute uhkana ja mahdollisuutena. Retoriikka-analyysi kuulovamma-alan järjestölehtien sisäkorvaistutteen kantaottavista teksteistä vuosina 1995–1999. Pro Gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Lindberg, H. (2021 a). National Belonging Through Signed and Spoken Languages: The Case of Finland-Swedish Deaf People in the Late Nineteenth and Early Twentieth Centuries. Teoksessa Kivimäki, V., Suodenjoki, S. & Vahtikari, T. (toim.) *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000. Palgrave stud. in the History of Experience*. Palgrave Macmillan, Cham, 217–230.
- Lindberg, H. (2021 b) "Kohti sivistystä" – suomenruotsalaisten kuurojen maastamuutto Ruotsiin 1900-luvun loppupuolella. Teoksessa Tervonen, M. & Leinonen, J. (toim.). *Vähemmistöt muuttajina. Näkökulmia muuttoliikkeiden monimuotoisuuteen*. Siirtolaisuusinstituutti. 201–222.
- Lindell, M.(2021). Kielibarometri 2020. Oikeusministeriön julkaisu. Selvityksiä ja ohjeita. 2021:2.
- Liukkonen, M. (2018). Hennalan Naismurhat 1918. Vastapaino. Tampere.
- Luukkainen, M. (2008) Viitotut elämät : Kuurojen nuorten aikuisten kokemuksia viittomakielisestä elämästä Suomessa. Helsingin yliopisto.
- Lähteenmäki, S. (2014). Kakkosluokan kansalaiset. *Kuurojen Lehti* 2/2014.
- Löfström, J. (2012). Johdanto. Teoksessa Löfström, J. (toim.): *Voiko historiaa hyvittää? Historiallisten vääryyksien korjaaminen ja anteeksiantaminen*. Gaudeamus.
- Löfström, J. (2011). Historical apologies as acts of symbolic inclusion – and exclusion? Reflections on institutional apologies as politics of cultural citizenship. *Citizenship Studies* 15(1), 93–108.
- Löfström, Jan (2004). Institutionaalisten anteeksipyyntöjen ongelmia. *Tiede & edistys* 29(1), 55–66.
- MacLachlan, A. (2015). "Trust Me, I'm Sorry": The Paradox of Public Apologies. *The Monist* 98(4), 441–456.
- Mahon, J. F. & Wartick, S. L. (2003) Dealing with stakeholders: how reputation, credibility and framing influence the game. *Corporate Reputation Review*, 6(1), 19–35.
- Malm, A. (2000) Viittomakieliset Suomessa . Helsinki: Finn Lectura.

- Manunen, J. & Miettinen, K. (2021). Deaf Studies: Terminologian aalloilla – mitä näkyvissä?. <https://kieliasiantuntijat.fi/deaf-studies-terminologian-aalloilla-mita-nakyvissa/?fbclid=IwAR3a4Eb3X9FPIWTqg72i-1SYq-QC-wTt2jjQQtglEgkC9zGPUYwl7mdk342E> (Viitattu 22.9.2021)
- Mattila, M. (2021) Henkilökohtainen tiedonanto. Sähköpostiviesti 17.5.2021.
- Mattila, M. (1999) Kansamme parhaaksi : rotuhygienia Suomessa vuoden 1935 sterilointilakiin asti. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Meriläinen, N. (2019). Narratives of human trafficking in international issue arenas with implications for policy formation. *International Handbook of Human Trafficking: A Multi-disciplinary and Applied Approach*. Eds. Dalla, R., and Sabella, D. Taylor & Francis: London, 103–132.
- Meriläinen, N. & Vos, M. (2015). Public Discourse on Human Trafficking in International Issue Arenas. *Societies*, 5(1), 14–42.
- Meriläinen, N. (2014). Understanding the Framing of Issues in Multi-Actor Arenas Power Relations in the Human Rights Debate, Dissertation. University of Jyväskylä. Link: https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/44795/978-951-39-5957-9_vaitos13122014.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Minkinen, P. (2012). Oikeudesta ja anteeksiannon mahdottomuudesta. Teoksessa Löfström, J. (toim.) Voiko historiaa hyvittää? Historiallisten vääryyksien korjaaminen ja anteeksiantaminen. Gaudeamus.
- Moran, M. The problem of the past: How historic wrongs became legal problems. *University of Toronto Law Journal* 69(4), 421–472.
- Murray, J. J., Snoddon, K., De Meulder, M. & Underwood, K. (2020). [Intersectional inclusion for deaf learners: moving beyond General Comment no. 4 on Article 24 of the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities](#). *International Journal of Inclusive Education*, 24:7, 691–705, DOI: 10.1080/13603116.2018.1482013
- Niezen, R. (2016). Templates and exclusions: victim centrism in Canada’s Truth and Reconciliation Commission on Indian residential schools. *Journal of the Royal Anthropological Institute*, 22(4), 920–938.
- Nikula, K. (2015). Lapsen hyvää etsimässä. Syntymäkuurojen lasten sisäkorvaistutheitoikäntönnön sosiaali-eettistä tarkastelua. Unigrafia. Helsinki.
- Nussbaum, M (2011). *Creating Capabilities. The Human Development Approach*. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Nwogu, N.V. (2010). When and Why It Started. Deconstructing Victim-Centered Truth Comissions in the Context of Ethnicity-Based Conflict. *The International Journal of Transitional Justice* 4, 275–289.
- Obel Hansen, T. (2014). The vertical and horizontal expansion of transitional justice: Explanations and implications for a contested field. Teoksessa Buckley-Zistel, S., Koloma Beck, T., Braun, C. & Mieth, F. (toim.) *Transitional Justice Theories*. Routledge, 105–124.
- Oikeusministeriö (2020). Usean kielen merkitseminen väestötietojärjestelmään -selvitys. Helsinki: oikeusministeriö.
- Oikeusministeriö (2016). Selvitys suomenruotsalaisen viittomakielen kokonaistilanteesta. Selvityksiä ja ohjeita 2/2016.
- Oikeusministeriö (2014). Viittomakielilakia valmistelevalle työryhmän mietintö. Helsinki: oikeusministeriö.
- Oikeusministeriö (2013). Arviomuistio viittomakielilain tarpeesta, ylitarkastaja Maria Ranta-Muotio. Helsinki: oikeusministeriö
- Oikeusministeriö (2011). Viittomakielisten kielelliset oikeudet. Helsinki: oikeusministeriö.
- Oikeusministeriö (1996). Viittomakielen oikeudellinen asema. Työryhmän mietintö, oikeusministeriön lainvalmisteluosasto. Helsinki: oikeusministeriö.
- Oikeusministeriö (1993). Perusoikeustyöryhmä 1992 mietintö. Oikeusministeriö.

- Oikeusministeriö s.a. <https://oikeusministerio.fi/viittomakielet> (Luettu: 21.9.2021)
- Oinas, E. (2004). Haastattelu: Kokemuksia, kohtaamisia ja kerrontaa. Teoksessa. Liljeström, Marianne. (toim.) Feministinen tietäminen: keskustelua metodologiasta. Tampere: Vastapaino. 209–227.
- Ojala-Signell, R. (2017) Sokealle silmänä, kuurolle kielenä : kirjoituksia kuurojen- ja sokeaindiakonissa Aune Ihalaisen elämästä. Raili Ojala-Signell, 2016
- Oliver, M. (1996). Understanding Disability: from theory to practice. Basingstoke: Macmillan.
- Oliver, M. (1990). The Politics of Disablement. London: Macmillan.
- Opetushallitus (2018). Viittomakieliset lapset varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa. Oppaat ja käsikirjat 2018:9a
- Opetushallitus (2014). Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. Määräykset ja ohjeet 2014:96.
- Padden, C. & Humphries, T. (1988). Deaf in America: Voices from a Culture. Harvard University Press.
- Pajunen, L. (2020). Nimeämisen politiikasta – totuus kuuluu myös viittomakielisille. Kirjoitus Kuurojen Liiton blogissa 22.6.2020. <https://kuurojenliitto.fi/ajankohtaista/nimeamisen-politiikasta-totuus-kuuluu-myos-viittomakielisille/> (Luettu 10.9.2021.)
- Pallas, C. & Urpelainen, J. (2013). Mission and Interests: The Strategic Formation and Function of North-South NGO Campaigns. Global Governance 19(3), 401–423.
- Palva, T. & Palva, A. (1968). Surgery in Profound Hearing Loss. Acta oto-laryngologica. 65. 565-9.
- Paunu, L., Paunu, O. & Wallvik, B. (1991) Kuuroja kuulemassa. Helsinki: Kuurojen liitto.
- Pentikäinen, A. (2021). Puheenvuoro saamelaiden totuuskomission tilannekatsausseminaarissa 22.3.2021. <https://historianswithoutborders.fi/tilannekatsaus/> (Luettu: 16.9.2021)
- Pimiä, P. (1986). Suomi – kuurojen koululaisten toinen kieli. Helsingin yliopisto. Suomen kielen laitos. Pro gradu -tutkielma.
- Pohjalainen, K. (2014). Lapsiemme yhdistämät: Kuulovammaisten Lasten Vanhempien Liitto ry. 1963–2013 = Hörselskadade barns Föräldraförbund rf 1963–2013. [Helsinki]: Kuulovammaisten Lasten Vanhempien Liitto.
- Pulma, P. (2017) "Entä jos he eivät halua, että heidän historiansa kirjoitetaan?" Etnisen vähemmistön historian tutkimisen etiikka. Teoksessa Lidman, S., Koskivirta, A. & Eilola, J. (toim.): Historiantutkimuksen etiikka. Gaudeamus.
- Pölkki, P. (2008). Osallistaa ja suojella. Näkökulmia lasten suojelua koskevan tutkimuksen eettiseen perustaan. Teoksessa Pietilä A-M. & Länsimies-Antikainen, H. (toim.) Etiikkaa monitieteisesti: pohdintaa ja kysymyksiä. Kuopion yliopiston julkaisuja F:45. Kuopion yliopisto, Kuopio. 171–187.
- Rainò, P. (2021). Viittomakielibarometri 2020 –Tutkimusraportti. Oikeusministeriön julkaisuja. Selvityksiä ja ohjeita. 2021:4.
- Rainò, P & Koivisto, M. (2020). 'Muuna'omassa perheessä ja suvussa. Yhteisöllisyydestä ja verenperinnöstä. Teoksessa Kumlander, K. & Lindström, J. (toim.) Puheenvuoroja ihmisistä ja yhteisöistä. Laurea-ammattikorkeakoulu.
- Rainò, P. & Vik, G-V. (2020). Tulkkausalan tulevaisuusnäkymät: Asioimistulkkauksen, viittomakielen- ja kirjoitus-tulkkauksen sekä puhevammaisten tulkkauksen koulutustarpeista ja alan tulevaisuudennäkymistä. Humanistinen ammattikorkeakoulu.
- Rainò, P. (2004). Henkilöviittomien synty ja kehitys suomalaisessa viittomakieliyhteisössä. Deaf Studies in Finland 2. Diss. Helsinki: Kuurojen Liitto. / <HYp://henkilöviittomat.humak.fi/15-2/>ht
- Rana, S. SJB & Zvobgo, K. (2021). Safeguarding truth: Supporting children's participation at truth commissions. Journal of Human Rights, 1–22.

- Rantala, L. (2010) Sielunhoitajat sillanrakentajina. Kirkon kuurojentyö 1896–1982. Kuurojen Liitto ry.
- Rantala, L., Kuusi, R. & Suviranta, R. (2008). Matkalla: Kirkon kuurojentyö 100 vuotta. Helsinki: Diakonia : Kirkkohallitus, diakonia ja yhteiskuntatyö.
- Rautiainen, P. (2021). Vammaisen ihminen oikeudessa. Teoksessa Teittinen, A., Kivistö, M., Tarvainen, M. & Hautala, S. Vammaiset ihmiset kansalaisina. Vastapaino.
- Rautiainen, P. & Koivisto, I. (2018). Oikeuden maailmaan kuviteltu ihminen ja hänen itsemääräämisoikeutensa rajat. Oikeus 4/2018, 465–481.
- Reagan, T. (1995). A sociocultural understanding of deafness: American Sign Language and the culture of deaf people. *International Journal of Intercultural Relations* 19 (2), 239–251.
- Rioux, M. & Riddle, C.A. (2011). Values in Disability Policy and Law: Equality. Teoksessa *Critical Perspective on Human Rights and Disability Law*. Brill
- Rissanen, T. (1985). Viittomakielen perusrakenne. Helsingin yliopisto.
- Rivera, H. (2014). Transitional justice, human rights and the restoration of credibility: Reconstructing Mexico's social fabric. *Mexican Law Review* 1/2014.
- Robins, S. (2017). Failing Victims? The Limits of Transitional Justice in Addressing the Needs of Victims of Violations. *Human Rights and International Legal Discourse* 2017, 41–58.
- Rose, J. (1996). *States of Fantasy*. Clarendon Press.
- Ruusuvuori, J. & Nikander, P. & Hyvärinen, M. (2011). Haastattelun analyysin vaiheet. Teoksessa Johanna Ruusuvuori, Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.) *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino, 9–36.
- Ruusuvuori, Johanna (2011). Vuorovaikutus ja valta haastattelussa – keskusteluanalyttinen näkökulma. Teoksessa Johanna Ruusuvuori, Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.) *Haastattelunanalyysi*. Tampere: Vastapaino, 269–295
- Salonen, J. (2017). Viiton – olen olemassa. BoD Books on Demand.
- Salmi, E. (2010). Linguistic turns in teaching of the deaf in Finland. Helsinki: HUMAK University of Applied Sciences, 2010.
- Salmi, E. (2008). Kielelliset käänneet kuurojen opetuksessa. Teoksessa Kivirauma, J. (toim.). *Muuttuvat marginaalit: Näkökulmia vammaistutkimukseen*. Kehitysvammaliiton tutkimuksia 1/2008.
- Salmi, E & Laakso, M. (2005). *Maahan lämpimään. Suomen viittomakielisten historia*. Libris. Helsinki.
- Sana, E. (2003). *Luovutetut. Suomen ihmisluovutukset Gestapolle*. WSOY.
- Sanz, E. & Tomlinson, J. (2012). *National Apologies: Mapping the Complexities of Validity*. The Centre For Peace & Conflict Studies.
- Saraviita, I. (2011). *Perustuslaki*. Talentum.
- Savisaari, E. & Vanne, A. (1979). *Viittomakieli: Johdatus kielen olemukseen ja käyttöön*. Gaudeamus.
- Savolainen, L. (2011). Suomen kaksi viittomakieltä. *Vähemmistökielet*. Kielikello 3/2011
- Sen, A. (1999) *Development as Freedom*. Oxford: Oxford University Press.
- Sen, A. (2009) *The Idea of Justice*. London: Penguin Books.
- Selin-Grönlund, P. (2019). Samanaikaisopetusta viittomakielellä. <https://www.tuvel.fi/2019/10/vierailijakirjotus1/> (viitattu 17.11.2021)
- Siltala, Pirkko (2016). *Taakkasiirtymä. Trauman siirto yli sukupolvien*. Helsinki: Therapie-säätiö.

- Simić, O. (2021). Arts and transitional justice. Teoksessa Simić, O. (toim.): An Introduction to Transitional Justice. Second edition. Routledge.
- Sivunen, N & Juva, P. (2021) Kuurot maahanmuuttajaopiskelijat Suomen kotoutumiskoulutuksessa. *Kieli, koulu ja yhteiskunta*, 12(5).
- Sivunen, U. (2020). Viittomakielinen kuuro saavutettavassa työympäristössä. <https://www.vates.fi/tyonantajalle/uutisia/viittomakielinen-kuuro-saavutettavassa-tyoymparistossa>. Luettu 24.5.2021.
- Sjöblom S. 2016. Suomen vammaispoliittisen ohjelman 2010–2015 VAMPO loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita. 2016:14.
- Skaar, E. (2013). Reconciliation in a Transitional Justice Perspective. *Transitional Justice Review* 1(1).
- Skaar, E. & Wiebelhaus-Brahm, E. (2013). 'The Drivers of Transitional Justice: An Analytical Framework for Assessing the Role of Actors', *Nordic Journal of Human Rights* 31, no. 2. 127–48.
- Smith, B. & Sparkes, A. C. (2008). "Changing Bodies, Changing Narratives and the Consequences of Tellability: A Case Study of Becoming Disabled through Sport." *Sociology of Health & Illness* 30 (2): 217–236. doi: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9566.2007.01033.x>
- Smith, N. (2008). *I Was Wrong: The Meanings of Apologies*. Cambridge: University Press.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2021) Oikeus osallisuuteen ja yhdenvertaisuuteen. YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimuksen kansallinen toimintaohjelma 2020–2023. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162687/STM_2021_2_J.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Luettu 27.10.2021.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2017) Julkilausuma. Yhdessä toimivia ratkaisuja osatyökykyisten työllistymiseen. 12.12.2017. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. https://stm.fi/documents/1271139/4275707/Julkilausuma_Osaty%C3%B6kykyisille+tie+ty%C3%B6el%C3%A4m%C3%A4n_2017.pdf/51e0a810-aa30-45c3-8008-a91154346e82/Julkilau-suma_Osaty%C3%B6kykyisille+tie+ty%C3%B6el%C3%A4m%C3%A4n_2017.pdf.pdf. Luettu 31.5.2021.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2016). Anteeksipyyntö lapsen oikeuksien päivänä 20.11.2016. Perhe- ja peruspalveluministeri Juha Rehula. Tilaisuudessa puhuttu puhe. <https://stm.fi/documents/1271139/3502516/Valtiollinen+anteeksipyynt%C3%B6+kaltokohdellulle+18112016+PUHUTTU.pdf/661b78b8-a002-4192-8f00-0857844287b7/Valtiollinen+anteeksipyynt%C3%B6+kaltokohdellulle+18112016+PUHUTTU.pdf?t=1480590259000> (Luettu 21.9.2021.)
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2013). Adoptioneuvonta. Opas adoptioneuvonnan antajille. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2013:21.
- Stenman, K. & Sarasmo, P. 2020. Yhdenvertaisuusvaltuutetun lausunto viittomakielilain ensimmäisestä arvioinnista. 17.9.2020. <https://syrjinta.fi/-/yhdenvertaisuusvaltuutetun-lausunto-viittomakielilain-ensimmaises-ta-arvioinnista>(Luettu: 21.9.2021)
- Suomen kurojen historianseuran hallitus. (2019). Suomen kurojen historianseura – Finlands dövhistorisk sällskap ry:n kannanotto. (1.6.2019) https://kuurojenliitto.fi/wp-content/uploads/2020/04/Kuurojen-historiaseuran-julkilausuma-2019_FI.pdf
- Szpak, A. & Bunikowski, D. (2021) Saami truth and reconciliation commissions. *The International Journal of Human Rights*, online-first julkaistu toukokuussa 2021.
- Takinen, R. (2013). Viittomakieli ja viittomakieliset Jyväskylän yliopistossa. Soveltavan kielentutkimuksen keskus, Kielikoulutuspolitiikan verkosto.
- Takala, M. (1982). Havaintoja kuulovammaisen lapsen kirjoittamasta suomen kielestä: virheistä ja niiden syistä. Helsingin yliopisto. Pro gradu -tutkielma.
- Tapio, E. (2013) A nexus analysis of English in the everyday life of FinSL signers : a multimodal view on interaction. Jyväskylä: [E. Tapio].
- Tarvainen, M. (2020). Sota- ja jälleenrakennusajan muistelukerronta elämäntarinan säikeenä. Ennen ja nyt – Historian tietosanomat 20(2), 14–33. doi: <https://doi.org/10.37449/ennenjant.89775>

- Tarvainen, M. (2019). Ableism and the Life Stories of People with Disabilities. *Scandinavian Journal of Disability Research* 21 (1): 291–299. doi: <http://doi.org/10.16993/sjdr.632>
- Teittinen, A. (2015). Miksi vammaiset syrjäytyvät työelämästä? Rakenteellinen näkökulma. Teoksessa Joel Kivirauma (toim.) *Vammaisten elämä ja elämäkerta: tulkintoja vammaisuudesta 1900-luvun Suomessa*. Helsinki: Kynnys ry, 75–100.
- Teitel, R. (2003). *Transitional Justice Genealogy*, *Harvard Human Rights Journal* 2003, 69–94.
- Tepora-Niemi, S.-M. (2020). Eriarvoisuus työelämässä ja kuntoutuksessa. Vakavasti sairastuneen ja vammaisen henkilön toimijuus elämänsä aikana. *Diakonia-ammattikorkeakoulu*. Helsinki.
- Thompson, J. (2008). *Apology, Justice, and Respect: A Critical Defense of Political Apology*. Teoksessa Gibney, M., Howard-Hassmann, R.E., Coicaud, J.-M. & Steiner, N. (toim.): *The Age of Apology – Facing Up to the Past*. University of Pennsylvania Press, 31–44.
- Thompson, J. (2006). *Collective Responsibility for Historic Injuries*. Teoksessa French, P.A. & Wettstein, H.K. (toim.): *Midwest Studies in Philosophy Volume XXX: Shared Intentions and Collective Responsibility*. Wiley Blackwell Publishing, 154–167.
- Thompson, J. (2005). *Apology, Justice and Respect: A Critical Defence of Political Apology*. Australian Association for Professional and Applied Ethics 12th Annual Conference 28–30.9.2005, Adelaide. <https://www.unisa.edu.au/siteassets/episerver-6-files/documents/eass/hri/gig/thompson.pdf>. (Luettu 21.9.2021)
- Tienari, J., Vaara, E. & Meriläinen, S. (2005). *Yhteisyyden rakentuminen haastattelussa*. Teoksessa Ruusuvoori, Jo. & Tiittula, L. (toim.) *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino.
- Truth and Reconciliation Commission of South Africa (1998). *Volume One. Truth and Reconciliation Commission of South Africa. Report*. Truth and Reconciliation Commission of South Africa.
- Tuomi, J. & Sarajävi, A. (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Tammi.
- Tupi, E. (2019). *Sign language rights in the framework of the Council of Europe and its member states*. Publication of the Ministry for Foreign Affairs of Finland.
- Valtioneuvoston kanslia (2019a). Pääministeri Antti Rinteen hallituksen ohjelma 6.6.2019 ”OSALLISTAVA JA OSAAVA SUOMI – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta”. Valtioneuvoston julkaisu 2019:23.
- Valtioneuvoston kanslia (2019b). Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 10.12.2019 ”OSALLISTAVA JA OSAAVA SUOMI – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta”. Valtioneuvoston julkaisu 2019:33.
- Valtioneuvoston kanslia (2017). *Hallituksen kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta 2017*. Hallituksen julkaisu 8/2017. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-463-4>.
- Valtioneuvosto (2000). Pääministeri Paavo Lipposen puhe vuonna 1942 Saksalle luovutettujen kahdeksan juutalaispakolaisen muistomerkin paljastustilaisuudessa 5.11.2000. Valtioneuvoston viestintäosasto. <https://valtioneuvosto.fi/-/paaministeri-paavo-lipponen-vuonna-1942-saksalle-luovutettujen-kahdeksan-juutalaispakolaisen-muistomerkin-paljastustilaisuudessa-5-11-2000> (Luettu 21.9.2021)
- Viittomakielten lautakunta (2021). *Avoin kirje Opetushallitukselle viittomakielten oppimateriaalin puutteesta*. (9.4.2021, viitattu 17.11.2021)
- VIKKE (2021). <https://vikke.nmi.fi> (viitattu 17.11.2021)
- Viljanen, J., Rautiainen, P., Heiskanen, H. & Seppä, T. (2014). *Kansallisen perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelman 2012-2013 arviointi*. Oikeusministeriö.
- Wallvik, B. (2000) *Yhdistystoiminnan synty*. Teoksessa Malm, A. (toim.). *Viittomakieliset Suomessa*. Helsinki: Finn Lectura. 48–60.
- Yhdenvertaisuusvaltuutettu (2017). ”Vammaisena olen toisen luokan kansalainen” Selvitys vammaisten syrjintäkokeuksista. Oikeusministeriön ja syrjinnän seurantajärjestelmä.

Wiebelhaus-Brahm, E. (2009). What is a truth commission and why does it matter?. *Peace and Conflict Review*, 3(2), 1–14.

Winston, C. (2021). Truth commissions as tactical concessions: the curious case of Idi Amin, *The International Journal of Human Rights*, 25(2), 251–273.

Wright, W. (2005). *Harvard's secret court: The savage 1920 purge of campus homosexuals*. St. Martin's Press: New York.

Lehdet

Kuuromykkäin Lehti, 12/1901

Kuuromykkäin Lehti 2/1929, 18

Kuuromykkäin Lehti 10/1934, 122

Kuurojen Lehti 1–2/1997

Kuurojen Lehti 2/2021

Kuuloviesti 8/1996

Nappi 3/1995

Lainsäädäntö ja virallislähteet

HE 40/2018 vp Hallituksen esitys eduskunnalle varhaiskasvatuslaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi

HE 309/1993 Hallituksen esitys eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta

HE 148/2021 vp. Hallituksen esitys varhaiskasvatuslain muuttamiseksi.

L 386/1929 Avioliittolaki

L 227/1935 Steriloimislaki

L 718/1984 Peruskouluasetus

L 380/1987 Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista.

L 785/1992 Laki potilaan asemasta ja oikeuksista

L 638/1998 Perusopetuslaki

L 731/1999 Suomen perustuslaki

L 812/2000 Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista.

L 1237/2006 Laki hedelmöityshoidosta

L 133/2010 Laki vammaisten henkilöiden tulkkaukspalvelusta.

L 916/2012 Laki julkisesta työvoima- ja yrityspalvelusta.

L 917/2014 Sähköisen viestinnän palvelulaki.

L 978/2014 Laki valtion vahingonkorvaustoiminnasta

L 1325/2014 Yhdenvertaisuuslaki.

L 359/2015 Viittomakielilaki

L 540/2018 Varhaiskasvatustuki

L 306/2019 Laki digitaalisten palvelujen tarjoamisesta.

PeVM 10/2014 Perustuslakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä eduskunnalle viittomakielilaki.

PeVL 27/2020 Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen vuosikertomuksesta 2019.

PeVL 41/2021 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä varhaiskasvatustilan muuttamiseksi.

SopS 27/2016 Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista

SopS 23/1998 Kieliperuskirja

Muut lähteet

Ahonen, O. & Laitala, M. (2021). Antti Palvan henkilökohtainen tiedonanto Outi Ahoselle (15.4.2019) ja Marjo Laitalalle (22.8.2021).

Harakka, T. (2020). Historiallinen sovintoprosessi käynnistyi. Julkinen päivitys sivulla <http://facebook.com/harakkatimo>. 23.9.2020 (Luettu 21.9.2021).

KELA (2020) Palvelukuvaus. Vammaisten henkilöiden tulkkauspalvelu (asiakirja)

KELA (2017) Palvelukuvaus. Vammaisten henkilöiden tulkkauspalvelu (asiakirja)

Kuurojen Liitto (2019) Historian vääryydet ja valtiollinen anteeksipyyntöprosessi. Suunnitelma. Laura Pajunen 16.4.2019.

Kuurojen Liitto, hallituksen kokouksen 5/2017 pöytäkirja.

Kuurojen Video, (2005). 1920-luvun Sortoaika. <https://viittomakielinenkirjasto.fi/video/1920-luvun-sortoaika/> (viitattu 12.8.2021)

Yle, (2019). Vain joka viides saamelainen merkitsee äidinkielekseen saamen kielen – merkintä väestörekisterissä auttaisi kuitenkin turvaamaan saamenkieliset palvelut. <https://yle.fi/uutiset/3-10606488> (viitattu 22.9.2021)

Yle, (2019). Hyvissä aikeissa – jakso 3: Puhdistusta ja jalostusta. <https://areena.yle.fi/1-4353424> (viitattu 23.4.2021)

YLE Uutiset viittomakielellä (22.1.2015). Janitan kuurous ei estä sairaanhoito-opintoja – ”Syrjintään pitäisi aina puuttua” <https://yle.fi/uutiset/3-7754979> (Viitattu 23.9.2021)

YLE Kotimaa (1.2.2016) Helsinki Design Schoolin toimitusjohtajalle sakkoja kuuron syrjintätapauksessa. <https://yle.fi/uutiset/3-8638853> (Viitattu 23.9.2021)

YLE Kotimaa (11.1.2012). Narkolepsiaan sairastunut nuori: korvaukset säälettäviä <https://yle.fi/uutiset/3-5052179>

YK:n yleiskokouksen päätöslauselma 60/147. Basic principles and guidelines on the right to a remedy and reparation for victims of gross violations of international human rights law and serious violations of international humanitarian law. https://legal.un.org/avl/pdf/ha/ga_60-147/ga_60-147_ph_e.pdf (Luettu 21.9.2021).

Liitteet

LIITE 1: EETTINEN ENNAKKOARVIOINTILAUSUNTO

Helsingin yliopiston
ihmistieteiden eettisen
ennakkoarvioinnin toimikunta

University of Helsinki Ethical Review
Board in Humanities and Social
and Behavioral Sciences

Lausunto/Statement
28/2020

EETTINEN ENNAKKOARVIOINTILAUSUNTO

Helsingin yliopiston ihmistieteiden eettisen ennakkoarvioinnin toimikunta on kokouksessaan 12.6.2020 arvioinut Hisayo Katsui'n tutkimusta "Viitotut muistot: Kuuroihin ja viittomakieliseen yhteisöön kohdistuneet oikeudenloukkaukset".

Toimikunta toteaa sille toimitetun aineiston perusteella, että suunniteltu tutkimus on Tutkimuseettisen neuvottelukunnan antamien ohjeiden mukainen ja eettisesti hyväksyttävä.

ETHICAL REVIEW STATEMENT

The University of Helsinki Ethical Review Board in Humanities and Social and Behavioral Sciences has reviewed Hisayo Katsui's study "Viitotut muistot: Kuuroihin ja viittomakieliseen yhteisöön kohdistuneet oikeudenloukkaukset" at the board meeting on June 12, 2020.

The review board finds that based on the received material the planned study follows the ethical principles of research in the humanities and social and behavioral sciences issued by the Finnish Advisory Board on Research Integrity. Thus, the review board states that the mentioned study is ethically acceptable.

Helsinki 29.6.2020

Aura Kivilaakso
Sihteeri / Secretary

LIITE 2: TIEDOTE TUTKIMUKSEEN OSALLISTUVILLE

(tiedote laadittu suomeksi, ruotsiksi sekä suomalaisella että suomenruotsalaisella viittomakielellä)

Hankkeen nimi:

Viitotut muistot – kuuroihin ja viittomakieliseen yhteisöön kohdistuneet oikeudenloukkaukset

Tutkijat:

Vastuullinen tutkija: Vammaistutkimuksen apulaisprofessori Hisayo Katsui, Helsingin yliopisto, Valtiotieteellinen tiedekunta, sähköposti: hisayo.katsui@helsinki.fi, puh. +358 40 7236680

(Tähän tulee myöskin tutkijan/haastattelijan nimi ja yhteistiedot)

Tutkimusorganisaatio ja tutkimuksen rahoittaja:

Helsingin yliopisto, Valtioneuvosto.

Tutkimuksen tarkoitus:

Pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelman mukaan valtioneuvosto käynnistää valtiollisen sovintoprosessin kuuroihin ja viittomakieliseen yhteisöön (jatkossa kohdeyhteisöön) kohdistuneista oikeudenloukkauksista.

Hankkeen perimmäisenä tavoitteena on tuottaa tietoa kohdeyhteisöön kohdistuneista oikeudenloukkauksista 1900-luvun alusta nykypäivään. Tutkimuksella saadulla tiedolla edistetään kohdeyhteisön jäsenten yhteiskunnallista osallisuutta.

Miten tutkimusta tehdään?

Tutkimus tehdään seuraavalla tavalla:

Haastattelemme sinua valitsemallasi kielellä (suomalainen viittomakieli, suomenruotsalainen viittomakieli; suomi, ruotsi). Samalla haastattelijat tekevät muistiinpanoja. Jos annat luvan, haastattelu tallennetaan. Haastattelu muunnetaan tekstitiedostoksi eli litteroidaan. Vain tutkijat litteroivat aineistoa. Tekstistä poistetaan nimet, paikat ja kaikki muut mahdolliset tunnistetiedot.

Ryhmä- tai henkilöhaastattelu tehdään siihen aikaan ja siinä paikassa, joka sinulle sopii. Haastattelussa noudatetaan koronavirukseen liittyviä ohjeita. Haastattelu kestää kerrallaan 1–2 tuntia haastateltavien kerrontatavan ja osallistumishalun mukaan. Toivomme, että sinua voidaan haastatella 1–2 kertaa. Voit milloin vain jättää tutkimuksen kesken.

(Vaihtoehtoiset tekstit verkkokyselyn osallistujille: Voit osallistua verkkokyselyyn suomalaisella viittomakielellä, suomenruotsalaisella viittomakielellä tai suomeksi tai ruotsiksi. Viittomakielisen verkkokyselyn vastaukset muunnetaan myöhemmin suomenkieliseksi tekstiedostoksi eli litteroidaan. Vain tutkijat litteroivat aineistoa. Tekstistä poistetaan nimet, paikat ja kaikki muut mahdolliset tunnistetiedot.

Voit osallistua verkkokyselyyn silloin, kun se sinulle sopii. Kyselyyn vastaaminen kestää noin 30 minuuttia. Voit milloin vain jättää tutkimuksen kesken.

Kokoamme haastattelujen ja verkkokyselyiden tulokset yhteen ja kirjoitamme niiden pohjalta erilaisia tekstejä – pääsääntöisesti suomeksi ja ruotsiksi, mahdollisesti myöskin englanniksi. Tutkimusraportteihin otetaan mukaan lyhyitä katkelmia haastatteluaineistosta. Näistä katkelmista sinua ei voi tunnistaa. Tutkimustuloksista kerrotaan myös molemmilla viittomakielillä eri tiedotusvälineissä, myös sosiaalisessa mediassa.

Tutkimuksen mahdolliset hyödyt

Tutkimuksesta voi olla sinulle hyötyä. Se antaa sinulle mahdollisuuden keskustella/ilmoittaa luottamuksellisesti omasta tai perheesi tai lähiyhteisösi tilanteesta ja kokemuksista. Tutkimuksesta saattaa olla hyötyä muillekin samanlaisissa tilanteissa oleville ihmisille, etenkin silloin kun sovintoprosessi käynnistyy.

Osallistumisesta ei makseta palkkiota.

Tutkimuksen mahdolliset haitat

Perheestäsi ja kokemuksestasi kertominen voi olla sinulle raskasta. Se saattaa herättää vaikeita muistoja. Voit koska tahansa olla vastaamatta vaikeilta tuntuviin kysymyksiin tai keskeyttää tutkimuksen. Toivomme, että olet meihin yhteydessä, jos haastattelun jälkeen kohtaat erityisen vaikeita tunteita. Autamme sinua hakemaan apua.

Tietojen luottamuksellisuus ja tutkijoiden vaitiolovelvollisuus

Kirjoittamamme tekstit saattavat sisältää suoria lainauksia puheestasi. Teksteissä ei kuitenkaan ole mitään sellaista tietoa, josta sinut voidaan tunnistaa. Niissä eivät näy sinun tai perheesi tiedot, kuten nimet ja asuinpaikat. Teksteissä viittaamme sinuun ilman nimeä. Kaikki muistiinpanot, ääninauhat ja videot ovat vain hankkeemme tutkijoiden käytössä.

Hankkeen tutkijoita sitoo vaitiolovelvollisuus. Emme saa kertoa haastatteluissa saaduista tiedoista niin, että sinut voitaisiin tunnistaa. Jos paikalla on viittomakielisiä tulkkeja, heitä kaikkia sitoo ammattiin liittyvä vaitiolovelvollisuus. Tässä tutkimuksessa työskentelevien tulkkien kanssa tehdään tämän ammattieettisen lupauksen lisäksi sitova erillinen salassapitosopimus.

Äänitallenteet, videot ja muistiinpanot suojataan käyttäjätunnuksilla ja niitä säilytetään salasanalla suojatussa tietokoneessa. Yhteystietosi säilytetään salasanalla suojattuna ja erillään haastatteluaineistosta. Tekstitiedosta poistetaan tunnistetiedot. Ääninauha ja video tuhotaan sen jälkeen, kun haastattelu on kirjoitettu tekstitiedostoksi ja viimeistään hankkeen päädyttyä. Yhteystietosi hävitetään tutkimuksen jälkeen, ellet itse toivo pitempää yhteydenpitoa.

Osallistumisen vapaaehtoisuus

Osallistumisesi tähän tutkimukseen on täysin vapaaehtoista, eikä sinulla ole mitään velvollisuuksia tutkimuksen suhteen. Tutkimuksesta kieltäytymisestä ei ole sinulle mitään kielteisiä seuraamuksia.

Voit vapaasti kieltäytyä vastaamasta haastattelussa esitettyihin kysymyksiin. Voit myös jättää tutkimukseen osallistumisen kesken missä vaiheessa tahansa. Kun vetäydyt, aineisto tuhotaan. Tutkimuksen voi keskeyttää ilman syytä ja seuraamuksia.

Valitusoikeus

Sinulla on oikeus tehdä valitus tietosuojavaltuutetun toimistoon, mikäli katsot, että henkilötietojesi käsittelyssä on rikottu voimassa olevaa tietosuojalainsäädäntöä.

Yhteystiedot:
Tietosuojavaltuutetun toimisto
Käyntiosoite: Ratapihantie 9, 6. krs, 00520 Helsinki
Vaihde: 029 56 66700
Faksi: 029 56 66735
Sähköposti: tietosuoja(at)om.fi

Jos sinulla on kysyttävää tutkimuksesta, voit olla meihin yhteydessä. Yhteystietomme löytyvät tämän lomakkeen alusta.

Kiitos paljon osallistumisesta tutkimukseemme.

LIITE 3: SUOSTUMUSLOMAKE

(suostumuslomakkeen teksti tuotetaan myös ruotsiksi ja se on saatavilla/näkyvässä tutkimushaastattelun yhteydessä myös suomalaisella ja suomenruotsalaisella viittomakielellä. Suostumus tallennetaan tutkimukseen osallistujan äidinkielellä.)

Suostumus haastatteluun tutkimuksessa ”Viitotut muistot: kuuroihin ja viittomakieliseen yhteisöön kohdistuneet oikeudenloukkaukset”.

Olen saanut tiedot tutkimuksesta ja sen tavoitteista, haastattelun käytännön toteutuksesta ja haastattelussa käsiteltävistä aiheista. Minulle on annettu mahdollisuus esittää lisäkysymyksiä tutkimuksesta.

Olen saanut tiedot henkilötietojen käsittelystä tutkimuksessa. Minulle on luvattu, että henkilötietojani käsitellään huolellisesti ja tietoturvallisesti, eikä niitä luovuteta ulkopuolisille.

Tiedän, että osallistumiseni haastatteluun on vapaaehtoista. Voin halutessani olla vastamatta joihinkin kysymyksiin, voin keskeyttää haastattelun tai peruuttaa osallistumiseni tutkimukseen ilman seurausta.

Paikka ja pvm

Suostun tutkimushaastatteluun.

Suostumuksen vastaanottaja

Henkilön nimi

Tutkijan nimi

Arkistointilupa

___ Haastatteluni tekstitiedoston saa arkistoida Tietoarkistoon luovutettavaksi tutkimukseen, opiskeluun, opetukseen ja jatkotutkimukseen.

___ Haastatteluani ei saa arkistoida Tietoarkistoon.

LIITE 4: HAASTATTELURUNKO KOETTUJA VÄÄRYYKSIÄ KARTOITTANEISSA HAASTATTELUISSA

Olemme kiinnostuneita kuuntelemaan kuuroihin ja viittomakieliseen yhteisöön (jatkossa kohdeyhteisöön) kohdistuneita oikeudenloukkauksia 1900-luvulta tähän päivään. Voisitko vastata seuraaviin kysymyksiin?

1. Voisitko kuvailla, millä tavalla kuulut tutkimuksen kohdeyhteisöön?
2. Minkälaisia oikeudenloukkauksia olet (tai läheisesi on) kokenut? Koska se tapahtui?
3. Minkälaisia oikeudenloukkauksia kohdeyhteisö on kollektiivisesti kokenut? Koska se tapahtui?
4. Miten mainitut oikeudenloukkaukset ovat vaikuttaneet sinun arkeesi (tai läheisesi arkeen)?
5. Miten mainitut oikeudenloukkaukset ovat vaikuttaneet kohdeyhteisön edellytyksiin ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan?
6. Mitkä nykypäivän rakenteista ja käytännöistä estävät sinua (tai kohdeyhteisön jäseniä) ylläpitämästä ja kehittämästä omaa kieltään ja kulttuuriaan tänä päivänä?
7. Mitkä nykypäivän rakenteista ja käytännöistä estävät sinua (tai kohdeyhteisön jäseniä) osallistumasta yhdenvertaisesti yhteiskuntaan?
8. Haluaisitko saada valtion anteeksipyyntö tapahtuneista? Miksi ajattelet niin?
9. Mitä muuta odottaisit sovintoprosessissa, jos se käynnistyisi?
10. Miten haluaisit, että sovintoprosessi tapahtuisi?
11. Mitä muuta haluaisit kertoa meille?

LIITE 5; VERKKOKYSELYN SAATEKIRJE (SUOMENKIELINEN VERSIO)

Viitotut muistot -tutkimushankkeen verkkokysely

Tervetuloa vastaamaan verkkokyselyymme!

Keille kysely on tarkoitettu?

Olet tervetullut vastaamaan kyselyymme, jos olet kuuro, huonokuuloinen, kuulovammainen, sisäkorvaistutetekäyttäjä, kuurosokea, kuurojen vanhempien kuuleva lapsi, omainen tai käytät viittomakieltä tai koet, että olet osa viittomakielistä yhteisöä.

Kysely on tarkoitettu täysi-ikäisille henkilöille, mutta huoltajat ja vanhemmat voivat myös kertoa alaikäisten lastensa kokemuksista.

Miksi tämä kysely tehdään?

Pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelman mukaan valtioneuvosto käynnistää valtiollisen sovintoprosessin kuuroihin ja viittomakieliseen yhteisöön kohdistuneista oikeudenloukkauksista. Se tarkoittaa, että valtio haluaa tarkempia tietoja tapahtuneista ja nykytilanteesta ja sitten käydä vuoropuhelua yhteisön kanssa asiasta.

Viitotut muistot -tutkimushanke kerää tietoja 1900-luvun alusta nykypäivään. Tärkeänä osana tässä ovat ihmisten kokemukset, myös sinun. Mahdollinen osallistumisesi on tutkimukselle hyvin arvokas.

Kun vastaat kyselyyn, annat samalla suostumuksen käyttää antamiasi tietoja tutkimuksessamme sekä mahdollisessa jatkotutkimuksessa.

Miten kyselyyn vastataan?

Voit osallistua verkkokyselyyn suomalaisella viittomakielellä, suomenruotsalaisella viittomakielellä, suomeksi tai ruotsiksi. Vastaaminen kestää noin 30 minuuttia. Vastaaminen on vapaaehtoista. Voit valita, mihin kysymyksiin haluat vastata ja mihin et. Voit myös jättää kyselyn kesken milloin vain.

Kuka näkee vastaukset?

Viitotut vastaukset näkevät Humanistisen ammattikorkeakoulun (Humak) tutkijat Juha Manunen ja Marjukka Nisula. He kääntävät vastaukset suomenkieliseksi tekstiksi. Valikoimme näistä tekstiksi muutetuista vastauksista lainauksia raporttiimme. Teksteistä ei voi tunnistaa vastaajaa eikä ketään muutakaan henkilöä.

Tulokset

Julkaisemme suomenkielisen raportin, jossa on yhteenveto suomalaisella ja suomenruotsalaisella viittomakielellä sekä ruotsiksi. Kerromme tuloksista myös eri tiedotusvälineissä ja sosiaalisessa mediassa.

Tutkimuksen mahdolliset hyödyt ja haitat

Tutkimuksesta voi olla sinulle hyötyä. Se antaa sinulle mahdollisuuden kertoa luottamuksellisesti omasta, perheesi tai lähiyhteisösi kokemuksista. Tutkimuksesta saattaa olla hyötyä muillekin samanlaisissa tilanteissa oleville ihmisille, etenkin silloin kun sovintoprosessi käynnistyy.

Kertominen voi myös olla sinulle raskasta. Se saattaa herättää vaikeita muistoja. Voit koska tahansa olla vastaamatta vaikeilta tuntuviin kysymyksiin tai keskeyttää vastaamisen. Jos vastaamisen aikana tai sen jälkeen kohtaat erityisen vaikeita tunteita, voit ottaa yhteyttä jokin seuraavista paikoista:

Suomen evankelis-luterilainen kirkko:

kuurojentyön työntekijät: <http://viittomakieli.evl.fi/tyontekijat/>

Kuurojen Palvelusäätion Auttava Linja

<https://kpsaatio.fi/apua-arkeen-viittomakielella/auttava-linja/>

Tarvitsetko teknistä apua verkkokyselyn täyttämiseen?

Voit ottaa yhteyttä viittomakieliseen tutkijaan:

Juha Manunen

Viestit ja videopuhelut: 0400 349 332

Sähköposti: juha.manunen@humak.fi

Skype: juha.manunen

Haluatko tietää lisää tutkimuksestamme? Voit ottaa yhteyttä:

Viitotut muistot -tutkimushankkeeseen liittyvät asiat:

Hisayo Katsui, tutkimushankkeen johtaja

Puhelin: 040 7236680

Sähköposti: hisayo.katsui@helsinki.fi

Voit myös vierailla Facebook-sivuillamme: www.facebook.com/Viitotutmuistot

Tämän linkin kautta pääsee lukemaan tutkimustiedotteen kokonaisuudessaan.

LIITE 6: VERKKOKYSELYLOMAKE (SUOMENKIELINEN VERSIO)

Aluksi kysymyksiä sinun taustastasi

1. Mikä on syntymävuotesi? 1910–

2. Sukupuolesi?

- a. Nainen
- b. Mies
- c. Muu tai sukupuoleton
- d. En halua vastata

3. Mikä on korkein koulutusaste, jonka olet suorittanut?

- a. Kansa-, kansalais- tai peruskoulu
- b. Ammattikoulu tai ammatillinen tutkinto
- c. Lukio tai oppikoulu
- d. Ammattikorkeatutkinto, alempi korkeakoulututkinto, oppiasteen tutkinto tai vastaava
- e. Ylempi korkeakoulututkinto tai ylempi ammattikorkeatutkinto
- f. Lisensiaatin- tai tohtoritutkinto
- g. Muu, mikä? _____

4. Oletko

- a. kuuro
- b. huonokuuloinen
- c. kuulovammainen
- d. sisäkorvaistutekäyttäjä
- e. kuuroutunut
- f. kuurosokea
- g. kuurojen vanhempien kuuleva lapsi
- h. kuuleva
- i. muu kuvaus, mikä? _____

5. Minkä kielen koet äidinkieleksesi? Voit valita useamman.

- a. suomalainen viittomakieli
- b. suomenruotsalainen viittomakieli
- c. muu viittomakieli
- d. suomi
- e. ruotsi
- f. muu puhuttu / kirjoitettu kieli

6. Kerrotko tässä kyselyssä omista* vai toisen henkilön kokemuksista?

- a. Kerron omista kokemuksistani → 7–13, 21–29
- b. Kerron toisen henkilön kokemuksista → 7–8, 14–29
- c. Kerron omista **ja** toisen henkilön kokemuksista → 7–29

* myös silloin, jos joku henkilö auttaa sinua kyselyyn vastaamisessa

Ensiksi kuitenkin kysymme niistä havainnoista, joita olet tehnyt kuurojen ja viittomakielisen yhteisön tilanteesta Suomessa.

7. Oletko havainnut Suomessa tapahtuneen jonkin seuraavista asioista henkilön kuurouden, kuulovamman, viittomakielisyyden tai viittomakielen käytön takia?

Alla on erilaisia otsikoita ja niiden alla erilaisia asiakohtia. Merkitse rasti niihin kohtiin, joita olet havainnut ja voit valita niin monta asiankohtaa mistä haluat kertoa.

Jokaisen otsikon alla voit viittoa tai kirjoittaa tarkemmin

- mitä olet havainnut
- sekä
- milloin, missä ja keiden toimesta asiat ovat tapahtuneet.

Henkilökohtainen vapaus ja koskemattomuus

- Korvaleikkaus
- Sterilointi ja/tai abortti
- Fyysinen väkivalta
- Seksuaalinen väkivalta
- Muuta, mitä?

(Avoin vastaus -kenttä tähän)

Yksityis- ja perhe-elämä

- Avioliittokielto
- Lapsen/lasten huostaanotto
- Alaikäisen kuulon kuntoutusjakso ilman huoltajia
- Vanhemmista, sisaruksista tai perheestä erottaminen
- muuta, mitä?

(Avoin vastaus -kenttä tähän)

Kieli, kulttuuri ja koulutus

- Viittomakielen käytön kieltäminen
- Tavanomaista heikompi koulutus ja/tai koulutus
- Viittomakielisen opetuksen epääminen

- Viittomakielisen palvelun epääminen
- Syrjintä koulutukseen tai kulttuuritoimintaan liittyvissä tilanteissa
- Muuta, mitä?

(Avoin vastaus -kenttä tähän)

Toimeentulo ja työ

- Syrjintä työpaikkaan liittyvissä tilanteissa
- Toimeentulovaikkeudet
- Rajoitettu itsemääräämisoikeus henkilökohtaisissa raha-asioissa
- Muuta, mitä?

(Avoin vastaus -kenttä tähän)

Terveys ja hyvinvointi

- Riittämätön ja/tai yksipuolinen ensitiedon tarjoaminen kuulon kuntoutuksessa
- Yleistä huonompitasoiset sosiaali- ja terveystalvet
- Viittomakielisen palvelun epääminen
- Viittomakielisen tulkkauksen epääminen
- Rajoitettu itsemääräämisoikeus omaan terveysthuoltoon liittyvissä asioissa
- Muuta, mitä?

(Avoin vastaus -kenttä tähän)

Yhteiskunnallinen osallistuminen ja hyvä hallinto

- Viranomaistoiminnan ja viranomaisviestinnän puutteet
- Yhteiskunnallisten osallistumismahdollisuuksien epääminen
- Valtaväestöä huonommat mahdollisuudet vaikuttaa omiin asioihin
- Vaalialaisuuden rikkoontuminen
- Muuta, mitä?

(Avoin vastaus -kenttä tähän)

Tässä voit kertoa muista havaitsemistasi asioista.

(Avoin vastaus -kenttä tähän)

- 8. Miten edellä kertomasi asiat ovat vaikuttaneet kuurojen ja viittomakielisen yhteisön mahdollisuuksiin kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan?**

(Omat kokemukset)

Kysymyksissä 7 ja 8 kysyimme havainnoistasi Suomessa tapahtuneista asioista. Nyt sinulla on mahdollisuus kertoa omista kokemuksistasi.

9. Nyt voit kertoa enemmän omista kokemuksista. Voit valita yhden tai useamman esimerkin ja kertoa omin sanoin,

- mitä olet kokenut
- sekä
- miten, milloin ja missä sekä kenen/keiden toimesta asiat ovat tapahtuneet.

Apuna voit käyttää elämänvaiheita. oikopolku tai vastaavaa kohdan 7:n listaan

- a. Lapsuus
- b. Nuoruus
- c. Aikuisuus
- d. Vanhuus

10. Valititko asiasta tai haitko apua kokemasi jälkeen?

- a. Kyllä
→Kenelle, mistä ja miten? Miten valituksen/asian esille oton kävi?
- b. Ei
→Miksi et?

11. Puuttuiko joku asiaan?

- a. Kyllä
→ Kuka ja miten? Mikä oli lopputulos?
- b. Ei
→Miksi ei?

Nyt voit pohtia, miten kokemasi asiat vaikuttavat nykytilanteesi.

12. Miten kokemasi asiat ovat vaikuttaneet elämääsi?

13. Miten kokemasi asiat ovat vaikuttaneet yhdenvertaiseen osallistumiseen yhteiskuntaan?

(14–25, toisen henkilön kokemus)

Kysymyksissä 7–8 kysyimme havainnoistasi Suomessa tapahtuneista asioista. Nyt sinulla on mahdollisuus kertoa yhden tai useamman henkilön kokemuksista.

14. Kuvaile suhdettasi henkilöön, jonka kokemuksista kerrot. Oletko tämän henkilön

- a. omainen, kuvaile suhdettasi _____
- b. muu, kuvaile suhdettasi _____

15. Tämä henkilö, jonka kokemuksista kerrot, on

- a. kuuro
- b. huonokuuloinen
- c. kuulovammainen
- d. sisäkorvaistutekäyttäjä
- e. kuuroutunut
- f. kuurosokea
- g. kuurojen vanhempien kuuleva lapsi
- h. muu kuvaus, mikä?

lisää henkilö (näin vastaaja voi kertoa useammista tapauksista)

16. Nyt voit kertoa enemmän tämän henkilön kokemuksista. Voit valita yhden tai useamman esimerkin ja kertoa omin sanoin,

- mitä tämä henkilö on kokenut
sekä
- miten, milloin ja missä sekä kenen/keiden toimesta asiat ovat tapahtuneet?

Apuna voit käyttää elämänvaiheita.

- a. Lapsuus
- b. Nuoruus
- c. Aikuisuus
- d. Vanhuus

17. Valittiko tämä henkilö tai valititko sinä asiasta/asioista tai hakiko tämä henkilö tai haitko sinä apua tapahtuneen/tapahtuneiden jälkeen?

- a. Kyllä
→Kenelle, mistä ja miten? Miten valituksen/asian esille oton kävi?
- b. Ei
→Miksi ei?
- c. En tiedä

18. Puuttuiko joku asiaan/asioihin?

- a. Kyllä
→ Kuka ja miten? Mikä oli lopputulos?
- b. Ei
→ Miksi ei?

Nyt voit pohtia, miten henkilön kokemat asiat vaikuttavat hänen nykytilanteeseensa

19. Miten tämän henkilön kokemat asiat ovat vaikuttaneet henkilön elämään?

20. Miten tämän henkilön kokemat asiat ovat vaikuttaneet henkilön osallistumiseen yhteiskuntaan yhdenvertaisesti?

(kaikille kysymys sovintoprosessista)

Valtio on lupautunut käynnistämään sovintoprosessin. Sovintoprosessi tarkoittaa, että valtio lupaa selvittää tapahtuneet ja keskustella anteeksipyyntöstä kuurojen ja viittomakielisen yhteisön kanssa.

Haluamme tietää, millaista sovintoa haluat valtion tehtävän.

21. Haluaisitko, että valtio selvittää totuuden kuurojen ja viittomakielisten yhteisöön kohdistuneista oikeudenloukkauksista ja kertoo ne julki?

- a. Kyllä
→ Kerro, miten ja miksi valtion tulisi selvittää ja kertoa julki?
- b. Ei
→ Kerro, mikset halua valtion selvittävän totuutta ja kertovan sitä julki.

22. Haluaisitko, että valtio pyytää anteeksi kuurojen ja viittomakielisten yhteisöön kuuluvilta ihmisiltä?

- a. Kyllä
→ Kerro, miten valtion tulisi pyytää anteeksi ja miksi?
- b. Ei
→ Kerro, miksi et halua valtion pyytävän anteeksi?

23. Haluaisitko valtion hyvittävän henkilökohtaisesti sinun tai toisen henkilön kokemasta asiasta / kokemista asioista?

- a. Kyllä
 - Kerro, mihin asiaan haluaisit valtion hyvitystä?
 - Kerro, miten valtion tulisi antaa hyvitystä, miten ja miksi?
- b. Ei.
 - Kerro, miksi et halua hyvittävän henkilökohtaisesti?

24. Haluaisitko valtion hyvittävän henkilökohtaisesti sinulle tai toiselle henkilölle kokemuksiesi / hänen kokemuksiansa vuoksi?

- a. Kyllä
 - Kerro, mihin asiaan haluaisit valtion hyvitystä?
 - Kerro, miten valtion tulisi antaa hyvitystä, miten ja miksi?
- b. Ei.
 - Kerro, miksi et halua valtiolta henkilökohtaista hyvitystä?

25. Sovintoprosessia varten asetetaan tavallisesti useista henkilöistä koostuva riippumaton sovintokomissio. Mitä asioita sovintokomission jäseniä valittaessa ja sovintokomission työskentelyn määrittelyssä pitäisi mielestäsi huomioida?

26. Sovintoprosessin aikana käsitellään asioita, jotka voivat olla sinulle / toiselle henkilölle traumaattisia. Koetko tarvitsevasi / hänen tarvitsevan niiden käsittelyyn psykososiaalista tukea?

- a. Kyllä
 - Miten tuo tuki tulisi mielestäsi järjestää?
- b. Ei
- c. En osaa sanoa.

27. Mitä muuta odotat sovintoprosessilta?

Lopuksi

28. Onko vielä jotain muuta, mitä haluaisit kertoa meille?

29. Saammeko ottaa sinuun yhteyttä jos haluamme kysyä lisätietoja?

- a. Kyllä (jätä yhteystiedot ja toivottu yhteydenottotapa)
- b. Ei

30. Arkistointilupa

- a. Vastaukseni *tekstiedoston* saa arkistoida Tietoarkistoon luovutettavaksi tutkimukseen, opiskeluun, opetukseen ja jatkotutkimukseen.
- b. Vastaustani ei saa arkistoida Tietoarkistoon.

Suomenkielinen loppuraportti julkaistaan valtioneuvoston verkkosivustolla. Siihen tulee yhteenveto suomalaisella ja suomenruotsalaisella viittomakielellä sekä ruotsiksi. Raporttiin sisällytetään mahdollisesti joitakin suoria lainauksia kyselyvastauksista. Tekstilainauksista ei voi tunnistaa vastaajaa eikä ketään muutakaan henkilöä.

Kiitos, kun vastasit kyselyymme!

[Lähetä kysely / tallenna kysely](#)

LIITE 7: HAASTATTELURUNKO HISTORIALLISTEN VÄÄRYKSIEN KÄSITTELYTAPOJA KARTOITTANEISSA ASIANTUNTIJAHAASTATTELUISSA

PROLOGI:

- Haastattelijoiden ja haastateltavien esittäytyminen lyhyesti.
- Haastateltavien suhde totuus- ja sovintoprosesseihin.

TEEMA 1: TOTUUS- JA SOVINTOPROSESSIT YLEENSÄ

- Mitä totuus- ja sovintoprosessilla tarkoitetaan?
- Miten totuus- ja sovintoprosessit liittyvät käsitteisiin "transitional justice" ja "transformative justice"?
- Miten käsitteet totuusprosi, sovintoprosessi tai totuus- ja sovintoprosessi eroavat toisistaan?

TEEMA 2: TOTUUS- JA SOVINTOPROSESSIEN ELEMENTIT

- Mikä merkitys menneisyyden vääryyksiä koskevan totuuden esiin tuomisella on totuus- ja sovintoprosesseissa?
- Mitä totuus tarkoittaa totuus- ja sovintoprosessien yhteydessä?
- Miten totuuden esiin tuomisen tulisi tapahtua?
- Mikä merkitys menneisyyden vääryyksistä vastanneiden vastuuseen saattamisella ja/tai rankaisemisella, on totuus- ja sovintoprosesseissa?
- Mitä vastuuseen saattaminen ja/tai rankaiseminen tarkoittaa sovintoprosessien yhteydessä?
- Miten vastuuseen saattamisen ja/tai rankaisemisen tulisi tapahtua?
- Mikä merkitys menneisyyden vääryyksien anteeksiantamisella on totuus- ja sovintoprosesseissa?
- Mitä anteeksiantaminen tarkoittaa totuus- ja sovintoprosessien yhteydessä?
- Miten anteeksiantamisen tulisi tapahtua?
- Mikä merkitys menneisyyden vääryyksien hyvittämisellä on totuus- ja sovintoprosesseissa?
- Mitä hyvittäminen tarkoittaa totuus- ja sovintoprosessien yhteydessä?
- Miten hyvittämisen tulisi tapahtua?
- Mikä merkitys menneisyyden vääryyksistä luopumiseen tai niiden uusimisen estämiseen johtavan yhteiskunnallisen muutoksen edistämisellä on totuus- ja sovintoprosessien yhteydessä?

- Mitä menneisyyden vääryyksistä luopumisella tai niiden uusimisen estämisellä tarkoitetaan totuus- ja sovintoprosessien yhteydessä?

TEEMA 3: HYVÄ JA HUONO TOTUUS- JA SOVINTOPROSESSI

- Millainen on hyvä totuus- ja sovintoprosessi? Onko esimerkkejä?
- Millainen on huono totuus- ja sovintoprosessi? Onko esimerkkejä?
- Keitä totuus- ja sovintoprosessissa tulisi olla mukana ja keitä ei tulisi olla mukana? Miksi?
- Mikä on vääryyksiä kokeneiden ihmisten, joista usein puhutaan uhreina, rooli totuus- ja sovintoprosessissa? Onko heistä hyvä puhua uhreina?
- Totuus- ja sovintoprosessin organisoidaan usein mutta ei aina riippumattoman valtiollisen totuus- ja sovintokomission muotoon? Miten totuus- ja sovintoprosessit pitäisi mielestänne organisoida? Ja mitä organisoinnissa kuten esimerkiksi komission komissaarien valinnassa pitäisi huomioida?
- Mitä tietoa totuus- ja sovintoprosesseissa tulisi hyödyntää?
- Millaiset vääryydet sopivat ja millaiset eivät sovi totuus- ja sovintoprosessiin?
- Miten käsitte, käsitteellistätte tai kehystätte totuus- ja sovintoprosessin kohteena olevat asiat: ovatko ne vääryyksiä, oikeudenloukkauksia, ihmisoikeusrikkomuksia tai jotain muuta? Onko valitulla käsitteellä jotain merkitystä?
- Miten totuus- ja sovintoprosessin kohteeksi otettava vääryys voidaan erottaa sellaisesta yleisestä tai yksittäistapauksellisesta epäoikeudenmukaisuudesta joka ei kuulu totuus- ja sovintoprosessiin?

BREIKKI: Onko vielä jotain yleisesti totuus- ja sovintoprosesseihin liittyvää, josta haluaisitte puhua?

TEEMA 4: SUOMALAISET TOTUUS- JA SOVINTOPROSESSIT

- Totuus- ja sovintoprosessit on sovittava kunkin maan kontekstiin. Mitä on otettava huomioon, kun totuus- ja sovintoprosesseja toteutetaan Suomessa?
- Mikä on ollut Suomen valtion rooli totuus- ja sovintoprosesseissa?
- Tunnneteko lastenkodeista tapahtuneiden kaltoinkohtelujen valtiollista anteeksipyyntöä? Oliko siinä kysymys totuus- ja sovintoprosessista, siirtymäkauden oikeudesta tai yhteiskunnalliseen muutokseen pyrkivästä oikeudesta? Mikä mielestänne siihen johti? Miten arvioisitte sen toteutusta? Mitä siitä pitäisi oppia?
- Tunnneteko saamelaisten totuus- ja sovintoprosessia? Onko siinä kysymys siirtymäkauden oikeudesta tai yhteiskunnalliseen muutokseen pyrkivästä

oikeudesta? Mikä mielestänne siihen johti? Miten arvioisitte sen toteutusta?

Mitä siitä pitäisi oppia?

- Miten arvioisitte sitä, kuinka näiden totuus- ja sovintoprosessien kohteeksi otetut vääryydet tunnistettiin? Millainen kertomus niistä muodostuu?
- Mikä on ollut vääryyttä kokeneiden (uhrien) asema näissä totuus- ja sovintoprosesseissa? Koetteko uhrien saaneen riittävästi psykososiaalista tukea traumojensa käsittelyyn?

BREIKKI: Onko vielä jotain lastenkoti- tai saamelaisprosessiin taikka johonkin muuhun suomalaiseseen historiallisten vääryyksien käsittelyprosessiin liittyvää, josta haluaisitte puhua?

TEEMA 4: KUUROJEN JA VIITTOMAKIELISTEN TOTUUS- JA SOVINTOPROSESSI

- Koetteko, että kuurojen ja viittomakielisten sovintoprosessi tulee nyt aloittaa? Miksi?
- Mitä arvionne mukaan prosessilta halutaan? Miksi?
- Sovintoprosessin virallista käynnistymistä edeltää nyt käynnissä oleva valtioneuvoston tilaama selvityshanke. Samaan tapaan saamelaisten totuus- ja sovintokomission asettamista edelsi valtioneuvoston tilaama tutkimus- ja lastenkotilapsille esitettyä anteeksipyyntöä tutkijaryhmän selvitys. Mikä on mielestänne näiden selvitysten rooli suomalaisissa totuus- ja sovintoprosesseissa?
- Miten kuurojen ja viittomakielisten sovintoprosessi pitää järjestää? Miksi?
- Keitä sovintoprosessissa tulisi olla ja keitä siinä ei tulisi olla mukana? Miksi? Millainen esimerkiksi vääryyksiä omakohtaisesti kokeneiden kuurojen ja viittomakielisten roolin, kuurojen ja viittomakielisten yhteisön ja sitä edustavien kansalaisjärjestöjen roolin, valtionhallinnon virkamiesten roolin tai poliitikkojen roolin pitäisi olla?
- Jos kuurojen ja viittomakielisten totuus- ja sovintoprosessissa asetetaan totuus- ja sovintokomissio, miten sen jäsenet (komissaarit) pitäisi valita ja keitä jäseniksi (komissaareiksi) pitäisi valita?
- Millaista tietoa sovintoprosessissa pitäisi kerätä? Miten tietoa olisi kerättävä?
- Miten oikeudenloukkauksia kokeneiden (uhrien) psykososiaalinen tuki pitäisi järjestää?
- Mikä olisi teidän näkökulmastanne toivottu lopputulos sovintoprosessille?
- LOPETUS
- Onko vielä jotain totuus- ja sovintoprosesseihin liittyvää, josta haluaisitte puhua?

LIITE 8: SELVITYKSEN KOHDERYHMÄN NIMEÄMISESTÄ JA NIMEÄMISEEN LIITTYVISTÄ LOUKKAUSKOKEMUKSISTA (Päivi Rainò)

Tämän selvitystyön kohderyhmään liittyvässä julkisessa keskustelussa – esimerkiksi tiedotusvälineissä, tutkimus-, viranomais- ja oppikirjateksteissä – ovat esiintyneet yli puolen-toista vuosisadan ajan seuraavat kysymykset:

1. Miten nimittää henkilöitä, a) jotka eivät kuule tai kuulevat hyvin vähän ja b) jotka eivät tämän vuoksi käytä kuuloaistiaan ollessaan muiden kanssa vuorovaikutuksessa?
2. Kuinka suuri osa väestöstä jakaa nämä ominaispiirteet?
3. Millaisia muita, tunnusomaisiksi katsottuja piirteitä tai keitä muita henkilöitä tähän viiteryhmään voidaan liittää?

Näistä ensimmäinen, näennäisestä triviaalisuudestaan huolimatta, on ollut varsin kiihkeänkin keskustelun kohteena niin tutkijoiden kuin asianomaisten itsensä ja heidän parissaan työskentelevien keskuudessa. Kysymykset ovat yhä ajankohtaisia, ja ne aktuaalistuivat tässäkin tutkimuksessa, kun hankkeen aikana suomeksi, ruotsiksi ja kahdella suomalaisella viittomakielellä järjestettyyn verkkokyselyyn osallistuneita pyydettiin kuvailemaan itseään (tai henkilöä, johon tiedonannot liittyivät).

Selvittelen seuraavassa näitä kolmea kysymystä – ensimmäistä painottaen – kielisosiologian näkökulmasta, tukeutuen eritoten sosioterminologisen ja diskurssintutkimuksen tarjoamiin viitekehyksiin. Mainittakoon, että alla olevassa tekstissä kielellisen huomion kohteena olevat yksittäiset sanat on kursivoitu, kun taas yksinkertaisilla lainausmerkeillä osoitetaan kielellisen ilmauksen tarkoitetta, esim.: Kuuroutunut 'henkilö, joka on menettänyt kokonaan kuulonsa puheen oppimisen jälkeen ja joka useimmiten kommunikoi puheella tukimenetelmien, kuten kirjoitustulkkauksen tai viitotun puheen avulla. Pelkästään kuulon kautta hän ei saa selvää puheesta kuulokojeenkaan avulla' (Kuuloliitto, päiväämätön verkkosivu). Lisäksi 'viittomakielellä' tarkoitetaan kahdesta kotimaisesta vaihtoehdosta suomalaisesta viittomakieltä, jota on suomenruotsalaista varianttiaan tarkemmin dokumentoitu esimerkiksi sanakirjoihin, minkä vuoksi siihen on myös helpompi kirjallisesti viitata.

1 ITSEIDENTIFIKAATIOON LIITTYVISTÄ KYSYMYKSISTÄ

Koska hankkeen keskiössä ovat yllä esitellyssä 1. kysymyksessä mainittu laajakirjoinen, monikielinen joukko ja sen elämismailmassa ilmenneet psykososiaaliset ilmiöt, kahdella suomalaisella viittomakielellä sekä suomeksi ja ruotsiksi tuotetuissa kyselylomakkeissa pyrittiin käyttämään yleiskielisiä ja mahdollisimman neutraaleja ilmauksia vastaajien

identifioimiseksi. (Osa suomenkielisestä kysymyslomakkeesta, ilman johdantotekstiä, on nähtävillä liitteessä 6.) Ilmausten tuli olla tuttuja arkisesta kielenkäytöstä ja käytössä esimerkiksi kohderyhmää edustavien järjestöjen informatiivisissa teksteissä – siitäkin huolimatta, että sanalliset ilmaukset määritelmineen ovat eri etujärjestöillä jonkin verran ristiriitaisia keskenään. Esimerkiksi Kuurojen Liiton julkaisussa [2019] ohjeistetaan nimitysasiasia pohtivia otsikon Pitääkö sanoa kuuro vai kuulovammainen? alla seuraavasti: ”Viranomaiset käyttävät usein käsitettä kuulovammainen, mutta kuurot itse suosivat termiä kuuro.” Kuuloliitto (päiväämätön verkkosivu) ilmoittaa sen sijaan Kuulovamman määritelmä -luvussa ilmauksen kuulovammainen viittaavan yleiskäsitteenä kaikkiin niihin henkilöihin, joilla on ”jonkinasteinen tai -laatuinen kuulonalennus, lievistä huonokuuloisuudesta täydelliseen kuurouteen” (mp). Kuurolla puolestaan tarkoitetaan Kuuloliiton mukaan syntymästään tai varhaislapsuudessaan kuulonsa menettänyttä, joka ei saa puheesta selvää kuulokojeen avulla ja joka ”kommunikoi pääasiassa viittomakielellä, joka on kuuron ensikieli”. Huonokuuloisella taas viitataan henkilöön, jolla kuulovamma on osittainen, joka kuulee puhetta ja pystyy kommunikoimaan kuulokojeen avulla, huuliolukua käyttämällä (mp.).

Tämän hankkeen kyselylomakkeessa haluttiin eritoten välttää audiologiaan ja kuulonkuntoutukseen liittyvissä normatiivisissa teksteissä tavattavia tarkkoja, mutta yksilön patologiaan perustuvia, lääketieteelliseen tai biomedikaaliseen lähestymistapaan nojaavia luokitteluja. Lomakkeesta jätettiin pois myös yhteisön patologiaan viittaavat, mm. YK:n ja WHO:n vammaisuuskäsitteen mukaiset, toimintarajoitteisiin ja niiden vaikutuksiin liittyvät ilmaukset. (Vrt. Jokinen [1991] 1992; Jokinen 2000; Kivirauma 2002, 39–42; Andersson ym. 2008; Arlinger ym. 2008; Nurmi-Koikkalainen ym. 2017.) Esimerkiksi lääketieteellistä luokittelutapaa edustaisivat henkilöiden nimeäminen joko normaalikuuloisiksi taikka kuulonheikkenevästä tai kuulovaurion vaikeusasteesta saadun diagnoosin perusteella henkilöiksi, joilla on joko lievä, (keski)vaikea, huomattava taikka (erittäin) vaikea kuulovaurio. Viimemainitussa tilanteessa toki lääketieteellisessäkin tekstissä saatetaan käyttää yleiskielessä esiintyvää nimitystä kuuro. (Vrt. Arlinger ym. 2008, 206; Kivekäs ym. 2021; Kuurojen Liitto 2019; vrt. Kielitoimiston sanakirja 2020 s. v. kuuro ’kuuloa vailla oleva, kuulematon’).

Ilmausten kuuro ja huonokuuloinen valintaa kyselylomakkeeseen tuki myös ei-kuulevien lasten erityisopetuksessa 1900-luvun jälkimmäiseltä puoliskolta 2000-luvulle asti käytössä ollut dikotominen ryhmäjako kuuroihin ja huonokuuloisiin oppilaisiin (vrt. Takala 2002, Lehtomäki 2005, 18; Takala & Sume 2016). Tällaiset, ns. luonnollisiin ryhmiin perustuvien nimitysten oletettiin olevan tuttuja yhteisestä koulutaustasta syntyneen jaon pohjalta ja olevan näin ollen vastaajien tulkittavissa ilman, että vastaajan tulisi selvittää saamaansa kuulodiagnoosia. (Luonnollisista ryhmistä ks. Heikkilä 2008, 497; Wilkinson 2014.) Toisaalta oli odotettavissa, että ’kuuron’ ja ’huonokuuloisen’ lisäksi verkkolomakkeessa tarvittaisiin muitakin ilmaisuja vastaajia taustoittamaan. Niiden tulisi sopia esimerkiksi niille vuosituhannen vaihteessa ja sen jälkeen syntyneille, joilla on sisäkorvaistute. Tästä ryhmästä enemmistö, kaksi kolmasosaa, on edellisistä sukupolvista poiketen siirtynyt 2010-luvulle

tultaessa erityisopetuksesta yleisopetukseen ja käyttämään aktiivisti arkisessakin vuoro-vaikutuksessaan puhuttua kieltä (Martikainen & Rainò 2014). Tämän vuoksi kyselylomakkeen valikkoon sisällytettiin vielä tutkimusryhmän oma konstruktio sisäkorvaistutekäyttäjä yleiskielisten kuuro, huonokuuloinen ja kuurosokea sekä tutkimuksen viiteryhmän parissa vakiintuneitten termien kuuroutunut, kuuleva rinnalle. (Vrt. Pohjoismainen kuurosokeuden määritelmä 2011; Suvi [päivitettävä julkaisu], s. v. kuuleva; kuurosokea; kuuroutunut.).

Näin verkkolomakkeen itseidentifikaatioon liittyvässä kysymyksessä 4 (ks. liite 6) vastaajille tarjottiin valittavaksi yksi seuraavista vaihtoehdoista: [Oletko...] kuuro, huonokuuloinen, kuulovammainen, kuuroutunut, sisäkorvaistutekäyttäjä, kuurosokea, kuurojen vanhempien kuuleva lapsi; kuuleva? (Kaikille valituille ilmauksille oli myös löydettävissä täsmälliset käännösvastineensa suomalaisessa, suomenruotsalaisessa viittomakielessä ja ruotsiksi.) Lisäksi avoimeen kenttään muu, mikä? vastaajat saivat kirjoittaa tai viittoa oman tapansa ilmaista identiteettiään. Näiden tarjolla olleiden, valmiiden tai itsekonstruoitujen ilmausten kautta vastaajien oletettiin tunnistautuvan ja myös käyttävän niitä itsestään tai muista henkilöistä, yksilöllisen tai ryhmäidentifikaation kielellisenä merkinä.

Kysymyksestä 4 kautta kertyvien, itseidentifikaatiomääreiden perusteella syntyvien kohorttien kautta oletettiin voitavan luokitella erilaisista taustoista tulevien vastaajien elämämaailmassa tapahtuneita ilmiöitä, eri alaryhmien näkökulmasta. – Itseidentifikaatiolla tarkoitetaan tässä Schlenkeriä ja Weigoldia (2015, 246–248) mukaillen toimintaa, jossa henkilö määrittää itsensä tiettyä tarkoitetta tai tavoitetta varten, tietyssä tilanteessa jollekin ryhmälle tai ”yleisölle” [audience]. Heidän mukaansa itseidentifikaatiolla ei välttämättä tarkoiteta samaa kuin ’identiteetti’, kun taas Blommaert (2005, 207–211) tulkitsee ’identiteetin’ jatkuvana semioottisena toimintana, missä nämä kaksi prosessia käytännössä sisältyvät toisiinsa. (Ks. myös Sammallahti 2013.)

2 ITSEIDENTIFIKAATIOON LIITTYVIÄ TULOKSIA

Vuoden 2021 kahden ensimmäisen viikon ajan kaikille avoinna olleessa verkkokyselyssä lomake avattiin tai/ja sitä täytettiin, ainakin osaksi, 301 kertaa. Lopulliseen tutkimusaineistoon jäivät 124 vastaajan lähettämät lomakkeet, kun materiaalista oli poistettu tyhjän lomakkeen lähettäneet tai pelkästään taustoittaviin kysymyksiin vastanneet (n = 177). Siitä huolimatta, että verkkokyselyn kysymyksistä yksikään ei ollut pakollinen, kaikki paitsi yksi tutkimusaineistoon jääneistä vastaajista ottivat kantaa itseidentifikaatioon liittyvään kysymykseen.

Vastaajista hiukan alle puolet (n = 54, 41 %) valitsi omalle kohdalleen nimityksen kuuro, kun taas viidennes vastaajista piti termiä huonokuuloinen (n = 16, 12 %) tai sisäkorvaistutekäyttäjä (n = 15, 11 %) parhaiten itseään kuvaavana. Ilmauksen kuulovammainen koki puolestaan sopivaksi 10 vastaajaa (8 %) ja viisi ilmoitti olevansa kuuroutuneita. Lisäksi

kahdeksan henkilöä valitsi ”muu”-kategorian. Heistä yksi ei halunnut tarkentaa vastaustaan, mutta muista lisäkuvauksen antaneista kuusi ilmoitti olevansa kuulevia, joilla oli joko perhe- tai muu sukulaisuussuhde kohderyhmään, tai he työskentelivät eri ammattiryhmien edustajina kohderyhmän parissa. Yksi muu-ryhmän valinneista kertoi olevansa kuulovammainen, mutta odottavansa implantointia. (Vaikka kokonaisuudessaan 15 % vastaajista edusti kuulevia, en käytössä olevan rajallisen tilan takia voi kuin sivuta tämän erityisryhmän vastauksia. Kuurosokeaksi itsensä nimenneiden vastaajien (n = 2) tiedonantoja tai nimeämiskäytäntöjä ei yksityisyydensuojan takia voida tässä analysoida lainkaan.)

Vastauslomakkeita läpikäydessä oli ennako-oletuksen vastaisesti havaittavissa, että itseidentifikaatio-kysymyksen perusteella ei ollut mahdollista muodostaa eri vastaajaryhmiä varmuudella edustavia ja toisistaan eroavia kohortteja. Esimerkiksi osa kuuroutuneeksi, kuulovammaiseksi tai huonokuuloiseksi itsensä määritelleistä olisi muihin kysymyksiin antamiensa vastaustensa perusteella voinut edustaa vaikkapa sisäkorvaistutekäyttäjiä tai päinvastoin. Vrt. alla olevia esimerkkejä 1–4 (sitaatin lopussa mainitaan kategoria, jonka vastaaja on itseidentifikaationsa määreeksi valinnut):

1. Menetin kuuloni - - vuotiaana ja tutkittiin mielisairautena - - kun ei kukaan tiennyt, että kuuroksikin voi tulla. [Päädyin] - - kuulovammaisten kouluun - -. Koulussa oli hyvät ja huonot puolensa. Viittomakieltä ei minulle opetettu, ehkä kun olin huonokuuloisten puolella puhetaitoni takia, opin sen itse kantapäähän kautta. Olin aika hukassa siihen aikaan, kun ei oikein mitään kunnollista kommunikointikeinoa. Kotona ei viitottu lainkaan, niinpä asiat ei aina saapuneet minulle. (Kuuroutunut)
2. Huonokuuloisten luokassani oli pari dysfaatikkoja. Heidän vuoksi piti edetä rauhallisesti tehtävissä, joissa kun olin valmis, minun piti odottaa kärsivällisesti. (Kuuro)
3. Voi taivas noita vaihtoehtoja [kysymyksessä 7]! Minua ei pantu viittomakieliseen kouluun, vaan sain käydä normaaliluokissa ylioppilaaksi asti. Opin sentään puhumaan ja kirjoittamaan täydellistä suomea. - - Olen tosi tyytyväinen, että olen mukana huonokuuloisten yhteisössä, jossa puhutaan puhumalla - ei viittomakielellä. (Sisäkorvaistutekäyttäjä)
4. Vastausvaihtoehdoissa olen sisäkorvaistutekäyttäjä, mutta sydämeltäni olen vaikeasti kuulovammainen, koska sellaiseksi kasvoen, en vuosikymmenten mentyä muutu yhdellä CI-leikkauksella muuksi kuin mitä olen. (Sisäkorvaistutekäyttäjä)

Liikkuvuus eri identiteettien välillä näyttää merkitsevän labiiliutta kielellisenkin identiteetin kohdalla (vrt. kysymys 5, liite 6). Kyselyyn vastanneista nimittäin 68 % ilmoitti äidinkielen kielekseen ainakin toisen viittomakielistämme, ja toisaalta lähes sama määrä (62 %) koki joko suomen tai ruotsin (n = 77) tai jonkin muun maassamme puhutun kielen (n = 3)

äidinkielekseen. Näin siitäkin huolimatta, että osa viime mainituista kertoi käyneensä kuurojenkoulua, mitä taas on pidetty kuuron henkilön identiteetin ja viittomakielisyyden kannalta keskeisenä elementtinä (vrt. Jokinen [1991] 1992; Jokinen 2000; Salmi & Laakso 2005). Kuuroksi itsensä nimenneet (n = 54) osoittautuivat toisaalta muihin verrattuna kielellisesti yhtenäisimmäksi ryhmäksi: Yhtä lukuun ottamatta heistä kaikki ilmoittivat äidinkielekseen ainakin toisen maassa käytetyistä viittomakielistä; vaikkakin yli kolmannes (38 %) koki viittomakielen ohella myös suomen tai ruotsin äidinkielekseen. (Vastaavanlainen tulos saatiin Viittomakielibarometri 2020 -tutkimuksestakin, jossa äidinkieleltään viittomakielisiksi identifioituneista tai viittomakielisiksi rekisteröityneistä lähes puolet ilmoitti olevansa kaksi- tai monikielisiä, ks. Rainò 2021, 30.)

Yksikään tähän tutkimuskyselyyn vastanneista ei kuvannut itseään esimerkiksi 4. kysymyksen avoimessa kentässä käsitteellä 'viittomakielinen'. Tosin kaksi vastaajaa oli toisaalla verkkolomakkeessa ilmaissut kielellisen orientaationsa lausekkeella olen viittomakielinen. (Toinen heistä oli identifioinut itsensä kysymyksessä 4 huonokuuloiseksi, toinen kuulovammaiseksi.) Lopputulos on yllättävä, sillä kuuroon ja viittomakieliseen henkilöön liittyvää identiteettikeskustelua on kuurojen ryhmässä käyty vuosikymmeniä (vrt. Salmi & Laakso 2005, 288–397; Salmi 2008). Myös tutkimuksen kohderyhmää kuvailevan järjestöjulkaisun (Kuurojen Liitto [2019, 5] mukaan kuurot kokevat itsensä ensisijaisesti viittomakielisiksi kieli- ja kulttuurivähemmistön edustajiksi. Lisäksi väestötietojärjestelmäämme on ollut mahdollista ilmoittaa viittomakielinen äidinkieleksi vuodesta 2008 lähtien. Merkintä löytyi vuoden 2020 lopulla saatujen tietojen mukaan 683 henkilöltä, joilla oli joko suomalainen (N = 532), suomenruotsalainen (N = 8) tai jokin muu viittomakielinen äidinkielenä (Rainò 2021, 23).

Mainittakoon, että edellä mainitussa viittomakielibarometrissä (Rainò 2021, 32–33) esitetyssä vastaavanlaisessa, identifikaatioon liittyvässä kysymyksessä n. 70 % kuvasi itseään termillä 'kuuro', 10 % 'huonokuuloinen' ja 5 % 'kuulovammaisen'. Muita viittomakielisiksi rekisteröityneiden tai identifioituneiden käytössä olleita ilmauksia olivat esimerkiksi viittomakielinen kuuro, viittomakielinen kuuleva, viittomakielinen huonokuuloinen; viittomakielinen puhuva kuuro; viittomakielinen CI-käyttäjä; (vaikeasti) kuulovammaisen, viittomakielinen; kuuleva, jolle puheen tuotto vaikeaa; kuuroutunut, jonka äidinkieli on suomi mutta arkikieli viittomakielinen; tilanteesta riippuen viittomakielisestä (melkein kuuro) kuulovammaiseen. (Rainò 2021, 32.) Näin ollen sekä tässä hankkeessa tehdyn verkkokyselyn että pari kuukautta aiemmin toteutetun barometrikyselyn perusteella voidaan todeta, että kaikki 'ei-kuulevat henkilöt' eivät välttämättä identifioitu kuuroiksi siitäkään huolimatta, että he olisivat varttuneet ja eläisivät viittomakieltä käyttäen ja viittomakielisessä ympäristössä. Toisaalta tässä tutkimuksessa samoin kuin myös aiemmassa kielibarometrikyselyssäkin saadut vastaukset antavat aiheen olettaa, että kuuro-käsitteen tunnusomaisena piirteenä ei välttämättä ole viittomakielisyys, kuten Kuurojen Liitto (2019) ja Jokinen (2000, 84–85) ja Kuuloliitto (päiväämätön verkkosivu) esittävät. – Vastaajien tavat liittää

itsensä erilaisiin 'ei-kuulevia henkilöitä' tarkoittaviin ryhmiin onkin haastamassa mm. Jokisen ([1991] 1992, 110) tutkielmasta suomalaiseen tutkimusdiskurssiin siirtyneen ns. sosiokulttuurisen määritelmän, jossa kuuroksi nimitetyt henkilöt jakaisivat myös muut, heihin liitetyt "tunnusmerkit":

Sosiokulttuurinen [määritelmä] voidaan nähdä sisällöltään vastakkaisena ja laajempana näkemyksenä lääketieteelliseen verrattuna. Sen mukaan kuurous on positiivinen asia, joka nähdään yhtenä persoonallisuuteen liittyvistä piirteistä. Kuuroutta pidetään sosiaalisena ja kulttuurisena ilmiönä, jonka yksi selvimpiä tuntomerkkejä on kuurojen yhteisön viittomakieli. - - Kasvu kaksi- tai monikulttuuriseksi nähdään päämääränä. Näkemys on yhteisökeskeinen.

Suomessa viittomakielisten ja kuurojen historiaa – sekä laajasti myös näihin liittyvän käsitteistön evoluutioita – tarkastelleet Salmi ja Laakso (2005, 288–397) näkivät määrittelyihin liittyvän keskustelun olevan kansainvälisestä perspektiivistä katsoen pysähtymättömässä liikkeessä (mts. 381–382; ks. myös Salmi 2008). Suomalaisessa tutkimuskentässä olisikin nyt oikea aika pysähtyä pohtimaan, mahdollistammeko vain sosiokulttuurisen määritelmän kaltaisen, yhden etabloidun identiteetin kuuroille henkilöille vai uskallammeko jo kysyä, onko muitakin identifikaation merkkejä ei-kuulevien henkilöiden parissa havaittavissa ja mahdollisesti jo termittymässään (vrt. Jacobsson 2000). Tällä kannalla näyttävät jo olevan sisäkorvaistutetta käyttävät nuoret:

On aika laajentaa kuvaa kuuroudesta: kaikki kuurot eivät ole viittomakielisiä. - - Minunlaisteni kokemukset ja identiteetit eivät useinkaan ole mustavalkoisia, ja olisi tärkeää muistaa harmaan sävyt puhuessa huonokuuloisista tai sisäkorvaistutetekäyttäjänuorista. (Lindström 2021, 21)

Tulevissa tutkimuksissa olisi myös tärkeää vapauttaa tämän hankkeemme kohderyhmään kuuluvien identifikaatioon liittyvä kysymyksenasettelu valmiiksi nimetyistä kategorioista. Verkkokyselyyn vastanneilta saatujen kuvausten perusteella voidaan aavistella, että sisäkorvaistutenuorten lailla 'ei-kuulevien henkilöiden' tapa nimetä ja määritellä itsensä on siirtymässä ylhäältä (aiemman tutkimuksen tai alan etujärjestöjen tarjoamasta) identifikaatiosta useita vaihtoehtoja sisältävään, yksilöllisempään ja vapaasti vaihtelevaan nimentäkirjoon. Tällaista muutosta kuvasi myös Fredäng (2003) ruotsalaisten kuurojen identifikaatioon liittyvässä väitöskirjassaan. Fredängin mielestä kyseessä on samalla siirtymä vertikaalisesta horisontaaliseen yhteisökuvaan ja yhteiskuntaan (mts. 270–273), missä on mahdollisuus liikkua erilaisissa verkostoissa, erilaisilla siteillä rinnakkaisiin yhteisöihin kuuluen.

3 KIELELLISESTÄ ITSESÄÄTELYSTÄ JA NIMITYSTEN LOUKKAAVUDESTA KOHDERYHMÄN KOKEMUSMAAILMASSA

Diskurssintutkimuksessa mm. Michel Foucault'n ja Norman Faircloughin viitoittamaa tietä kulkevaa tutkijaa ohjataan tarkkailemaan esimerkiksi sitä, miten todellisuuksia merkityksellistetään kielen kautta, millaiset merkitykset ovat eri aikakausina vallalla ja kenen sanoittamina (Blommaert 2005; Pietikäinen & Mäntynen 2019; ks. myös Kelomäki 2019). Samoja ilmiöitä voidaan havainnoida myös sosioterminologisesta näkökulmasta käsin, koska siinäkin kiinnitetään huomiota sosiaalisissa käytännöissä ja kieltä ympäröivässä muussa todellisuudessa tapahtuvien muutosten heijastumista terminologisiin ilmauksiin ja päinvastoin. (Vrt. Gaudin 2003; Luodonpää-Manni 2013; Satokangas 2020.) – Yksi tämänkaltaista tarkastelua ansaitsevista ilmauksista on kuulovammainen, jolle suomen yleiskieltä kuvaileva Kielitoimiston sanakirja (2020) tarjoaa merkityksen 'huonokuuloinen [tai] kuuro' [ilman muita lisämerkityksiä]. Mutta kuten edellä tuli esiin, esimerkiksi Kuurojen Liiton julkaisussa (2019) suomenkielisiä ohjataan käyttämään arkipuheessaan muita ilmauksia kuulovammainen-sanana sijaan. Kuurojen Liiton kustantama, "keskeisintä yleis- ja arkikielen viittomistoa" kuvaava verkkosanakirja Suvi (päivitettävä julkaisu) ei sekään tunnista suoraan sanahaun kautta kuulovammainen-sanaa tai viittomaa. Viittoman saa kuitenkin epäsuorasti esiin, käyttämällä suomenkielisiä hakusanoja vammaisen tai kuulo, kuulla, missä tarjottavan esimerkkilauseen kautta viestitään käsitteeseen yhdistyvästä negatiivisesta sivumerkityksestä: En todellakaan halua käyttää sanaa kuulovammainen (mt., artikkeli 566). (Mainittakoon, että kuulovammainen-ilmaus on löydettävissä kielenkäyttäjien itse koostamasta kansalaissanakirja SignWikistä (s. v. kuulovammainen).

Verkkosanakirja Suvista (päivitettävä julkaisu), sen edeltävästä Suomalaisen viittomakielen perussanakirjasta (1998) sen paremmin kuin aiemmasta Viittomakielen kuvasanakirjastaan (1973 [ensimmäinen painos]) ei toisaalta löydy lainkaan termiä, jolle viittomakielisten historiaa 150 vuoden ajalta kertova teos on omaistanut kokonaisen luvun "Kuuromykistä viittomakielisiksi" (Salmi & Laakso 2005, 288–397). E. m. sanakirjat eivät tarjoa kuuromyökkä-käsitteelle viittomakielistä käännösvastinetta siitäkään huolimatta, että nimitys esiintyi niiden valmistumisen aikaan ja esiintyy yhä julkisessa kielessä, mm. suomenkielisissä tiedotusvälineissä. (Esimerkiksi Helsingin Sanomien sähköisestä arkistosta löytyi [21.7.2021] tällä hakusanalla 45 viitettä vuosien 2000–2021 ja 27 viitettä 1990–2000 väliseltä ajalta.) Ja juuri kuuromyökkä-nimitys on se, josta tähän koettuihin oikeudenloukkauksiin kohdistetun tutkimuksen verkkokyselyyn osallistuneet kertoivat yhä uudelleen eri diskurssitilanteissa provosoituvansa:

5. Terveystieteiden piirissä, erityisesti lääkäreiden teksteissä käyttämä "loukkaava" käsite "kuuromyökkä." On edelleen 2020-luvulla käytössä! Minua on loukannut jatkuvasti käytössä oleva "Kuuromyökkä" -nimitys. Esim. viime vuoden puolella jouduin käymään useiden erikoisalojen lääkärin vastaanotoilla. Aina toistuu sama "kuuromyökkä" tarkoittaen minua. Toivon, että terveydenhuolto

siirtyä käyttämään tähän aikakauteen sopivaa, oikeaa käsitettä. ”Kuuromyökkä”-käsite ei ole tästä ajasta!

6. Viittomakieli oli pitkään halveksittu kieli ja kuuroja pidettiin tyhminä kuuromykkinä. Vanhemman polven kuurot häpesivät viittomakieltä. Minun nuoruudessa vielä 70-luvullakin kuuroille vanhemmille ei tullut mieleen, että vanhemmat voivat viittoa kuuleville lapsilleen! Valtaosa vanhemmista yritti pärjätä puheella. Tämä on jäänyt harmittamaan monia, koska tietoa ei silloin ollut.

7. Tottunut tekemään valituksia, kun tulee epäoikeudenmukaisuus ja epätaasa-arvoisuus esille. Aina, kun sanovat kuuromykiksi, oikaisen ja tiedotan, vaikka välillä on raskasta, mutta silti kannattava[a].

8. Monet saattavat kysyä kysymyksiä, joita he eivät edes tunnista loukkaaviksi, esimerkiksi: ”osaavatko kuurot ajaa autoa?” tai ”osaavatko kuurot lukea ja kirjoittaa?” Jotkut saattavat käyttää kuuroista sanaa ”kuuromyökkä” tietämättään, että joku voi kokea termin loukkaavaksi.

Samansuuntaisia kirjauksia löytyy myös viittomakieltä käyttävien elämismaailmaa kartoittaneesta viittomakielibarometri-tutkimuksesta (Rainò 2021, 77):

Minua ärsyttää yksi sana: ”kuuromyökkä”. Vain tämä yksi asia. Viittomakielestä en ole samanlaista [ärsyttävää] kommenttia kuullut, sen suhteen on hyvä ja positiivinen tilanne. Olen yrittänyt tätä selittää, mutta sen vatvominen käy raskaaksi.

Lääkärillä meni hermot, kun en pitänyt kuuromyökkä-sanasta hänen tehdessä lausuntoa eikä meillä ollut tulkkia (sellaista ei saatu) paikalla.

Kohderyhmään kuuluvat kokevat siis kuuromyökkä-ilmauksen – joka löytyy niin Nykysuomen sanakirjasta (esim. 1978) sekä Kielitoimiston sanakirjasta (2020) merkinnällä ”vanhentunut” – aiheuttavan heille mielipahaa (vrt. esim. 5, 8), minkä vuoksi he ovat ryhtyneet neuvonpitoon itseään koskevasta nimityksestä (esim. 7). Yllättävää toki on, että terveydenhuollon parissa toimivat ammattihenkilötkin käyttävät sitä (esim. 5), vaikka lääketieteellisessä diskurssissa olisi tarjolla myös ilmaus kuuro (vrt. edellä luku 1). Kuuromyökkä-ilmauksen koetaan merkityksellistävän ja tuottavan kyselyyn vastanneiden mielestä sellaista omaan viiteryhmään liittyvää tietoa, jota nämä eivät tunnista todenmukaiseksi.

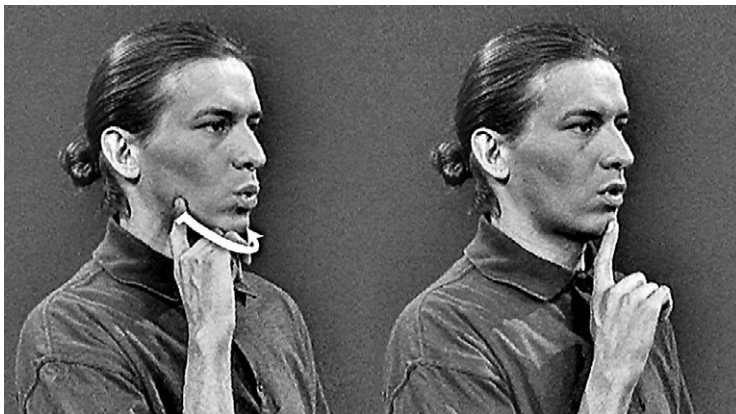
Tarkastelenkin vielä lopuksi kuurojen omassa ja heihin läheisesti liittyvissä diskurssiyhteisöissä ilmausten kuulovammaisen ja kuuromyökkä käytössä tapahtuneita muutoksia (sillä kielellisen loukkauksen kokemuksista kertoneiden vastauksista (esim. 5, 6) käy ilmi, että

viittomakieltä käyttävien tietämys omakielisen viittomiston ja käsitteistön kehityshistoriasta ei välttämättä yllä oman kokemushorisontin ulkopuolelle. Lisäksi pohdin yksilöllisen kielenkäytön suhdetta kieliyhteisön jakamaan kielikäsitteeseen, mm. kielellisen ohjeistuksen ja toimintamallien valossa. (Vrt. Gaudin 2003, 18–19; 81; Luodonpää-Manni 2013, 44; Pietikäinen & Mäntynen 2019, 20–21.)

4 LOUKKAAVIKSI KOETTujen NIMITYSTEN HISTORIAA

Nykyviittomakielessä esiintyvä viittoma 'kuuro' (kuva 1) on Suvi-verkkosanakirjan artikkelien esimerkkilauseiden valossa merkitykseltään neutraali, ja sitä voidaan käyttää kaikissa lauseympäristöissä ilman negatiivisia sivumerkityksiä. Suvin viittoma-artikkeleissa (esim. 568) olevat suomen- ja viittomakieliset lause-esimerkit heijastavat viittoman myönteisiä käyttöyhteyksiä: Kuurojen kulttuuripäivät ovat aina kahden vuoden välein; Tuo nainen on vahvasti kuurotietoinen; Kyllä, olen täysin kuuro; Kuurojen ja kuulevien maailmat ovat erilaiset. Viittomalla on kuitenkin etymologisesti sama alkuperä kuin sanalla kuuromykkä, jota vastaava viittoma oli käytössä yli vuosisata sitten niin Ruotsissa kuin Suomesakin. Nykyisin liikeradaltaan lyhentyneessä ja nykyviittojalle läpinäkymättömäksi muuttuneessa viittomassa etusormi on alun perin viety ensin korvan ja sen jälkeen suun eteen, kuten ruotsalaista viittomakieltä valokuvina tallentanut Österberg (1916, 30–31) viittomaa sanallisestikin kuvailee. Viittomassa etusormi sulkee – tai mykistää – metaforisesti molemmat puhutun kielen havaitsemiseen ja tuottamiseen tarvittavat kanavat.

Kuva 1. Viittoma 'kuuro' (Suvi [päivitetty julkaisu], art. 568).

Österberg (1916) kuvasi sanakirjassaan viittomakieltä, jonka hän oli omaksunut käydessään samaa viittomakielistä opinahjoa kuin häntä noin puoli vuosisataa aiemmin Suomen kuurojen ja viittomakielen isäksi mainittu Carl Oscar Malm (Rainò 2004, luku 2.3). Kun Malm kertoi omasta elämänsä maailmastaan ja viiteryhmästään ruotsiksi, hänkin käytti taajaan ilmaisuja kuuromykkä mm. artikkelissaan "Om de döfstumma, deras psykiska

tillstånd, språk och sättet att undervisa dem” [Kuuromykistä, heidän sielullisesta tilastaan, kielestään ja opettamistavastaan], jonka Helsingfors Tidningar julkaisi vuonna 1852 (Hirn ym. 1913). Vasta kun uusi puheella opettamisen metodi oli vallannut alaa, oman viitoryhmän nimitys alkoi vaikuttaa ongelmalliselta. Esimerkiksi vuonna 1907 Kööpenhaminassa pidetyssä ”Ensimmäisessä pohjoismaisessa kuuromykkäinkokouksessa” käytiin viittojen vilkasta keskustelua siitä, tulisiko nimitys korvata joissakin tilanteissa toisella, esimerkiksi englannista lainatun mallin mukaisella ilmauksella deaf. Määrittelyn perusteena olisi se, onko henkilö saanut puheopetusta vai ei. Suomenkielisessä Kuuromykkäin Lehdessä (11/1907) keskustelu tiivistettiin seuraavasti:

Lopuksi otettiin keskusteltavaksi kysymys n:o 27, joka näytti läsnäolijoita sangen suuresti innostuttavan. Se oli: pitikö heidän kutsuman itseänsä ”kuuromykiksi” tai vain ”kuuroiksi”. Alustaja hra Hansen Norjasta, missä viimeksimainittu nimitystapa on käytännössä, ehdotti, että muissakin maissa otettaisiin sama tapa käytäntöön. ”Kuuromykäksi” olisi sanottava vain niitä kuuromyksiä, jotka eivät ole oppineet puhumaan. Englannissa ja Ameriikassa käytetään nykyään yksinomaan nimitystä ”deaf” (= kuuro). Kuuromykkä-nimitys pitäisi poistaa erittäinkin täysi-ikäisiltä henkilöiltä, syystä että aina muinaisuudesta asti liittyy siihen sanaan ajatus jostakin järjen epäsäännöllisyydestä. Esitys herätti mielipahaa, syystä että kuuromykät siten jaettaisiin kahteen luokkaan: ensimmäiseen luokkaan puhuvat kuurot ja toiseen puhumattomat.

Nimitystä kuuro olivat vuosisadan vaihteesta lähtien ajaneet toki myös kuurojenkoulussa puheella opettamista ja puheen oppimisen merkitystä painottavat kuurojenopettajat (samoin kuin osa kouluja käyneistä oppilaista; vrt. Salmi & Laakso 2005, 288–311). Kuuromykkä-ilmaus oli kuitenkin niin etabloitunut Malmin jälkeisten viittomakielisten polvien kielenkäyttöön, että kuurojen ja viittomakielisissä perheissä varttuneiden kuulevien suomen- ja ruotsinkielisiin järjestölehtiin lähettämässä kirjoituksissa kuuromykkä-sanaa viljeltiin 1900-luvun puoliväliin asti. Toisaalta sekä kuurojen etujärjestön että (kuulevien) kuurojenopettajien lehdissä käytiin jatkuvaa keskustelua termien kuuromykkä vs. kuuro soveltuvuudesta. Argumentointiin liitettiin usein omakohtaisia kokemuksia puheella opettamisen ja kuurojen vaivalla oppiman ja tuottaman puheen vaikutuksista kuulevien ja kuurojen keskinäiseen vuorovaikutukseen, ja sen myötä myös kuuron ihmiskuvaan sekä tämän oletettuihin henkisiin kykyihin. (KSOL sekä [Kuuromykkäin] Kuurojen Lehti; vuosikerrat 1930–1970.) Vihdoin, vuosikymmeniä kestäneen peitsentaiton jälkeen, kuuromykkä-sana saatiin 1950-luvun taitteessa karsittua etujärjestön ja sen avainjulkaisujen nimistä (Salmi & Laakso 2005, 296–299). Selvää on, että kohderyhmän sisäisessä viestinnässä käytetyssä suomen kielessä vakiintuneelle kuuro-termille tuli myös saada oma viittomakielinen vastineensa, joka ei sisältäisi metaforisia viittauksia mykkyyteen. Tämä oli tärkeää siksi, että korrektina pidetyssä viittomisessa alettiin katsoa tarpeelliseksi yhdistää puhutun kielen sanoja ääneen artikuloituna. Esimerkiksi Kuurojen Liiton julkaisemassa Viittomakielen

sanakirjassa (1965) ohjataan viittomakielen ja puhutun kielen yhteensovittamiseen seuraavasti:

Alun perin viittomakieli on ollut oma itsenäinen kieli. Nykyisin sen sijaan, kun kuurot saamansa puheopetuksen johdosta yleisesti käyttävät samanaikaisesti suullista puhetta ja viittomista, viittomakieli yhä enemmän pyrkii noudattamaan normaalin kielen kulkua. 1. On puhuttava ja viitottava samanaikaisesti. Puheen on oltava hyvin rauhallista ja selvin suun liikkein lausuiltua. Liioitteleva suun ammotteleminen vaikeuttaa puheen huomaamista. 2. Viittomakielessä on vähemmän viitottuja sanoja kuin puhekielessä. Se on kuin sähkösanomatekstiä, vain "avainsanat", jotka vievät asiaa eteenpäin, kannattaa viittoa. (Viittomakielen sanakirja 1965, 8–9.)

Viittomakielen sanakirjan (1965, 48) kuuro-sanana vastineeksi tarjotaan pelkästään korvan koko kämmenellä peittävä viittoma. Myöhemmin sama vastine esitellään uudessa Viittomakielen kuvasanakirjassa, toisen viittoman rinnalla (1973 s. v. kuuro2); vrt. kuva 2), joka on varustettu symbolein "kansainvälinen", "uusi viittoma, jota suositellaan yleiseen käyttöön". 1800-luvulta peräisin olevaa ja puheen tuottamattomuuteen metaforisesti yhdistettävää viittomaa ei tässäkin sanakirjassa ole. Se kuitenkin palautetaan teoksen 2., korjattuun painokseen kuvassa 2 näkyvän viittoman rinnalle merkinnöin kuuro 2) ("Kuuromykkä") (Viittomakielen kuvasanakirja 1977, 138).

Kuva 2. Viittomat 'kuuro'; 'kyllä' Viittomakielen kuvasanakirjan (1973) 1. painoksen kannessa.

Samalla kun kuuromykkä-sanaa pyrittiin vaimentamaan kuurojen opetus- ja etujärjestö-diskurssista 1960- ja 1970-luvuilla, kuurojen viestintään pyrki ympäröivän yhteiskunnan ja suomen kielen kautta myös toisia hankaliksi koettuja, 'heikosti tai ei-lainkaan kuulevia henkilöitä' tarkoittavia ilmauksia. Kiivainta keskustelua, niin Suomessa kuin muissakin Pohjoismaissa, herätti tuolloinen termitulokas kuulovammainen (ks. Salmi & Laakso 2005, 299–302). Ja kuten kuuromykan kohdalla 1900-luvun alussa, tämänkin uudistermin käyttöönoton seurauksia pohdittiin Kuurojen Lehdessä (1974), nyt pääkirjoituksessa otsikolla "Olkamme kuuroja":

Sana kuulovammainen on viime vuosina levinnyt yleisessä käytännössä ollen nyt vakiintuneena monessa yhteydessä mm. laissa asetuksissa koulujen nimissä, mietinnöissä, julkisessa sanassa jne. Tämän sanan katsotaan tarkoittavan kaikkia kuulovammaisia, vaikeita ja lieviä tapauksia. Niin on siirrytty erityisryhmistä yleisryhmään. Mutta onko tämä kehitystä.

Lainlaatijoiden, yhteiskuntasuunnittelijoiden ja viranomaisten mielestä varmasti on. Yhdistämällä erilaiset vammat yhdeksi kokonaisuudeksi on helpotettu kuntoutus- ja opetussuunnitelmien laatimista ja palvelutoimenpiteiden toteuttamista. Mutta kaikissa kokonaisuuksissa on jokin muita lukumäärältään suurempi ryhmä, jonka tarpeita seuraten suunnittelu etenee. Kuulovammaisista tällaisen ryhmän muodostavat ne, joilla on vielä kuulonjäännöksiä jäljellä.

--

Kuurot ovat kuulovammaisten vaikein ryhmä, jonka tarpeet poikkeavat huomattavasti muiden kuulovammaisten tarpeista. Tätä ei haluta huomioida. Osasyynä tähän tilanteeseen olemme me kuurot itse hyväksyessämme kohdallemme nimityksen kuulovammainen. Meidän pitäisi sanoutua siitä irti. (Narmala 1974, 1.)

5 KIELELLISEN OHJAILUN TULOKSELLISUUDESTA

Edellä kuvattuja esimerkkejä tarkastellen voidaan jälkiviisaasti todeta, että niin oman kuin muitenkin viiteryhmien kielenkäyttöön vaikuttaminen, esimerkiksi omasta viiteryhmästä käytettyjä ilmauksia niitä sanakirjoista eliminoimalla vaikuttaa epätoivoiselta Sisifyksen taistelulta. Sinnikkästä ohjailusta huolimatta sekä kuulovammainen että kuuromykkä ovat yhä taajaan suomen kielessä käytössä. Epätoivottujen ilmausten välttely viittomakieltä kuvaavissa sanakirjoissa on puolestaan aiheuttanut sen, että viittomakielen ja suomen kielen välillä toimiva tulkki joutuu itse rakentelemaan suomenkielisessä puheessa sitkeästi esiintyvän 'kuuromykkä'-ilmauksen silloin, kun sanasanainen viittomavastine olisi paikallaan (Marjukka Nisula; henkilökohtainen tiedonanto 31.5.2021). (Molemmille e. m.

ilmauksille löytyy kuitenkin viittomavastineensa viittomakielisten kansalaisten omaehtoisesti koostamasta verkkosanakirja SignWikistä [päivitettävä julkaisu]).

Se, että kuuromykkä sanana ilmaantuu sinnikkäästi suomenkielisen puheeseen ja kirjoitukseen, saattanee taas johtua samasta syystä kuin nykyviittomakielisen diskurssissa esiintyvä, alkuperäisestä merkityksestään irtautunut 'kuuromykkä'-viittoma: molemmat vaikuttavat muuttuneen kielenkäyttäjilleen läpinäkymättömäksi, 'ei-kuulevaa henkilöä' tarkoittaviksi ns. kivettyneiksi ilmauksiksi. Oletustani kuuromykkä-sanana kivettymisestä tukee myös Tyysterin tekemä tutkimushavainto (2015, 31–35 & luku 2.3.1), jonka mukaan erityisesti suomen kielen nominatiivialkuisten yhdyssanojen merkitys määräytyy äidinkieliselle puhujalle vasta kontekstissaan. Tyysterin mukaan (2015, 47) pelkän yhdyssanan osien morfologisen analyysin perusteella ei voida päätellä muodosteen merkityksestä muuta kuin että sen osilla on merkityksessä "jotain tekemistä toistensa kanssa". Tämä tarkoittaa sitä, että kuuromykkä ei yhdyssanana merkitsisi äidinkieleltään suomenkieliselle samaa kuin 'mykkä (henkilö)':

On myös huomioitava, että kaikista verkkolomakkeen palauttaneista yli kolmannes (39 %) ilmoitti, että ei koe suomea äidinkielekseen. Voidaan siis olettaa, että kaikki kielellistä väärinkohtelua kuvanneet eivät jaa suomea äidinkielenään käyttävien kielinäkemyksiä ja intuitiota suomenkielisen sanaston merkityspiirteistä. Suomea diskurssiyhteisön ulkopuolelta käsin tarkkailevat eivät välttämättä tiedosta, millä perusteella suomen kielen käyttäjä valitsee 'ei-kuulevaan henkilöön' viittaavan ilmauksen kielivarannostaan, sillä sanojen kognitiivinen hahmottaminen on erilaista äidinkielisten ja ei-äidinkielisten välillä (esim. Latomaa ym. 2016, 20–22). Äidinkielisistä ei myöskään pysähdy analysoimaan kielellisten ilmausten rakennetta tai sanojen etymologisia taustoja, ellei heitä siihen erityisesti ohjata (vrt. Hamunen & Huomo 2020, 199–212). Siksi kuuron henkilön aggressiivinen suhtautuminen kuuromykkä-ilmausta kohtaan saattaa suomenkieliselle tulla täytenä yllätyksenä (vrt. edellä luvun 3 esimerkit). Lisäksi äidinkieleltään suomenkielinen, jonka kielitajua tukee 5 miljoonaa muuta samaa kieltä äidinkielenään puhuvaa, kohtaa kuuroja henkilöitä äärettömän harvoin. Jos kyseessä ei ole kohderyhmän parissa ammattiaan säännöllisesti harjoittava henkilö, todennäköisyys tällaisille kohtaamisille on yksi tuhannesta (promille) ja viittomakieltä käyttävien kohdalla tätäkin pienempi (Rainò & Vik 2020; Rainò 2021). – Tällaisten harvinaisten kohtaamisten aiheuttamia, väsyttävän stereotyyppisiä reaktioita kuvattiin myös tämän hankkeen verkkokyselyssä:

- - kuurojen kulttuuri on oikeasti erilainen, aika väsyttävää olla asiasta tietämättömän kuulevan kanssa, selittää kaikkea alusta asti ja saada "wow"-reaktioita. Aika moni kuuro on aktivisti omassa elämässä, on raskasta vaikuttaa myös yhteiskunnan tasolla.

Se, että osa suomenkielisistä erehtyy käyttämään dialogikumppaneistaan toivotusta poikkeavia ilmaisuja voi johtua siitäkin, että kansallisuuksiin ja etniseen alkuperään viittaavien sanojen kohdalla suomalaisten kielitajun on varsin epäyhtenäinen (Tervonen 2001). Etniseen alkuperään liittyvien sanojen merkityksiä ja sivumerkityksiä selvittäneen Tervosen mielestä yksi nyky-suomen ongelmista onkin oikean sanan valinta, kun joudutaan viittaamaan henkilöihin (2001): ”Se, mistä toinen loukkaantuu, saattaa toiselle olla tavallista puhekieltä.” Tervosen näkemyksen vahvistaa Kotimaisten kielten keskuksen EU-kielen huoltaja Piehl (2018), joka on havainnut ihmisiin ja ihmisryhmiin viittaavien sanojen aiheuttavan yhtäältä mielipahaa ja toisaalta vahvistavan stereotyyppioita. Piehl kuitenkin kysyy, miten esimerkiksi vammaiseen henkilöön osattaisiin viitata loukkaamatta, kun vuonna 2018 Euroopan unionin neuvoston pääsihteeristön julkaisemassa osallistavaan ja tasa-arvoiseen kielenkäyttöön ohjaavassa oppaassakaan ei tähän ole pystytty tarjoamaan yksiselitteistä neuvoa:

Suomeksi, kuten muillakin kielillä, oppaassa kehoitetaan käyttämään nimityksiä, joissa huomio ei ole toimintarajoitteessa, vammassa tai sairaudessa vaan ihmisessä. Siksi on parempi puhua esimerkiksi vammaisesta henkilöstä, autismin kirjjon ihmisestä tai henkilöstä, jolla on epilepsia, kuin vammaisesta, autistista tai epileptikosta. Sama suositus koskee muidenkin ryhmien nimityksiä: esimerkiksi mieluummin transihmiset kuin transeksuaalit. Yleisohje ei kuitenkaan päde kaikkiin ryhmiin. Homot ja lesbot ovat oppaan mukaan mahdollisia nimityksiä, eikä myöskään sanoja kuuro ja huonokuuloinen pidetä loukkaavina. Nimityksen hyväksyttävyyden riippuu sen ryhmän mielipiteestä, johon nimitys viittaa. (Piehl 2018.)

Piehlin mielestä Suomessa tarvittaisiin muiden Pohjoismaiden tavoin yhdenvertaiseen kielenkäyttöön ohjaavaa opasta (Piehl mp.) Tämänkaltainen opas saattaisi toimia yhtenä kädenojennuksena tämänkin selvitystyömme keskiössä olevien ryhmien suuntaan, lisäten ainakin muodollisesti suomea käyttävien kielitietoisuutta heidän kohdatessaan ’heikosti tai ei-kuulevia’ henkilöitä.

LÄHTEET

- Andersson G., Andersson, S., Arlinger S., Arvidsson T., Danielsson, A., Jauhiainen, T., Jönsson, A., Kronlund L., Laukli, E., van der Lieth, L., Lyxell, B., Nielsen, P., Nyberg, E. & Rönnberg J. 2008. Kuntoutus. Teoksessa T. Jauhiainen (toim.) *Audiologia* s. 213–248. Helsinki: Duodecim.
- Arlinger, S., Jauhiainen, T., Hartwig Jensen J., Kotimäki J., Magnusson, B., Sorri M. & Tranebjaerg, L. 2008. Kuulovauriot. Teoksessa T. Jauhiainen (toim.), *Audiologia* s. 164–212. Helsinki: Duodecim.
- Auer, J. (2017). Kuntien vanhuspalvelut eivät tavoita ikääntyneitä viittomakielisiä. http://www.socca.fi/kehittaminen/ikaihmissen_palvelut_gerometro/gerometron_kyydissa_-blogi/kuntien_vanhuspalvelut_eivat_tavoita_ikaantyneita_viittomakielisia.7794.blog (viitattu 11.10.2021)
- Blommaert, J. 2005. *Discourse*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fredäng, P.2003. *Teckenspråkiga döva. Identitetsförändringar i det svenska dövsamhället* [väitöskirja, Uppsala universitet]. Stehag: Gondolin.
- Gaudin, F. 2003. Socioterminologie. Une approche sociolinguistique de la terminologie. Bruxelles: De Boeck et Larcier.
- Hamunen, M. & Huomo, T. 2020. Kielitaju kielentutkijan työkaluna. Teoksessa M. Luodonpää-Manni, M. Hamunen, R. Konstenius, M. Miestamo, U. Nikanne & K. Sinnemäki (toim.) *Kielentutkimuksen menetelmiä I–IV*, s. 199–239. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <https://doi.org/10.21435/skst>
- Heikkilä, R. 2008. Bättre folk, bättre smak? Suomenruotsalainen itseidentifikaatio haastatteluaineiston valossa. *Yhteiskuntapolitiikka* 73, 494–507. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201209117520>
- Hirn, J., Wichmann, O., Sundberg, J. & Stadius J. (toim.) 1913. Elämäkerrallisia muistiinpanoja K. O. Malmista sekä hänen kirjoitelmiaan ja kirjeitään. [Suomennos.] Helsinki: Suomen Kuuromyökkäinliitto.
- Jacobsson, K. 2000. *Retoriska strider: konkurrerande sanningar i dövvärlden* [väitöskirja, Lunds universitet] Lund: Palmkron.
- Jokinen, M. [1991] 1992. *Kuuroutta koskevia näkemyksiä peruskoulun kuulovammaisten opetussuunnitelman perusteissa 1987* [pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto]. Helsinki: Kuurojen Liitto ry.
- Jokinen, M. 2000. Kuurojen oma maailma – kuurous kielenä ja kulttuurina. Teoksessa A. Malm (toim.) *Viittomakieliset Suomessa*, s. 79–101. Helsinki: Finn Lectura.
- Kelomäki, T. 2019. Kielitieteen käännteistä. Teoksessa M. Hamunen, T. Nieminen, T. Kelomäki & H. Dufva (toim.) *Käännteitä ja käsitteitä. Näkökulmia kielitieteelliseen keskusteluun*, s. 31–60. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kielitoimiston sanakirja. 2020 [päivitetty julkaisu]. Kotimaisten kielten keskus & Kielikone Oy.
- Kivekäs, I. & Kotti, V. & Vikman S. & Vasama, J-P 2021. Vaikean kuulovian merkitys ja hoito. *Duodecim* 137(4), 367–372. <https://www.duodecimlehti.fi/duo16072>
- Kivirauma, J. 2002 Erityisopetuksen historiallisen kehityslinjat Suomessa. Teoksessa M. Jahnukainen (toim.) *Lasten erityishuolto ja -opetus Suomessa* s. 23–48. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- Kuuloliitto. [Päiväämätön verkkosivu.] Kuulo ja kuulovammat. Saatavilla <https://www.kuuloliitto.fi/kuulo/kuulo-ja-kuulovammat/> . Viitattu 30.8.2021.

- Kuuromykkäin Lehti*. Marraskuu [nro 11] 1907. Ensimmäinen pohjoismainen kuuromykkäinkokous Kööpenhaminassa. http://tkm.fi/Kuurojen_Lehdet/1906-1909/fk03366_1907-11_11.pdf
- Kuurojen Liitto ry. 2019. *FAQ Kuurojen Liitto. Kysymyksiä ja vastauksia kuuroudesta ja viittomakielestä*. Saatavilla https://kuurojenliitto.fi/wp-content/uploads/2020/02/kuurojen_liitto_julkaisu_150x150mm_web.pdf. Viitattu 30.8.2021.
- Lehtomäki, E. 2005. *Pois oppimisyhteiskunnan marginaalista? Koulutuksen merkitys vuosina 1960–1990 opiskelleiden lapsuudestaan kuurojen ja huonokuuloisten aikuisten elämäkulussa* [väitöskirja, Jyväskylän yliopisto]. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/13352>
- Lindström, M. 2021. On aika laajentaa kuvaa kuuroudesta. *Kuurojen Lehti* 2, 21.
- Luodonpää-Manni, M. 2013. Kyselytutkimus kielentutkijoiden yleistieteellisille termeille antamista merkityksistä. *Virittäjä* 117(2), 242–264. <https://journal.fi/virittaja/article/view/8314>
- Malm, C. O. 30.6.1852, 3.7.1852, 7.7.1852, 10.07.1852. Om de döfstumma, deras psykiska tillstånd, språk och sättet att undervisa dem, m. m. *Helsingfors Tidningar*. Saatavilla <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/titles/1457-439X?year=1852>
- Martikainen, L. & Rainò, P. 2014. *Sisäkorvaistutetta käyttävien lasten ja nuorten kuntoutus- ja tulkkauspalvelujen toteutuminen ja tarve tulevaisuudessa*. Sosiaali- ja terveysturvan selosteita 89/2014. Helsinki: Kela, Kelan tutkimusosasto. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/144490>.
- Narmala, J. 1974. Olkaamme kuuroja. *Kuurojen Lehti* 1/1974.
- Nurmi-Koikkalainen, P., Ahola, S., Gissler, M., Halme, N., Koskinen, S., Luoma, M-L., Malmivaara, A., Muuri, A., Sainio, P., Sääksjärvi, K. & Väyrynen, R. 2017. *Tietoa ja tietotarpeita vammaisuudesta. Analyysia THL:n tietotuotannosta*. Työpäpöri 38/2017. Helsinki: Terveysturvan ja hyvinvoinnin laitos. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-946-0>
- Nyky-suomen sanakirja*. A–K/osa 1. 1978. 6. painos. [Valtion toimeksiannosta teettänyt Suomalaisen kirjallisuuden seura; päätoim. Matti Sadeniemi.] Porvoo: WSOY.
- Pietikäinen, S. & Mäntynen, A. 2019. *Uusi kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.
- Pohjoismainen kuurosokeuden määritelmä*. 2011. [Helsinki]: Suomen kuurosokeat ry.
- Rainò, P. 2004. *Henkilöviittomien synty ja kehitys suomalaisessa viittomakieliyhteisössä* [väitöskirja, Helsingin yliopisto]. Deaf Studies in Finland 2. [CD-ROM]. Helsinki: Kuurojen Liitto ry. Saatavilla: <http://henkilöviittomat.humak.fi/>. Luettu 7.9.2021.
- Rainò, P. 2021. *Viittomakielibarometri. Tutkimusraportti*. Oikeusministeriön julkaisu, Selvityksiä ja ohjeita 2021:4. Helsinki: Oikeusministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-860-8>
- Rainò, P. & Vik, G-V. 2020. *Tulkkausalan tulevaisuudennäkymät. Asioimistulkkauksen, viittomakielen- ja kirjoitustulkkauksen sekä puhevammaisten tulkkauksen koulutustarpeista ja alan tulevaisuudennäkymistä*. Humanistisen ammattikorkeakoulu julkaisu, 113. Helsinki: Humanistinen ammattikorkeakoulu. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2020102185861>
- Salmi, E. 2008. Kielelliset käänneet kuurojen opetuksessa. Teoksessa Joel Kivirauma (toim.), *Muuttuvat marginaalit: näkökulmia vammaistutkimukseen*. Kehitysvammaliiton tutkimuksia 1/2008. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry.
- Salmi, E. & Laakso, M. 2005. *Maahan lämpimään. Suomen viittomakielisten historia*. Helsinki: Kuurojen Liitto ry.
- Sammallahti, P. 2013. Muistio saamelaismääritelmästä oikeusministeriölle 26.4.2013. Saatavilla http://www.samediggi.fi/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=224&Itemid=10. Luettu 7.9.2021.
- Satokangas, H. 2020. Termien kontekstin rakentaminen oppi- ja tietokirjallisuudessa. *Puhe ja kieli*, 40(4), 291–310.

- Schlenker, B.M. & Weigold, M. F. 2015 [1989]. Goals and the Self-Identification Process: Constructing Desired Identities, s. 24–290. Teoksessa L. A. Pervin (toim.) *Goal Concepts in Personality and Social Psychology*. Hove & New York: Psychology Press [Lawrence Erlbaum].
- SignWiki. Suomalaisen viittomakielen wikisanakirja. [Päivitettävä julkaisu.] <https://finsl.signwiki.org/index.php/Etusivu> . Viitattu 10.9.2021.
- Suomalaisen viittomakielen perussanakirja*. 1998. Helsinki: KL-Support.
- Suvi. Suomen viittomakielten verkkosanakirja. [Päivitettävä julkaisu.] suvi.viittomat.net. Viitattu 21.6.2021.
- Takala, M. 2002. Kuulovammaisuus. Teoksessa M. Takala & E. Lehtomäki (toim.) *Kieli, kuulo ja oppiminen – kuurojen ja huonokuuloisten lasten opetus*, s. 25–42. Helsinki: Finn Lectura.
- Takala, M. 2016. Moniulotteinen kuulovammaisuus. Teoksessa M. Takala & H. Sume (toim.), *Kieli, kuulo ja oppiminen. Kuurojen ja huonokuuloisten lasten opetus*, s. 22–37. 3., täysin uudistettu painos. Helsinki: Finn Lectura
- Tyysteri, L. 2015. *Aamiaiskahvilasta ötökkätarjontaan. Suomen kirjoitetun yleiskielen morfosyntaktisten yhdysanarakenteiden produktiivisuus* [väitöskirja, Turun yliopisto]. Turku: Turun yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-6184-9>
- Viittomakielen kuvasanakirja*. 1973. Helsinki: Kuurojen Liitto ry.
- Viittomakielen kuvasanakirja*. 1977. Toinen, korjattu painos. Helsinki: Kuurojen Liitto ry.
- Viittomakielen sanakirja*. 1965. Helsinki: Suomen Kuurojen Liitto ry.
- Wilkinson, S. 2004. Focus group research, s. 177–199. Teoksessa D. Silverman (toim.) *Qualitative Research. Theory, method and practice*. 2nd edition. London: Sage
- Österberg, O. 1994 [1916]: *Teckenspråket med rikt illustrerad ordbok över det av Sveriges dövstumma använda åtbördsspråket* [näköispainos]. Örebro: SIH Läromedel.

Aineistolähteet

- Helsingin Sanomat*: hakusana *kuuromykkä*. <https://www.hs.fi/haku/>. Viitattu 21.7.2021.
- Kuurojen Lehti* [Kuuromykkäin Lehti]. 1907–1995. Kuurojen Liitto ry [Suomen Kuuromykkäin Liitto; Suomen Kuurojen Liitto r.y.] Säilytteillä Kuurojen Liiton kirjastossa (Ilkantie 4, Helsinki).
- KSOL = Kuurojen ja sokeain koulu* [Kuuromykkäin- ja sokeainkoulu]. 1931–1970. Kuurojen ja sokeain opettajain liitto [Suomen aistivalliskoulujen opettajaliitto]. Säilytteillä Kuurojen Liiton kirjastossa (Ilkantie 4, Helsinki).

tietokayttoon.fi

ISBN PDF 978-952-383-241-1
ISSN PDF 2342-6799